

سند راهبردی انقلاب اقتصاد

برنامه دولت اقدام و تحول

استان تهران

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

استان تهران

سند راهبردی انقلاب اقتصادی زیر نظر دکتر
علی رضایی میرقائد تهیه و تدوین شده است.

ویراستار فنی: دکتر سید اسعد حسینی
همکاران پژوهشی: ناصر مولایی، اسماعیل لجمیری، حسن محمدیان مصمم،
عباس علی پور، مصطفی رشیدی، بهزاد همتی، سعید ضرغامی، میثم داوری، نواب
میرزایی، ایمان ارفعی مقدم، پرستو میمنی، سعید یوسفی، رزینا لطفی جلی،
سعیده جلالی، مصیب قره بیگی، سمیه ملکی پور، حمید نصیر، سید رمضان
عقیلی، بهاره ایمانی، جمیله اسمعیلی، پویان کیانی و فاطمه شیخ زاده
طراح جلد و صفحه آرایی: محمود خستو، مهدی نجفی

بهار ۱۴۰۰

بهره برداری از مطالب پژوهش سند راهبردی انقلاب اقتصادی با ذکر منبع و نام پژوهشگران بلا مانع است.
حق چاپ محفوظ است.

بسمه تعالی

با توجه به برگزاری سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، کاندیداها رویکردها و برنامه های مختلف خود را برای دولت آینده مطرح می کنند. یکی از طرح های اینجانب که از سالها قبل مدنظر قرار گرفته، ایجاد ایالت های اقتصادی است که حاصل آن تمرکززدایی از مرکز و توجه به مناطق و استان ها می باشد.

یکی از اقسام عدالت، عدالت سرزمینی است که در قالب طرح های آمایش سرزمین تجلی می یابد. آمایش سرزمین مدیریت خردمندانه و عالمانه فضا و نگرشی جامع به برنامه ریزی و مدیریت بهینه بهره برداری پایدار از سرزمین است. کاربرد آمایش سرزمین برای شناخت و رعایت قابلیت و استعداد زمین و منابع موجود در آن برای کشورهایی که در صدد حرکت در مسیر توسعه پایدار هستند، اجتناب ناپذیر است.

کشور ایران دارای قابلیت ها و ظرفیت های فراوانی برای پیشرفت است. با اجرایی کردن طرح های آمایش سرزمین و فعال نمودن مزیت ها و استعدادهای هر استان، دستیابی به ایران بزرگ اقتصادی و تعامل سازنده با دنیا به ویژه کشورهای آسیای جنوب غربی و در راس آنها، پانزده کشور همسایه ایران، می تواند ما را به یکی از بازیگران اصلی در عرصه اقتصادی و سیاسی جهان تبدیل نموده و استان ها و مناطق کشور را نیز به بالاترین حد پیشرفت برساند. در این راستا، چنانچه دولت اقدام و تحول موفق به کسب اعتماد مردم شود، در ابتدای فعالیت خود، سند اقدام و تحول را بر مبنای این کتاب، با استان ها امضا خواهد نمود تا تکلیف برنامه ریزی استانی و منطقه ای برای چهار سال آینده شفاف و قابل پیش بینی باشد.

در این مجموعه؛ اطلس استعدادهای، ظرفیت ها، تنگناها و آسیب ها شناسایی و ترسیم شده و درکی واقع بینانه از مناطق و استانهای کشور ارائه گردیده است. همچنین، راهبردها و سیاست های توسعه اقتصادی استان به تفکیک بخش های مختلف در دو فصل مجزا ارائه شده است. دولت اقدام و تحول، آماده پذیرش پیشنهادات برای افزایش کیفیت و کارایی این سند می باشد. امیداست؛ گردآوری این مجموعه که حاصل تلاش کارشناسان، صاحب نظران و مراکز و نهادهای متعدد کشور بوده، گامی بزرگ برای تحقق آرمان پیشرفت در کشور عزیزمان باشد.

محسن رضایی

کاندیدای سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری

بهار ۱۴۰۰

فهرست مطالب

.....	فصل نخست: کلیات	۰
.....	۱-۱- مقدمه	۱
.....	۱-۲- بیان مسئله	۱
.....	۱-۳- اهداف بنیادین سند	۳
.....	۱-۴- مواد و روش ها	۳
.....	۱-۴-۱- روش تحقیق	۳
.....	۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی	۴
.....	۱-۴-۳- جمع آوری داده ها و منبع آن ها	۴
.....	۱-۴-۴- روش های تحلیل داده ها	۵
.....	الف) کیفی	۵
.....	ب) کمی	۶
.....	فصل دوم: تحلیل محیط بیرونی	۷
.....	۱-۲- احصاء و تحلیل سیاست های کلان ملی در ابعاد مختلف	۸
.....	۱-۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط زیستی و ارتباطی	۳۶
.....	۱-۲-۲-۱- بررسی وضعیت	۳۶
.....	۱-۲-۲-۲- توان اکولوژیک	۳۷
.....	۱-۲-۲-۳- چالش های هیدروپلیتیک تهران	۳۷
.....	فصل سوم: تحلیل محیط درونی	۳۹
.....	۱-۳- تقسیمات کشوری و همجواری ها	۴۰
.....	۲-۳- بررسی نظام طبیعی و محیط زیستی	۴۴
.....	۱-۲-۳- ویژگی های توپوگرافی (ناهمواری ها)	۴۴
.....	۲-۲-۳- آب و هوا و اقلیم	۴۷
.....	۱-۲-۳-۱- بارش	۴۹
.....	۲-۲-۳-۲- دما	۵۱

- ۵۲..... ۳-۲-۳- رطوبت هوا
- ۵۳..... ۴-۲-۳- جریان وزش بادها
- ۵۴..... ۵-۲-۳- تبخیر
- ۵۴..... ۳-۲-۳- منابع آب
- ۵۷..... ۴-۲-۳- پایداری منابع آب
- ۶۱..... ۵-۲-۳- کشاورزی استان
- ۶۴..... ۶-۲-۳- پوشش گیاهی و جانوری
- ۶۵..... ۷-۲-۳- وضعیت کانسارهای معدنی
- ۶۶..... ۸-۲-۳- مخاطرات محیطی
- ۶۶..... ۱-۸-۲-۳- زلزله
- ۶۹..... ۲-۸-۲-۳- زمین لغزش
- ۶۹..... ۹-۲-۳- واحدهای اراضی
- ۷۰..... ۱۰-۲-۳- مناطق حفاظت شده
- ۷۲..... ۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی
- ۷۲..... ۱-۳-۳- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان تهران
- ۷۲..... ۱-۱-۳-۳- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان تهران
- ۷۲..... ۲-۱-۳-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه
- ۷۳..... ۳-۱-۳-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه
- ۷۴..... ۴-۱-۳-۳- وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان تهران
- ۸۲..... ۵-۱-۳-۳- سنجش سرمایه اجتماعی استان
- ۹۴..... ۲-۳-۳- فقر و محرومیت
- ۹۵..... ۱-۲-۳-۳- طرح‌های انجام شده در زمینه مناطق محروم
- ۱۰۰..... ۲-۲-۳-۳- جمع‌بندی
- ۱۰۱..... ۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیررسمی
- ۱۰۲..... ۱-۳-۳-۳- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی
- ۱۰۳..... ۲-۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و به‌طور خاص استان تهران

- ۱۰۶..... جمع‌بندی. ۳-۳-۳
- ۱۰۷..... بررسی ویژگی‌های جمعیتی. ۴-۳-۳
- ۱۰۷..... تغییرات تعداد جمعیت. ۱-۴-۳-۳
- ۱۱۱..... تراکم جمعیت. ۲-۴-۳-۳
- ۱۱۳..... سهم جمعیت استان از کشور. ۳-۴-۳-۳
- ۱۱۵..... میزان شهرنشینی و روستانشینی. ۴-۴-۳-۳
- ۱۱۶..... متوسط رشد سالانه جمعیت. ۵-۴-۳-۳
- ۱۱۸..... هرم سنی جنسی جمعیت. ۶-۴-۳-۳
- ۱۲۱..... گروه عمده سنی جمعیت. ۷-۴-۳-۳
- ۱۲۵..... نسبت جنسی جمعیت. ۸-۴-۳-۳
- ۱۲۷..... متوسط بعد خانوار. ۹-۴-۳-۳
- ۱۳۰..... موازنه مهاجرتی. ۱۰-۴-۳-۳
- ۱۳۲..... مبدأ اقامت قبلی مهاجران. ۱۱-۴-۳-۳
- ۱۳۴..... الگوی مهاجرت. ۱۲-۴-۳-۳
- ۱۳۵..... ولادت‌های ثبت شده. ۱۳-۴-۳-۳
- ۱۳۶..... میزان باروری کل. ۱۴-۴-۳-۳
- ۱۳۶..... مرگ و میرهای ثبت شده. ۱۵-۴-۳-۳
- ۱۳۷..... امید به زندگی. ۱۶-۴-۳-۳
- ۱۳۸..... پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵. ۱۷-۴-۳-۳
- ۱۳۹..... جمع‌بندی. ۱۸-۴-۳-۳
- ۱۴۱..... وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی-عمومی در استان تهران. ۵-۳-۳
- ۱۴۱..... تعلیم و تربیت رسمی-عمومی. ۱-۵-۳-۳
- ۱۴۱..... گزیده آمار و اطلاعات. ۱-۱-۵-۳-۳
- ۱۴۳..... مهم‌ترین مسائل آموزش و پرورش استان تهران. ۲-۱-۵-۳-۳
- ۱۴۳..... راهکارهای پیشنهادی. ۳-۱-۵-۳-۳
- ۱۴۴..... وضعیت سواد در استان تهران. ۲-۵-۳-۳

- ۱۴۴..... ۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات
- ۱۴۵..... ۳-۵-۲-۲- مهم ترین مسائل سوادآموزی
- ۱۴۵..... ۳-۵-۲-۳- راهکارهای پیشنهادی
- ۱۴۶..... ۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان تهران
- ۱۴۶..... ۳-۵-۳-۱- آمار و اطلاعات
- ۱۴۷..... ۳-۵-۳-۲- مهم ترین مسائل آموزش عالی
- ۱۴۸..... ۳-۵-۳-۳- راهکارهای پیشنهادی
- ۱۴۸..... ۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید
- ۱۴۸..... ۳-۴-۱- نمای کلی اقتصاد استان تهران
- ۱۶۳..... ۳-۵-۵- نظام سکونتگاهی
- ۱۶۳..... ۳-۵-۱- نظام شهرنشینی
- ۱۶۶..... ۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان تهران
- ۱۶۹..... ۳-۵-۱-۲- وضعیت نخست شهری در استان تهران
- ۱۷۰..... ۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان
- ۱۷۴..... ۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان
- ۱۷۶..... ۳-۵-۲- نظام روستانشینی
- ۱۷۸..... ۳-۶-۱- نظام زیربنایی
- ۱۷۸..... ۳-۶-۱-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات
- ۱۷۸..... ۳-۶-۱-۱- حمل و نقل جاده‌ای استان تهران
- ۱۸۰..... ۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی پذیری
- ۱۸۱..... ۳-۶-۱-۳- حمل و نقل ریلی
- ۱۸۲..... ۳-۶-۱-۴- حمل و نقل هوایی
- ۱۸۴..... ۳-۶-۱-۵- فناوری اطلاعات و ارتباطات
- ۱۸۴..... ۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب
- ۱۸۵..... ۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق
- ۱۸۵..... ۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز

۱۸۶ ۳-۲-۶-۳- استحصال و تأمین آب
۱۸۸ ۳-۷- بررسی نظام مدیریتی
۱۸۸ ۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی
۱۹۲ ۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود
۱۹۸ ۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها
۱۹۸ ۳-۸-۱- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی
۱۹۸ ۳-۸-۱-۱- موقعیت استان تهران در ارتباطات با کریدورهای بین‌المللی
۲۰۳ ۳-۸-۱-۲- حمل و نقل هوایی و فرودگاه‌های مهرآباد و امام خمینی
۲۰۴ ۳-۸-۱-۳- حمل و نقل ریلی در استان تهران
۲۰۵ ۳-۸-۲- ظرفیت‌های اقتصادی استان
۲۰۸ ۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی
۲۱۲ ۳-۸-۴- شناخت قابلیت‌های گردشگری تهران
۲۱۵ فصل چهارم: رویکرد راهبردی
۲۱۶ ۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی
۲۳۲ ۴-۲- تدوین اهداف بنیادین
۲۳۴ ۴-۳- تدوین چشم‌انداز
۲۳۴ ۴-۴- مأموریت‌های اصلی
۲۳۵ ۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید
۲۴۴ فصل پنجم: تدوین راهبردها و سیاست‌ها
۲۴۵ ۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها
۲۵۱ منابع و مأخذ

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت ۹
- جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد ۱۲
- جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی ۲۱
- جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی ۲۴
- جدول ۵- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی ۲۷
- جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست ۳۱
- جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان تهران در سال ۱۳۹۸ ۴۲
- جدول ۸- طبقات ارتفاعی استان ۴۴
- جدول ۹- میانگین بارندگی بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان ۴۹
- جدول ۱۰- میانگین رطوبت نسبی در ایستگاه‌های مختلف استان ۵۳
- جدول ۱۱- میانگین تبخیر در ایستگاه‌های مختلف استان ۵۴
- جدول ۱۲- مشخصات زیرحوضه‌ها و واحدهای مطالعاتی حوزه‌های آبریز استان ۵۵
- جدول ۱۳- منابع آب زیرزمینی موجود ۵۶
- جدول ۱۴- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان تهران ۵۸
- جدول ۱۵- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان تهران و ایران ۵۹
- جدول ۱۶- شاخص سازمان ملل برای بحران آب ۶۰
- جدول ۱۷- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن ۶۱
- جدول ۱۸- میزان تولید و مساحت زیرکشت دارای اراضی زراعی ۶۲
- جدول ۱۹- محصولات عمده کشاورزی استان ۶۳
- جدول ۲۰- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاها و سبز و ذخیره گاه‌های جنگلی استان در پایان سال ۹۸ ۶۴
- جدول ۲۱- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال ۱۳۹۸ ۶۴
- جدول ۲۲- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب نوع استخراج در سال ۹۷ ۶۵
- جدول ۲۳- موقعیت گسل‌های اصلی استان تهران ۶۷
- جدول ۲۴- مشخصات واحدهای اراضی ۷۰
- جدول ۲۵- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان ۷۱
- جدول ۲۶- موقعیت و مساحت مناطق شکارممنوع استان ۷۱

- جدول ۲۷- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر ۷۴
- جدول ۲۸- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی ۷۴
- جدول ۲۹- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت ۷۵
- جدول ۳۰- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان تهران ۷۵
- جدول ۳۱- نسبت طلاق به ازدواج در استان تهران ۷۶
- جدول ۳۲- تعداد مراکز تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده ۷۶
- جدول ۳۳- میزان شاخص های مرتبط با سازمان بهزیستی ۷۷
- جدول ۳۴- میزان شاخص های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی ۷۷
- جدول ۳۵- درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی ۷۸
- جدول ۳۶- درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران ۷۸
- جدول ۳۷- انواع مواد مخدر و روان گردان های کشف شده ۷۹
- جدول ۳۸- دستگیر شدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم ۷۹
- جدول ۳۹- نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) ۸۰
- جدول ۴۰- نسبت دستگیر شدگان مواد مخدر به کل جمعیت (در هر ده هزار نفر) ۸۰
- جدول ۴۱- سرقت های عادی بر حسب نوع (مورد) ۸۱
- جدول ۴۲- تعداد دستگیر شدگان انواع سرقت های عادی به کل جمعیت (در ده هزار نفر) ۸۱
- جدول ۴۳- جرائم واقع شده در حوزه استحضاطی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع ۸۲
- جدول ۴۴- نسبت تعداد دستگیر شدگان جرائم واقع شده در حوزه استحضاطی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران ... ۸۲
- جدول ۴۵- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان تهران و کل کشور ۸۳
- جدول ۴۶- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان تهران و کل کشور ۸۴
- جدول ۴۷- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان تهران و کل کشور ۸۵
- جدول ۴۸- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان تهران و کل کشور ۸۵
- جدول ۴۹- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان تهران و کل کشور ۸۶
- جدول ۵۰- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان تهران و کل کشور ۸۷
- جدول ۵۱- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان در استان تهران و کل کشور ۸۷
- جدول ۵۲- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان تهران و کل کشور ۸۸
- جدول ۵۳- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان تهران و کل کشور ۸۸
- جدول ۵۴- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان تهران و کل کشور ۸۹

- جدول ۵۵- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان تهران و کل کشور..... ۸۹
- جدول ۵۶- توزیع درصدی احساس امنیت در استان تهران و کل کشور..... ۹۰
- جدول ۵۷- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان تهران و کل کشور..... ۹۰
- جدول ۵۸- میانگین سرمایه اجتماعی در استان تهران و کل کشور..... ۹۰
- جدول ۵۹- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته..... ۹۱
- جدول ۶۰- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته..... ۹۱
- جدول ۶۱- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی..... ۹۲
- جدول ۶۲- سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر)..... ۹۲
- جدول ۶۳- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی..... ۹۳
- جدول ۶۴- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر)..... ۹۳
- جدول ۶۵- مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی..... ۹۳
- جدول ۶۶- سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی (صد هزار نفر)..... ۹۴
- جدول ۶۷- تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵..... ۹۴
- جدول ۶۸- سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵..... ۹۴
- جدول ۶۹- شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی..... ۹۶
- جدول ۷۰- مناطق کمتر توسعه یافته استان تهران..... ۹۸
- جدول ۷۱- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی)..... ۹۹
- جدول ۷۲- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی..... ۱۰۳
- جدول ۷۳- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵..... ۱۰۸
- جدول ۷۴- تغییرات تعداد جمعیت استان تهران به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵..... ۱۰۹
- جدول ۷۵- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان تهران، در سال ۱۳۹۵..... ۱۱۲
- جدول ۷۶- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان تهران از جمعیت شهری و روستایی کشور..... ۱۱۴
- جدول ۷۷- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان تهران با کشور..... ۱۱۵
- جدول ۷۸- درصد رشد سالانه جمعیت استان تهران و کشور به تفکیک وضع سکونت،..... ۱۱۷
- جدول ۷۹- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان تهران و کشور بر حسب گروه‌های عمده سنی..... ۱۲۳
- جدول ۸۰- نسبت جنسی جمعیت استان تهران و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵..... ۱۲۶
- جدول ۸۱- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان تهران و کشور به تفکیک وضع سکونت..... ۱۲۸
- جدول ۸۲- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان تهران..... ۱۳۰

- جدول ۸۳- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان تهران و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۳۲
- جدول ۸۴- تعداد و توزیع درصد مهاجران وارد شده به استان تهران برحسب الگوی مهاجرت ۱۳۴
- جدول ۸۵- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان تهران و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۳۵
- جدول ۸۶- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان تهران و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۳۷
- جدول ۸۷- مقایسه امید زندگی کل کشور و استان تهران به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ (سال) ۱۳۸
- جدول ۸۸- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان تهران، بر اساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵ ۱۳۹
- جدول ۸۹- آمار و اطلاعات بخش آموزش و پرورش استان تهران ۱۴۳
- جدول ۹۰- وضعیت نرخ باسوادی در استان تهران ۱۴۴
- جدول ۹۱- نمای کلی وضعیت استان تهران در مقایسه با کشور در سال ۹۸ ۱۵۰
- جدول ۹۲- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال) ۱۵۱
- جدول ۹۳- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن استان تهران از کشور ۱۵۲
- جدول ۹۴- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور ۱۵۳
- جدول ۹۵- سهم ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان استان تهران از کشور ۱۵۴
- جدول ۹۶- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور ۱۵۵
- جدول ۹۷- سهم استان تهران از ارزش افزوده بخش خدمات کشور ۱۵۶
- جدول ۹۸- ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان ۱۵۸
- جدول ۹۹- ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان ۱۵۹
- جدول ۱۰۰- ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان ۱۶۰
- جدول ۱۰۱- نرخ مکمل‌گری فعالیت‌های اقتصادی در سطح شهرستان‌های استان ۱۶۲
- جدول ۱۰۲- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۶۵
- جدول ۱۰۳- تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۶۵
- جدول ۱۰۴- جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ ۱۶۷
- جدول ۱۰۵- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان گیلان ۱۷۰
- جدول ۱۰۶- روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ ۱۷۲
- جدول ۱۰۷- تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵ ۱۷۷
- جدول ۱۰۸- مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان و کشور ۱۷۹
- جدول ۱۰۹- میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲ ۱۸۷
- جدول ۱۱۰- سهم مکانی شهرستان‌های استان تهران ۲۰۹

- جدول ۱۱۱- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان تهران ۲۱۰
- جدول ۱۱۲- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی به تفکیک شهرستان‌های استان ۲۱۰
- جدول ۱۱۳- مناطق نمونه گردشگری استان تهران ۲۱۳
- جدول ۱۱۴- جاذبه‌های گردشگری استان تهران ۲۱۴
- جدول ۱۱۵- مسیرهای گردشگری استان تهران ۲۱۴
- جدول ۱۱۶- تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی ۲۱۸
- جدول ۱۱۷- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی ۲۲۳
- جدول ۱۱۸- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش ۲۲۴
- جدول ۱۱۹- شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش ۲۲۶
- جدول ۱۲۰- مسائل راهبردی در عرضه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۲۲۷
- جدول ۱۲۱- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۲۲۸
- جدول ۱۲۲- تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست ۲۲۹
- جدول ۱۲۳- شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست ۲۳۰
- جدول ۱۲۴- تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی ۲۳۰
- جدول ۱۲۵- شرح مسائل راهبردی استان تهران در عرصه اقتصادی ۲۳۱
- جدول ۱۲۶- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه تهران ۲۳۲
- جدول ۱۲۷- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان ۲۳۶
- جدول ۱۲۸- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی ۲۳۸
- جدول ۱۲۹- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان ۲۳۹
- جدول ۱۳۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان ۲۴۰
- جدول ۱۳۱- عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان ۲۴۳
- جدول ۱۳۲- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان تهران در محورهای مختلف ۲۴۶

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱- موقعیت ارتباطی استان تهران ۱۷۹
- شکل ۲- شاخص فناوری اطلاعات در استان تهران ۱۳۹۹ ۱۸۴
- شکل ۳- طرح یک کمربند- یک جاده ۱۹۹
- شکل ۴- مسیر فعلی و آتی ارتباط بندر بمبئی و مسکو ۲۰۰
- شکل ۵- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور ۲۰۱
- شکل ۶- کریدور منطقه‌ای اسلام آباد-تهران-استانبول(ITI) ۲۰۲
- شکل ۷- کریدور منطقه‌ای قره‌یزستان - تاجیکستان - افغانستان - ایران(KTAI) ۲۰۲
- شکل ۸- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی تراسیکا و موقعیت استان تهران ۲۰۳

فهرست نمودارها

- نمودار ۱- میانگین بارش استان در بلندمدت ۴۹
- نمودار ۲- میانگین درازمدت دما در استان ۵۱
- نمودار ۳- گلباد ایستگاه مهرآباد ۵۴
- نمودار ۴- مصرف آب استان در بخش های مختلف اقتصادی ۵۶
- نمودار ۵- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۰۹
- نمودار ۶- تغییرات تعداد جمعیت استان تهران، در سال های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۱۰
- نمودار ۷- تغییرات تعداد مطلق جمعیت استان تهران، در سال های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۱۰
- نمودار ۸- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان تهران، در سال های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۱۱
- نمودار ۹- سهم جمعیت شهرستان ها از کل جمعیت استان تهران، در سال ۱۳۹۵ ۱۱۳
- نمودار ۱۰- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان تهران از جمعیت شهری و روستایی کشور ۱۱۴
- نمودار ۱۱- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستائین استان تهران، در سال های ۹۹-۱۳۵۵ ۱۱۶
- نمودار ۱۲- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان تهران و کشور، طی سرشماری های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۱۷
- نمودار ۱۳- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان تهران و کشور، طی سرشماری های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۱۸
- نمودار ۱۴- هرم سنی جنسی جمعیت استان تهران، در سال ۱۳۶۵ ۱۱۹
- نمودار ۱۵- هرم سنی جنسی جمعیت استان تهران، در سال ۱۳۸۵ ۱۲۰
- نمودار ۱۶- هرم سنی جنسی جمعیت استان تهران، در سال ۱۳۹۵ ۱۲۱
- نمودار ۱۷- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان تهران و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۲۳
- نمودار ۱۸- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان تهران و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۲۴
- نمودار ۱۹- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان تهران و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۲۴
- نمودار ۲۰- مقایسه نسبت جنسی جمعیت استان تهران به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۲۷
- نمودار ۲۱- متوسط بعد خانوارهای نقاط شهری استان تهران و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۲۹
- نمودار ۲۲- متوسط بعد خانوارهای نقاط روستایی استان تهران و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۲۹
- نمودار ۲۳- خالص مهاجرت استان تهران، طی سرشماری های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۳۱
- نمودار ۲۴- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان تهران، طی سرشماری های ۹۵-۱۳۹۰ ۱۳۳

- نمودار ۲۵- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان تهران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰..... ۱۳۳
- نمودار ۲۶- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان تهران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰..... ۱۳۴
- نمودار ۲۷- میزان باروری کل استان تهران و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶..... ۱۳۶
- نمودار ۲۸- وضعیت شهرستان‌های استان تهران از نظر نرخ مکمل‌گری و هم‌افزایی..... ۱۶۳
- نمودار ۲۹- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان..... ۱۶۶
- نمودار ۳۰- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵..... ۱۶۸
- نمودار ۳۱- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور..... ۱۷۷
- نمودار ۳۲- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان..... ۱۹۲

فهرست نقشه‌ها

- نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های همجوار ۴۱
- نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان تهران ۴۳
- نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان تهران ۴۵
- نقشه ۴- طبقات شیب استان تهران ۴۶
- نقشه ۵- اقلیم استان تهران ۴۸
- نقشه ۶- خطوط هم بارش استان تهران ۵۰
- نقشه ۷- خطوط هم دما استان تهران ۵۲
- نقشه ۸- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان تهران ۵۷
- نقشه ۹- پراکندگی معادن و کانسارهای استان ۶۶
- نقشه ۱۰- پهنه‌های خطر زمین لرز استان تهران بر اساس استاندارد ۲۸۰۰ ۶۸
- نقشه ۱۱- مناطق تحت حفاظت محیط زیست استان تهران ۷۱
- نقشه ۱۲- سطح‌بندی سکونتگاه‌های شهری استان تهران ۱۷۳
- نقشه ۱۳- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری در استان تهران ۱۸۱
- نقشه ۱۴- شبکه حمل و نقل استان تهران ۱۸۳

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

در سراسر تاریخ، نیل به کشوری آباد و پیشرفته که در آن اجتماعی کامل و سعادتمند، فرصت‌های عادلانه، شکوفایی استعدادها و تأمین نیازهای مادی و معنوی را میسر می‌سازد اصلی‌ترین دغدغه و نیرومندترین انگیزه تکاپوی اغلب ایرانیان بوده است. قریب به هفتاد سال است که این اندیشه، چهره تقریباً نظام‌مند به خود گرفته و در پرتو رهیافت‌های نوین مدیریت و برنامه‌ریزی، در قالب برنامه‌ها و طرح‌های مختلف دنبال می‌گردد. با این حال، هنوز کشوری که آرزومند آن هستیم شکل نگرفته و بسیاری از مسائل و مشکلات به قوت خود باقی است. مسائل اجتماعی-جمعیتی، مسائل فرهنگی، تمرکزگرایی، کم‌توجهی به اقتصاد فضا و نظام اقتصادی ضعیف، نابودی کارکردهای سامانه‌های طبیعی پشتیبان حیات، نظام سکونتگاهی نامتوازن و فقر و محرومیت و حاشیه‌نشینی تنها برخی از این مسائل و مشکلات است. شکی نیست که گذار از این وضعیت مستلزم انداختن طرحی نو تمرکز بر آبادانی و توسعه از نوعی دیگر است. آبادانی و پیشرفت در جهان به شدت پیچیده، رقابتی و فشرده، مستلزم، نگرش سیستمی و دگرساز، هماهنگی اثرات فضایی سیاست‌های بخشی، فرایندهای باز ساخت فضایی-اقتصادی، ظرفیت‌سازی نهادی در میان ذینفعان، تدوین چشم‌اندازی جسورانه، مقیاس‌بندی مجدد و تمرکززدایی (که نیازمند فرم‌های نوین حکمروایی چند سطحی و شیوه‌های جدید یکپارچگی سیاست قلمروی است) است که از طریق تمرکز بر تنوع ویژگی‌های خاص مکان‌ها و روابط اجتماعی ویژه فضا، اهداف یکپارچگی و انسجام، مشارکت، کارآفرینی، نوآوری، رقابت‌پذیری، خلاقیت، حکمروایی شایسته و پایداری را برآورده سازد. در این راستا، این گزارش بر آن است که با بهره‌گیری از رویکردی راهبردی-فضایی-سپارده و شناخت پتانسیل‌های اقتصادی و اجتماعی استان‌های کشور و برنامه‌ریزی بر مبنای آن بتواند گامی مهم در گذار از چالش‌ها و مسائل بردارد. این گزارش مشتمل بر پنج فصل است. بدین ترتیب که در فصل نخست به کلیات پرداخته شده و در فصل دوم و سوم محیط درونی و بیرونی استان بررسی و تحلیل می‌گردد. در فصل چهارم به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پرداخته شده و در نهایت در فصل پنجم راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها تدوین و اولویت‌بندی می‌گردند.

۱-۲- بیان مسئله

استان تهران با جمعیتی بالغ بر ۱۳ میلیون و ۲۶۷ هزار نفر و رتبه ۱ جمعیت کشور را دارد. این استان دارای مساحت ۱۳۶۴۰ کیلومترمربعی است که تنها ۰/۸ درصد از مساحت کشور را شامل می‌شود. موقعیت استراتژیک استان تهران به واسطه وجود شهر تهران، موقعیت سیاسی شهر تهران به عنوان پایتخت، موقعیت ویژه در شبکه

ارتباطی و حمل و نقل، وجود فرودگاه‌های مهرآباد و امام خمینی و وجود بندر خشک آپرین و بهره‌وری بالای اقتصادی و نقش بیش از ۲۰ درصدی در تولید ناخالص کشور فرصت‌های بی‌ظنیری برای توسعه فراهم ساخته است. وجود آب با کیفیت مناسب به دلیل قرار داشتن در بالادست حوزه‌ها، دارا بودن دشت‌هایی با پتانسیل آب زیر زمینی بالا، وجود انواع منابع معدنی، برخورداری از جاذبه‌های فراوان طبیعی و انسانی، جذب بالای سرمایه‌گذاری خارجی نسبت به سایر استان‌های کشور و مزیت نسبی در تمامی زیر بخش‌های کشاورزی از دیگر قابلیت‌های استان است. با این حال، عوامل بسیاری چالش توسعه در استان تهران ایجاد نموده است؛ نظام مدیریتی متفرق و چندپارچه، تعارض‌های شدید میان متن- حاشیه در استان تهران و تفرق کالبدی- فضایی حاکم بر نظام مدیریت توسعه شهری، استان را با مشکلات زیادی مواجه کرده است. شهرهای جدید استان به جای آنکه مستقل باشند و از با جمعیتی پایتخت بکاهند به حومه‌های عمدتاً مسکونی تبدیل شده‌اند که روزها عمدتاً خالی و با ازدحام ترافیک و آلودگی شهر مرکزی را تحت فشار قرار داده‌اند. کم توجهی به استقرار صنایع و مکانیابی درست آن‌ها نه تنها منجر به کاهش صرفه‌های ناشی از تجمع شده بلکه پشیران انواع آلودگی‌ها در استان هستند. در عرصه محیط زیست نیز این استان دشواری‌هایی پیشرو دارد؛ خطر تخریب مناطق حفاظت شده، آلودگی شدید هوا، بالا بودن پتانسیل لرزه خیزی استان، فرسایش شدید خاک، تغییرات آب و هوایی و خطر دوره‌ی کم آبی، خطر تبدیل اراضی مرغوب به توسعه‌های فیزیکی غیر کشاورزی و خطر تخریب جنگل و پوشش گیاهی و ذخایر ژنتیک از جمله مشکلات استان بوده و کم توجهی به رهیافت تاب‌آوری و مدیریت پایدار بحران موجب شده که بسیاری از مناطق آن با خطر آسیب پذیری بالا مواجه باشد. نرخ فقر مطلق (درصد فقرا) در استان تهران برابر با ۱۲/۱۹ بوده و ۴,۳۰۰,۰۰۰ نفر حاشیه نشین و ساکن بافت فرسوده وجود دارد. نظام سکونتگاهی و به‌ویژه نظام شهری استان نامتعادل است و شهر تهران بیشترین جمعیت را به خود اختصاص داده است. در این استان ارزش‌های فرهنگی همچون تلاش و جدیت رو به زوال است و آسیب‌ها و مسائل اجتماعی همچون طلاق، فقر و محرومیت و سکونتگاه غیررسمی و حاشیه نشینی رو به فزونی است. مهاجرت از استان‌های دیگر با نرخ بالایی به وقوع می‌پیوندد و نرخ رشد منفی جمعیت روستایی در استان به چشم می‌خورد. با وجود این چالش‌ها و مسائل در استان تهران، گشتن به دنبال رهیافت جهت عبور از وضع نامطلوب شاید یادآور این ضرب‌المثل باشد که تاریشه در آب است امید ثمری هست! واضح است که گذار از این چالش‌ها و مشکلات مستلزم شناخت موشکافانه‌تر مسائل، تعیین قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها و در نهایت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نظام‌مند و ژرف‌اندیشانه است. بر این اساس گزارش حاضر بر آن است که با مطالعه و شناخت استان تهران در ابعاد مختلف، مسائل راهبردی را شناسایی کرده و در نهایت راهبردها و سیاست‌هایی را در جهت توسعه و آبادانی ارائه دهد

۱-۳- اهداف بنیادین سند

اهداف بنیادین یا به بیانی علمی‌تر، اهداف راهبردی به دنبال نیل به اهداف طرح راهبردی در مدت زمانی معین هستند و به عنوان پلی یا پله‌هایی برای تحقق چشم‌انداز و مأموریت‌های یک سازمان یا منطقه عمل می‌کنند. این سند می‌تواند افق زمانی ۲۰ ساله داشته باشد و هدف بنیادین آن پیشرفت و آبادانی جاوید و در برگیرنده استان‌های کشور است. در چارچوب این هدف اصلی، اهداف بنیادین زیر را نیز دنبال می‌کند:

- ایجاد چارچوب کلی عمل برای اقدام در جهت پیشرفت و آبادانی؛
- رونق و شکوفایی اقتصادی و ارتقای رقابت‌پذیری و کیفیت تولیدات داخلی؛
- ریشه‌کنی فقر و محرومیت و تأمین معیشت پایدار برای تمامی مردم؛
- شناخت قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها استان‌های کشور و ایجاد توازن و سازگاری بین قابلیت‌ها و عملکردها؛
- جلوگیری از هدر رفت منابع و ایجاد توازن و کارآمدی در تخصیص منابع؛
- شناسایی مسائل راهبردی استان‌ها در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، اکولوژیکی، کالبدی و مدیریتی؛
- مشخص ساختن کارآمدترین راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های پیشرو محرک؛
- اولویت‌بندی برنامه‌های پیشرو محرک استان‌های کشور

۱-۴- مواد و روش‌ها

۱-۴-۱- روش تحقیق

پژوهش علمی، تحلیلی نظام‌مند، کنترل‌شده، تجربی و یا واکاوی انتقادی مفروضات، فرضیه‌ها و تکاپوی برای پاسخ‌دهی به سؤالاتی است که با بهره‌گیری از روش علمی منجر به توسعه تعمیم‌ها، اصول و نظریه‌ها می‌گردد. با توجه به ماهیت و چارچوب میان رشته‌ای سند حاضر، به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و همچنین نیل به اهداف، روش تحقیق کمی و کیفی برگزیده شده است که در ادبیات جهانی به روش ترکیبی یا آمیخته مشهور است. اگرچه تعریف جامعی از این روش وجود ندارد؛ ولیکن می‌توان گفت که روش تحقیق ترکیبی، روشی است که در آن محقق عناصر رویکردهای تحقیق کمی و کیفی (برای نمونه استفاده از دیدگاه‌های کمی و کیفی، جمع‌آوری داده، تحلیل) را برای درک ژرف‌تر و گسترده پدیده مورد نظر خود، ترکیب می‌کند (Johnson et al, 2007; Teddlie & Tashakkori, 2010). ترکیب روش‌ها شامل، جمع‌آوری، تحلیل، و یکپارچگی داده‌های کمی و کیفی در مطالعه‌ای تک یا چندمرحله‌ای است (Hanson et al, 2005). جانسون و آنوکبوزی (۲۰۰۴) و برایمن (۲۰۰۷) بعدها، اصل یکپارچگی روش تحقیق ترکیبی مطرح ساختند که به

موجب آن بایستی برآیندهای تحقیق بایستی در نقطه‌ای یکپارچه گردند و فراتر از مجموع نتایج بخش‌های کمی و کیفی باشد (Bryman, 2007; Johnson & Onwuegbuzie, 2004). در این سند در بند رویکرد راهبردی این عمل انجام می‌پذیرد. دلیل استفاده از این نوع تحقیق، ویژگی کلیدی آن یعنی روش‌شناسی کثرت‌گرا و التقاط‌گرایی^۱ آن است که اغلب نتایج آن را برتر از رویکردهای تک‌روشی^۲ می‌سازد (Johnson & Onwuegbuzie, 2004). روش ترکیبی نقشی برجسته در رسیدگی به مسائل پیچیده‌ای ایفا می‌کند که ماهیت و راه حل قطعی نداشته و تبیین سیاست مستلزم شناخت و آگاهی سیستم‌های چندگانه در کنش متقابل باهم است. این روش با رفع کاستی‌های رویکرد تک-روشی و با تکمیل دو روش کمی و کیفی، امکان پاسخگویی نیرومندتر سؤالات سند را فراهم می‌کند.

۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی

یکی از روش‌های مورد استفاده در این سند، مطالعه موردی است. روش مطالعه موردی نظامی کران‌دار یا موردی را طی زمان و با جزئیات مورد بررسی قرار داده و از منابع داده‌ای مختلفی که در خصوص بستر وجود دارد استفاده می‌کند. این رویکرد از طریق به هم ربط دادن حقایق مختلف به یک مورد واحد، ویژگی یگانه‌ای به داده‌های مورد مطالعه می‌بخشد (Reinharz, 1992). علاوه بر این، فرصت تحلیل فشرده بسیاری از جزئیات ویژه‌ای که ممکن است با دیگر روش‌ها مورد غفلت واقع شود را فراهم می‌کند. از جمله اهداف اصلی رویکردهای مطالعه موردی به مشکلات می‌تواند تولید و آزمون یک فرضیه یا نظریه، تحلیل تغییرات در یک پدیده در طی زمان، یا برای تحلیل روابط بین بخش‌های یک پدیده باشد (Reinharz, 1992). مطالعه موردی این سند را استان‌های کشور تشکیل می‌دهند.

۱-۴-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها

در هر پژوهشی به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و آزمون فرضیات، جمع‌آوری داده صورت می‌گیرد. در روش تحقیق ترکیبی محققان به منظور پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیه‌ها داده جمع‌آوری می‌کنند. رویه جمع‌آوری داده بایستی با نوع طرح تحقیق ترکیبی تطابق داشته باشد. توجه به اینکه در روش تحقیق ترکیبی هر

1- Methodological pluralism or eclecticism

2- Mono-method approach

دو داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری و تحلیل می‌گردند. در این سند، جمع‌آوری داده به شکل ترتیبی^۳ بوده و در آن نوعی از داده‌ها پیش از داده‌های دیگر جمع‌آوری و تحلیل شده و سپس به عنوان ورودی مرحله بعد مورد استفاده قرار گرفته است. به بیانی، با داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری شده مستقل نبوده و با یکدیگر در ارتباط هستند. با توجه به ماهیت عنوان سند و همچنین روش تحقیق آن، بنابراین منبع داده‌ها چندگانه بوده و شامل اسنادی همچون طرح‌ها و برنامه‌های فرادست و موازی، مقالات، کتاب‌ها، گزارش‌های علمی، قوانین و مقررات است.

۱-۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها

الف) کیفی

پژوهش کیفی شامل بهره‌گیری از داده‌های کیفی از قبیل مصاحبه، اسناد و مشاهده به منظور درک و شرح پدیده‌های اجتماعی- فضایی است. دغدغه اصلی محققین در انتخاب روش کیفی بهره‌گیری از اندیشه‌های پژوهشگران از مکاتب مختلف، توصیف فربه، پذیرش رهیافت انعطاف‌پذیر و التقاتلی و پروراندن مفاهیم و نظریه‌ها بوده است. در این راستا، از روش‌های کیفی تحلیل محتوا و توصیفی استفاده شده است که در زیر به شرح آن‌ها پرداخته شده است.

تحلیل محتوای کیفی

تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌های تحقیق است که به منظور تحلیل داده‌های متنی بکار گرفته می‌شود. تحلیل محتوای کیفی از شمارش لغات فراتر رفته و با آزمون ژرف زبان به دنبال تولید دانش و درک پدیده مورد مطالعه (Weber, 1990) است. در این سند، از روش تحلیل محتوا کیفی به منظور تعیین وجود واژگان یا مفاهیم خاص در ادبیات جهانی و بنیان‌های فلسفی و نظری در ارتباط با سند استفاده شده است. منظور از متن یا متون، فصول کتاب‌ها، مقالات، گزارش‌ها و طرح‌ها است. به منظور انجام تحلیل محتوا، متون کد بندی شده، خردتر شده و دسته‌های قابل مدیریت در سطوح مختلف واژه، کلمه، جمله و موضوع تبدیل شده و با بهره‌گیری از تحلیل مفهومی^۴ تحلیل محتوا انجام شده است. تحلیل مفهومی بدین معناست که داده‌ها با بهره‌گیری از سیستم

3- Sequential
4- Conceptual analysis

کدبندی کاهش یافته و بدین سان مشخص سازی واژگان یا الگوهایی که با سؤال تحقیق در ارتباط بوده اند، تسهیل گشته است.

تحلیل اسناد^۵

تحلیل اسناد فرآیند نظام مند بررسی و ارزیابی اسناد (هم پرینت شده و هم الکترونیکی) است. همانند دیگر روش های تحلیل در پژوهش کیفی، تحلیل اسناد مستلزم نیازمند این است که داده های به منظور آشکار ساختن معانی، درک و توسعه دانش تجربی آزمون شده و تفسیر شوند (Corbin & Strauss, 2008). در این سند، سطح توصیفی شامل توصیفات داده های کیفی و کمی بود. در خصوص داده های کیفی، توصیفات برگرفته از بازگویی و نقل قول متون و نوشته های نهایی بود. علاوه بر این، سطح توصیفی تحلیل همچنین شامل شرح ویژگی های اصلی داده ها، خلاصه سازی روش شناسی، منطق های تحلیل و نتایج مقالات، کتاب ها، طرح ها و غیره بود. به طور کلی تحلیل توصیفی موارد زیر را فراهم آورد:

- برآوردهای اولیه و خلاصه سازی، آرایش جداول و اشکال به منظور برآورد اهداف؛
- اطلاعاتی در خصوص پویایی ها و تغییر پذیری داده ها؛
- نشانه ها و الگوهای غیرمنتظره که بایستی در تحلیل های اصلی مورد استفاده قرار می گرفت.

ب) کمی

تحقیق کمی، پژوهشی است که به تفسیر پدیده از طریق جمع آوری داده های عددی می پردازد؛ داده هایی که با استفاده از روش های ریاضی تحلیل می گردند (Creswell, 1994). روش های کمی مورد استفاده در این سند، آمارهای توصیفی و استنباطی، روش های کمی تحلیل جمعیتی و اقتصادی، روش های کمی تحلیل نظام سکونتگاهی و تحلیل های فضایی با بهره گیری از بسته نرم افزاری GIS بوده است. علاوه بر این از تحلیل SWOT، نیز استفاده شده است.

فصل دوم

تحليل محیط بیرونی

۲-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف

شکی نیست که یکی از مهم‌ترین پیش‌شرط‌های موفقیت و تحقق‌پذیری یک سند، طرح یا برنامه، همسویی سیاست‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌های احتمالی آن با اسناد و طرح‌های فرادست می‌باشد. علاوه بر این، به هنگام تدوین طرح یا برنامه، آگاهی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران از اثرات فضایی طرح‌ها و برنامه‌های فرادست بسیار حائز اهمیت است؛ زیرا که می‌تواند عدم قطعیت‌های برنامه‌ریزی را کاهش داده و توان برنامه‌ریزی یا سیاست‌گذار را بر کنترل بر نظام فضایی و به تبع آن نیل به نظم در سیستم فضایی را افزایش دهد. سند توسعه اقتصادی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و بر همین اساس به مطالعه اسناد فرادست و سیاست‌های اصلی آن پرداخته شده است.

در سطح ملی مهم‌ترین اسناد توسعه‌ای که جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های کلان ملی را مشخص می‌سازد شامل سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری ۱۳۹۰، سند چشم‌انداز توسعه ۱۴۰۴، طرح کالبدی ملی ۱۳۷۰، قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، طرح پایه آمایش سرزمین ۱۳۷۷، ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیئت‌وزیران ۱۳۸۳ و ضوابط ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۴، سند ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۹، سند توسعه ملی تهران ۱۳۸۴ و برنامه آمایش تهران- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی است.

جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاخی مقام معظم رهبری
<p>حکم الزامات در محور جمعیت و مهاجرت</p> <p>جلوگیری از افزایش عدم تعادل در نظام سکونت (به‌ویژه نخست شهری) با توجه به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های مناطق</p> <p>ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای بانی و کوچک به عنوان مراکز تبدیل بخش نظام سکونتگاهی</p> <p>جلوگیری از افزایش بی‌سودی و سطح مرگ و میر با سازوکارها و برنامه‌های مختلف</p> <p>جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی و نابرابری در شرایط زیست و فعالیت در بهینه سرزمینی در چارچوب محدودیت‌های اکولوژیکی</p> <p>تسهیل مهاجرت‌های اجباری و تداوم برنامه‌ها و سازوکارهایی در خصوص ارتقای مهارت‌های آن‌ها و تأمین نیاز مسکن</p> <p>ترغیب توسعه مناطق روستایی و کمتر توسعه یافته و جلوگیری از افزایش نابرابری‌ها</p> <p>متنوع سازی اقتصاد روستایی و حمایت کارآفرینی‌ها در شهرهای کوچک و نقاط روستایی</p> <p>ایجاد توازن در پراکنش فضایی جمعیت در استان با توجه به ظرفیت‌های زیستی</p> <p>حمایت از شهرهای کوچک و میانی به منظور جذب مهاجرت‌های اجباری و جلوگیری از مهاجرت‌های مستقیم از روستاها به شهرهای بزرگ</p> <p>حمایت و توسعه بخش خصوصی با سازوکارهای مختلف</p> <p>حمایت و تشویق اقتصاد دانش‌بنیان و تولیدات صنعتی</p> <p>جلوگیری از افزایش مهاجرت‌ها و تمرکز آن در کلان‌شهرها از طریق دگرگونی ساختار فعالیت‌های صنعتی و خدماتی و جذب سرمایه‌ها و توسعه اقتصاد دانش‌بنیان در نواحی دیگر</p> <p>افزایش نرخ رشد جمعیت استان با برنامه‌ها و سازوکارهای مختلف (نرخ رشد ۱ درصد)</p> <p>توسعه فرصت‌های شغلی و جذب نیروهای کارآفرین در مناطق مهاجرنفرست</p>	<p>۱۳۹۰</p>	<p>ایجاد توازن در استقرار جمعیت</p> <p>ارتقا و بهبود شاخص توسعه انسانی</p> <p>جلوگیری از مهاجرت بی رویه به شهرهای بزرگ</p>	
<p>سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران اقتی ۱۴۰۴</p>	۱۳۸۲	<p>توزیع متوازن جمعیت و فعالیت‌ها در بهینه سرزمین</p> <p>جستجوی منابعی جانشین و کاهش اتکاء به منابع نفتی</p> <p>حمایت و تشویق توسعه در مناطق دورافتاده و محروم</p> <p>انجام اقدامات اساسی برای تجهیز و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی</p> <p>جلوگیری از موج مهاجرت‌های جوامع روستایی به مناطق شهری و به تبع آن بروز مشکلات اجتماعی و زیست محیطی در شهرهای بزرگ</p>	سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران اقتی ۱۴۰۴
<p>ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین</p>	۱۳۸۳	<p>کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پرتراکم کشور</p> <p>ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در بهینه سرزمین</p> <p>حمایت از اقتصاد مناطق مهاجرنفرست</p> <p>ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان</p>	ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین
<p>مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه</p>	۱۳۸۳	<p>تعادل بخشی به توزیع جمعیت متناسب با توزیع منابع و فعالیت</p> <p>ایجاد تعادل در ساختار و ویژگی‌های جمعیت</p> <p>هدایت هدفمند مهاجرت در تناسب با برنامه‌های توسعه پایدار</p>	مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه

سند طرح پایدار	سال	راهبردها/سیاست	حکم الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
توسیع و بازدارندگی به منظور کنترل و هدایت نرخ رشد جمعیت - تمرکززدایی از نقاط دارای تمرکز بیشتر جمعیت به ویژه کلان‌شهرها		توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی - ایجاد زمینه‌های لازم برای استقرار جمعیت در نواحی مستعد - مهار و کنترل رشد جمعیت در مناطق کلان‌شهری - ساماندهی و هدایت هدفمند جریان‌های مهاجرت	کاهش نرخ مرگ و میر و مطلق در استان - ایجاد تعادل در نسبت جنسی استان - جلوگیری از افزایش بیشتر نرخ سالمندی - حمایت و تشویق کار آفرینی و سرمایه‌گذاری در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - کاهش نرخ بیکاری و حمایت از اشتغال جوانان - توسعه گزینه‌های مسکن جوانان به‌ویژه در شهرهای کوچک و میانی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-محسوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	تسهیل مهاجرت از طریق کاهش فواصل مهاجرت و جذب مهاجران روستایی در مناطق جذب نزدیک - کاهش رشد متمرکز بزرگ‌ترین شهرها و هدایت بخشی از جمعیت آن‌ها به سمت شهرهای ماهوارهای - تقویت شهرهای کوچک و میانی به عنوان قطب خدمات رسان به نواحی روستایی - تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت از مناطق روستایی	برقراری توازن در توزیع جمعیت با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی و توان مناطق - حمایت و افزایش سرمایه‌گذاری در صنعت و خدمات عمومی در نواحی کمتر توسعه یافته - جلوگیری یا کاهش شتاب تمرکز جمعیت در شهر بندر عباس با سازوکارهای مختلف با نگرشی منطقه‌ای و سیستمی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی استان به‌ویژه در عرصه‌های اقتصادی - حمایت، تشویق و رونق بخشی به اقتصاد مناطق روستایی
مطالعه استراتژی درازدمدت طرح آمایش سرزمین- مهندسان مشاور استیران	۱۳۵۵	تسهیل مهاجرت از طریق کاهش فواصل مهاجرت و جذب مهاجران روستایی در مناطق جذب نزدیک - کاهش رشد متمرکز بزرگ‌ترین شهرها و هدایت بخشی از جمعیت آن‌ها به سمت شهرهای ماهوارهای - تقویت شهرهای کوچک و میانی به عنوان قطب خدمات رسان به نواحی روستایی - تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت از مناطق روستایی	توسعه درون افزا و فشرده این مناطق - تقویت شهرهای میانی و کوچک به عنوان تعدیل بخش‌های نظام سکونتگاهی و به منظور جذب مازاد جمعیت در مناطق روستایی - توسعه فشرده و درون افزا در مناطق صنعتی موجود و اجتناب از ایجاد مناطق جدید در نواحی حاصلخیز - اجتناب از ایجاد و ساخت شهرهای جدید؛ - افزایش تراکم شهری (بیش از ۱۰۰ نفر در هکتار)
طرح کالبد ملی- وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	توسعه درون افزا و فشرده این مناطق - تقویت شهرهای میانی و کوچک به عنوان تعدیل بخش‌های نظام سکونتگاهی و به منظور جذب مازاد جمعیت در مناطق روستایی - توسعه فشرده و درون افزا در مناطق صنعتی موجود و اجتناب از ایجاد مناطق جدید در نواحی حاصلخیز - اجتناب از ایجاد و ساخت شهرهای جدید؛ - افزایش تراکم شهری (بیش از ۱۰۰ نفر در هکتار)	توسعه درون افزا و فشرده این مناطق - تقویت شهرهای میانی و کوچک به عنوان تعدیل بخش‌های نظام سکونتگاهی و به منظور جذب مازاد جمعیت در مناطق روستایی - توسعه فشرده و درون افزا در مناطق صنعتی موجود و اجتناب از ایجاد مناطق جدید در نواحی حاصلخیز - اجتناب از ایجاد و ساخت شهرهای جدید؛ - افزایش تراکم شهری (بیش از ۱۰۰ نفر در هکتار)

سند طرح	سال	راهبردها سیاست
سند ملی توسعه فرابخشی، سازماندهی سواحل کشور - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی	۱۳۸۵	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد تعادل در توزیع جمعیت و فعالیت، متناسب با منابع، توان محیطی - قانونمند کردن شیوه بهره‌برداری، استقرار فعالیت و جمعیت در مناطق ساحلی - جلوگیری از گسترش بی‌رویه شهرها نواحی ساحلی
برنامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	<ul style="list-style-type: none"> - بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و توزیع مهاجرت ممکن - توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - زمینه‌سازی مناسب جهت کنترل و کاهش مایگن سن ازدواج - زمینه‌سازی جهت افزایش نرخ باروری (TFR) به حداقل ۲/۵ فرزند به ازای هر زن - پشتیبانی و حمایت از توزیع اوج موفق، پایدار و آسان - ارائه تسهیلات جهت افزایش سلامت ازدواج و درمان ناباروری
حکم الزامات در محور جمعیت و مهاجرت		<ul style="list-style-type: none"> - حمایت و رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازاریابی و غیره) با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی - توسعه سکونت و فعالیت قانونمند و با ضابطه در نواحی ساحلی - جلوگیری از تخریب سواحل ارزشمند به‌واسطه ساخت و سازها - ایجاد محدودیت‌های محیط زیستی به منظور حفظ منابع حساس اکولوژیکی در سواحل - استفاده از ظرفیت‌های ساحلی - ارتقای نقش اقتصادی - اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به عنوان مراکز تعدیل بخش نظام سکونتگاهی - سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال مولد به‌ویژه در نواحی روستایی و شهرهای کوچک و کمتر توسعه یافته - حمایت از طرح‌های کارآفرین در مناطق روستایی - ارائه مشوق‌ها (معافیت‌های مالیاتی، زمین ارزان قیمت، اعتبارات کم‌بهره و ...) به جوانان تحصیل کرده به منظور کارآفرینی در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - توسعه خدمات عمومی در مناطق کمتر توسعه یافته با توجه به سلسله‌مراتب عملکردی - کاهش جذابیت مهاجرت به شهرهای بزرگ از طریق ایجاد شرایط زیست و فعالیت عادلانه - سرمایه‌گذاری و ایجاد فرصت‌های شغلی مولد برای نسل جوان به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته و شهرهای کوچک و میانی - توسعه و تجهیز مراکز درمانی و ایجاد کلینیک‌های سلامت به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته - جلوگیری از سوداگری و بورس‌بازی زمین و هدایت سرمایه‌ها به بخش مولد

جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور اقتصاد
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء بهره‌وری نیروی کار - ارتقای کارایی و بازدهی اقتصادی - تسهیل روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور - حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها و منابع طبیعی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از نوبت نیروی انسانی در بخش‌ها - تقسیم کار منطقی‌تر در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - اصلاح و تکمیل زنجیره‌های تولید صنعتی - ایجاد کار کردها و جریان‌های مکمل گر در استان به‌ویژه در شهرها و شهرک‌های صنعتی - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تعهد کاری - ایجاد هماهنگی بین استنادها- تحصیل‌ات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت
سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران اقت ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و تأمین آن از محل درآمدهای مالیاتی - تنظیم سیاست‌های پولی، مالی و ارزی - ارتقاء ظرفیت و توانمندی‌های بخش تعاونی - توانمندسازی بخش‌های خصوصی و تعاونی - ارتقاء بازار سرمایه ایران و اصلاح ساختار بانکی و بیمه‌ای کشور - هم‌افزایی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی در زمینه‌هایی دارای مزیت نسبی - ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری - افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید در بخش کشاورزی - ایجاد رقابت‌پذیری در کالاها و خدمات کشور - متنوع سازی اقتصاد - رشد بهره‌وری عوامل تولید - پشتیبانی از کارآفرینی، نوآوری و استعدادهای فنی و پژوهشی - تأمین امنیت غذایی کشور با تکیه بر تولید از منابع داخلی - مهار تورم و افزایش قدرت خرید گروه‌های کم‌درآمد و محروم - حرکت در جهت تبدیل درآمد نفت و گاز به دارایی‌های مولد 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از گرایش تعاونی‌ها به ارائه خدمات و ارائه مشوق و حمایت از تعاونی‌های فعال در بهره‌برداري بهینه از منابع - ارتقای ظرفیت‌ها و توانمندسازی تعاونی‌ها - تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی - جلوگیری از افزایش فاصله بین دهک‌های بالا و پایین درآمدي - تنوع‌بخشی به اقتصاد استان - حمایت از کارآفرینی و سرمایه‌گذاری در بخش صنایع کاربر به‌ویژه در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - جلوگیری یا کاهش خام‌فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - جلوگیری از افزایش اندازه بخش اجرایی و حذف دستگاه‌های موازی به منظور کاهش هزینه‌های عمومی استان - بهره‌گیری از فناوری‌های نوین به منظور ارتقای بازار سرمایه استان - حمایت و توانمندسازی بخش‌های تعاونی در استان - حمایت و ترغیب سرمایه‌گذاری در بخش‌های دارای مزیت رقابتی استان - کاهش هزینه‌های غیرضروری سازمان‌های اجرایی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و حمایت از نظام غذایی پایدار - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی بخش‌های دارای مزیت نسبی و رقابتی - ترغیب و حمایت از صادرات محصولات استان - واگذاری تأمین زیرساخت‌های اقتصادی به بخش خصوصی همگرا، هم‌افزا، مسئول، متعهد و آینده‌نگر

سند طرح	سال	راهبرد سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
			<ul style="list-style-type: none"> - کاهش وابستگی به بودجه‌های عمومی و افزایش نقش بخش خصوصی - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد اقتصاد استان - برعکس از واردات کالاهای غیرضروری به استان - تغییر فرایندهای تولید سنتی به تولید مدرن و دانش‌بنیان - سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات مدرن‌تر و کارآمدتر و منابع انسانی - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - خصوصی‌سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد - توسعه فعالیت گردشگری در استان - استفاده درست از نیروی انسانی
<p>سیاست‌های کلی اقتصاد - حضرت آیت‌الله خامنه‌ای</p>	۱۳۹۲	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی - پیشنهادی اقتصاد دانش‌بنیان و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان - ارتقای بهره‌وری در اقتصاد - سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف - افزایش تولید داخلی نهادهای و کالاهای اساسی - تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی - اصلاح و تقویت همه‌جانبه‌ی نظام مالی کشور - حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاهای - افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد - توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه‌ی اقتصادی کشور - افزایش ارزش افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز - افزایش سهم درآمدهای مالیاتی - تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی - افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن 	<ul style="list-style-type: none"> - ترغیب سرمایه‌گذاری و تخصیص بیشتر اعتبارات به بخش‌های داری مزیت نسبی و رقابتی در استان - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد در استان - هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع دانش‌بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیوه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان، هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش‌بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان - ارتقای معیار دانش کار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - تنوع‌بخشی به اقتصاد استان از جمله توسعه گردشگری - افزایش سهم همکاری در تحقیقات کاربردی بین صنعت و دانشگاه - تجاری‌سازی و بازاریابی دانش در استان - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تعهد کاری - جلوگیری از ناهماهنگی بین استعدادهای و تحصیلات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت - افزایش بهره‌وری در عوامل تولید آب، زمین، نیروی کار و غیره

سند/شرح	سال	راهبرد سیاست
		<p>– شنافت و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت گذاری</p> <p>– صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور</p>
		<p>– تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی</p> <p>– حمایت از نظام غذایی استان و جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی</p> <p>– حمایت از نقش آفرینی بخش خصوصی و نهادهای مردمی در عرصه اقتصادی</p> <p>– خصوصی‌سازی عادلانه و شنافت و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد</p> <p>– برهم‌آورد از واردات کالاهای غیرضروری به استان و حمایت از صادرات</p> <p>– حمایت و ترغیب کارآفرینی به‌ویژه در شهرهای کوچک و متوسط و مناطق روستایی</p>
<p>ضوابط ملی آمایش سوزمین-مصوب هیات وزیران - مركز ملی آمایش سوزمین</p>	۱۳۸۳	<p>– تاکید بر توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع و معدنی با توجه به مزیت‌های نسبی کشور</p> <p>– توسعه صنایع تولید کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه</p> <p>– تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش‌پایه</p> <p>– ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی</p> <p>– بازتعریف نقش وظایف مناطق آزاد تجاری - صنعتی و ویژه اقتصادی، با توجه به ویژگی‌های مناطق کشور</p> <p>– گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای</p> <p>– تحول ساختار بخش کشاورزی در راستای دستیابی به کشاورزی پایدار، مدرن و رقابتی</p> <p>– استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک</p> <p>– توسعه بهره‌برداری از قابلیت‌های معدنی کشور</p> <p>– افزایش ظرفیت‌های اکتشاف و بهره‌برداری از ذخایر عظیم نفت و گاز</p> <p>– توسعه صنایع پشتیبان حمل‌ونقل، شامل صنایع خودروسازی، واگن‌سازی، تجهیزات راه آهن و صنایع حمل‌ونقل هوایی در مراکز و نواحی مستعد</p> <p>– تاکید بر توسعه فعالیت‌های صنعتی مبتنی بر نفت و گاز در مناطق مواجه با محدودیت‌هایی برای توسعه سایر فعالیت‌های اقتصادی و برخوردار از اهمیت استراتژیک، از جمله مناطق کمتر توسعه یافته جنوب شرقی کشور، سواحل خلیج فارس و دریای عمان و مناطق کمتر توسعه یافته غرب کشور</p>
		<p>– بهداشت و درمان و هوافضا</p> <p>– ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش‌بنیان</p> <p>– ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان</p> <p>– ارتقای معیار دانش کار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی</p> <p>– افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه</p> <p>– ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد</p> <p>– افزایش بهره‌وری در عوامل تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی</p> <p>– مطالعه و امکان‌سنجی در خصوص بهره‌برداری از منابع نفت و گاز منطقه</p> <p>– اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه فناوری‌های تولیدی</p> <p>– امکان‌سنجی در خصوص توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شایده محیط زیستی و با توجه به مزیت‌های</p>

سند/نوع	سال	راهبردها/سیاست	حکم/اقدامات در محور اقتصاد
<p>مطالعات آمایش سوزن‌ن - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه یابدار</p>	<p>۱۳۸۳</p>	<p>راهبردها/سیاست</p> <ul style="list-style-type: none"> - گسترش فناوری‌های پیشرفته در تولید محصولات صنعتی - ارتقاء مهارت و تخصص نیروی شاغل در بخش صنعت و معدن - توسعه بخش صنعت - اولویت استقرار صنایع صادراتی در نزدیکی کریدورها و مبادی ورودی و خروجی اصلی کشور - رعایت ملاحظات محیط زیستی در استقرار صنایع - ارتقاء عملکرد، اصلاح شبکه‌ها و تجهیزات مورد نیاز در مراکز تولید، نگهداری و توزیع کالا - ایجاد زمینه‌های لازم جهت ارتقاء سهم و نقش ترانزیتی کشور - حفظ محیط زیست در راستای توسعه اکوتوریسم - جلب سرمایه‌های خارجی و داخلی برای ایجاد تسهیلات و تجهیزات گردشگری - تشویق و حمایت از ایجاد تأسیسات اقامتی و تفریحگاهی - تحول ساختار بخش کشاورزی در جهت دستیابی به کشاورزی مدرن و رقابتی - افزایش کیفیت محصولات کشاورزی و توجه به صنایع تبدیلی و بسته‌بندی - طراحی و استقرار نظام سلسله مراتبی خدمات پشتیبان تولید - ایجاد مجتمع‌های دام‌پروری صنعتی و نیمه صنعتی - بالا بردن سهم صادرات محصولات صنعتی از کل صادرات کشور - ایجاد زمینه‌های مناسب جهت جذب سرمایه‌های خارجی - محدود نمودن صادرات مواد خام و اولیه و توسعه محصولات فرآوری شده و صنعتی - توسعه و ایجاد صنایع معدنی در جهت تکمیل زنجیره‌های تولید 	<p>رقابتی و نسبی</p> <ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از استقرار صنایع صادراتی در مناطق دور از کریدورهای اصلی - اولویت‌دهی به توسعه راه‌های متصل شونده به کریدورهای اصلی - توسعه صنایع صادراتی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی-آستانرا و بندر انزلی - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و مؤسسات ارائه‌دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرسازی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان - اجتناب از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری به‌ویژه در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت و سازهای خصوصی در مناطق و محروم‌های گردشگری و حفاظت جاذبه‌ها - ترغیب و توسعه شیوه‌های نوین بازاریابی به منظور جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی - ایجاد امکانات و خدمات متنوع گردشگری در نواحی حساس اکولوژیکی - افزایش ظرفیت‌های باندر استان - اجتناب از استخدام نیروی کار غیر متخصص در بخش صنعت و معدن - اجتناب از توسعه صنایع در زمین‌های حاصلخیز و مناطق حساس اکولوژیکی - مدرنیزاسیون و بهره‌گیری از شیوه‌های نوین در بخش کشاورزی - اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - ایجاد و توسعه خدمات پشتیبان تولید در مجاورت شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان یا در شهرهای نزدیک به آن‌ها - جلوگیری از حرکت سرمایه‌ها به سوی اقتصاد غیر مولد با سازکارهای مختلف - تقویت پیوندهای بین بخشی در صنایع استان و افزایش مکمل‌گری و سبزی‌ری
<p>ضوابط ملی آمایش</p>	<p>۱۳۹۴</p>	<p>رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک قلمرو با امکانات و قابلیت‌های</p>	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش جمعیت و فعالیت‌ها در مکان‌های فاقد توان اکولوژیکی

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست	حکم/اقدامات در محور اقتصاد
<p>سوزمین-مصوب هیات وزیران - مؤتمر ملی آمایش سوزمین</p>	<p>آن</p> <p>- تخصصی کردن عملکرد اقتصادی بر اساس قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی به منظور تقویت وابستگی‌های متقابل منطقه‌ای و یکپارچگی ملی</p> <p>- توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی</p> <p>- اولویت برداشت از مبادین مشترک نفت و گاز با مرزهای شمالی</p> <p>- ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی ارزی</p> <p>- سازمان‌دهی بخش کشاورزی در پهنه سوزمین</p> <p>- تدوین الگوی کشت بهینه در دشت‌ها</p> <p>- محدودیت کشت محصولات با نیاز آبی بالا</p> <p>- ایجاد و توسعه مجتمع‌های کشت و صنعت متناسب با قابلیت‌ها</p> <p>- ساماندهی روابط بین بخش کشاورزی و صنعت</p> <p>- توسعه پرورش و صید آبیان در آب‌های دور و سوزمینی</p> <p>- شناسایی و ایجاد خوشه‌های صنعتی با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و تکمیل زنجیره ارزش</p> <p>- توسعه صنایع دریایی و تعمیر و خدمات وسایط حمل و نقل دریایی در جوار بنادر اصلی</p> <p>- ساماندهی مجتمع‌های صنعتی اعم از شوهرک‌ها و نواحی صنعتی</p> <p>- توسعه و ساماندهی مجدد فعالیت‌های صنعتی پایه و آب پر</p> <p>- توسعه صنایع تولیدکننده کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه</p> <p>- استقرار صنایع فرآوری اولیه منابع معدنی در جوار ذخایر معدنی</p> <p>- توسعه صنایع مبتنی بر فناوری‌های نوین و برتر</p> <p>- ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی جدید در پهنه سوزمین</p> <p>- سیاست و استفاده از ظرفیت‌ها و جاذبه‌ها به منظور رونق گردشگری</p> <p>- عدم استقرار صنایع پرخطر در محدوده سکونتگاه‌ها و رعایت حریم‌های ایمنی و امنیتی</p> <p>توسعه فعالیت‌های پارک‌ها، مراکز رشد، کربن‌ورهای علم و فن آوری و مراکز</p>	<p>راهبرد/سیاست</p>	<p>- جلوگیری از استفاده ناکارآمد از منابع اقتصادی</p> <p>- جلوگیری از نابودی منابع طبیعی و انسانی گردشگری</p> <p>- جلوگیری و کاهش فعالیت‌های اقتصادی فاقد مزیت نسبی و رقابتی</p> <p>- امکان‌سنجی در خصوص بهره‌برداری از صنایع نفت و گاز و توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط زیستی و با توجه به مزیت‌های رقابتی و نسبی</p> <p>- جلوگیری از خام فروشی محصولات استان و ایجاد زنجیره‌ی ارزش افزوده محصولات</p> <p>- انعقاد قراردادهای تفاهم‌نامه‌های همکاری با سایر مناطق و نهادهای دولتی و مردم‌نهاد داخلی و خارجی در مناطق ویژه و آزاد</p> <p>- بازاریابی و تبلیغات گسترده به منظور جذب سرمایه‌گذاران در مناطق آزاد و ویژه استان</p> <p>- جلوگیری از کشت و پرورش محصولات فاقد مزیت در استان</p> <p>- توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی</p> <p>- ارائه مشوق‌ها و حمایت از ساخت، تولید، تعمیر و نگهداری انواع تجهیزات شناورهای سطحی، زیرسطحی، اتر سطحی و صنایع فراساحلی به‌ویژه در نزدیکی بنادر و مناطق آزاد</p> <p>- حمایت از کارگاه‌ها و تولیدکنندگان مرتبط با صنایع دریایی کشور</p> <p>- حمایت از مشاغل ایجادی حاصل از طرح‌های فن آورانه و دانش‌بنیان در صنعت دریایی</p> <p>- هدایت اعتبارات به سوی طرح‌های کار آفرینی و خوداشتغالی دریایی</p> <p>- افزایش تسهیلات سرمایه در گردش تولیدکنندگان، سازندگان و شرکت‌های خدماتی فعال در صنایع دریایی</p> <p>- جلوگیری از توسعه صنایع در مراکز حساس و رعایت حریم‌های ایمنی</p> <p>- شناسایی تقاضای کالاهای و محصولات در منطقه و تلاش برای برآورد آن‌ها بر اساس مزایای نسبی و رقابتی</p> <p>- تکمیل زنجیره تولید و حلقه‌های ارزش افزوده بخش معدن استان</p> <p>- هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی صنایع با فناوری برتر</p>

سند/ طرح	سال	راهبر/دانیست	حکم/اوامات در محور اقتصاد
		تخصصی ICT	
مطالعه استراتژی درازد مدت طرح	۱۳۵۵	توسعه تعاون در روستاها از طریق تعاون‌های خدماتی و اتحادیه‌های تولیدی - توسعه بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی - حمایت از بهره‌بردارانی کوچک خانوادگی و بالا بردن کارایی آن‌ها - استقرار واحدهای تولیدی کوچک در محیط‌های روستایی - تسهیل توسعه فعالیت‌ها و مشاغل مستقل از بخش اول در محیط روستایی و شهرهای کوچک - ایجاد مؤسسات اعتباری در محیط روستایی و رساندن محصولات به بازار - آرایش گسترده‌تر صنایع نوین - توسعه فعالیت‌های نوین در شهرها متوسط - استفاده از توان گردشگری شهرهای کوچک و توسعه صنایع کوچک - کنترل دقیق برون ریخته‌های صنعتی و شهری در تمامی کرانه‌های دریای خزر	- جلوگیری از توسعه صنایع به صورت پراکنده - اصلاح نظام مالکیت اراضی و حمایت و توسعه تعاونی‌های کشاورزی - استفاده کارآمدتر از منابع آب و خاک - تغییر اقتصاد تک محصولی شهرهای کوچک و روستاها به اقتصاد متنوع و پویا - جلوگیری از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی - حمایت از صنایع دارای مزیت رقابتی و نسبی استان - حمایت از توسعه صنایع کوچک و کارآفرین در نواحی روستایی - توسعه بخش گردشگری در روستاها و شهرهای کوچک - تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی - جلوگیری از تمرکز خدمات در یک یا چند شهر اصلی و ضرورت ساماندهی توزیع و استقرار آن
طرح کابند ملی - وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	- به حداقل رساندن هزینه‌های توسعه شهری از طریق سازگاری با اقلیم، توسعه درون انزوا، مکان‌یابی مناسب - خلق سلسله‌مراتب مناسب به منظور جلوگیری از تمرکز فعالیت و جمعیت در چند نقطه - توان کم و نسبتاً کم توسعه صنعتی در نوار ساحلی خزر	- عدم ایجاد شهرهای جدید و توسعه فشرده و درون افزا نقاط سکونتگاهی موجود - تجهیز و خدمات‌رسانی و نقش دهی مکمل به نقاط شهری کوچک و متوسط به عنوان رشد تعادل بخش - کنترل و محدودسازی تمرکز جمعیت در شهر بندر عباس - ایجاد مناطق شهری (Urban region) مکمل گر و منسجم در سطح استان - جلوگیری از توسعه بی‌برنامه فعالیت و سکونت در نوار ساحلی استان - بازاربایی گسترده به منظور جذب سرمایه‌گذاران و شرکت‌های معتبر جهانی در مناطق آزاد و ویژه استان - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و مؤسسات ارائه دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرسانی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان
برنامه توسعه - مجلس شورای اسلامی	۱۳۸۵	جذب شرکت‌های معتبر جهانی و منطقه‌ای در زنجیره تولید داخلی - حمایت حقوقی، مالی و نهادی لازم برای توسعه دانش و پیشرفت فناوری و نوآوریانه - تجهیز منابع مالی مورد نیاز سرمایه‌گذاری - همچنین قطع وابستگی بودجه به نفت تا پایان اجرای قانون برنامه ششم - افزایش و یا دریافت عوارض آلاینده‌گی و عوارض ارزش افزوده گاز طبیعی و عوارض شماره‌گذاری خودروها - عملیاتی کردن رویکرد تمرکززدایی و افزایش مدیریت اجرایی در مراکز	

سند/ طرح	سال	راهبرد/ سیاست	حکم/ الزامات در محور اقتصاد	ایران گردی و سازمان سازمان	طرح جامع گوردشگری ملی - سازمان	
		<p>استانها و جهت زمینه‌سازی، تعادل بخشی، توازن و آمایش سرزمینی</p> <p>گسترش و تعمیق نظام جامع تأمین مالی و ابزارهای آن (بازار پول، بازار سرمایه و بیمه‌ها)</p> <p>افزایش سهم تعاون در اقتصاد به بیست و پنج درصد</p> <p>تأمین امنیت غذایی و نيل به خود کفایی در محصولات اساسی</p> <p>توسعه کشاورزی حفاظتی، توسعه کشت نشانی، به‌زراعی</p> <p>صرف بهینه سوم، دفع آفات نباتی و کودهای شیمیایی و استفاده بیشتر از کرد آلی (کپوست)</p> <p>توسعه کشت محصولات سالم و محصولات زیستی (ارگانیک)</p> <p>ممنوعیت هرگونه رهاسازی، تولید، واردات و مصرف محصولات تراریخته</p> <p>حمایت از توسعه ظرفیت صادراتی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی</p> <p>ایجاد ردیف مستقل پرداخت خسارت به پسته‌گذاران محصولات کشاورزی و صندوق بیمه کشاورزی</p> <p>ایجاد زمینه گسترش و تکمیل زنجیره‌های ارزش، صنایع تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات اساسی کشاورزی</p> <p>ایجاد خوشه‌های صادراتی، نشان‌های تجاری و اختصاص مشرق‌های صادراتی به صادرات محصولات کشاورزی</p> <p>افزایش سهم سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در کل سرمایه‌گذاری‌ها</p> <p>ایجاد شورای معادن در هر استان</p> <p>منع هرگونه فروش و واگذاری پروانه قبل از بهره‌برداری با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی</p> <p>تکمیل زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن</p>	<p>اجتناب از خام‌فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری به‌ویژه در بخش معدن و کشاورزی</p> <p>جلوگیری از گسترش ساخت و سازهای خصوصی در مناطق و محورهای گردشگری و حفظ جاذبه‌ها</p> <p>جلوگیری از یا کنترل و محدودسازی فعالیت صنایع آلاینده و اخذ غرامت و مالیات</p> <p>جلوگیری از تمرکزگرایی مدیریتی در استان و تمرکززدایی تدریجی در کنار ایجاد ظرفیت‌های نهادی</p> <p>حمایت و ترغیب تعاونی‌های تولیدی</p> <p>جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و توسعه کشاورزی با رعایت ملاحظات محیط زیستی و مزیت‌های رقابتی</p> <p>جلوگیری از استفاده بیش از حد از سموم و کودهای شیمیایی</p> <p>ترغیب و حمایت از تولید کودهای ارگانیک</p> <p>حمایت و ارائه مشوق و اعتبارات به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک</p> <p>توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی به‌ویژه در شهرهای کوچک و متوسط</p> <p>جلوگیری یا کنترل فعالیت‌های معدنی آلاینده</p> <p>جلوگیری از خام‌فروشی مواد معدنی و تأمین خدمات و زیرساخت‌های مورد نیاز معادن و تکمیل زنجیره‌های ارزش</p> <p>افزایش آگاهی‌های محیط زیستی و شفلی کشاورزان استان</p> <p>ترغیب و گسترش بیمه محصولات کشاورزی</p> <p>افزایش توانسندی، رقابت‌پذیری و صادرات کالاها و خدمات تولیدی</p>	۱۳۸۰	<p>توسعه منابع گردشگری در روستاهای سنتی</p> <p>توسعه بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی</p> <p>توسعه محصولات گردشگری</p>	<p>توسعه بازارهای مرزی به منظور جذب گردشگر</p> <p>جلوگیری از سفرهای کوتاه مدت با افزایش بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی</p> <p>حمایت از طرح‌های ترکیب کننده گردشگری و تجارت</p>

سند طرح	سال	راهبردا سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
جهانگردی		توسعه نواحی گردشگری دارای اولویت	توسعه بازارهای علاقه‌مند به سفرهای دریایی افزایش تسهیلات و خدمات گردشگری جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی ایجاد آفشگاه‌های ارزان قیمت شتر کر و پراکنده توسط افراد بومی
سند ملی توسعه تهران	۱۳۸۴	<ul style="list-style-type: none"> توسعه بورس‌های کالایی با عملکرد ملی و منطقه‌ای اصلاح در ساختار صنعتی ممنوعیت تغییر کاربری اراضی باغی، زراعی، جنگلی و برمی بهبود مدیریت و اصلاح شیوه‌های تولید در بخش کشاورزی استان توسعه صنعت پرورش گل در نقاط مستعد استان برای صادرات تبدیل استان به یکی از قطب‌های گردشگری کشور اقتصادی نمودن تولید کالاها و خدمات حمایت از ایجاد و توسعه صنایع با تکنولوژی برتر و غیر آلاینده مجاز (صنایع نوین) الکترونیک پیشرفته، تجهیزات و ابزار دقیق، بیوتکنولوژی اپیک، اتوماسیون سیستم‌های تولیدی، مواد پیشرفته و مهندسی نرم‌افزار ایجاد سازوکارهای لازم و حمایت از افزایش بهره‌وری در بخش‌های اقتصادی و عوامل تولید ریشه‌کنی فقر شدید و گرسنگی و بهره‌مندی همگانی از موهب توسعه اقتصادی و اجتماعی حمایت مؤثر از تشکیل و توسعه تعاونی‌ها و ایجاد و گسترش شهرک‌ها و مجتمع‌های تعاونی 	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از فناوری‌های نوین جهت استفاده پایدار منابع و افزایش تولید فراگیر نمودن تجارت الکترونیک استفاده از ظرفیت بخش گردشگری در ایجاد مشاغل جدید حذف مقررات دست و پاگیر برای سرمایه‌گذاران گسترش زیرساخت‌ها در حوزه فناوری ارتباطات و اطلاعات رفع موانع در تولید و توسعه فعالیت اقتصادی
برنامه تهران - سازمان ملل و مدیریت برنامه‌ریزی	۱۳۸۸	<ul style="list-style-type: none"> اصلاح ساختار تولید و اقتصاد استان با تکیه بر علم و فناوری در راستای تقویت بهره‌وری و کاهش فشار بر منابع طبیعی توسعه خدمات بازرگانی با تکیه بر تقویت حوزه تجارت الکترونیک تقویت گردشگری به عنوان یکی از بخش‌های اقتصادی با پتانسیل بالا تسهیل سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در استان متناسب با جایگاه و تخصص هر شهرستان 	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از فناوری‌های نوین جهت استفاده پایدار منابع و افزایش تولید فراگیر نمودن تجارت الکترونیک استفاده از ظرفیت بخش گردشگری در ایجاد مشاغل جدید حذف مقررات دست و پاگیر برای سرمایه‌گذاران گسترش زیرساخت‌ها در حوزه فناوری ارتباطات و اطلاعات رفع موانع در تولید و توسعه فعالیت اقتصادی

سند/نوع طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/اقدامات در محور اقتصاد
		<p>تسهیل راهاندازی فعالیت‌های اقتصادی در استان و رفع موانع، حقوقی، قانونی و بوروکراتیک در چارچوب تخصص‌های تعریف شده در هر شهرستان</p> <p>- توسعه و تأمین زیرساخت‌های فنآوری ارتباطات و اطلاعات</p> <p>- توسعه، بهبود و تکمیل زیرساخت‌های تولید و توسعه خوشه‌های صنعتی و کشاورزی</p>	<p>- توجه به خوشه‌های تولید و صنایع تکمیلی</p>
سند آمایش سرزمین ملی	۱۳۹۹	<p>- ایجاد و ارتقای پویاندا و مناسبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با کشورهای منطقه و جهان</p> <p>- تقویت نقش مفصلی کشور در شبکه گذرهای ترانزیتی منطقه‌ای و بین‌المللی</p> <p>- شبکه‌سازی و ایجاد زنجیره‌های جدید تولید بین‌المللی و ارتقای جایگاه بین‌المللی کشور در بازارهای جهانی به‌ویژه در زمینه انرژی</p> <p>- تنوع‌بخشی به اقتصاد متناسب با مزیت‌ها، قابلیت‌ها و تخصص‌های سرزمین</p> <p>- تحول کشاورزی، اصلاح ساختار و نظام بهره‌برداری و استقرار کشاورزی هوشمند و پایدار با حصول اطمینان از امنیت غذایی، آب و محیط زیست</p> <p>- ارتقای بهره‌وری و کاهش انرژی بری و تنوع‌بخشی به منابع تولید انرژی</p> <p>- سازگاری توسعه با محیط زیست و منابع طبیعی</p> <p>- سالم‌اندی استقرار صنایع کشور و شکل‌دهی به زنجیره فعالیت‌های صنعتی</p> <p>- بازآرایی فضایی قلمروهای تولید محصولات کشاورزی</p> <p>- ارتقای گردشگری و آوازه میراث فرهنگی، تاریخی و طبیعی ایران</p> <p>- ایجاد و تولید زنجیره ارزش گوشت قرمز، شیر، تخم پرندگان</p> <p>- تجهیز زیرساخت‌ها و توسعه شبکه‌های یکپارچه گردشگری استان تهران مانند محور گردشگری راه ابریشم</p>	<p>- اجتناب از تمرکزگرایی در تعیین تعاملات اقتصادی فرامرزی</p> <p>- ایجاد شبکه نیرومند بازاریابی</p> <p>- توسعه و ارتقای تجارت و بازرگانی هوشمند</p> <p>- استفاده کارآمد از قابلیت‌های ترانزیتی ملی و منطقه‌ای</p> <p>- اجتناب از تصویب قوانین و مقررات بازدارنده تولید و تجارت</p> <p>- ارتقای هوشمندی زنجیره‌های تولید و تأمین</p> <p>- رفع موانع جذب سرمایه‌گذاری</p> <p>- جلوگیری از توسعه فعالیت‌های ناسازگار با قابلیت‌ها</p> <p>- ارتقای تنوع فعالیت‌های اقتصادی بر بنیای قابلیت‌ها</p> <p>- اجتناب از رویه‌های ناپایدار کشاورزی</p> <p>- اجتناب از نابودی محیط زیست و پایدارسازی فعالیت‌های اقتصادی</p> <p>- ارتقای سبب‌زایی و تکمیل گرانج صنایع</p> <p>- استفاده بهینه، کارآمد و رقابتی از منابع معدنی</p> <p>- توسعه صنایع و محصولات کشاورزی بر اساس قابلیت‌ها</p> <p>- استفاده بهینه از قابلیت‌های گردشگری</p> <p>- تکمیل زنجیره ارزش گوشت قرمز، شیر، تخم پرندگان</p>

جدول ۳- راهبردها/سیاستها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی

سند/شرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم الزامات در محور زیربنایی
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاخی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی تقویت شبکه ریلی و راه‌های ارتباطی اصلی و شرانج سرزمین مرکز عبور و مرور هوایی منطقه برای ترانزیت کالا و مسافر انتخاب تعدادی از بنادر مستعد کشور و تجهیز آنها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی استفاده بهینه از منابع طبیعی و حفظ محیط زیست	- افزایش سهم انرژی‌های نو در بخش زیربنایی - جلوگیری از نابودی محیط زیست به هنگام توسعه زیرساخت‌ها - توسعه زیرساخت‌های سازگار با محیط زیست و سبز - استفاده بهینه از موقعیت استراتژیک استان در خصوص ترانزیت کالا و مسافر - ارتقای نقش خدماتی بنادر استان
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	تسهیل بهره‌گیری مؤثرتر و جایگزینی سوخت‌های سنتی حفاظت از سلامت شهروندان در مقابل آلودگی هوا ناشی از احتراق سوخت‌ها کاهش اثرات منفی ناشی از مصرف انرژی در گرمایش جهانی	- به حداقل رساندن آلودگی‌های ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی - در پیش گرفتن سیاست‌های تقلیل و سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - افزایش سهم انرژی‌های نو - در پیش گرفتن سیاست‌های افزایش آگاهی‌های پایداری
ضوابط ملی آمایش سرزمین-محمبوب هیات وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۲	توسعه و تجهیز گریدهای از محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدورهای حاصل و نقل بین‌المللی تأمین منابع آب و خدمات اجتماعی متناسب با سهم فعالیت و جمعیت پیش‌بینی شده رفع تنگنای شبکه‌های زیربنایی مناطق مستعد توجه ویژه به صنایع انرژی بر در تلفیق مزیت نسبی برخوردار از ذخایر معدنی و مزیت نسبی برخوردار از منابع انرژی، به خصوص گاز و استقرار آنها در نقاط واقع بر کریدورها و محورهای حمل و نقل بین‌المللی	- کاهش عدم تعادل‌های زیربنایی در سازمان فضایی استان - استفاده بهینه و اقتصادی از موقعیت ترانزیتی استان - خلق دسترسی دربرگیرنده به ویژه آب و خدمات اجتماعی در سطح استان - توسعه شبکه‌های زیربنایی مناطق با پتانسیل توسعه - توسعه صنایع انرژی بر در نزدیکی محورها و کریدورهای بین‌المللی - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماقی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۲	توسعه و تجهیز محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدور شمال-جنوب و شرقی - غربی افزایش سهم شبکه بزرگراهی در شبکه جاده‌ای توسعه هماهنگ شبکه ریلی همگام با افزایش ناوگان با اولویت شبکه راه آهن برقی توسعه ارتباطات فیبر نوری با پهنای باند مناسب بین شهری و درون شهری استفاده از فناوری‌های بوم برتر ارتباطی و گسترش شبکه‌های مخابراتی در کشور - به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان ابزاری برای تمرکززدایی از	- بهره‌گیری از موقعیت ترانزیتی استان با توسعه و تقویت زیرساخت‌های ارتباطی - تکمیل شبکه ریلی استان - کاهش سفرهای غیر اضطراری از طریق فناوری‌های نو - توسعه دورکاری و خدمات راه دور - توسعه شبکه بزرگراهی در مناطق اولویت‌دار - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به زیرساخت‌ها و تسهیلات اطلاعات و ارتباطات

سند/ طرح	سال	راهبرداسیاست	حکم الزامات در محور زیربنایی
شهرهای بزرگ - توسعه کاربری‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات شامل: دولت الکترونیک، اقتصاد الکترونیک، بهداشت و درمان الکترونیک، آموزش الکترونیک، تجارت الکترونیک		شهرهای بزرگ - توسعه کاربری‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات شامل: دولت الکترونیک، اقتصاد الکترونیک، بهداشت و درمان الکترونیک، آموزش الکترونیک، تجارت الکترونیک	حکم الزامات در محور زیربنایی
فراهم‌سازی زمین‌ها، امکانات و زیرساخت‌های موردنیاز به منظور ایفای نقش مؤثر ترانزیتی کشور در منطقه		فراهم‌سازی زمین‌ها، امکانات و زیرساخت‌های موردنیاز به منظور ایفای نقش مؤثر ترانزیتی کشور در منطقه	توسعه و تجهیز زیربنایها و تسهیلات موردنیاز برای بهره‌گیری کارآمد و سودآور از موقعیت ترانزیتی استان
توسعه، تجهیز، ارتقا و اصلاح ساختار فضایی شبکه ریلی کشور		توسعه، تجهیز، ارتقا و اصلاح ساختار فضایی شبکه ریلی کشور	توسعه و تکمیل شبکه ریلی استان و افزایش سهم آن در جابجایی کالا و مسافر
توسعه، تجهیز، تقویت و سطح‌بندی بنادر کشور در سواحل دریای خزر		توسعه، تجهیز، تقویت و سطح‌بندی بنادر کشور در سواحل دریای خزر	توسعه بنادر ماهیگیری استان با توجه به پتانسیل‌ها
تقویت و ساماندهی بنادر و اسکله‌های صیادی در سواحل شمال کشور		تقویت و ساماندهی بنادر و اسکله‌های صیادی در سواحل شمال کشور	جلوگیری از مصرف بی‌رویه سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های پاک
توسعه، تجهیز و تقویت شبکه حمل و نقل هوایی کشور		توسعه، تجهیز و تقویت شبکه حمل و نقل هوایی کشور	جلوگیری از عدم تخصیص سهم منابع آب تالاب‌ها
فراهم‌سازی بسترهای موردنیاز برای توسعه شبکه ارتباطات و انتقال داده	۱۳۹۴	فراهم‌سازی بسترهای موردنیاز برای توسعه شبکه ارتباطات و انتقال داده	جلوگیری از توزیع نامتعادل منابع آب سپیدرود در سطح استان
تنوع‌بخشی در منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدیدپذیر در تولید و تأمین بهینه انرژی		تنوع‌بخشی در منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدیدپذیر در تولید و تأمین بهینه انرژی	افزایش بهره‌وری در استفاده از آب
ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی در مناطق دارای قابلیت		ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی در مناطق دارای قابلیت	اجرای طرح‌های آبخوانداری با هدف ارتقای منابع آبی استان
بازنگری و تجدیدنظر در تخصیص آب از سد به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها		بازنگری و تجدیدنظر در تخصیص آب از سد به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها	
ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخوانداری، آبخوانداری و شبکه آبیاری و زهکشی پایین دست		ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخوانداری، آبخوانداری و شبکه آبیاری و زهکشی پایین دست	
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور ستیران	۱۳۵۵	مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور ستیران	ایجاد پیوندی‌های منطقه‌ای کاهش تنگناهای دسترسی راحت مناطق روستایی توسعه حمل و نقل زمینی به‌ویژه در مناطق اولویت‌دار
سند ملی توسعه فرابخشی: ساماندهی سواحل کشور - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور	۱۳۸۵	سند ملی توسعه فرابخشی: ساماندهی سواحل کشور - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور	جلوگیری از ساخت سازه‌های بی‌رویه و تملک اراضی ساحلی توسعه ظرفیت و زیرساخت‌های بندری استان افزایش ظرفیت صیادی استان با سازوکارهای مختلف جلوگیری از نابودی و کاهش ظرفیت ذخیره‌گاه‌های محصولات دریایی همچون ماهی و ... تجهیز و توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل به منظور بهره‌گیری از پتانسیل‌های ترانزیتی

سند/موضوع	سال	واحد/داسیاست	مجموع الزامات در محور زیربنایی
برنامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقای عدالت اجتماعی، افزایش بهره‌وری در مصرف آب و انرژی - استفاده از منابع حاصل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها برای افزایش تولید، اشتغال، حمایت از صادرات غیرنفتی، بهره‌وری، کاهش شدت انرژی، کاهش آلودگی هوا و ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی - تکمیل زیربنایها و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن و زیرساخت‌های عمومی صنایع معدنی - کاهش تلفات انرژی و جلب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی - افزایش باردهی و ضریب بهره‌وری نیروگاه‌ها - تشکیل بازار منطقه‌ای و ایجاد قطب (هاب) منطقه‌ای برق و اتصال شبکه برق کشور از شمال، جنوب، شرق و غرب به کشورهای همسایه - افزایش سهم نیروگاه‌های تجدیدپذیر و پاک - جذب سرمایه‌گذاران (داخلی و خارجی) و بهره‌برداری از بنادر اصلی با کارکرد بین‌المللی - واگذاری حق بهره‌برداری و مدیریت بنادر کوچک و محلی به اشخاص حقوقی حرفه‌ای و معتبر غیردولتی - جذب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در احداث و بهره‌برداری از حمل و نقل ریلی - حمایت از اقتصاد دانش‌بنیان و تقویت و توسعه صنعت هوافضا - تکمیل و اجرای طرح‌های پروژه‌های حمل و نقل ریلی، دوخطه کردن مسیرها و احداث خطوط برقی و سریع‌السیر - اصلاح الگوی مصرف به‌ویژه مصرف انرژی در بخش ساختمان و مسکن 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از مصرف بی‌رویه منابع آب و اصلاح الگوی مصرف - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی‌های اجتماعی - کاهش سطوح آلاینده‌ها و آلودگی‌های انسانی - جلوگیری از خام‌فروشی و تکمیل زنجیره ارزش بخش صنعت استان - افزایش نقش بخش خصوصی در تأمین و عرضه انرژی - افزایش ضریب بهره‌وری نیروگاه‌های استان با اتصال شبکه به کشورهای منطقه - کاهش سهم سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های سبز و نو - ارتقای نقش فراملی بنادر استان و جلب سرمایه‌گذاری‌ها - توسعه حمل و نقل ریلی استان با مشارکت بخش خصوصی - توسعه سیستم حمل و نقل ریلی برقی در استان - ارتقای استانداردهای مصرف انرژی در بخش مسکن

جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی

سند/انواع	سال	راهبردها/سیاست	حکم الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه به هم پیوسته مناطق اسکان و فعالیت‌های ملی و تعریف نقش و کارکرد فرامی‌هریک از آن‌ها - انتخاب تعدادی از کلان‌شهرها، بنادر و جزایر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش فراملی - برقراری تناسب کمی و کیفی جمعیت و استقرار معادل آن در پهنه سرزمین و تعمیم و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی؛ - ساماندهی سطح خدمات و استقرار جمعیت در کشور با توجه به مدیریت سوانح طبیعی، حوادث و منابع آب و رعایت شرایط زمین‌شناسی - دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش پهندها و مناسبت نابرابر و تک سویه - توسعه خدمات اطلاعاتی و ارتباطی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - موکرم ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پر تراکم کشور - ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها - زمینه‌سازی لازم برای استفاده حداکثر از ظرفیت‌ها و توان‌های مراکز جمعیتی کوچک و پراکنده (روستاها، روستا - شهرها، شهرهای کوچک) در حفظ و نگهداشت جمعیت و برقراری تعادل در الگوی استقرار جمعیت - تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست‌برم‌ها - بهبود داری از شبکه نسبتاً توسعه یافته مراکز زیست و فعالیت در این مناطق با اعمال تقسیم کار تخصصی بین آن‌ها، با تأکید بر توسعه فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی، گردشگری و بازرگانی - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان پذیرش جمعیت متناسب با سرمایه‌گذاری‌های جدید تولیدی و خدماتی - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه، با تأکید بر توسعه خدمات پشتیبان تولید، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه‌ای، حمل و نقل و تفریح و استفاده از فن‌آوری‌های نوین در این بخش، متناسب با نقش و جایگاه بین‌المللی کشور 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش پهندها/تک‌سویی - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تقویت بنیه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی، به‌ویژه در مناطق محروم و روستایی - جلوگیری از دلالتی و واسطه‌گری
مطالعات آمایش سرزمین - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها به منظور پذیرش وظایف بالاتر در منطقه تحت نفوذ در راستای عدم تمرکز در تقسیم کار ملی و منطقه‌ای - تبدیل روستاهای مستعد و دارای توان‌های رشد و استقرار فعالیت، به روستاها و ایجاد و تقویت زیرساخت‌های شهر در آن‌ها - ایجاد نقاط شهری جدید در مناطق مستعد گسترش فعالیت و فاقد ظرفیت کلی اسکان جمعیت جدید در مراکز شهری موجود - تقویت شهرهای کوچک و متوسط کوچک با قابلیت توسعه دارای مسافت مناسب از یک‌دیگر به‌عنوان منطقه‌های شهری در جهت هماهنگی بیشتر در ارائه عملکردهای مشخص در پهنه سرزمین - استقرار شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای موجود و نقاط شهری جدید در کشور - بازنگری و تغییر استخوان‌بندی الگوی نظام شهری با اولویت توسعه، تقویت و تجهیز شهرهای متوسط - توسعه پایدار و موزون روستایی و هماهنگ با توسعه کشور با تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعه منابع انسانی و 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش پهندها/تک‌سویی - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تقویت بنیه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی، به‌ویژه در مناطق محروم و روستایی - جلوگیری از دلالتی و واسطه‌گری

سند طرح	سال	راهدرد اسپاست	حکم/الزامات	
تجهیز فضاهای روستایی - توسعه منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و تکنولوژی نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعه بخش اطلاع‌رسانی برای تحرک اقتصادی بیشتر جوامع روستایی - بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی محلی مناطق روستایی به‌منظور سازمان‌دهی نظام خدمات‌رسانی چندسطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی - استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگهداشت جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و متوازن از منابع پایه پراکنده کشور در فضاهای روستایی - توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی با تأکید بر توسعه فرصت‌های برابر از حیث دسترسی به منابع، امکانات و منابع میان شهر و روستا - توجه به شبکه‌های بازار و بازاریابی محلی روستایی و تحکیم پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازارهای ملی و جهانی	۱۳۹۴	<p>۱- سازمان‌دهی شبکه سکونتگاهی کشور با هدف ارتقای بهره‌وری از سرزمین با ملاحظات محیط زیستی و کاهش مشکلات</p> <p>۲- به جهت لحاظ رویکردهایی چون گسترش حوزه نفوذ اقتصاد کشور در منطقه و محیط آسیای جنوب غربی، سازمان فضایی مطلوب توسعه کشور، مؤلفه‌های نوین برنامه‌ریزی و تجارت جدید جهانی و تمرکززدایی از طریق انتخاب مراکز متعدد با اختیارات لازم، شبکه سکونتگاه شهری کشور در سه لایه طبقه‌بندی می‌شود:</p> <p>۱- لایه پیرامونی، شامل استان‌های مرکزی کشور به عنوان مراکز راهدردی، تسهیل و پشتیبانی تعاملات اقتصادی و اجتماعی با کشورهای واقع در صحن راهدردی اقتصادی و سیاسی آن‌ها در خارج از مرزهای کشور؛</p> <p>۲- لایه مرکزی، شامل مراکز منتخب مناطق ۹ گانه به عنوان مراکز راهدردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی کشور با جامعه بین‌المللی در حوزه‌های علم و فناوری، آموزش، تحقیق و توسعه، تبادلات کالا، خدمات و اطلاعات و گسترش کسب و کار با بازارهای جهانی؛</p> <p>۳- لایه میانی، شامل مراکز استان‌ها و شهرهای برخوردار از توانمندی و یا استقرار در موقعیت‌های مناسب نسبت به سایر مناطق شهری و روستایی به عنوان مراکز راهدردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی بین این مراکز با حوزه نفوذ خود، با سایر مراکز منتخب لایه میانی و نیز با لایه مرکزی فعالیت می‌نماید.</p> <p>- تقویت و ساماندهی سکونتگاه‌ها و مرصه‌های روستایی با هدف حفظ ارتباط پویا و سازنده بین نواحی شهری و روستایی و تقویت زنجیره‌های ارزش با تأکید بر استقرار صنایع کوچک و اشتغال زا؛</p> <p>- انتظام بخشی به فرایندها و رویه‌های تبدیل و الحاق سکونتگاه‌های روستایی به شهر با هدف ماندگاری جمعیت در روستاها و حفظ و بهره‌بری از اراضی قابل کشت؛</p> <p>- ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی پیرامون شهرها به‌ویژه کلان‌شهرها</p>	محصولات روستایی و مستقیم	
ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیات وزیران - مركز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۵	<p>تجهیز فضاهای روستایی - توسعه منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و تکنولوژی نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعه بخش اطلاع‌رسانی برای تحرک اقتصادی بیشتر جوامع روستایی - بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی محلی مناطق روستایی به‌منظور سازمان‌دهی نظام خدمات‌رسانی چندسطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی - استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگهداشت جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و متوازن از منابع پایه پراکنده کشور در فضاهای روستایی - توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی با تأکید بر توسعه فرصت‌های برابر از حیث دسترسی به منابع، امکانات و منابع میان شهر و روستا - توجه به شبکه‌های بازار و بازاریابی محلی روستایی و تحکیم پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازارهای ملی و جهانی</p>	<p>۱- سازمان‌دهی شبکه سکونتگاهی کشور با هدف ارتقای بهره‌وری از سرزمین با ملاحظات محیط زیستی و کاهش مشکلات</p> <p>۲- به جهت لحاظ رویکردهایی چون گسترش حوزه نفوذ اقتصاد کشور در منطقه و محیط آسیای جنوب غربی، سازمان فضایی مطلوب توسعه کشور، مؤلفه‌های نوین برنامه‌ریزی و تجارت جدید جهانی و تمرکززدایی از طریق انتخاب مراکز متعدد با اختیارات لازم، شبکه سکونتگاه شهری کشور در سه لایه طبقه‌بندی می‌شود:</p> <p>۱- لایه پیرامونی، شامل استان‌های مرکزی کشور به عنوان مراکز راهدردی، تسهیل و پشتیبانی تعاملات اقتصادی و اجتماعی با کشورهای واقع در صحن راهدردی اقتصادی و سیاسی آن‌ها در خارج از مرزهای کشور؛</p> <p>۲- لایه مرکزی، شامل مراکز منتخب مناطق ۹ گانه به عنوان مراکز راهدردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی کشور با جامعه بین‌المللی در حوزه‌های علم و فناوری، آموزش، تحقیق و توسعه، تبادلات کالا، خدمات و اطلاعات و گسترش کسب و کار با بازارهای جهانی؛</p> <p>۳- لایه میانی، شامل مراکز استان‌ها و شهرهای برخوردار از توانمندی و یا استقرار در موقعیت‌های مناسب نسبت به سایر مناطق شهری و روستایی به عنوان مراکز راهدردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی بین این مراکز با حوزه نفوذ خود، با سایر مراکز منتخب لایه میانی و نیز با لایه مرکزی فعالیت می‌نماید.</p> <p>- تقویت و ساماندهی سکونتگاه‌ها و مرصه‌های روستایی با هدف حفظ ارتباط پویا و سازنده بین نواحی شهری و روستایی و تقویت زنجیره‌های ارزش با تأکید بر استقرار صنایع کوچک و اشتغال زا؛</p> <p>- انتظام بخشی به فرایندها و رویه‌های تبدیل و الحاق سکونتگاه‌های روستایی به شهر با هدف ماندگاری جمعیت در روستاها و حفظ و بهره‌بری از اراضی قابل کشت؛</p> <p>- ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی پیرامون شهرها به‌ویژه کلان‌شهرها</p>	<p>محصولات روستایی و مستقیم</p> <p>۱- جلودگیری از پراکنده‌رویی و توسعه درون افزا</p>

حکم الزامات	راهبر داسیاست	سال	سند طرح
<p>- جلوگیری از مهاجرت‌های روستا-شهری با سازوکارهای منطقی و متضانه</p> <p>- کاهش آسیب‌های اجتماعی</p> <p>- ارتقای ظرفیت‌های شغلی و مهارتی</p> <p>- حمایت از مسکن اجتماعی و توسعه آن</p> <p>- کاهش اتکا به خودروهای شخصی</p> <p>- جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در دسترسی به خدمات</p> <p>- توسعه اقتصادهای محلی</p> <p>- ایجاد ساختار شبکه‌ای نظام شهری</p> <p>- توسعه زیربنای اصلی بر اساس سلسله مراتب جمعیتی</p> <p>- توسعه خدمات پشتیبان تولید در شهرهای کوچک و میانی</p> <p>- مبدل سازی شهرهای حومه‌ای به شهرهای اقتداری خوداتکا</p> <p>- ایجاد چارچوب نهادی منطقه‌ای در کلان‌شهرها</p> <p>- جلوگیری از نابودی زمین‌های کشاورزی پیرامون شهرها</p>	<p>راهبر داسیاست</p> <p>- سامان‌بخشی مناطق حاشیه‌نشین تعیین شده توسط شورای عالی شهرسازی و معماری ایران از طریق تدوین و اجرای سازوکارهای حقوقی، مالی و فرهنگی و توانمندسازی ساکنان بافت‌های واقع در داخل محدوده‌های شهری با مشارکت آن‌ها</p> <p>- تأمین منابع مالی و تسهیلات ارزانه‌قیمت و زمین مورد نیاز برای روستاییان</p> <p>- توسعه حمل و نقل عمومی و مدیریت مصرف سوخت و تأمین ناوگان و تجهیزات قطار شهری شهرها و حومه آن‌ها</p> <p>- بهسازی و نوسازی در بافت‌های فرسوده و سالم‌اندی و احیاء شهرهای آسیب‌دیده از جنگ تحمیلی و استفاده از اراضی رهاشده و ساختمان‌های معزوبه</p> <p>- ایجاد پوشش خدماتی مناسب برای روستاها به منظور دسترسی آن‌ها به نیازهای روزانه، فرهنگی و غیره ..</p> <p>- تنوع بخشیدن به فعالیت‌ها و ایجاد اشتغال در شهرهای کوچک</p> <p>- کاهش تمرکز در شهرهای بزرگ به نفع شهرهای ماهوارهای</p> <p>- حمایت از توسعه شهرهای متوسط در نواحی حاشیهای و دور افتاده</p> <p>- توسعه شبکه‌ای از شهرهای کوچک برای تأمین پوشش خدماتی روستاها</p> <p>- تکمیل و بنا کردن شبکه شهری درجه بندی شده‌ای که بتواند میان مراکز تقویتی و محیط روستایی رابطه برقرار کند</p> <p>- پیوستن شهرهای متوسط به شبکه‌های بزرگ زیربنایی (شبکه بزرگراه، شبکه راه آهن، شبکه انتقال گاز و نفت و برق)</p> <p>- ایجاد تجهیزات خدمات تولیدی در شهرهای متوسط؛</p> <p>- تسهیل جذب مهاجران روستایی و شهرهای کوچک به شهرهای متوسط از طریق آموزش مهارت به آن‌ها و اجرای سیاست‌های مسکن اجتماعی</p> <p>- تدوین طرح‌های جامع برای تمامی شهرهای متوسط</p> <p>- تقویت تجهیزات خدماتی در شهرهای حومه‌ای</p> <p>- توسعه تأسیسات زیربنایی و تجهیزات و خدمات عمومی و دستگاه‌های اداری در شهرهای متوسط دور از مراکز اصلی</p> <p>- توسعه صنایع کوچک و پیشه‌های تولیدی و همچنین کارکرد گردشگری در شهرهای متوسط دورافتاده</p> <p>- عرصه کشاورزی پیرامون شهرها حفظ شود</p> <p>- برنامه‌ریزی و هماهنگ کردن توسعه مناطق شهری</p> <p>- خلق چارچوب نهادی برای مناطق شهری با شهر منطقه‌ها (زیر نظر مستقیم استاندار) به منظور رسیدگی به مسائل برنامه‌ریزی و هماهنگی توسعه فضایی</p>	<p>۱۳۵۵</p>	<p>مطالعه استراتژی درازدمدت طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور ستیران</p>

جدول ۵- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/اوامات در محور اجتماعی و فرهنگی

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/اوامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین افلاخی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - تربیت انسان‌های سالم، با انگیزه، شاداب، متدین، وطن‌دوست، جمع‌گرا، نظم‌پذیر و قانون‌گرا - ارتقاء سطح آموزش، پژوهش و بهبودی نیروی کار - تقویت همگرایی، یکپارچگی ملی، وحدت و پیوندهای اجتماعی - ایجاد و تقویت نهادها و تشکلهای منطقه‌ای - بهبود شاخص‌های توسعه انسانی با تأکید بر تدبیر، شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌ها، گسترش سلامت و ارتقای سطح دانش عموم - تعامل سازنده میان ارزش‌ها و مزیت‌های مناطق گوناگون کشور با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و انگیزه‌های ملی و اقدام در جهت تقویض اختیارات مناسب قانونی به سطح منطقه‌ای و محلی - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از دین‌گرایی، قانون‌گرایی و آسیب اجتماعی - جلوگیری از نابودی انسجام ملی - ارتقای همگرایی‌های منطقه‌ای - توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - تمرکز دادن فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی به سمت و سوی عدالت اجتماعی و کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کم‌درآمد - حفظ وحدت، امنیت و یکپارچگی سرزمین - رفع محرومیت‌ها خصوصاً در مناطق روستایی کشور - ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از فقر و محرومیت - جلوگیری از کاهش وحدت ملی - ریشه‌کنی فقر در نواحی روستایی - توسعه نظام تأمین اجتماعی
ضوابط ملی آمایش سرزمین-محمبوب هیات وزیران - آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای در راستای تقویت همبستگی ملی - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در مناطق مختلف کشور و برقراری تعادل در شاخص‌های اصلی آن - توسعه علوم، آموزش، پژوهش و فن‌آوری و گسترش و تجهیز مراکز آموزشی، پژوهشی، شهرک‌ها و پارک‌های علمی - فن‌آوری کشور - تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور، به‌ویژه شهرهای تهران، شیراز، اصفهان، مشهد، تبریز، اهواز و یزد - تأکید بر حفظ و پویایی هویت ایرانی - اسلامی در تعامل با بر رون‌گیری و اتکا بر این هویت برای تحکیم و انسجام وحدت ملی در ایجاد درونی - گسترش آموزش و بهداشت، به‌ویژه برای زنان و جوانان در مناطق کمتر توسعه یافته و گروه‌های اجتماعی در معرض خطر - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از کاهش همبستگی ملی - ارتقای رفاه اجتماعی و جلوگیری از افزایش عدم تعادلهای - جلوگیری از نابودی هویت ایرانی-اسلامی - استفاده بهینه از منابع فرهنگی - جلوگیری از طردشدگی گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر
مطالعات آمایش	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تأمین، حفظ و ارتقای سلامت افراد و جامعه؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از کاهش سلامت عمومی جامعه

سند/نوع طرح	سال	راهبرداسیاست	حکم/الزامات
سوزن‌بین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار		<p>ترویج الگوهای رفتاری سالم و افزایش آگاهی‌های بهداشتی مردم و کاهش رفتارهای پرخطر؛</p> <p>- تقدم پیشگیری بر درمان، به منظور کنترل و ریشه‌کنی بیماری‌های واگیردار؛</p> <p>- ایجاد و توسعه بیمه‌های سلامت‌نگر و تأکید بر روش‌های پرداخت سرانه و نظارت بر عملکرد بیمه درمان کشور؛</p> <p>- تقویت هماهنگی بین بخشی به خصوص برای گسترش کمی و کیفی نظارت بر بهداشت و امنیت مواد غذایی، دارویی، بهداشتی و آرایشی و ارتقای شاخص‌ها و عوامل مؤثر در بهداشت و ایمنی محیط‌های خصوصی و عمومی با تأکید بر دسترسی آب آشامیدنی سالم و کنترل آلودگی‌های صوتی، شیمیایی، و نظیر این‌ها؛</p> <p>- ایجاد و توسعه محیط‌های حمایتی سلامت جسمی، روانی و اجتماعی با تأکید بر حفظ کرامت انسانی و حقوق مدنی بیماران و مشارکت با سایر بخش‌ها برای تأمین نیازهای اساسی آنها؛</p> <p>- اصلاح ساختار نظام سلامتی جامعه در راستای ایجاد یک نظام پاسخگو برای ارائه خدمات سلامتی به آحاد مردم؛</p> <p>- وضع قوانین برای حمایت از انتشار آسیب‌پذیر از قبیل زنان، افراد کم‌درآمد، معذاتان و کودکان و نوجوانان؛</p> <p>- تغییر الگوها و اولویت‌های سرمایه‌گذاری در زمینه منابع فیزیکی، نیروی انسانی و فناوری؛</p> <p>- طراحی و عملیاتی کردن نظام جامع اطلاعات در بخش سلامت؛</p> <p>- تأکید بر واگذاری ارائه خدمات سلامت به بخش غیر دولتی با بهره‌گیری از نظام مناسب خرید خدمات، به منظور افزایش کارایی و بهبود مستمر کیفیت خدمات؛</p> <p>- عادلانه ساختن دریافت خدمات سلامت برای آحاد جامعه و تأمین منابع مالی مورد نیاز برای مراقبت‌های اولیه بهداشتی؛</p> <p>- طراحی و استقرار نظام جامع مدیریت خدمات درمانی کشور با تأکید بر تخصیص بهینه منابع و در نظر گرفتن سطح‌بندی، نظام ارجاع و ...؛</p> <p>- توجه سرمایه‌گذاری بیشتر در دو بخش آموزش و پرورش و ارتقای پژوهش‌های علمی، کاربردی</p>	<p>- ایجاد سامانه بیمه دربرگیرنده</p> <p>- جلوگیری از ناهماهنگی و توسعه همبازی‌های بین بخشی</p> <p>- حمایت از سلامت گروه‌های آسیب‌پذیر</p> <p>- ایجاد پایگاه داده منسجم برای نظام سلامت</p> <p>- جلوگیری از بی‌عدالتی قضایی در دسترسی به خدمات</p> <p>امکانات درمانی</p> <p>- ایجاد یونپد نیرومند بین پژوهش و بخش سلامت</p> <p>- جلوگیری از فعالیت‌های مخرب سلامت</p> <p>- تمرکز بر پیشگیری به جای درمان</p>
ضوابط ملی آمایش سوزن‌بین مصوب هیات وزیران - مركز ملی آمایش سوزن‌بین	۱۳۹۴	<p>افزایش همگرایی و تقویت هویت ملی در طراحی و اجرای طرح‌های ملی</p> <p>- تقویت انسجام ملی و ارتقای هویت اسلامی - ایرانی اقوام مختلف و مشارکت آنان در اداره امور، توسعه و امنیت مناطق مختلف کشور؛</p> <p>- تقویت پیوندهای مناطق مرزی با داخل کشور با رویکرد وحدت و یکپارچگی اجتماعی و ارتقای سرمایه‌های اجتماعی ملی در پهنه سوزن‌بین</p> <p>- توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در نواحی مختلف کشور و زمینه‌سازی تحقق عدالت فراگیر در پهنه سوزن‌بین، کاهش فقر، نابرابری و آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر توانمندسازی و حداکثر استفاده از مشارکت مردم</p>	<p>- جلوگیری از نابودی هویت ملی و ارتقای همگرایی</p> <p>- ارتقای همبستگی و انسجام ملی بر مبنای رویکردهای مشارکتی</p> <p>- توانمندسازی و مقدرسازی مردم</p> <p>- تمرکز بر مهارت به جای مدرک</p> <p>- ایجاد هماهنگی بین قابلیت‌های منطقه‌ای و آموزش تخصصی</p> <p>- توسعه ارتباط دانشگاه با صنعت</p> <p>- آمایش قضایی فضاهای آموزشی</p>

سند، طرح	سال	راهبردا سیاست	حکم الزامات
<p>فهرستی مهندسی دبیرخانه فرهنگی شورای عالی انقلاب فرهنگی</p>	<p>۱۳۹۲</p>	<p>- توسعه آموزش های فن و حرفه ای و مهارت آموزی متناسب با عملکرد تخصصی هر قلمرو به ویژه تراخی مرزی و حاشیه شهرها - توزیع جغرافیایی و ساماندهی دانشگاه ها و مراکز آموزشی و پژوهشی در سطح کشور و جذب دانشجوی آن ها بر اساس مقتضیات و اولویت های توسعه ملی، منطقه ای و استانی و کار و پژوهش های هر منطقه - تأکید بر استفاده از ظرفیت های انجمنی، فرهنگی و علمی استان ها و مناطق کشور به ویژه کلان شهرها با محدود نمودن توسعه کمی سطوح پایین آموزش عالی به نفع سطوح بالاتر - طراحی و ساخت فضاهای تربیتی متناسب با اقتضانات برنامه درسی، استانداردهای تربیتی، تحولات جمعیتی - الزام به پیوست نیازمندی های نیروی انسانی برای طرح های توسعه ای، خدماتی و تولیدی عمده برای تعیین نیازهای آموزشی آن در منطقه - توسعه و تقویت قطب های علمی - دانشگاهی در شهرهای منتخب</p>	<p>- توسعه فرهنگ قرآنی و سیره امامان و پیامبران - جلوگیری از فروپاشی و نابودی نقش های خانواده - افزایش نرخ باروری - جلوگیری از نابودی سبک زندگی ایرانی - اسلامی - توسعه مشارکت های مدنی - جلوگیری از غرب زدگی و توسعه فرهنگ ایثار و شهادت - گسترش نقش فناوری های نو در توسعه فرهنگی - صدور و توسعه فرهنگ ایرانی - اسلامی و ارزش های آن در سطح بین المللی</p>
		<p>- نهادینه سازی فرهنگ تسبک به قرآن و عزت (امام عصر (عج)) و تبیین، ترویج، تقویت و ساماندهی شعار الهی، نمادها و آیین های اسلامی - ایرانی - بازآفرینی نظام فکری، ساختارهای رسمی و غیررسمی و میراث تمدنی جامعه مبتنی بر جهان بینی و تعالیم اسلام ناب محمدی (ص) - تبیین، تشکیل، تحکیم، تعالی و ایمن سازی خانواده - جلوگیری از کاهش نرخ باروری کل و ارتقای آن - مطالعات جمعیت شناسی و آمایش و پایش مستمر جمعیتی - طراحی و نهادینه سازی آداب و سبک زندگی اسلامی - ایرانی - انسجام بخشی و تقویت مشارکت و فرایند نظام مند نهاد خانواده، نظام تعلیم و تربیت، سازمان های انجمنی و اداری و سایر نهادهای مرتبط در گسترش نظم و انضباط، قانون گرایی و احساس امنیت عمومی و ظرفیت سازی و فرهنگ سازی برای رفع موانع فرهنگی، ساختاری و رفتاری - تبیین، نهادینه سازی و ارتقای اخلاق و رفتار و نظام حقوقی اسلام در حوزه های انجمنی و سیاسی - طراحی و استقرار الگوی اسلامی اخلاق و فرهنگ کار و رفتار اقتصادی دولت و مردم در عرصه تولید، توزیع و مصرف - تبیین، ترویج و نهادینه سازی هنر معهود، تعالی بخش، شوق آفرین و استکبارستیز و تعمیق درک زیباشناخته عمومی و بهره گیری از ظرفیت هنر در تحکیم فرهنگ اسلامی - ایرانی و گفتگومان انقلاب اسلامی مبتنی بر بیانات امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله العالی) - طراحی و استقرار نظام جامع و کارآمد اطلاعات، ارتباطات و رسانه های مبتنی بر آموزه های دینی، انقلابی و ارزش های اخلاقی، مقتضیات راهبردی کشور و سیاست های کلی نظام</p>	

سند/طرح	سال	واهب/داسیاست	حکم/اثرات
		<ul style="list-style-type: none"> - گسترش تأثیرگذاری و ارزش آفرینی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران - بازنگری و اصلاح اهداف و کارکردهای فرهنگی نظام‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی - ساماندهی چهره فرهنگی انقلاب اسلامی، راهبری فعال جنگ نرم و ارتقای مؤلفه‌های قدرت نرم نظام اسلامی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات - افزایش سرمایه اجتماعی - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی اجتماعی - توسعه نقش جنبش‌ها و نهادهای مردمی - جلوگیری از افزایش سکونتگاه‌های غیررسمی - توانمندسازی گروه‌های آسیب‌پذیر - توسعه مسأله‌های اجتماعی - توسعه مراکز فرهنگی و فرهنگ توسعه و کتابخوانی - توسعه تولیدات فرهنگی - جلوگیری از فروپاشی نهاد خانواده
	۱۳۹۵	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش ضرب‌ایمنی و تاب‌آوری جامعه، پیشگیری و کاهش خطرات ناشی از حوادث و سوانح - کمک به حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی با استفاده از توان و ظرفیت‌های مردمی و افزایش مشارکت‌های اجتماعی مردم - تحقق عدالت اجتماعی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و بسط پوشش‌های امدادی، حمایتی و بیمه‌ای و پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی - خدمات‌رسانی به‌موقع به افراد در معرض آسیب‌های اجتماعی - بسط و توسعه نقش مردم و سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های مشارکت‌های گروهی و تأمین مالی - بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - حمایت و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار - مقابله با اعتیاد، ساماندهی کودکان کار و حمایت از بیسازمان‌های روستایی و سالمندان - تأمین نیاز اقشار آسیب‌پذیر و گروه‌های هدف سازمان‌های حمایتی به مسکن - توسعه فرهنگ کتابخوانی با اولویت کتابخانه‌های روستایی در مناطق کمتر توسعه‌یافته - حمایت از میراث فرهنگی و صنایع دستی و مطبوعات و توسعه فضاهای مذهبی فرهنگی و بهره‌گیری بهینه از اماکن مذهبی - تقویت و تکمیل جامعه‌های خانواده‌محور و تقویت و تکمیل و تعالی خانواده و کارکردهای اصلی آن 	<ul style="list-style-type: none"> - برنامه ششم - توسعه - شورای اسلامی

جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست

سند/طرح	سال	راهبرد/سیاست
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاخی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<p>حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرپایه‌ها، منابع طبیعی تجدیدپذیر شده و حفظ محیط‌زیست در طرح‌های توسعه</p> <p>- تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه با توجه به ملاحظات دفاعی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی و افزایش نقش و فعالیت مردم در فرآیند توسعه</p> <p>- دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه</p> <p>- استفاده مؤثر از موقعیت، میراث تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی کشور در مسیر اهداف توسعه، تقویت گردشگری و حفاظت از سواحل تاریخی</p>
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<p>- ایجاد و توسعه نظام ارزیابی، پایش و ارائه گزارش در زمینه تنوع</p> <p>- تدوین و اجرای راهبردهای بخشی توسعه پایدار مبتنی بر حفاظت از تنوع زیستی</p> <p>- تقویت و تعمیق ملاحظات تنوع زیستی در سطح زیست‌بوم‌ها و زیستگاه‌ها</p> <p>- تدوین اصول، سیاست‌ها و دستورالعمل‌های اعمال ضوابط تنوع زیستی در فعالیت‌ها</p> <p>- تدوین و تکمیل شاخص‌های پایداری و اعمال آن‌ها در فعالیت‌های مرتبط با تنوع زیستی</p> <p>- تدوین و اجرای برنامه جامع توسعه طبیعت‌گردی</p> <p>- اصلاح و تقویت مدیریت شبکه مناطق حفاظت شده</p> <p>- تدوین اصول، سیاست‌ها و ضوابط توسعه فناوری زیستی و به کارگیری آن در زمینه‌های مرتبط با تنوع زیستی</p> <p>- پیشگیری و مبارزه با تخریب سرزمین با تأکید بر استفاده از دانش بومی جوامع محلی</p> <p>- اصلاح نظام بهره‌داری از منابع طبیعی (منابع پایه تولید) و مهار عوامل ناپایداری منابع</p> <p>- هماهنگی بین مجموعه دستگاه‌های اجرایی اثرگذار بر عرصه‌های منابع طبیعی با اعمال مدیریت یکپارچه و نظام‌مند بر منابع طبیعی کشور</p> <p>- اعمال دیدگاه‌های آمایشی برای تعیین کاربری اصولی عرصه‌های جنگلی و مرععی در فرایند توسعه کشور</p> <p>- ایجاد و تقویت سیستم‌های پایش و ارزیابی تغییرات ایجاد شده در جنگل‌ها و مراکز</p>
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیات وزیران - مرکز ملی	۱۳۸۳	<p>- تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست‌بوم‌ها</p> <p>- رعایت ملاحظات "امنیتی و دفاعی"، "حفاظت از محیط زیست" و "حراست از میراث فرهنگی" در استقرار جمعیت و فعالیت</p> <p>- استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی و صنایع وابسته و تبدیلی مرتبط با آن</p> <p>- توجه به محدودیت‌های آب برای مصارف کشاورزی</p>
		<p>حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست</p> <p>- کاهش وابستگی به منابع تجدیدپذیر</p> <p>- حفظ مناطق حساس اکولوژیکی</p> <p>- جلوگیری از عدم توازن‌های منطقه‌ای</p> <p>- استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های گردشگری</p> <p>- جلوگیری از نابودی تنوع زیستی</p> <p>- کاهش فرآیندهای مخرب اکولوژیکی</p> <p>- ارتقای مدیریت محیط زیستی</p> <p>- ارتقای جایگاه دانش محلی در حفظ محیط زیست</p> <p>- استفاده بهینه و پایدار از منابع طبیعی</p> <p>- اجتناب از مدیریت چندپارچه و متفرق</p> <p>- جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراکز</p> <p>- ایجاد نظام پایش و دیدهبانی کارآمد</p> <p>- جلوگیری از تمرکز جمعیت فراتر از ظرفیت تحمل زیستی</p> <p>- جلوگیری از نابودی میراث فرهنگی و طبیعی</p> <p>- اجتناب از رویه‌های ناپایدار در بخش کشاورزی</p>

سند/نوع سند	سال	زاهد/اسیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
آمایش سرزمین		<ul style="list-style-type: none"> -انجام برنامه‌های محیط زیستی با توجه به اصل توسعه پایدار برای جلوگیری از بروز صدمات محیط زیستی -ارتقاء فن آوری‌های لازم جهت کاهش آلودگی‌های آب، خاک، هوا، سروصدا در مناطق شهری، صنعتی و مناطق کشاورزی -اجرای طرح‌های مدیریت پسماند و گسترش روش‌های بازیافت در شهرها و مناطق صنعتی -ارتقاء آگاهی‌های عمومی و جلب مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط زیست -ارزیابی طرح‌ها و پروژه‌های ملی با معیارهای زیست‌محیطی قبل از تصویب -الزام کمی و کیفی دانش و مهارت‌های فنی نیروهای متخصص در مسائل زیست محیطی با توجه به شرایط محیطی کشور -بهربرداری از منابع طبیعی متناسب با ظرفیت و تحمل محیط و تجدید پذیری منابع طبیعی -رعایت معیارهای زیست محیطی در توسعه یا ایجاد شهرها و شهرک‌های با عملکرد صنعتی -رعایت معیارهای زیست محیطی در احداث راه‌های جاده‌ای و ریلی -ایجاد و توسعه مناطق ویژه زیستی به عنوان مناطق چندمنظوره برای حفاظت از گونه‌ها و مجموعه‌های طبیعی در مناطق حساس -استفاده از انرژی‌های پاک و جانسخت در شهرهای بزرگ و کاهش آلودگی هوا در این شهرها -تقویت مدیریت ملی آب کشور بر اساس مدیریت جامع و توانمند عرضه و تقاضا در کل چرخه آب با توجه به اصول آمایش سرزمین و توسعه پایدار -هماهنگ‌سازی طرح‌های آمایش سرزمین، توسعه کالبدی و برنامه‌های توسعه، بخش آب با توجه به ظرفیت قابل تحمل حوضه‌های آبریز -امکانات توسعه منابع آب در مناطق مختلف کشور -اصلاح و بهبود ساختار نظام مصرف آب و مدیریت؛ -اولویت‌بندی در سرمایه‌گذاری‌ها و طرح‌های در دست مطالعه انتقال بین حوضه‌ای و ایجاد سدهای مخزنی بر اساس استراتژی‌های توزیع جمعیت و فعالیت و الزامات آمایش سرزمین -تمرکززدایی از ساختار مدیریت منابع آبی کشور و مشارکت گروه‌های ذی‌نفع در انطباق با برنامه‌های مدیریت پیشگیری -اولویت ایجاد شبکه‌های آبیاری و زهکشی در پایین دست سدها و مسیرهای انتقال -مهاره کنترل و بهره‌برداری روان آب‌های سطحی از طریق اجرای سدهای مخزنی، تأسیسات کوچک آبی و طرح‌های آبخورداری -ممنوعیت تغییر کاربری زمین خارج از برنامه‌ها و طرح‌های مصوب و مغایر با ملازمات محیط زیستی -تنوع بخشی به منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر (بهره‌وری بادی و خورشیدی) در تولید و تأمین انرژی بومی -اصلاح مدیریت یکپارچه بر منابع آب 	<ul style="list-style-type: none"> -جلوگیری از تخریب محیط زیست -هوشمندسازی حفاظت از محیط زیست -ایجاد چرخه بسته در مدیریت پسماند -تمرکززدایی و افزایش مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط زیست -ارتقای مهارت و دانش مسئولان و کارکنان بخش محیط زیست -جلوگیری از توسعه‌های فاقد ارزیابی‌های محیط زیستی -کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی -مدیریت یکپارچه و پایدار منابع آب -جلوگیری از هدر رفت منابع طبیعی -رعایت حقایق‌های محیط زیستی -جلوگیری از بی‌عدالتی‌ها در تخصیص و توزیع منابع آب
مطالعات آمایش سرزمین - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳		
ضوابط ملی آمایش	۱۳۹۴		<ul style="list-style-type: none"> -جلوگیری از تخریب زمین -کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی -جلوگیری از برداشت ناپایدار منابع زیرزمینی و

سند/ طرح	سال	راهبرد/ استیانت	اهداف/ اثرات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
<p>هیات وزیران - مركز ملی آمایش سوزمبن</p>		<p>راهبرد استیانت</p> <ul style="list-style-type: none"> - ممنوعیت برداشت بی رویه و ناپایدار از منابع آب‌های زیرزمینی و سطحی کشور - مهار آب‌های مرزی و مدیریت کارآمد و بهینه آب‌های ورودی و خروجی کشور - رعایت نیازهای پایه محیط زیستی رودخانه‌ها، تالاب‌ها، دریاچه‌ها بر اساس میزان تجدید شوندگی آب و ظرفیت قابل تحمل حوضه‌های آبریز در مهار و کنترل آب‌های سطحی کشور - توجه به محدودیت آب در جاسابی و استقرار فعالیت‌های اقتصادی آب بر در قلمروهای مختلف کشور - رعایت ملاحظات ژئوبلیکی و اکولوژیکی در طرح‌های استحصال، تأمین، توزیع و مصرف آب در سطح فراملی، ملی، منطقه‌ای و محلی - افزایش تراز مثبت آب مجازی در تجارت کالا - بازیگری و تجدید نظر در تخصیص آب از سد‌ها به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها در پایین دست و حفظ حتماه‌های محیط زیستی رودخانه‌ها و تالاب‌ها - کاهش نسبت حجم آب مصرفی کل کشور به حجم آبی منبع آب تجدید شونده متناسب با ظرفیت هر منطقه - ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخیزداری؛ شبکه‌های آبیاری و زمکشی پایین دست - تدوین الگوی بهینه کشت در دشت‌ها (واحدهای اکولوژیکی) با تأکید بر ارزش اقتصادی آب - ارتقای بهره‌وری آب و بکارگیری روش‌های مناسب آبیاری با شرایط اقلیمی و منطقه‌ای در راستای صرفه‌جویی و استفاده بهینه از منابع آب با توجه به محدودیت‌های ناشی از تغییرات آب و هوایی - حفاظت، پیشگیری و کاهش فرسایش خاک و تغذیه آبخوان‌ها با اجرای عملیات آبخیزداری و آبخیزداری در حوضه‌های آبخیز کشور - محدودیت کشت محصولات آبی با نیاز آبی بالا در فضای باز و جاذب‌گری در موارد ممکن از طریق کشت گلخانه‌ای، - مدیریت جامع و یکپارچه حوضه‌های آبخیز برای بهره‌برداری از منابع آب پای (آب، خاک و پوشش گیاهی) - توسعه، حفاظت و احیای جنگل‌ها و مراتع کشور - ارتقاء سطح تعاملات و همکاری‌های دو یا چند جانبه با کشورهای منطقه به منظور حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی - رعایت ملاحظات محیط زیستی (توان اکولوژیکی و ظرفیت تحمل زیستی) در استقرار فعالیت‌های توسعه‌ای در پهنا سرزمین - بیابان زدایی و جلوگیری از بیابان زایی و تثبیت شش‌های روان و مهار کانون‌های شکل دهنده ریزگردها - صیانت و استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و جاذبه‌های طبیعی 	<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از بهره‌برداری‌های ناپایدار در بخش کشاورزی - اجتناب از نابودی اکوسیستم‌ها طبیعی - جلوگیری از ساخت و سازهای بی‌رویه در مناطق حساس
<p>مدیریت یکپارچه مناطق کنسور:</p>	۱۳۵۵	<ul style="list-style-type: none"> - نوین سازی واحدهای بهره‌برداري و بزرگ میاس نمودن رانسی کشاورزی، افزایش کارایی واحدهای موجود، محدود نمودن کاربرد سموم دفع آفات، محدود نمودن تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و افزایش بازدهی سیستم‌های آبیاری - احیا و ضابطه مند نمودن بهره‌برداری از منابع طبیعی با تأکید بر صیانت اکوسیستم‌های ملی و ویژه استان 	<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از بهره‌برداری‌های ناپایدار در بخش کشاورزی - اجتناب از نابودی اکوسیستم‌ها طبیعی - جلوگیری از ساخت و سازهای بی‌رویه در مناطق حساس

سند/نوع طرح	سال	راهبر/دانشگاه	موضوع/نوع طرح
طرح کاربری مطلوب اراضی مناطق ساحلی کشور - وزارت راه و ترابری ۱۳۸۸			<ul style="list-style-type: none"> - ضابطه‌مند نمودن ساخت و ساز در اراضی ساحلی، جنگلی و حاشیه محرم‌های گردشگری - اختصاص اراضی ساحلی و جنگلی، با کاربری عمومی با تاکید بر احیاء حفظ جنگل‌ها، حریم دریا و رودخانه - توسعه عبوری شهرها و بهره‌گیری از اراضی موات و بایر داخل شهرها
سیاست‌های کلی محیط زیست - حضرت آیت الله خامنه‌ای	۱۳۹۴		<ul style="list-style-type: none"> - مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی (از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی) مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم به‌ویژه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی - ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط زیست - اصلاح شرایط زیستی به منظور برخورد سازش‌ناپذیر جامعه از محیط زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین‌نسلی - پیشگیری و مسانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز و جرم‌انگاری تخریب محیط زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده‌کنندگان و تخریب‌کنندگان محیط زیست و الزام آنان به جبران خسارت - پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده هوا، آب، خاک، آلودگی‌های صوتی، امواج و اشعه‌های مخرب و تغییرات نامساعد اقلیم - تهیه اطلس زیست‌بوم کشور و حفاظت، احیاء، بهسازی و توسعه منابع طبیعی تجدیدپذیر (مانند دریا، دریاچه، رودخانه، مخزن سدها، تالاب، آبخوان زیرزمینی، جنگل، خاک، مرغ و تنوع زیستی به‌ویژه حیات وحش) و اعمال محدودیت قانونمند در بهره‌برداری از این منابع - مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست محیطی نظیر بیابان‌زایی، گرد و غبار، به‌ویژه ریزگردها، خشکسالی و عوامل سرایت‌دهنده میکروبی و رادیواکتیو - گسترش اقتصاد سبز - تعامل بخشی و حفاظت کیفی آب‌های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبخیزداری، آبخوان‌داری، مدیریت عوامل کاهش بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی و تبخیر و کنترل ورود آلاینده‌ها - استقرار نظام حساس‌ریزی زیست محیطی در کشور با لحاظ ارزش‌ها و هزینه‌های زیست محیطی (تخریب، آلودگی و احیاء) در حساب‌های ملی - حمایت و تشویق سرمایه‌گذاران و فناوری‌های سازگار با محیط زیست با استفاده از ابزارهای مناسب از جمله عوارض و مالیات سبز - تدوین منشور اخلاق محیط زیست و ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق زیست محیطی مبتنی بر ارزش‌ها و الگوهای سازنده ایرانی-اسلامی
			<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از بخشی‌نگری و مدیریت متفرق در عرصه منابع طبیعی - افزایش مشارکت‌های مردمی - اجتناب از افزایش آلاینده‌های محیط زیستی - ایجاد نظام پایش کارآمد محیط زیستی - بازبینی قوانین محیط زیستی - کاهش آسیب‌پذیری و سازگاری با تغییرات اقلیمی - ارتقای مدیریت منابع آب کشور - توسعه فناوری‌های سبز - ارتقای آگاهی‌های محیط زیستی - ارتقا و کارآمدسازی دیپلماسی محیط زیستی

سند طرح	سال	شرح	نوع سند
		<p>راهبردها و سیاست</p> <ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء مطالعات و تحقیقات علمی و بهره‌مندی از فناوری‌های نوآورانه، زیست محیطی و تجارب سازنده بومی در زمینه حفظ تعادل زیست بوم‌ها و پیشگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست - گسترش سطح آگاهی، دانش و بینش زیست محیطی جامعه و تقویت فرهنگ و معارف دینی مشارکت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی - تقویت دیپلماسی محیط زیست 	سند طرح
	۱۳۹۵	<p>برنامه</p> <ul style="list-style-type: none"> - ارزیابی راهبردی محیط‌زیست (SEA) در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و ارزیابی اثرات زیست محیطی (EIA) طرح‌های بزرگ کلیه دستگاه‌های اجرایی و بخش‌های خصوصی و تعاونی، نهادهای عمومی خیردولتی در پهنه سرزمینی - اجرای برنامه عمل حفاظت، احیاء، مدیریت و بهره‌برداری مناسب از تالاب‌های کشور - اجرای طرح‌های جامع مدیریت پسماند به‌ویژه در سواحل دریاها، رودخانه‌ها، جنگل‌ها و دشت‌های حاشیه تالاب‌ها - تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق در عرصه تحت مدیریت سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری و سازمان حفاظت محیط‌زیست - تکمیل و اجرای تأسیسات جمع‌آوری، تصفیه، بازچرخانی و مدیریت پساب و فاضلاب در شهرها و شهرک‌های صنعتی و خدماتی - احیاء، توسعه و غنی‌سازی جنگل‌ها - اجرای عملیات آبخیزداری و حفاظت از خاک و آبخوان - پایان‌دانی و کنترل کانون‌های بحرانی آن - تهیه نقشه‌های حدنگاری (کاداستر) منابع طبیعی - اجرای برنامه مدیریت سبز شامل مدیریت مصرف انرژی، آب، مواد اولیه، تجهیزات و کاغذ، کاهش مواد جامد زائد و بازیافت آن‌ها در ساختمان‌ها و وسایل نقلیه - احیای رویشگاه‌های مرعی و توسعه و فرآوری گیاهان دارویی - تبدیل پسماند به کود یا انرژی برای شهرهای مختلف - اقدامات سیاسی، اقتصادی و عمرانی لازم برای تثبیت، استمرار و افزایش حلقه به رودخانه‌های مشترک و مرزی - تهیه، تدوین و اجرای برنامه عمل حفاظت و مدیریت از مناطق چهارگانه محیط زیست و گونه‌های در معرض تهدید و خطر انقراض حیات وحش کشور - جلوگیری از تغییر کاربری، تجاوز و تصرف، مبارزه با قاچاق چوب، استقرار مدیریت پایدار جنگل 	مجلس ششم شورای اسلامی
حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست		<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از توسعه بدون ارزیابی محیط‌زیستی - جلوگیری از نابودی تالاب‌ها - جلوگیری از هدررفت پسماندها و مدیریت پایدار پسماند - ایجاد چرخه‌های بسته آب - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - جلوگیری از بیابانزایی - جلوگیری از نابودی خاک و آبخوان‌ها - مدیریت سبز منابع طبیعی و سوخت‌ها - توسعه جنگل‌ها و مراتع - رعایت حلقه‌های محیط زیستی - جلوگیری از نابودی تنوع زیستی 	

۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی

۲-۲-۱- بررسی وضعیت

استان تهران در نیمه شمالی ایران واقع شده و فاصله مرزهای شمالی آن تا سواحل جنوبی دریای مازندران، حدود ۱۰۰ کیلومتر است. این استان از شمال با استان ساحلی مازندران، از غرب و شمال غرب با استان قزوین، از جنوب با استان قم و از جنوب غرب با استان مرکزی و از شرق با استان سمنان همسایه است. استان تهران با ۱۹۱۹۶ کیلومترمربع وسعت و داشتن ۱/۲ درصد از مساحت کشور را شکل داده است. سرتاسر ناحیه شمالی استان تهران را کوهستان البرز پوشانده است و شهرها و روستاهای وسیع و پرجمعیت آن بیشتر در جبهه جنوبی البرز، در دامنه ارتفاعات و بر روی آبرفت رودخانه‌هایی که به سوی دشت‌های جنوب جاری هستند، واقع شده‌اند. در سر تا سر سلسله جبال البرز، تنها در همین ناحیه (استان تهران) است که رودهای پر آب به سوی جبهه جنوبی روان هستند و مدنیت خلق شده در آن، حاصل این بستر مساعد طبیعی بوده است (جغرافیای استان تهران، ۱۳۹۹: ۱۹).

استان تهران تماماً در منطقه زلزله‌خیز کشور با درجه «خطر بالا» و «خطر خیلی بالا» قرار گرفته است. گسل‌های متعدد به‌ویژه در شمال استان، مؤید وضعیت خطرناک استان، از جمله مرکز آن، یعنی تهران بزرگ است. زلزله‌های متعدد، موجب ویرانی‌های بسیاری در طول تاریخ منطقه، از جمله انهدام شهر تاریخی و بزرگ ری در اواسط قرن نهم میلادی گردیده است. ستان تهران پرجمعیت‌ترین استان ایران است. انبوهی بسیار جمعیت در این استان نسبتاً کم وسعت آن هم با عارضه‌های نامساعد طبیعی از جمله کوهستانی بودن شمال و کویری بودن جنوب آن، بیشتر ناشی از پایتخت بودن مرکز آن، یعنی شهر تهران است که در حال حاضر یکی از شهرهای پرجمعیت جهان نیز به شمار می‌آید. (سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۳۹۹: ۴).

ناحیه‌ای که امروز از آن با نام «استان تهران» یاد می‌شود، بخشی از سرزمین تاریخی است که در گذشته «ری» نام داشته است و شهرهای پرجمعیت کنونی استان، در واقع روستاهای بعضاً گمنام آن سرزمین را تشکیل می‌داده‌اند. در دوره معاصر و در نخستین قانون تقسیمات کشوری در ۱۲۸۵ش و نیز در دومین قانون تقسیمات کشوری در ۱۳۱۶ و اصلاحات بعدی در آن، مستقلاً استانی به نام «تهران» موجودیت نداشته است؛ تا این که در تاریخ ۱۳۲۶/۷/۲۳ با ترکیب شهرستان‌های قزوین، ساوه، قم، دماوند و محلات، استانی به مرکزیت شهر تهران و با نام «استان مرکزی» که انتخاب نام آن متأثر از مرکزیت و پایتخت بودن شهر تهران بود تأسیس گردید. در ۱۳۵۶ مرکزیت استان مرکزی به شهر اراک منتقل شد و فرمانداری‌های تهران و کرج مستقیماً زیر نظر وزارت کشور قرار گرفت؛ تا این که نهایتاً در ۱۳۵۷ «استان تهران» به مرکزیت شهر تهران تأسیس گردید و ابتدا شهرستان‌های

کرج، ورامین، شمیران و ری و سپس به تدریج شهرستان‌های کنونی استان به آن پیوستند و برخی دیگر نیز مانند قزوین، قم، ساوه و محلات از آن جدا شدند (دفتر تقسیمات کشوری، ۱۳۹۴: ۶).

۲-۲-۲- توان اکولوژیک

استان تهران از گذشته دارای جاذبه‌های فرهنگی، طبیعی و تاریخی بسیاری بوده است. تهران، مرکز این استان با توجه به شبکه وسیع ارتباطی و حمل و نقل داخلی و خارجی، وجود فرودگاه‌ها، هتل‌ها، موزه‌ها، مراکز فرهنگی و تفریحی و نیز دارا بودن جاذبه‌های طبیعی نظیر پست اسکی، دریاچه‌ها، پارک‌ها، مناطق ییلاقی، کوه‌ها، رودها و ... مقصد بسیاری از جهانگردان داخلی و خارجی است. همچنین شهرستان‌های استان تهران از جمله شهرری، شمیرانات، کرج، دماوند و ... دارای اماکن و مناطق تاریخی و طبیعی بسیاری برای گردشگران است. استان تهران به لحاظ داشتن تعداد دانشگاه و دانشجو و مؤسسات علمی و پژوهشی و نیز کارخانه‌ها و تأسیسات تولیدی و صنعتی و شاغلان در بخش صنعت و خدمات، در صدر استان‌های کشور قرار دارد (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۹۷: ۵).

۳-۲-۲- چالش‌های هیدروپلیتیک تهران

در سال ۱۳۳۴، میزان آب شرب و غیر شرب مورد نیاز جمعیت ۹۰۰ هزار نفری شهر تهران حدود ۱۲۲۵۰۰ مترمکعب در شبانه‌روز (۷/۴۴ میلیون مترمکعب در سال) بود که از رودخانه کرج تأمین می‌شد اما هم‌اکنون، آب مورد نیاز این کلان‌شهر ۱۲ میلیون نفری بالغ بر ۱/۲ میلیارد مترمکعب در سال است. بر همین اساس، امروزه ۸۰۰ میلیون مترمکعب آب مورد نیاز از سد‌های کرج، لار، لتیان، طالقان و ماملو و ۴۰۰ میلیون مترمکعب دیگر از طریق آب‌های زیرزمینی دشت تهران (عمدتاً جاجرود) تأمین و به شبکه آب تهران تزریق می‌شود. در حالی یک میلیارد و ۲۰۰ میلیون مترمکعب آب در تهران مصرف می‌شود که آب شرب مورد نیاز شهر تهران حداکثر ۸۰ میلیون مترمکعب در سال است که می‌توان این میزان آب را به شیوه بسته‌بندی از سد کرج تأمین کرد. ۱/۱ میلیارد مترمکعب آب مورد نیاز برای مصارف عمومی کلان‌شهر تهران هم از طریق آب‌های زیرزمینی دشت تهران قابل تأمین است.

سرانه منابع آب تجدیدپذیر استان‌های تهران و البرز ۳۰۰ مترمکعب در سال کمتر از میانگین است و با توجه به اینکه نصف این منابع را از بخش‌های دیگر وارد حوضه تهران می‌شود می‌توان گفت کمتر از ۲۰۰ مترمکعب در

سال منابع تجدیدپذیر وجود دارد که اگر برنامه‌ریزی کلانی برای این دو استان نشود در آینده در موضوع آب و برق با چالش‌های زیادی روبه‌رو خواهیم شد. در شرکت‌های آبفای جنوب غرب استان تهران و آبفای شهرها و شهرک‌های غرب تهران با توجه به کاهش شدید منابع آبی هنوز چشم‌اندازی برای تأمین بلندمدت وجود ندارد. یکی دیگر از مسائل آبفای استان تهران بحث اقتصاد آب و قیمت تمام‌شده است؛ اگر بخواهیم سرمایه‌گذاری‌ها، پروژه‌های انجام‌شده و استهلاک را حساب کنیم شاید هزینه‌ها به بیش از ۲۰۰۰ تا ۲۵۰۰ تومان در هر مترمکعب آب برسد، در حالی که ما به‌طور متوسط ۴۴۰ تومان به ازای هر مترمکعب آب از مشترک دریافت می‌کنیم. بحث بازسازی تاسیسات آب چه در حوزه آب و فاضلاب و چه در حوزه برق از دیگر مواردی است که باید مورد توجه قرار گیرد و با کمک شورای شهر و نمایندگان مجلس از صندوق ذخیره، منابعی کسب شود تا بسیاری از زیرساخت‌هایی که بیش از ۴۰ یا ۵۰ سال سن دارند بازسازی شوند؛ چراکه بازسازی نه ردیف اعتباری دارد و نه منابع مالی. (وزارت نیرو، ۱۳۹۸: ۸).

فصل سوم

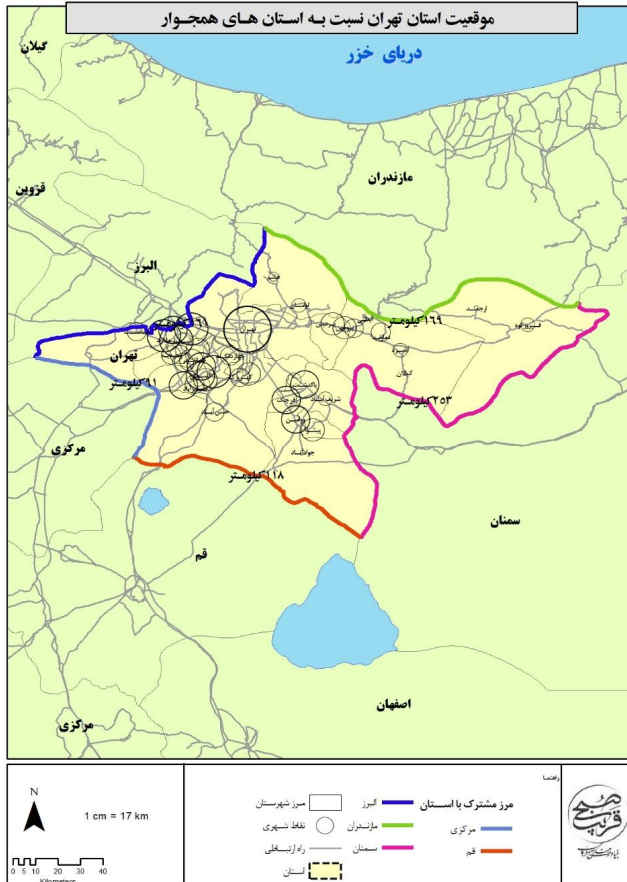
تحلیل محیط درونی

۳-۱- تقسیمات کشوری و همجواری‌ها

استان تهران بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، با مساحت ۱۳۸۴۲ کیلومتر مربع، معادل ۰/۸ درصد از کل کشور را به خود اختصاص داده و از این جهت در بین استان‌های کشور در جایگاه بیست و نهمین قرار دارد.

از لحاظ موقعیت جغرافیایی، این استان در ناحیه مرکزی کشور واقع شده است. در شرق با استان سمنان، در غرب با استان البرز و مرکزی، در جنوب با استان قم و در شمال با استان مازندران همسایه است. در حال حاضر بیشترین مرز مشترک استان تهران با استان سمنان به طول ۲۵۳ کیلومتر است و پس از آن از طرف شمال شرقی استان مازندران با ۱۶۹ کیلومتر طولانی‌ترین مرز مشترک را با استان تهران دارد، استان‌های البرز، قم و مرکزی به ترتیب با داشتن ۱۶۱، ۱۱۸ و ۹۱ کیلومتر مرز مشترک با استان تهران، در رده‌های بعدی قرار دارند.

استان تهران بر اساس آخرین تقسیمات کشوری در سال ۱۳۹۸، دارای ۱۶ شهرستان (تهران، ری، شمیرانات، اسلامشهر، دماوند، شهریار، ورامین، فیروزکوه، پیشوا، رباط کریم، پاکدشت، بهارستان، قدس، ملارد، پردیس و قرچک)، ۴۶ شهر، ۳۴ بخش و ۷۱ دهستان می‌باشد. همچنین در این سال استان تهران دارای ۱۰۴۸ آبادی است که از این تعداد ۷۵۲ آبادی دارای سکنه و ۲۹۶ آبادی خالی از سکنه بوده است.

نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های همجوار

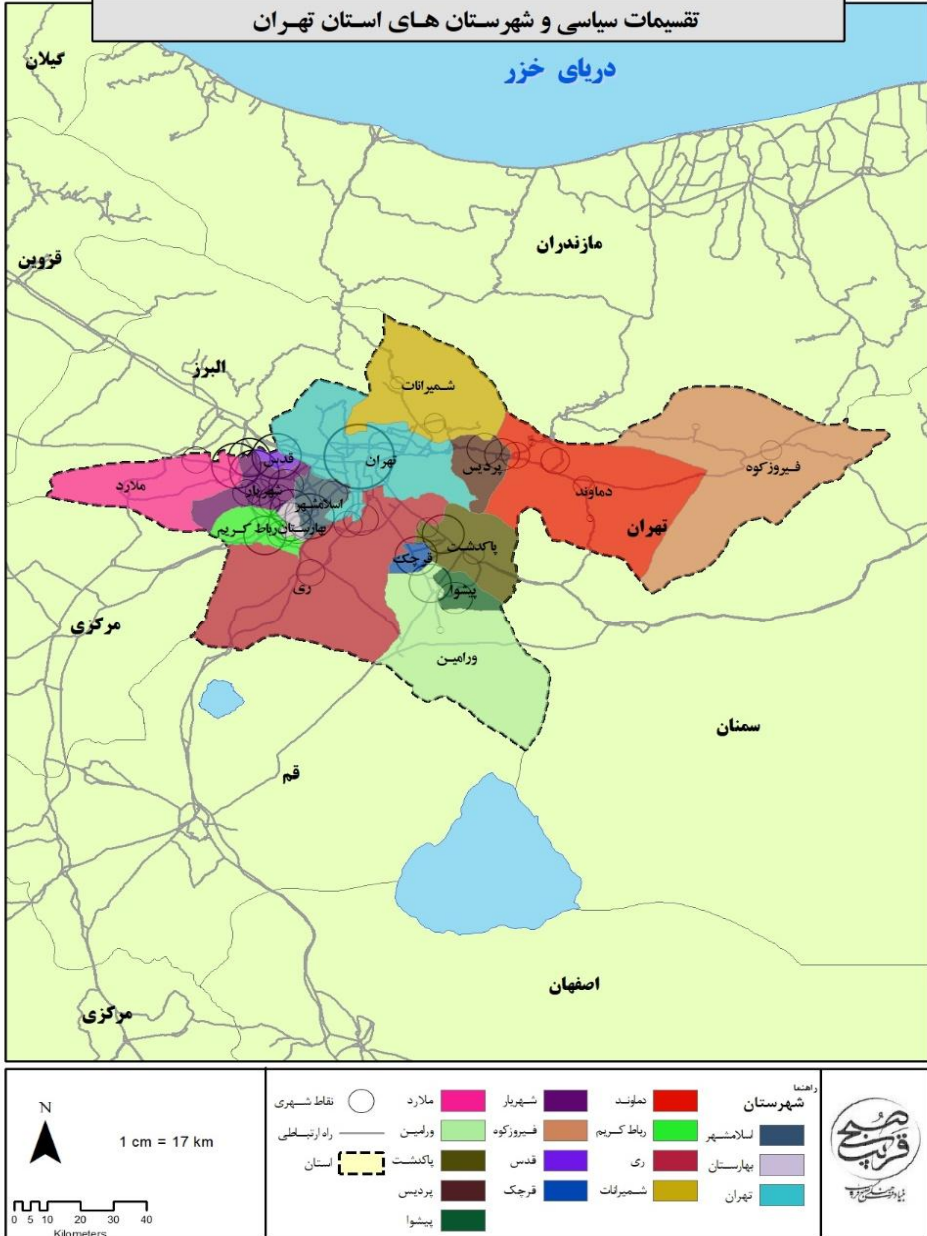
منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

شهرستان تهران با مرکزیت شهر تهران (به عنوان مرکز استان) و پرجمعیت‌ترین شهر استان مهم‌ترین جایگاه را در بین شهرستان‌ها دارد. شهرستان‌های فیروزکوه و ری به ترتیب با داشتن مساحت ۲۳۸۵ کیلومتر مربع (۱۷/۲ درصد از کل استان) و ۲۳۲۴ کیلومتر مربع (۱۶/۸ درصد از کل استان) بزرگ‌ترین شهرستان‌های استان هستند که این دو شهرستان از نظر مساحتی سهمی معادل ۳۴ درصد مساحت استان را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین مساحت در بین شهرستان‌های استان مربوط به شهرستان بهارستان با مساحت ۵۵ کیلومتر مربع (۰/۴ درصد از کل استان) است.

جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان تهران در سال ۱۳۹۸

نام شهرستان	مساحت (کیلومتر مربع)	تعداد بخش	تعداد دهستان	تعداد شهر	تعداد آبادی	تعداد آبادی دارای سکه	تعداد آبادی خالی از سکه
اسلامشهر	۲۰۵	۳	۶	۳	۲۹	۲۶	۳
بهارستان	۵۵	۲	۴	۳	۷	۶	۱
پاکدشت	۵۶۸	۲	۶	۳	۶۱	۵۳	۸
پردیس	۲۹۹	۲	۴	۲	۳۵	۲۹	۶
پیشوا	۲۰۲	۲	۴	۱	۴۹	۴۴	۵
تهران	۱۳۳۶	۳	۴	۱	۶۵	۵۲	۱۳
دماوند	۱۹۳۲	۲	۵	۵	۱۶۹	۹۴	۷۵
رباط کریم	۲۸۳	۱	۳	۳	۳۶	۲۸	۸
ری	۲۳۲۴	۵	۹	۶	۱۲۱	۹۵	۲۶
شمیرانات	۱۲۶۰	۲	۳	۴	۷۰	۴۵	۲۵
شهریار	۳۹۲	۲	۶	۷	۴۶	۴۱	۵
فیروزکوه	۲۳۸۵	۲	۵	۲	۹۱	۶۹	۲۲
قدس	۶۷	۱	۲	۱	۹	۵	۴
قرچک	۹۰	۱	۲	۱	۱۲	۱۱	۱
ملارد	۸۸۷	۲	۴	۲	۹۲	۵۹	۳۳
ورامین	۱۵۵۷	۲	۴	۲	۱۵۶	۹۵	۶۱
کل استان	۱۳۸۴۲	۳۴	۷۱	۴۶	۱۰۴۸	۷۵۲	۲۹۶

منبع: سالنامه آماری استان تهران، ۱۳۹۸

نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان تهران

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

۲-۳- بررسی نظام طبیعی و محیط زیستی

۱-۲-۳- ویژگی های توپوگرافی (ناهمواری ها)

استان تهران در دامنه جنوبی البرز مرکزی قرار دارد. ناهمواری های این استان به سه دسته تقسیم می شوند :

- رشته کوه های البرز در شمال تهران
- بخش های مرکزی و کوهپایه های جنوبی البرز
- دشت های استان تهران

رشته کوه البرز: رشته کوه البرز به سه بخش شمالی، میانی و جنوبی تقسیم می شود. بخش شمالی آن به رشته کوه البرز به ۳ قسمت شرقی، مرکزی و غربی تقسیم می شود. استان تهران در بخش مرکزی این رشته کوه جای دارد. بخش مرکزی رشته کوه البرز به ۳ قسمت شمالی، میانی و جنوبی تقسیم می شود. بخش محدودی از این ارتفاعات در استان تهران و مابقی در استان مازندران واقع شده است.

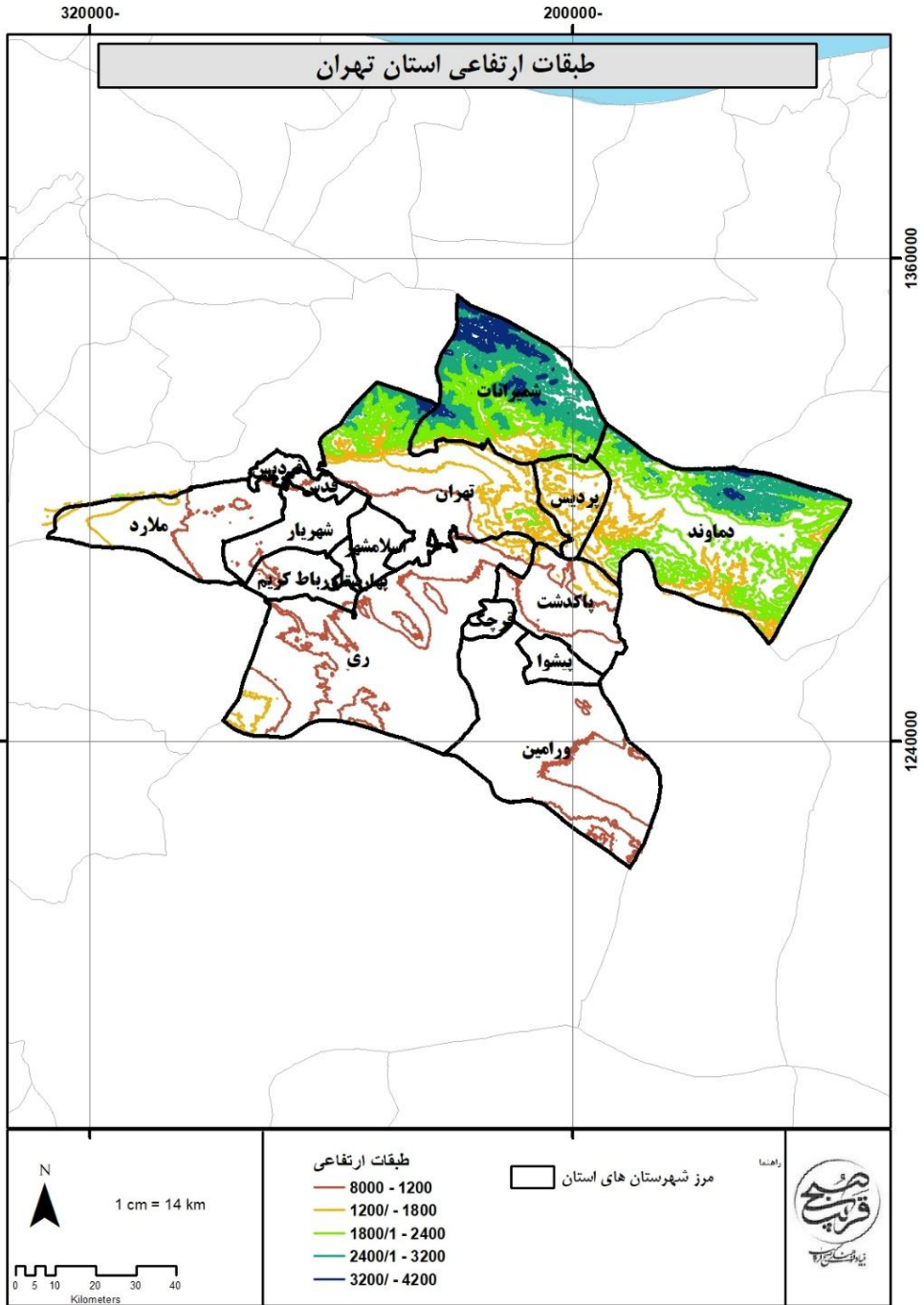
بخش میانی آن، حد شمالی استان تهران را تشکیل می دهد. در شمال غربی آن، کوه های استان البرز، و در شمال شرقی آن ارتفاعات فیروزکوه قرار دارد. بخش جنوبی سومین بخش از البرز مرکزی است که رود های کرج و جاجرود آن را قطع کرده است. از کوه های مهم این قسمت می توان به لواسانات و شمیرانات را نام برد.

بخش مرکزی: بخش های مرکزی و کوهپایه های جنوبی البرز که زمین های این ناحیه به علت داشتن شیب ملایم و خاک های آبرفتی برای کشاورزی مناسب است.

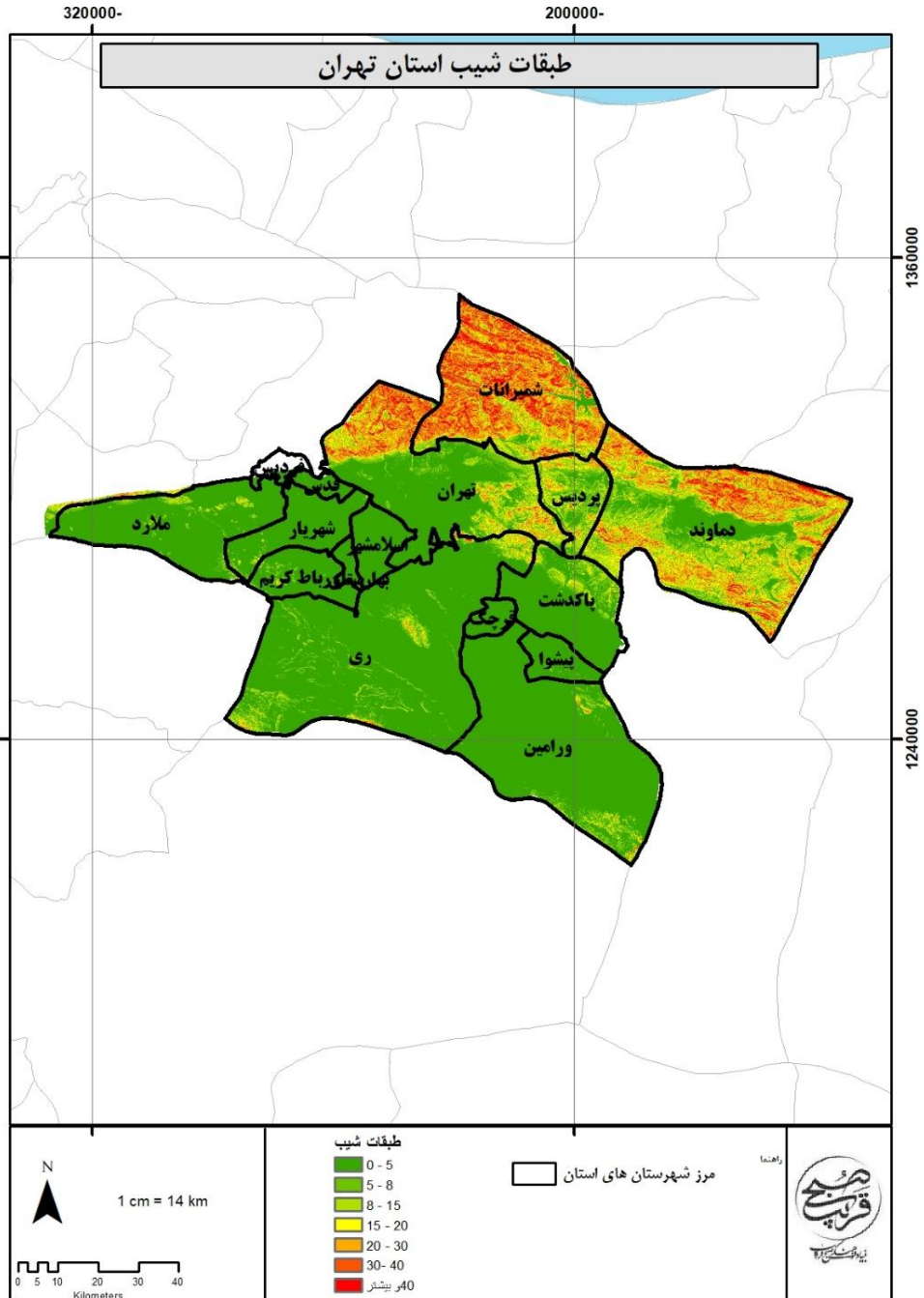
دشت ها: دشت های استان تهران با شیب ملایم از شمال غربی به جنوب شرقی کشیده شده اند. این دشت ها به دلیل هموار بودن، شرایط خوبی را برای فعالیت های انسانی مانند زراعت و ساختن کارخانجات، فراهم کرده اند.

جدول ۸- طبقات ارتفاعی استان

طبقة ارتفاعی	مساحت (کیلومتر مربع)	درصد از مساحت
کمتر از ۱۰۰۰	۳۰۸۳۱۳	۱۶/۴
۱۰۰۰-۱۴۰۰	۵۷۷۰۴۴	۳۰/۶
۱۴۰۰-۱۸۰۰	۲۱۹۵۶۴	۱۱/۷
۱۸۰۰-۲۲۰۰	۲۷۳۶۸۳	۱۴/۵
۲۲۰۰-۲۶۰۰	۲۳۲۹۸۰	۱۲/۴
۲۶۰۰-۳۰۰۰	۱۵۱۷۳۴	۸/۴
۳۰۰۰-۳۴۰۰	۷۹۷۲۱	۴/۲
بیشتر از ۳۴۰۰	۳۳۲۹۴	۱/۸

نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان تهران

نقشه ۴- طبقات شیب استان تهران

۳-۲-۲- آب و هوا و اقلیم

استان تهران را می‌توان به سه بخش اقلیمی زیر تقسیم کرد:

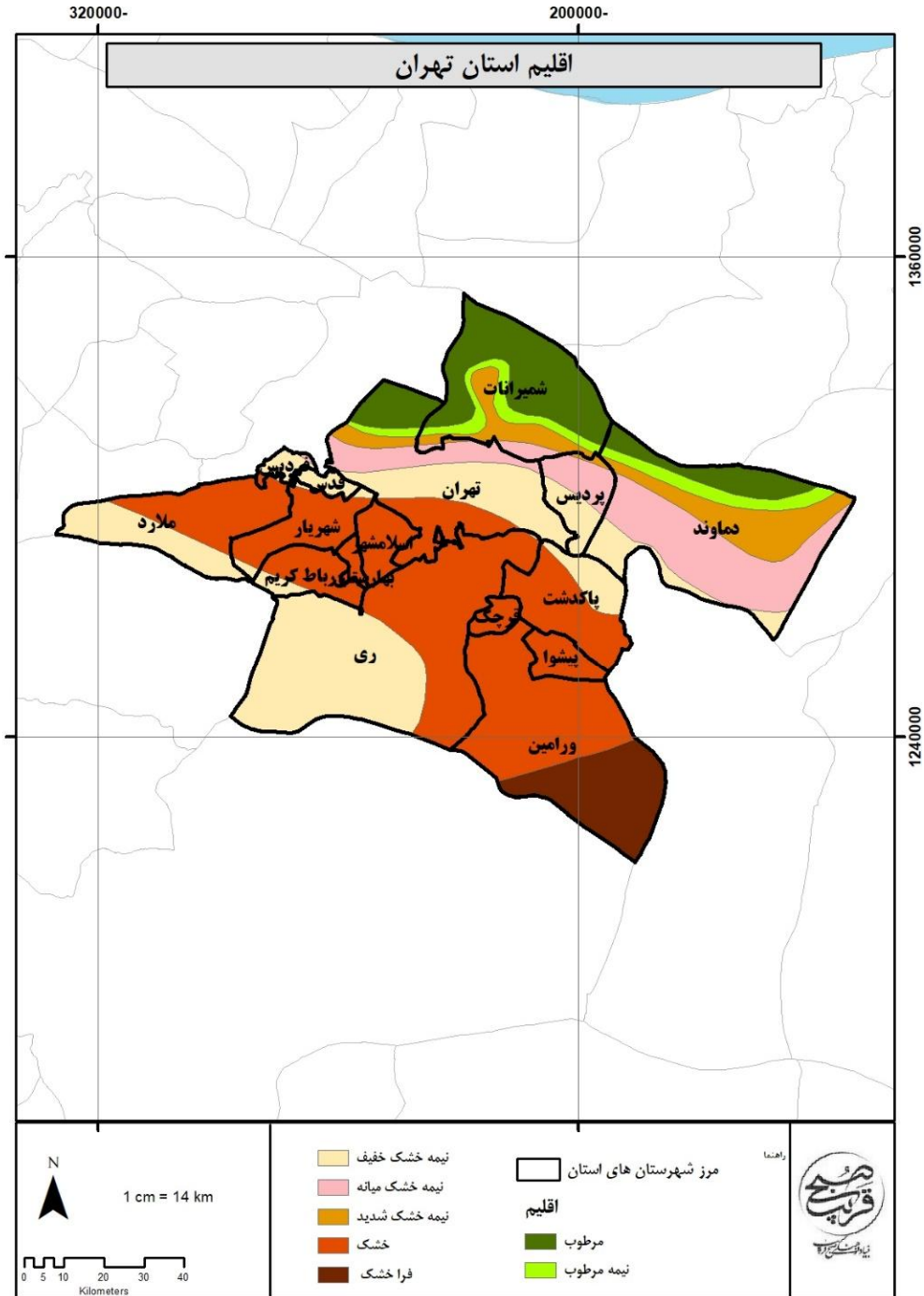
اقلیم ارتفاعات شمالی: بر دامنه جنوبی، بلندی‌های البرز مرکزی در ارتفاع بالای ۳۰۰۰ متر قرار گرفته و آب و هوایی مرطوب و نیمه مرطوب و سردسیر با زمستان‌های بسیار سرد و طولانی دارد. بارزترین نقاط این اقلیم، دماوند و توچال است.

اقلیم کوهپایه: این اقلیم در ارتفاع دو تا هزار متری از سطح دریا قرار گرفته و دارای آب و هوایی نیمه مرطوب و سردسیر و زمستان‌هایی به نسبت طولانی است. آب‌علی، فیروزه کوه، دماوند، گلندوک، سد امیرکبیر و دره طالقان در این اقلیم قرار دارند.

اقلیم نیمه خشک و خشک: با زمستان‌های کوتاه و تابستان‌های گرم، در ارتفاعات کم‌تر از ۱۰۰۰ متر واقع شده است. هر چه ارتفاع کاهش می‌یابد، خشکی محیط بیشتر می‌شود. ورامین، شهریار و جنوب شهرستان کرج در این اقلیم قرار گرفته‌اند.

هوای تهران در مناطق کوهستانی دارای آب و هوای معتدل و در دشت، نیمه بیابانی است. تهران در مرز شرایط جوی بری و اقیانوسی قرار گرفته و تمایل آن به موقعیت بری بیشتر از وضعیت اقیانوسی است.

آب و هوای تهران متأثر از کوهستان در شمال و دشت در جنوب است. غیر از شمال تهران که تحت تأثیر کوهستان آب و هوای آن تا حدی معتدل و مرطوب است، آب و هوای بقیه شهر کاملاً گرم و خشک و در زمستان‌ها اندکی سرد است. مهم‌ترین منبع بارش در این شهر بادهای مرطوب مدیترانه‌ای و اطلسی هستند که از سمت غرب می‌وزند. رشته‌کوه البرز همچون سدی به نحو مؤثری از نفوذ بسیاری از توده‌های هوا جلوگیری می‌کند در نتیجه باعث شده است که هوای شهر از یک سو خشک‌تر و از سوی دیگر از آرامش نسبی برخوردار باشد.

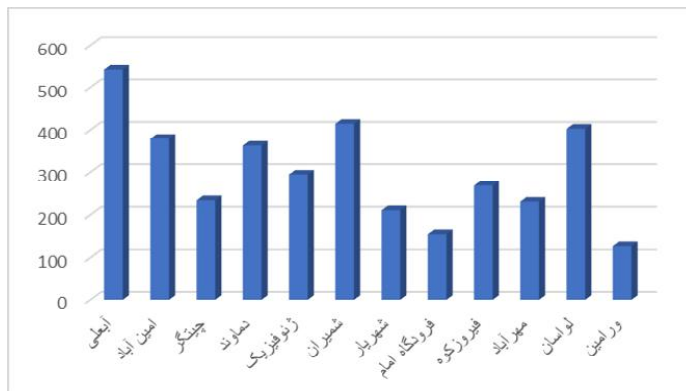
نقشه ۵- اقليم استان تهران

۳-۲-۱- بارش

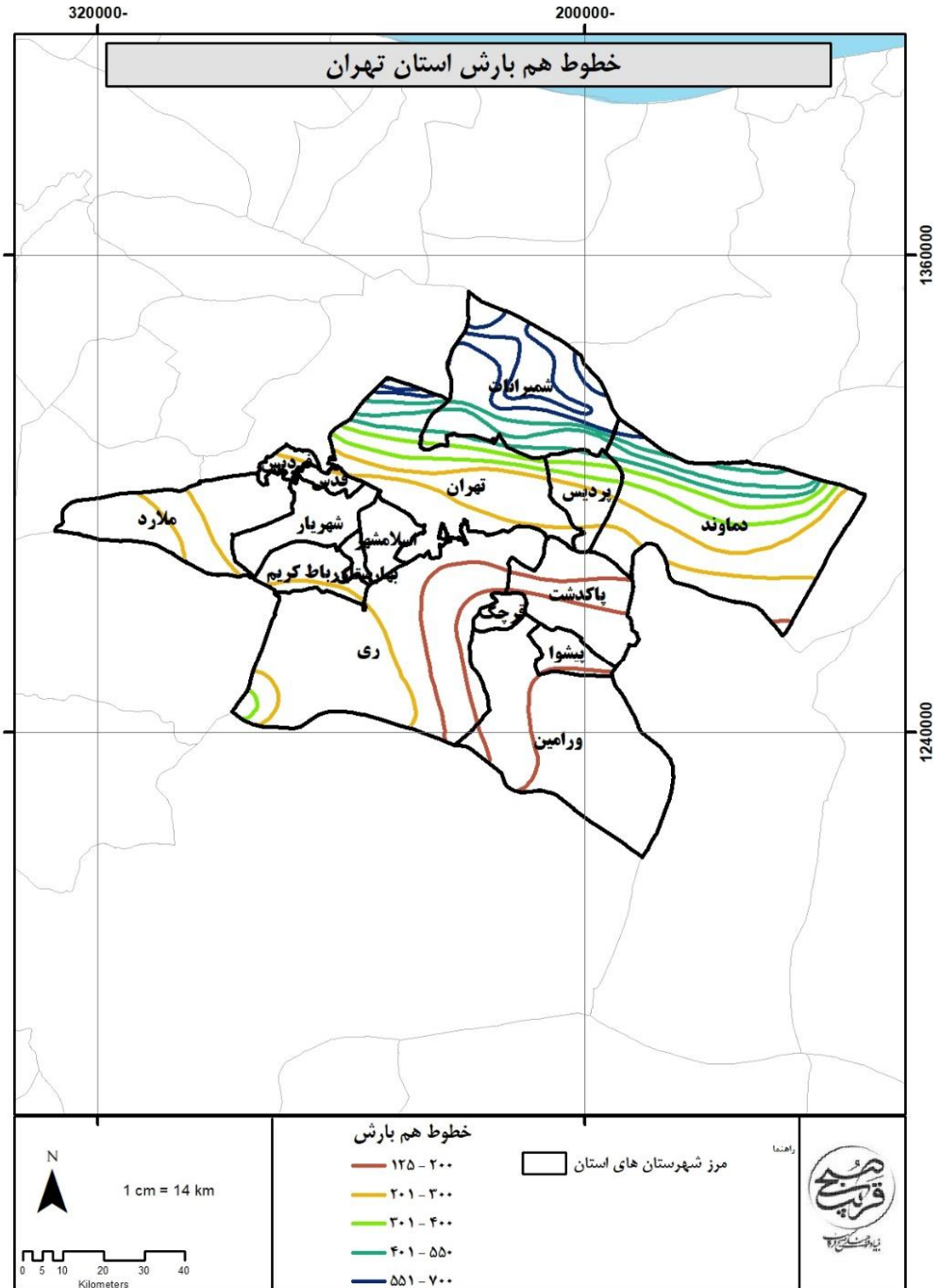
بارندگی سالانه در استان تهران دارای دامنه تغییرات وسیعی است که کمترین میزان آن در مناطق دشتی مانند ایستگاه ورامین معادل ۱۲۶/۵۴ میلی‌متر می‌باشد. بارندگی سالانه در مناطق کوهستانی افزایش قابل‌ملاحظه‌ای نشان می‌دهد. بطوریکه در ایستگاه‌های آبدلی و شمیران مقدار بارندگی به ترتیب ۵۴۱/۹ و ۴۱۴/۵ میلی‌متر می‌باشد. در حالت کلی از نظر میزان بارندگی اختلافات زیادی بین مناطق شمال و شمال غربی استان با مناطق جنوبی آن مشاهده می‌شود.

جدول ۹- میانگین بارندگی بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان

ردیف	ایستگاه	میانگین بارندگی (میلی‌متر)
۱	آبدلی	۵۴۱/۹
۲	امین‌آباد	۳۷۹/۵
۳	چیتگر	۲۳۳/۵
۴	دماوند	۳۶۲/۸
۵	ژئوفیزیک	۲۹۴/۵
۶	شمیران	۴۱۴/۵
۷	شهریار	۲۱۰/۷
۸	فرودگاه امام	۱۵۳/۶
۹	فیروزکوه	۲۶۷/۶
۱۰	مهرآباد	۲۳۰/۴
۱۱	لوسان	۴۰۳
۱۲	ورامین	۱۲۶/۵
	میانگین استانی	۳۰۱/۵

نمودار ۱- میانگین بارش استان در بلندمدت

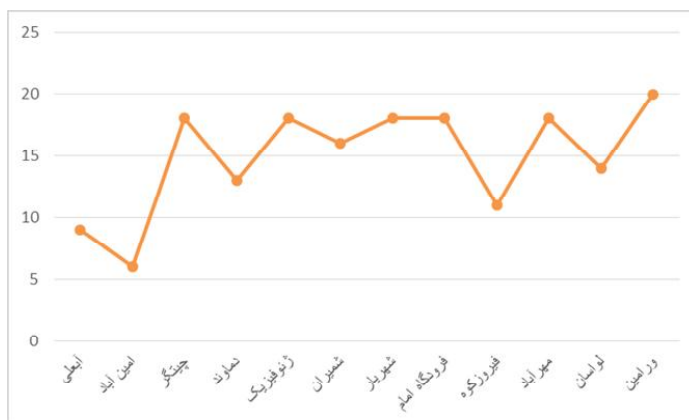
نقشه ۶- خطوط هم بارش استان تهران

۳-۲-۲-۲-۵

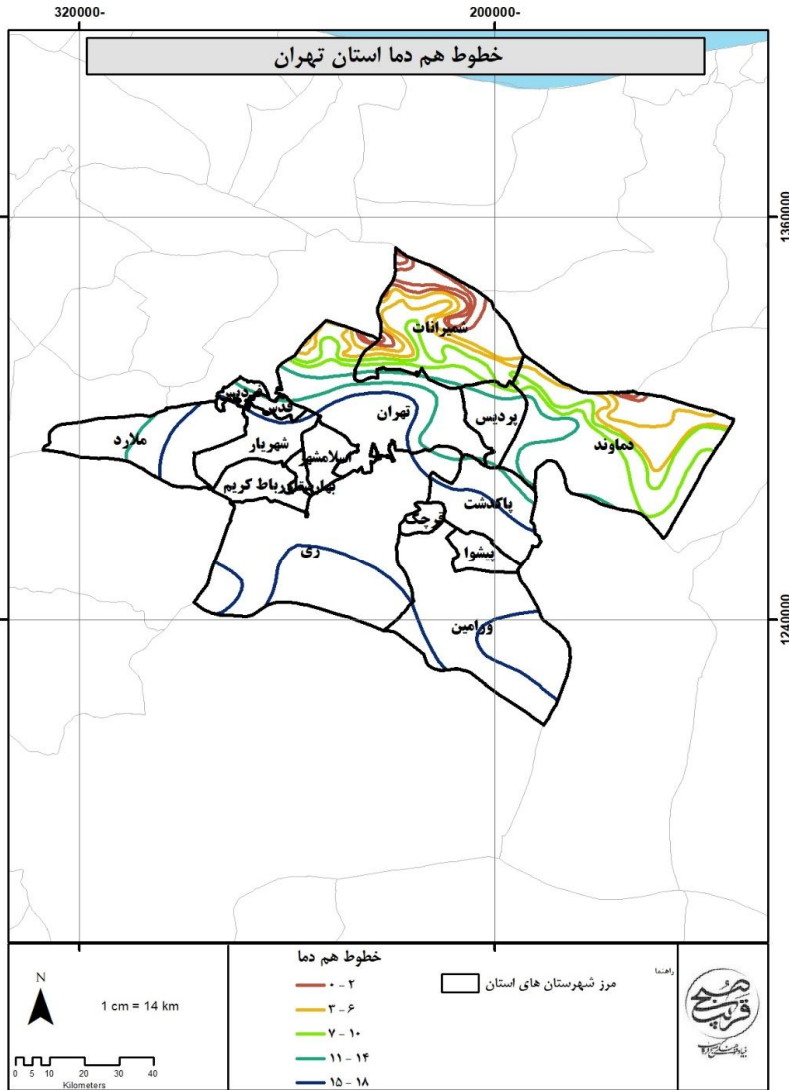
از نظر فصلی، هوای تهران در زمستان تحت تأثیر سامانه پرفشار شمالی (سیبری) قرار دارد. این تأثیر باعث شده است که در این فصل هوا در قسمت‌های مرکزی و جنوبی معتدل و در قسمت‌های شمالی شهر سرد باشد، به طوری که در این قسمت‌ها دمای هوا در زمستان بارها به زیر صفر می‌رسد. همچنین در این فصل به دلیل پدیده وارونگی هوا میزان آلودگی جوی بالاست. در تابستان‌ها عامل مهم سیستم کم‌فشار حرارتی کویر مرکزی است که سبب می‌شود هوا گرم و خشک باشد.

جدول میانگین دما استان در بلندمدت

ردیف	ایستگاه	میانگین دما (سانتی‌گراد)
۱	آبعلی	۹
۲	امین‌آباد	۶
۳	چیتگر	۱۸
۴	دماوند	۱۳
۵	ژنوفیزیک	۱۸
۶	شمیران	۱۶
۷	شهریار	۱۸
۸	فرودگاه امام	۱۸
۹	فیروزکوه	۱۱
۱۰	مهرآباد	۱۸
۱۱	لوسان	۱۴
۱۲	ورامین	۲۰
	میانگین استانی	۱۴/۹۱

نمودار ۲- میانگین درازمدت دما در استان

نقشه ۷- خطوط هم دما استان تهران

۳-۲-۲-۳- رطوبت هوا

از شروع پاییز تا ابتدای زمستان، عموماً رطوبت نسبی ماهانه روندی افزایشی دارد و در دی ماه به حداکثر مقدار خود می‌رسد. هجوم توده‌های هوا و سیستم‌های جوی فصل سرد به تمامی ایران از اوایل فصل پاییز، منجر به

افزایش رطوبت نسبی در فصل زمستان می‌شود. فعالیت‌های مراکز پر فشار دنیا نظیر مرکز پر فشار قطبی و مرکز پر فشار سیبری و همچنین مرکز کم فشار مدیترانه‌ای در این ایام منجر به صدور امواج سرمائی می‌شود که نواحی شمالی و غربی ایران را شدیداً تحت تأثیر قرار می‌دهند و با ریزش‌های جوی ناشی از جبهه‌های گرم این مراکز فشار، نهایتاً رطوبت افزایش می‌یابد. در ماه‌های گرم سال که مصادف با فصل رشد گیاه است رطوبت نسبی کاهش می‌یابد و به علت کمبود رطوبت در جو مقدار تبخیر و تعرق افزایش می‌یابد.

جدول ۱۰- میانگین رطوبت نسبی در ایستگاه‌های مختلف استان

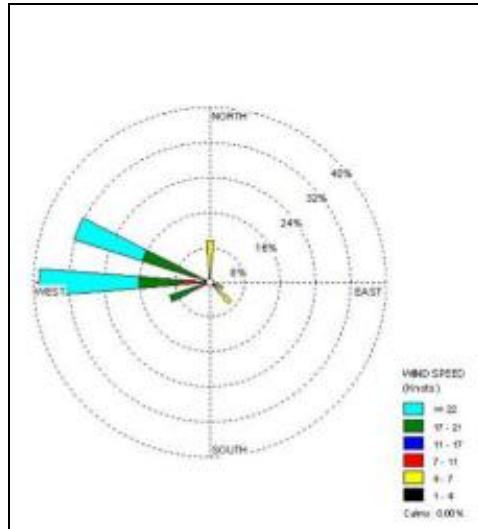
ردیف	ایستگاه	میانگین رطوبت نسبی (درصد)
۱	مهرآباد	۴۲
۲	دوشان تپه	۴۴
۳	آبعلی	۵۱
۴	امین‌آباد	۵۲
	میانگین استانی	۴۷/۲

۳-۲-۴- جریان وزش بادها

باد غالب استان تهران غربی (۲۷۰ درجه) و متوسط سرعت آن ۵/۵ متر بر ثانیه است. شب‌ها نسیم خنکی موسوم به نسیم توچال از کوه به پایین می‌وزد (باد کوه) و روزها برعکس نسیمی از سمت دشت می‌وزد (باد دشت). برای بررسی بادها در استان، داده‌های مربوط به ایستگاه‌های مهرآباد و آبعلی در این گزارش استفاده شده است.

ایستگاه مهرآباد: سمت وزش باد غالب در تهران، غربی است. البته علیرغم این جهات دیگری نیز هستند که در ماه‌های خاصی فراوانی بادهای موجود در جهت آن‌ها بیشتر است. بادهای غالب در ایستگاه مهرآباد در کلیه ماه‌های فصل بهار از جهت غرب می‌وزند. در تیرماه نیز بادها اغلب از سمت غرب هستند. در اواسط تابستان و در ماه مرداد وزش بادها با تغییر جهت زیاد از سمت جنوب شرق می‌باشند و در ماه شهریور از سمت شمال می‌وزند. در تمام ماه‌های فصل پاییز وزش بادها گاه از سمت شمال و گاه از سمت غرب می‌باشد که با ورود فصل زمستان جهت وزش بادها تماماً غربی می‌شود. حداکثر سرعت متوسط وزش باد در ایستگاه مهرآباد، معادل ۷/۱ و ۷/۲ نات بوده که مربوط به ماه‌های فروردین و اردیبهشت است.

ایستگاه آبعلی: جهت وزش باد غالب در این ایستگاه، در تمام ماه‌ها به جز آبان، غربی است. در ماه آبان این جهت به سمت جنوب غربی تغییر می‌کند. سرعت متوسط وزش باد در ایستگاه آبعلی ۲ تا ۲/۳ نات بوده است.

نمودار ۳- گلباد ایستگاه مهر آباد

۳-۲-۲-۵- تبخیر

رابطه مستقیم بین تبخیر و دمای هوا وجود دارد و به تبعیت از توزیع فضائی دما، نواحی دشتی واقع در جنوب استان بیشترین میزان تبخیر را دارا هستند. ایستگاه جوادآباد ورامین بیشترین و ایستگاه زیدشت طالقان کمترین مقدار تبخیر را دارا می‌باشند و روند تغییر ماهیانه تبخیر و دما با هم مرتبط هستند. همچنین بیشترین میزان تبخیر در ماه‌های گرم سال و کمترین آن مربوط به ماه‌های سرد می‌باشد.

جدول ۱۱- میانگین تبخیر در ایستگاه‌های مختلف استان

ردیف	ایستگاه	تبخیر (میلی‌متر)
۱	مهرآباد	۲۵۵۹/۳
۲	کریم‌آباد	۲۲۳۲/۱
۳	جوادآباد	۲۶۴۴/۱
۴	زیدشت طالقان	۱۷۱۸/۷
	میانگین استانی	۲۲۸۸/۵۶

۳-۲-۳- منابع آب

استان تهران در مجموع جزو حوضه اصلی کویر مرکزی به عنوان بزرگ‌ترین حوضه آبریز کشور قرار می‌گیرد. حوضه آبریز مرکزی متشکل از هفت زیر حوضه می‌باشد که استان تهران در زیر حوضه‌های دشت

کویر و دریاچه نمک قرار دارد. مطالعات جامع حوضه آبریز مذکور در طرح جامع آب کشور توسط وزارت نیرو صورت گرفته و طی آن تقسیم‌بندی و شماره‌گذاری حوضه‌ها و زیر حوضه‌ها انجام گردیده است. تقسیم‌بندی مذکور بر مبنای موقعیت جغرافیایی، رودخانه‌های اصلی و حوضه‌های آبریز آن‌ها می‌باشد. همچنین در مطالعات طرح جامع آب کشور و مطالعات جامع کشاورزی، حوضه‌ها به تعدادی زیر حوضه تفکیک شده و بر اساس وضعیت قرارگیری دشت‌ها و ارتفاعات مجاور آن‌ها، موقعیت استقرار ایستگاه‌های آب‌سنجی، مکان پروژه‌ها به واحدهای کوچک‌تری که واحد مطالعاتی هیدرولوژیک و به اختصار "واحد مطالعاتی" نامیده می‌شوند تقسیم‌بندی شده‌اند.

جدول ۱۲- مشخصات زیر حوضه‌ها و واحدهای مطالعاتی حوضه‌های آبریز استان

مساحت	واحد مطالعاتی	زیر حوضه	حوضه آبریز فرعی	حوضه آبریز اصلی
۹۳۲۳	بوئین-قزوین	شورچای-خررود	دریاچه نمک	حوضه آبریز مرکزی
۷۴۷	اشتهارد			
۱۲۶۳	هشتگرد			
۱۱۹۴	قطعه چهار ساوه			
۴۳۶۲	زرنند ساوه			
۷۳۹	دماوند	کرج-جرجرود		
۹۸۲	لواسانات			
۱۷۶۰	ورامین			
۴۹۱۲	تهران-کرج			
۷۸۶۲	دریاچه نمک	دریاچه نمک		
۱۹۸۴	فیروزکوه	حبله رود	دشت کویر	
۳	الموت-طاقان	شاهرود	شاهرود	سفید رود

با توجه به قرارگیری قسمت اعظم استان در حوضه آبریز دریاچه نمک در شمال حوضه آبریز مرکزی می‌توان از این نقطه نظر شبکه جریان‌های سطحی را به دو گروه شبکه داخلی و خارجی تقسیم‌بندی نمود. منظور از شبکه داخلی شبکه رودخانه‌ای است که جریان‌های آن‌ها با جریان به سمت دشت تهران نزدیک می‌شوند، در حالی که شبکه جریان خارجی شبکه رودخانه‌ای است که از استان تهران دور می‌شوند و در عین حال بخش‌های کوچکی از آن‌ها در درون استان قرار می‌گیرد. اصلی‌ترین شبکه‌های جریان داخلی شامل سه رود کرج، شور و جاجرود است و در گروه دوم شبکه جریان‌های شاهرود، حبله رود و لار را می‌توان ذکر کرد.

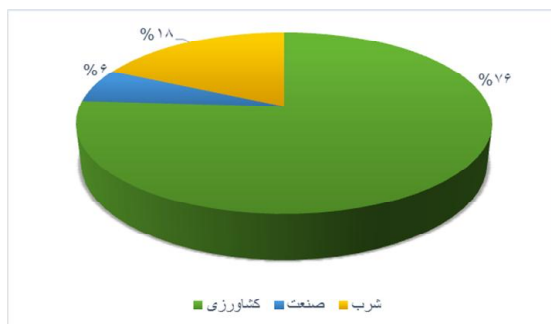
تنها بخش محدودی از استان در قسمت غربی آن از بیشترین مقادیر بارش سالیانه (بیش از ۲۰۰۰ میلیون مترمکعب) برخوردار است. زیر حوضه‌های واقع در مرکز استان که به صورت شمالی جنوبی امتداد دارند از نظر دریافت بارش سالیانه در مقام دوم قرار می‌گیرند و بین ۵۰۰ تا حدود ۲۰۰۰ میلیون مترمکعب مقادیر بارش‌های

دریافتی آن‌ها می‌باشد. زیر حوضه‌های بخش‌های شرقی و جنوبی استان نیز از حداقل بارش دریافتی برخوردار هستند. در مجموع با توجه به ارقام بارش دریافتی زیر حوضه‌ها می‌توان گفت که روند بارش‌های دریافتی از شمال به جنوب و از غرب به شرق کاهش پیدا می‌کند. در عین حال باید خاطر نشان نمود که مقادیر ذکر شده تنها مربوط به مقادیر بارش دریافتی است و کل آبی که بدین ترتیب از آسمان نازل می‌شود قابل استفاده نبوده و تحت تأثیر پدیده‌هایی همچون تبخیر و تعرق و نفوذ از دسترس خارج می‌شود.

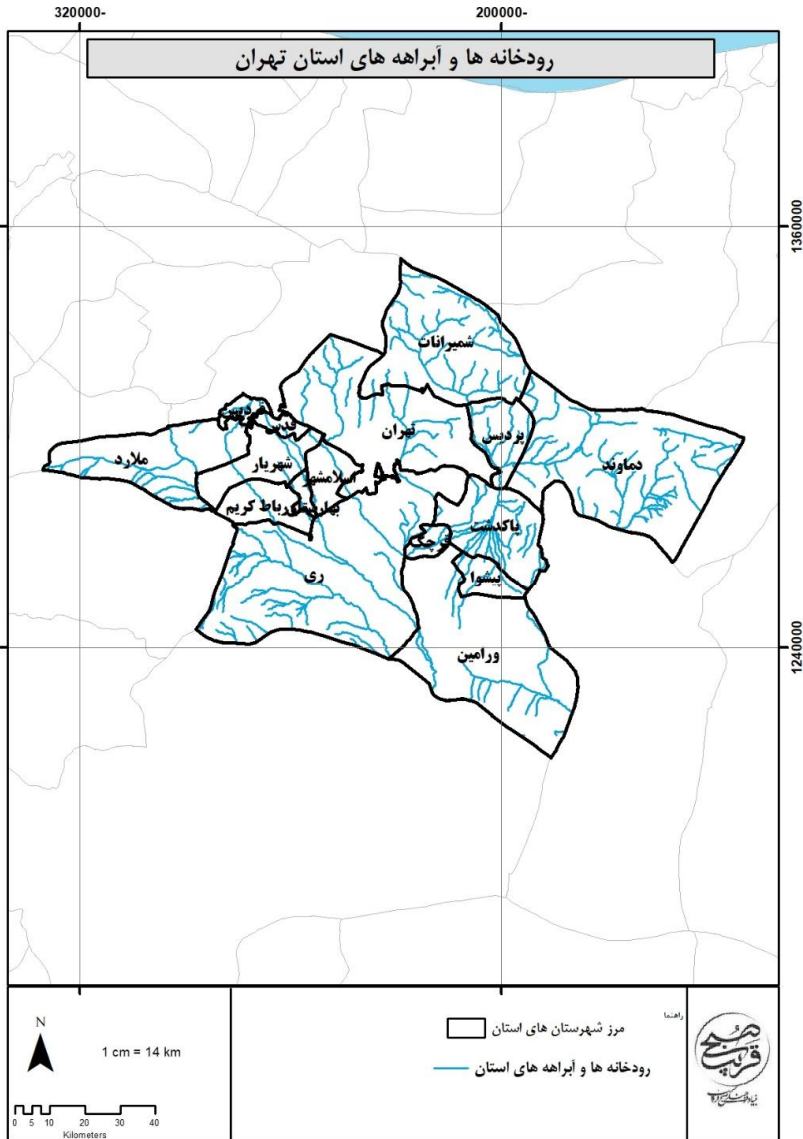
بیشترین میزان اضافه برداشت معادل ۱۸۲/۷ و ۱۲۸/۶ میلیون مترمکعب است و به ترتیب به حوزه‌های تهران - کرج و بوئین-قزوین تعلق دارد. حوزه آبرسد - هومند با دارا بودن ۱۲ میلیون مترمکعب اضافه برداشت سالیانه در میان واحدهای دارای اضافه برداشت، کمترین مقدار را دارد. به طور کلی مجموع جریان‌های سطحی از طریق رودخانه‌های موجود در استان ۱۸۰۰ میلیون متر مکعب است که حدود ۸۰۰ میلیون متر مکعب آن از دسترس خارج می‌شود. جمع آب تخلیه شده ۳/۳۰ میلیارد متر مکعب است که قسمت عمده و اصلی آن از طریق چاه‌های نیمه عمیق و عمیق می‌باشد. از کل آبهای سطحی و زیرزمینی حدود ۷۶ درصد به مصرف فعالیت‌های کشاورزی، ۱۸ درصد به مصرف شرب و ۶ درصد به مصرف صنعتی می‌رسد که خود گویای این واقعیت است که فعالیت‌های کشاورزی وابستگی بسیار زیادی به منابع آبهای زیرزمینی دارند.

جدول ۱۳- منابع آب زیرزمینی موجود

نوع منبع	تعداد	تخلیه (میلیون مترمکعب)
چاه	عمیق	۳۱۴۹۶
	نیمه عمیق	۶۰۲۹۵
قنات	۵۲۶	۲۴۸۳۶۱
چشمه	۲۵۰۳	۱۵۹۲۰۲
جمع	۴۶۳۸۶	۲۷۲۲۳۹۵

نمودار ۴- مصرف آب استان در بخش‌های مختلف اقتصادی

نقشه ۸- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان تهران

۴-۲-۳- پایداری منابع آب

استان البرز در دو حوزه آبریز اصلی مازندران - فلات مرکزی قرار دارد. حجم کل منابع آب تجدیدشونده برابر با ۱۷۶۶ میلیون مترمکعب در سال است که از این مقدار ۶۵۶ میلیون مترمکعب مربوط به آب‌های زیرزمینی و ۱۱۱۰ میلیون مترمکعب برای آب‌های سطحی است.

جدول ۱۴- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان تهران

مشخصات جغرافیایی و اقلیمی		
عنوان	واحد	مقدار
نوع اقلیم	-	نیمه خشک
مساحت	کیلومتر مربع	۱۳۶۹۰
جمعیت	نفر	
تعداد و نام حوضه‌های آبریز اصلی	حوضه	۲
تعداد و نام حوضه‌های آبریز فرعی	حوضه	۳
میانگین سالانه نزولات جوی	میلی متر	۲۲۴
متوسط سالانه حجم نزولات جوی	میلیون مترمکعب	۴۴۲۷
حجم کل منابع آب تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۱۷۶۶
منابع آب سطحی		
عنوان	واحد	مقدار
حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۱۱۱۰
تعداد رودخانه‌های مهم	رودخانه	۴
تعداد رودخانه‌های مرزی	رودخانه	
حجم سالانه آب رودخانه‌های مرزی	میلیون مترمکعب	
حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان یا ورودی به دریاچه‌ها، کفه‌ها و کویرها)	میلیون مترمکعب	۴۰۰
حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان	میلیون مترمکعب	۴۵۰
منابع آب زیرزمینی		
عنوان	واحد	مقدار
حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۶۵۶
تعداد چاه‌ها	حلقه	۵۰۶۷۲
حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها	میلیون مترمکعب	۲۳۷۳
تعداد چشمه‌ها	دهنه	۲۶۰۷
حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها	میلیون مترمکعب	۱۶۶
تعداد قنوات	رشته	۵۴۳
حجم سالانه تخلیه از قنوات	میلیون مترمکعب	۲۴۹
میزان کل برداشت و مصارف		
عنوان	واحد	مقدار
میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۷/۲۵۲۲
اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۱۳۸
میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان	میلیون مترمکعب	۲/۸۱۹
حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)	میلیون مترمکعب	۹/۳۳۴۱
مصارف سالانه کشاورزی	میلیون مترمکعب	۲۲۰۲
مصارف سالانه شرب	میلیون مترمکعب	۵/۹۸۴
مصارف سالانه صنعت	میلیون مترمکعب	۴/۱۵۵

شاخص فالکن مارک

فالکن مارک دانشمند سوئدی در مطالعات خود بحران آب را بر اساس مقدار سرانه منابع آب تجدیدپذیر سالانه هر کشور تعریف کرده است. فالکن مارک میزان سرانه آب ۱۷۰۰ مترمکعب در سال را به عنوان شاخص کمبود معرفی کرده است. بر این اساس کشورهایی که دارای سرانه منابع آب سالانه تجدیدپذیر بیش از ۱۷۰۰ مترمکعب هستند، مشکل بحران آب ندارند و کشورهایی که دارای سرانه منابع آب تجدیدپذیر بین ۱۰۰۰ تا ۱۷۰۰ مترمکعب هستند جزو کشورهای با تنش آبی محسوب می‌شوند و کشورهایی که دارای سرانه آب تجدیدپذیر کمتر از ۱۰۰۰ مترمکعب در سال هستند جزو کشورهای با کمبود آب هستند و سرانه آب کمتر از ۵۰۰ مترمکعب در سال، فشار بسیار شدیدی به آن کشور تحمیل می‌کند. با توجه به جمعیت کشور، در حال حاضر سرانه آب تجدیدپذیر ایران از مرز ۱۷۰۰ مترمکعب عبور کرده و کشور ما وارد دوره تنش آبی شده است. با توجه به تقسیم حجم آب تجدید شونده استان تهران بر جمعیت در سال ۱۳۹۸ (۱۳۲۶۷۶۳۷ نفر) عدد ۱۳۳ به دست آمد. از این رو استان تهران در محدوده کم آبی مطلق قرار دارد.

جدول ۱۵- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان تهران و ایران

تعیین وضعیت/دسته بندی	شاخص (سرانه/مترمکعب)	عدد شاخص برای ایران و استان تهران
بدون تنش	بالتر از ۱۷۰۰	-
تنش آبی	۱۷۰۰-۱۰۰۰	ایران
کم آبی	۵۰۰-۱۰۰۰	-
کم آبی مطلق	کمتر از ۵۰۰	تهران

شاخص سازمان ملل

بنیاد کمیسیون توسعه پایدار سازمان ملل میزان درصد برداشت از منابع آب تجدیدپذیر در هر کشور را به عنوان شاخص اندازه‌گیری بحران آب معرفی کرده است. بر اساس شاخص مذکور هرگاه میزان برداشت آب یک کشور بیشتر از ۴۰ درصد کل منابع آب تجدیدپذیر آن باشد این کشور با بحران شدید آب مواجه است و اگر این مقدار در حدفاصل ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد بحران در وضعیت متوسط و چنانچه این شاخص بین ۱۰ تا ۲۰ درصد باشد بحران در حد متعادل و کمتر از ۱۰ درصد بدون بحران تلقی می‌شود. با توجه به اینکه در ایران

هم اکنون ۷۰ درصد کل آب تجدیدپذیر کشور مورد استفاده قرار می گیرد، ایران در وضعیت بحران شدید آبی قرار دارد.

جدول ۱۶- شاخص سازمان ملل برای بحران آب

شاخص‌ها	محدوده بحرانی
کمتر از ۱۰ درصد	بدون بحران
بین ۱ تا ۲۰ درصد	بحران در حد متعادل
بین ۲۰ تا ۴۰ درصد	بحران در وضعیت متوسط
بیشتر از ۴۰ درصد	بحران شدید آب

حجم آب تجدیدشونده استان تهران برابر با ۱۷۶۶ میلیون متر مکعب است و حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی) ۳۳۴۱ میلیون متر مکعب است. از این رو برداشت از منابع تجدید پذیر استان تهران برابر با ۱/۸۹ درصد است. بنابراین طبق این شاخص استان در وضعیت بحران شدید آب قرار دارد.

شاخص نسبت بحرانی

به منظور مقایسه سطح کم آبی در حوضه‌های آبریز متفاوت می توان از شاخص نسبت بحرانی استفاده کرد. آلکامو همکاران (۲۰۰۰) این شاخص را نسبت میزان آب برداشت شده برای استفاده‌های انسانی به کل منابع آب تجدیدپذیر تعریف نموده‌اند. هرچه نسبت بحرانی عدد بزرگتری باشد. فشار بیشتری بر منابع آب وارد می شود و به همان میزان هم کیفیت آب مصرف کننده‌گان پایین دست کاهش می یابد.

$$CR = W/WA$$

W = آب برداشت شده

WA = منابع آب در دسترس (منابع آبی تجدیدپذیر)

جدول ۱۷- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن

شاخص‌ها	محدوده بحرانی
بدون تنش	۰/۱-۰
تنش آبی کم	۰/۲-۰/۱
تنش آبی متوسط	۰/۴-۰/۲
تنش آبی زیاد	۰/۸-۰/۴

محاسبه شاخص نسبت بحرانی برای منابع آب استان تهران در سال ۱۳۹۸

کل منابع آبی استان (سطحی زیرزمینی) $CR=3341/1766=1/0$ تنش آبی زیاد

منابع آب سطحی استان $CR=819/1766=0/46$ بدون تنش آبی

منابع آب زیرزمینی استان $CR=2522/1766=1/42$ تنش آبی زیاد

با توجه به نتایج به دست آمده از شاخص‌های ارائه شده در این قسمت مشخص شد که استان تهران در مرحله کم آبی مطلق قرار دارد. شایان ذکر است که این استان در مرحله بحران آب قرار دارد چراکه با توجه به دو شاخص سازمان ملل و همچنین شاخص نسبت بحرانی این استان در محدوده بحرانی قرار دارد.

۳-۲-۵- کشاورزی استان

تهران را از نظر موقعیت طبیعی و کشاورزی می‌توان به دو ناحیه تقسیم بندی کرد:

ناحیه کوهستانی معتدل: این ناحیه در بر گیرنده نواحی شمالی استان مانند بخش‌های فیروزکوه، دماوند، لوسانات، رودبار قصران، طالقان و بخش‌هایی از شمال ساوجبلاغ است که به علت ناهمواری‌های شدید سطح زمین، وضعیت نامساعد جوی و اقلیم سرد، مردم این ناحیه، بیشتر به فعالیت‌های باغ داری و دام داری می‌پردازند و سیب، گوجه‌سبز، گیلاس، زردآلو و هلو از مهم‌ترین محصولات این ناحیه به شمار می‌رود.

دشت‌ها و کوهپایه‌های جنوبی البرز: این ناحیه شامل ورامین، ری، شهریار، رباط کریم، اشتهارد و بخش‌های مرکزی و جنوبی ساوجبلاغ است. به جز نواحی نزدیک شوره‌زار، بقیه زمین‌های این ناحیه برای کشاورزی

مساعد است. محصولات عمده این ناحیه گندم، جو، یونجه، ذرت علوفه‌ای، گوجه‌فرنگی، خیار، انواع سبزی، سیب‌زمینی، گیاهان علوفه‌ای، انگور، چغندر قند و پنبه است.

از نواحی مهم کشاورزی استان تهران می‌توان به رودبار قصران در شمال شرقی تهران که اراضی حاصل خیز و باغ‌های فراوان دارد، اشاره کرد. لواسانات در غرب شهرستان دماوند از دیگر نواحی کشاورزی تهران با زمین‌های حاصل خیز است.

با توجه به نقش ویژه کشاورزی در تولید غذا و توسعه پایدار و محدود بودن خاک‌های مناسب برای زراعت و باغداری در استان، حفاظت از اراضی کشاورزی موجود و تخصیص خاک‌های مناسب و مستعد به کاربری کشاورزی اهمیت ویژه‌ای دارد. این مسئله به علت قرار گرفتن غالب شهرها بر روی مرغوب‌ترین خاک‌های کشاورزی در غالب نواحی کشور از جمله استان تهران بسیار مهم است. کمی بارش باران و برف، نزدیکی به کویرها و بیابان‌ها، کمبود آب مورد نیاز کشاورزی و تبدیل زمین‌های کشاورزی به مناطق مسکونی و تولیدی صنعتی از مهم‌ترین دلایل رکود کشاورزی در استان است. از نظر موقعیت طبیعی و کشاورزی منطقه تهران را می‌توان به دو ناحیه کوهستانی معتدل و ناحیه دشت‌ها و کوهپایه‌های جنوب البرز تقسیم کرد. مردم نواحی کوهستانی معتدل که در بخش شمالی استان ساکن هستند مانند بخش‌های فیروزکوه، دماوند، لواسانات، رودبار قصران، طالقان و بخش‌هایی از شمال ساوجبلاغ، به علت ناهمواری‌های شدید سطح زمین، وضعیت نامساعد جوی و اقلیم سرد بیش‌تر به فعالیت‌های باغداری و دامداری می‌پردازند و باغ‌های سیب، گوجه‌سبز، گیلاس، زردآلو و هلو از مهم‌ترین فرآورده‌های این ناحیه به شمار می‌رود. ساکنین ناحیه دشت‌ها و کوهپایه‌های جنوبی البرز که مشتمل بر ورامین، ری، شهریار، رباط کریم، اشتهارد و بخش‌های مرکزی و جنوبی ساوجبلاغ به دلیل شرایط مساعد طبیعی بیشتر در بخش کشاورزی فعالیت دارند. محصولات عمده این ناحیه را گندم، جو، یونجه، ذرت، گوجه‌فرنگی، خیار، سبزی‌ها، سیب‌زمینی، گیاهان علوفه‌ای، انگور، چغندر قند و پنبه تشکیل می‌دهد.

جدول ۱۸- میزان تولید و مساحت زیر کشت دارای اراضی زراعی

نوع بهره‌برداری	میزان تولید(تن)	مساحت(هکتار)
آبی	۲۷۹۲۸۴۵	۱۳۱۵۵۷
دیم	۱۵۱۵	۱۴۹۵
کل	۲۷۹۴۳۶۰	۱۳۳۰۵۲

جدول ۱۹- محصولات عمده کشاورزی استان

تولید (تن)	سطح کشت (هکتار)	محصول	
۲۵۰۰۰۷	۴۲۵۳۰	گندم	غلات
۱۳۸۲۶۲	۲۹۹۴۵	جو	
۳	۴	نخود	حبوبات
۱۵۷	۶۸	لوبیا	
۱۶	۵۰	عدس	
۸۳۸۷	۱۹۰	خریزه	محصولات جالیزی
۱۱۳۰	۲۳	هندوانه	
۱۸۷۵۳	۵۷۴	خیار	
۶۲۳۴۵	۲۱۵۵	سایر محصولات جالیزی	
۲۳۷۵۸	۸۶۲	سیب زمینی	سبزیجات
۱۷۶۰۷	۲۸۹	پیاز	
۵۹۶۲۶	۱۱۵۹	گوجه فرنگی	
۴۷۰۲۴۴	۹۴۶۱	سایر سبزیجات	
۲۰	۷	پنبه	محصولات صنعتی
۲۲۹۶	۱۰۷۰	کلزا	
۲۳۲۱۹۵	۱۵۴۲۲	یونجه	نباتات علوفه ای
۱۲	۱	شیدر	
۱۴۹۳۲۱۵	۲۸۵۵۸	ذرت علوفه ای	
۱۶۳۲۹	۶۸۳	سایر نباتات علوفه ای	
۲۷۹۴۴۶۰	۱۳۳۰۵۲	جمع کل استان	

در سال ۱۳۹۸ تعداد ۱۶ کشتارگاه طیور با ظرفیت کشتار معادل ۴۸۰۰۰ قطعه در ساعت در استان فعال بوده است که بیشترین ظرفیت متعلق به شهرستان ری با ۳۳/۳ درصد از کل ظرفیت استان می باشد.

همچنین تعداد ۳۵۱۳ گاوداری فعال با ظرفیتی معادل ۸۴۶۸۴۸ راس گاو و گوساله در استان فعال بوده اند که ۵۲ درصد ظرفیت برای پرواربندی و ۴۸ درصد جهت تولید شیر بوده و تولیدات آبی پروری استان نیز ۶۸۰۰ تن بوده که ۸۱ درصد از آن در مزارع پرورش ماهیان سردابی و ۱۲ درصد در مزارع پرورش ماهیان گرمایی و مابقی در مزارع پرورش ماهی خاویاری و برداشت از منابع طبیعی و نیمه طبیعی استان بوده است. تعداد شاغلان بخش شیلات استان نیز ۲۴۳۵ نفر بوده است.

۳-۲-۶- پوشش گیاهی و جانوری

در نقاط مختلف استان این گونه جنگل‌های طبیعی پراکنده‌اند؛ در دامنه‌های جنوبی البرز، ارتفاعات تهران گونه‌های گیاهی مانند بادام کوهی، پسته، انجیر و زرشک به چشم می‌خورد.

طی سال‌های اخیر، فضاها و پارک‌های جنگلی جدید به عنوان جنگل‌های دست کاشت در استان تهران به وجود آمده است. بزرگ‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از پارک چیتگر در غرب استان و پارک جنگلی لویزان در شمال شرق تهران. در سطح استان چندین پارک جنگلی دیگر از جمله سوهانک، وردآورد، سرخه‌حصار و توسکا وجود دارد. درختان این پارک‌ها عمدتاً کاج، ااقیا و زبان‌گنجشک هستند.

در مناطق شمالی استان، بارش بیش از ۳۰۰ میلی‌متر در سال، دمای کافی، خاک مساعد و ویژگی‌های خاص توپوگرافی پوشش گیاهی مناسبی را به صورت مراتع بهاری و تابستانی در کوه و دشت برای دامپروران محلی و عشایری به وجود می‌آورد. گونه‌های گیاهی عمده در این مناطق عبارت‌اند از بنه، گز، خاکشیر، شیرین‌بیان، قیاق، گون، آویشن، خزه و کنگر.

جدول ۲۰- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاها و ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان در پایان سال ۹۸

پوشش گیاهی	مساحت (هکتار)
پارک‌های جنگلی طبیعی	۱۹۱۴۷
فضاهای سبز	۳۳۹۵۳
ذخیره‌گاه‌های جنگلی	۲۱۳۰
جمع کل عرصه‌های جنگلی	۵۵۰۰۰

جدول ۲۱- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال ۱۳۹۸

شرح	مساحت (هکتار)	
جنگل	۵۵۰۰۰	
مرتع	خوب (پرتراکم)	۲۲۸۰۳۳
	متوسط (نیمه تراکم)	۶۱۴۲۲۴
	فقیر (تراکم کم)	۷۵۷۴۳
بیابان	۱۰۵۰۰۰	

استان تهران از نظر تراکم و تراکشن جانوری از نقاط مهم کشور محسوب می‌شود. در این استان ۱۳۶ گونه پرنده، ۲ گونه دوزیست و ۳۸ گونه پستاندار شناسایی شده‌اند. ماهیان استان تهران عبارت‌اند از کپور ماهیان، سس ماهی، ماهی طلائی، سیاه ماهی، گل چراغ، ماهی سفید رودخانه، خیاطه و قزل آلائی رنگین کمان. از خزندگان استان تهران نیز می‌توان به آگامای ایرانی، آگامای چابک، لاسرتای البرز، سوسمار مار چشم، بزوجه دشتی، مار آتشی و مار پلنگی اشاره نمود. به منظور حفظ بقای تنوع زیستی، قسمت‌هایی از نواحی بکر و دست نخورده محیط زیست منطقه تهران تحت حفاظت سازمان محیط زیست قرار گرفته‌اند. این مناطق مُعرّف برجسته ترین ویژگی‌ها از نظر عوارض زمین، چشم اندازها، تنوع زیستی و ذخایر توارثی گیاهی و جانوری هستند.

۳-۲-۷- وضعیت کانسارهای معدنی

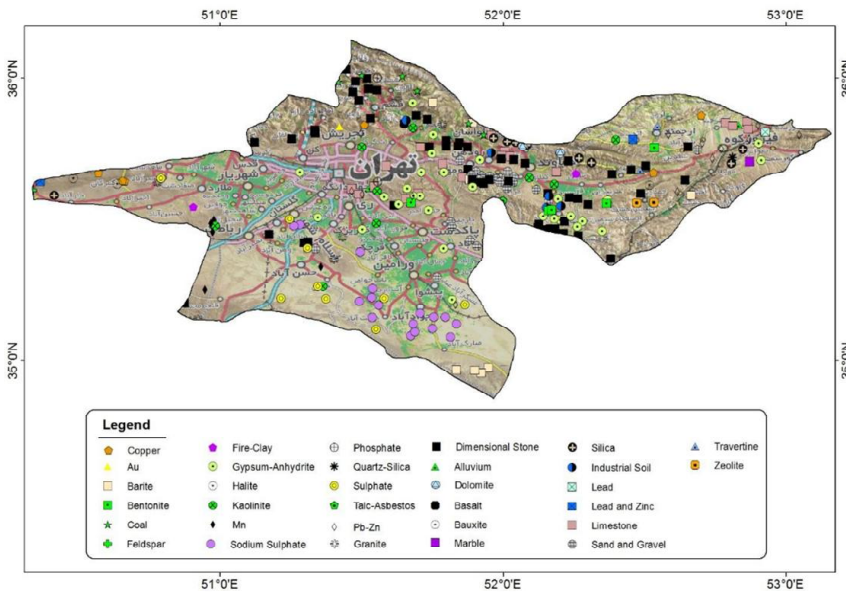
استان تهران از نظر ساختار زمین شناسی در مرز دو زون البرز مرکزی و ایران مرکزی قرار دارد. رخنمون‌های شمالی استان عموماً متعلق به زون البرز و پرونده‌های جنوبی آن متعلق به زون ایران مرکزی است. با توجه به ویژگی‌های زمین‌شناسی و خاصه‌های ساختاری نظیر پدیده‌های ماگماتیسیم درونی و بیرونی، دگرسانی، راندگی و گسل‌ها و تأثیر محلول‌های هیدروترمال، ذخایر معدنی متنوعی در این استان وجود دارند که به لحاظ فعالیت‌های گسترده ساختمانی در زمینه‌های زیربنائی و مسکونی_تجاری، استخراج مواد معدنی جهت تولید مصالح و تأمین سایر مواد اولیه مورد نیاز صنایع استان اهمیت بسزائی دارد.

جدول ۲۲- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب نوع استخراج در سال ۹۷

تعداد شاغلین	تعداد معادن		جمع کل	نوع استخراج
	نحوه مدیریت			
	عمومی	خصوصی		
۱۱۸۳	۲	۴۰	۴۲	استخراج شن و ماسه
۱۶۶	۰	۲۵	۲۵	استخراج سنگ لاشه
۴۷۹	۰	۳۸	۳۸	استخراج سنگ آهک
۲۲	۰	۵	۵	استخراج سنگ گچ
۷	۰	۲	۲	استخراج سولفات سدیم
۳۶	۱	۱	۲	استخراج سیلیس
۲۱	۰	۲	۲	استخراج بوکسیت
۵۶	۰	۳	۳	استخراج سنگ‌های تزئینی
۲۴	۰	۱	۱	استخراج سولفات استرونیوم و بر
۳	۰	۱	۱	استخراج بنتونیت و گل سرشوی
۴۶	۰	۱	۱	استخراج سنگ مس
۲۰۴۳	۳	۱۱۹	۱۲۲	کل

کانسارهای مهم استان شمال موارد زیر می‌شود:

کانسار منگنز رباط کریم در ۴۵ کیلومتری جنوب غرب تهران، کانسار نسوز صبو، کانسار فلدسپات و دولومیت هویر دماوند، کانسار کائولن کرپتون، سیلیس و ماسه ریخته‌گری در نواحی مسکول، مبارک آباد، سرنزا، مشاء و دماوند، سیلیستیت در ملک آباد، پنبه نسوز و تالک در ۴۸ کیلومتری شمال کرج، گل سفید و منیزیت در ۷۵ کیلومتری جنوب شرقی ورامین.

نقشه ۹- پراکندگی معادن و کانسارهای استان

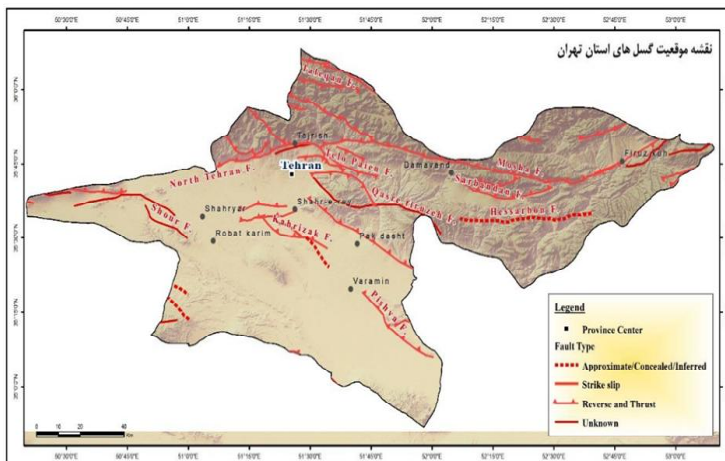
۸-۲-۳- مخاطرات محیطی

۳-۲-۸-۱- زلزله

وجود گسل‌ها که تعداد آن‌ها نیز در استان قابل توجه است مهمترین عامل برای جدی بودن خطر زلزله‌ها می‌باشد و محدوده آن‌ها مهمترین مناطق پر خطر زلزله خیز در استان بشمار می‌روند. گسل‌های زیادی در سطح استان شناخته شده‌اند که اکثراً هم‌جهت با ناهمواری‌های البرز و تحت تأثیر فعالیت‌های تکنونیک این رشته‌کوه می‌باشند.

گسل‌های استان بصورت نوارهایی شرقی- غربی در شمال و جنوب استان واقع شده‌اند. تراکم گسل‌ها در محدوده شهر تهران و نواحی شرق استان بیشتر از سایر مناطق است. اکثر قریب به اتفاق زلزله‌های استان نیز بر روی نوار گسلی هم جهت رشته کوه‌های البرز در نیمه شمال استان رویداده است. در مناطق میانی استان گسل‌ها بصورت پراکنده و کم دیده می‌شوند.

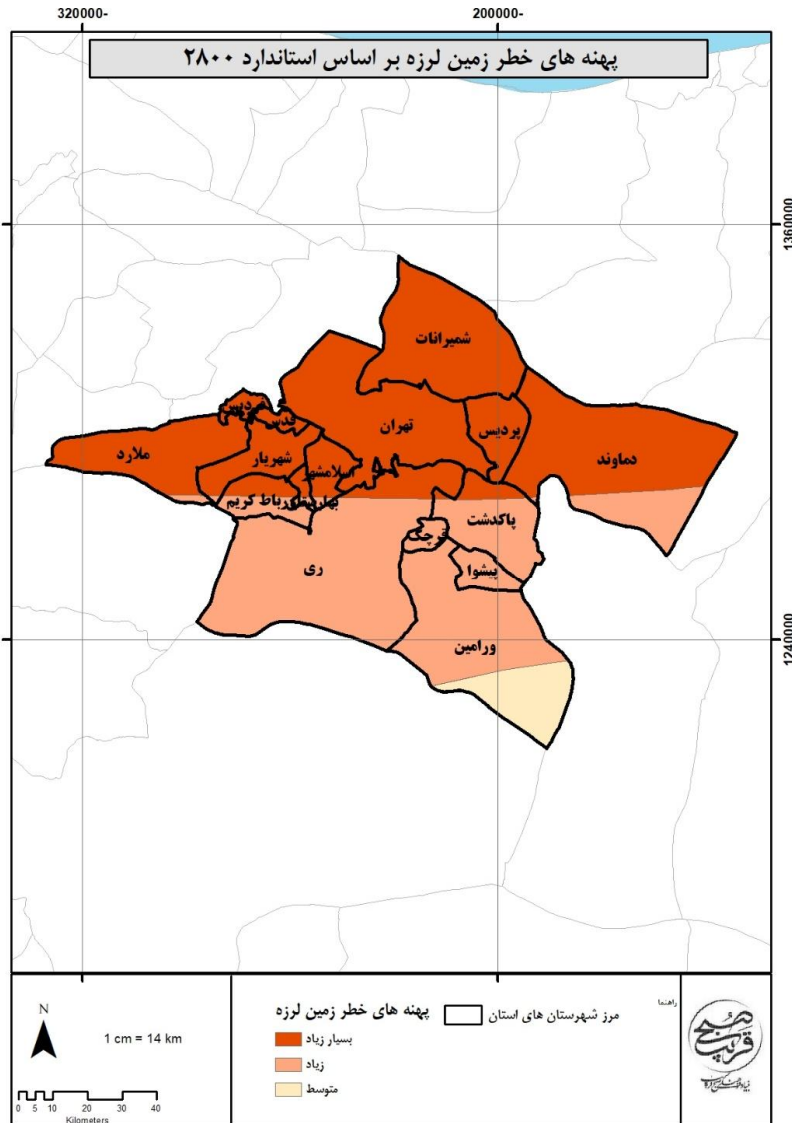
نواری که بر روی رشته کوه البرز در نیمه شمالی استان واقع شده است به واسطه تراکم گسل‌ها از مناطق با خطر بالا به حساب می‌آیند. پهنای این نوار در میانه استان (در محدوده شهر تهران) بیشتر از مناطق غربی است و مجدداً در انتهاه‌های شرقی استان این نوار گسترده‌گی قابل ملاحظه‌ای دارد. علاوه بر ناحیه البرز، در مناطق جنوبی استان نیز مخصوصاً در جنوب غربی نواحی با خطر بالا دیده می‌شوند. کم خطرترین مناطق نسبت به گسل‌ها در استان، بیشتر در بخش میانی استان و با جهت شمال غربی- جنوب شرقی متمرکز است. بررسی تراکم زلزله‌های رویداده در استان پرخطرترین مناطق از لحاظ وقوع زلزله‌ها را قسمت‌های شرقی استان معرفی می‌کنند. مناطقی در انتهاه‌های شمال غربی و جنوب غربی استان نیز از نظر خطر در مرتبه دوم قرار دارند و کم خطرترین مناطق در نواحی جنوبی و میانی استان واقع شده‌اند.

جدول ۲۳- موقعیت گسل‌های اصلی استان تهران

شهر تهران با ۶۷ درصد جمعیت استان در پر مخاطره‌ترین نواحی از نظر زلزله‌خیزی قرار گرفته و نیازمند برنامه‌ریزی، مدیریت و اقدامات ویژه برای حداقل سازی خطرات و ریسک‌های موجود می‌باشد.

بر اساس نقشه پهنه‌بندی خطر نسبی زمین‌لرزه نیمه شمالی استان که بیشترین مراکز جمعیتی را در خود جای داده است، در پهنه با خطر نسبی زمین‌لرزه خیلی زیاد واقع شده است. نیمه جنوبی استان، خطر نسبی زیاد را به خود اختصاص داده است به جز مساحت کوچکی از شهرستان ورامین که خطر نسبی متوسط زمین‌لرزه را نشان می‌دهد.

نقشه ۱۰- پهنه‌های خطر زمین‌لرزه استان تهران بر اساس استاندارد ۲۸۰۰

۳-۲-۸-۲- زمین لغزش

با استفاده از پایگاه داده زمین لغزه‌ها پهنه‌بندی زمین لغزش استان در ۵ کلاس خطر شامل؛ ۱- خیلی کم، ۲- کم، ۳- متوسط، ۴- زیاد و ۵- خیلی زیاد توسط سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور، وزارت جهاد کشاورزی انجام شده است.

در این پهنه‌بندی خطر متوسط به بالا غالباً در نیمه شمالی استان و منطبق بر ارتفاعات البرز می‌باشند. کلاس دارای بیشترین خطر زمین لغزش نیز غالباً در منتهی‌الیه شمال استان، نزدیک به استان مازندران و همچنین مناطق شمال شرقی استان قرار دارند. مناطق میانی و جنوبی استان غالباً جزو نواحی دارای خطر خیلی کم و کم می‌باشند.

بر این اساس شهرستان فیروزکوه بیشترین سطح کلاس خطر خیلی زیاد را دارا می‌باشد. تجریش، هشتگرد، دماوند، کرج و تهران بیشترین سطح کلاس خطر خیلی زیاد را به خود اختصاص داده‌اند. با توجه به استقرار جمعیت و سرمایه زیاد در شهرستان تجریش و نواحی شمالی شهرستان تهران، خطر زمین لغزه در این ناحیه‌ها با خسارات مالی و جانی زیادی می‌تواند همراه باشد.

از نظر درصد پوشش کلاس خطر خیلی کم شهرستان‌های اسلام‌شهر، رباط‌کریم، شهریار و ورامین بالاترین رکورد را دارا هستند.

علاوه بر شهرهای استان، تعدادی از روستاها نیز در معرض خطرات حرکات توده‌ای هستند. اگرچه بیشتر روستاهای استان (بیش از ۷۹ درصد تعداد و ۹۴ درصد جمعیت) در ناحیه با خطر خیلی کم زمین لغزش قرار دارند ولی نزدیک به ۴ درصد از روستاها غالباً در شهرستان‌های ساوجبلاغ و فیروزکوه که ۱/۳ جمعیت روستایی را شامل می‌شوند در معرض

۳-۲-۹- واحدهای اراضی

۹ واحد اصلی اراضی شامل: کوهستان‌ها، تپه‌ها، فلات‌ها یا تراس‌های بالائی، دشت‌های آبرفتی دامنه‌ای، دشت‌های آبرفتی و دشت‌های آبرفتی رودخانه‌ای، اراضی پست، دشت‌های سیلابی، واریزه‌های بادبزی شکل سنگریزه دار و آبرفت‌های بادبزی شکل سنگریزه دار است.

جدول ۲۴- مشخصات واحدهای اراضی

تیب اراضی	مساحت(هکتار)	واحد اراضی	شیب	اختلاف سطح اراضی
کوهستان‌ها	۸۹۱۲۰۸	۱/۱	بیش از ۲۵٪	بیش از ۵۰۰ متر و معمولاً بین ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ متر
		۱/۳		
		۱/۴		
تپه‌ها	۱۷۳۰۱۹۳	۲/۱	۲۱ تا ۲۸٪	۵۰ تا ۵۰۰ متر و معمولاً ۵۰ تا ۲۰۰ متر
		۲/۲		
		۲/۳		
فلات‌های تراس‌های بالایی	۱۱۱۴۷۷۸	۳/۱	تا ۵٪	کمتر از ۵۰ متر
		۳/۲		
دشت‌های آبرفتی دامنه‌ای	۲۶۶۷۶۸	۴/۲	۱ تا ۵٪	کمتر از ۵ متر
		۴/۳		
دشت‌های آبرفتی و دشت‌های آبرفتی رودخانه‌ای		۴/۴	کمتر از ۱٪	کمتر از ۵ متر و معمولاً کمتر از ۲ متر
		۴/۷		
اراضی پست	۱۱۲۵۰۸۰۵	۶/۲	بین ۱٪ تا ۵٪	وجود ندارد
		۶/۵		
دشت‌های سیلابی	۵۲۴۶۷۰۷۵	۷/۳	کمتر از ۵٪	کمتر از ۲ متر
واریزه‌های بادبزی شکل سنگریزه دار	۱۵۱۵۶۰۰۵	۸/۱	کمتر از ۵٪	کمتر از ۵ متر
		۸/۲		
و آبرفت‌های بادبزی شکل سنگریزه دار	۴۵۴۶۷۰۲۵	۹/۱	کمتر از ۲٪	کمتر از ۵ متر
		۹/۲		

۳-۲-۱۰- مناطق حفاظت شده

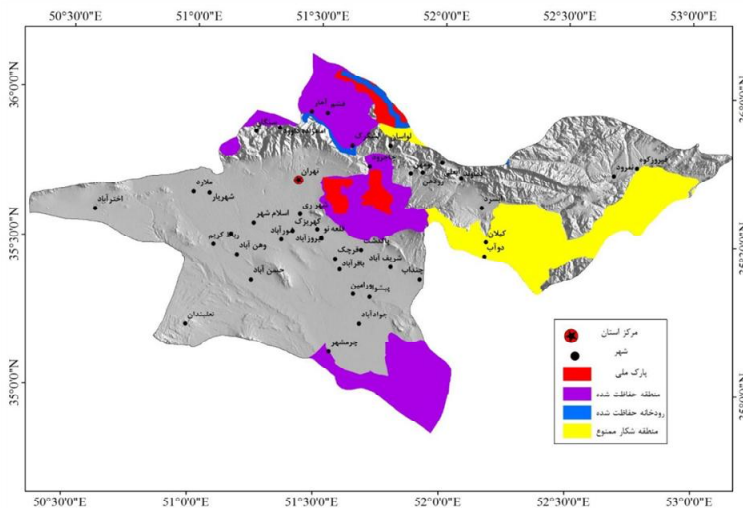
بر اساس گزارش اداره کل حفاظت محیط زیست استان تهران مناطق تحت مدیریت استان شامل ۴ منطقه حفاظت شده (۳۷۰۰۰۹ هکتار)، ۳ پارک ملی (۵۵۱۵۲ هکتار) و ۳ اثر طبیعی-ملی (۴۲۰۳ هکتار) همچنین دارای ۲ منطقه شکارممنوع (۱۴۸۸۲۳ هکتار) و همچنین پناهگاه حیات وحش کاوه ده (۷۶۹۰۰ هکتار) می‌باشد.

جدول ۲۵- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان

موقعیت	مساحت (هکتار)	منطقه حفاظت شده
شمال شرق شهر تهران	۵۵۴۲۴	منطقه حفاظت شده جاجرود
محدوده شهرستان شمیرانات استان تهران	۳۸۶۴۶	منطقه حفاظت شده البرز مرکزی (جنوبی)
در ۱۵ کیلومتری شمال شرقی شهر تهران	۲۶۹۸۲	منطقه حفاظت شده ورجین
در جنوب شهرستان ورامین	۲۴۸۹۵۷	منطقه حفاظت شده کویر
شرق و شمال شرق شهر تهران	۱۰۶۹۲	پارک ملی خجیر
شرق شهر تهران	۸۶۹۵	پارک ملی سرخه حصار
در ۷۰ کیلومتری شمال شرقی تهران	۳۵۷۶۵	پارک ملی لار
۶۲ کیلومتری شهر فیروزکوه	۳	اثر طبیعی ملی غار رودافشان
در ۳۰ کیلومتری شرق دماوند	۵۵۰	اثر طبیعی ملی تار و هویر
در شرق استان تهران	۳۶۵۰	اثر طبیعی ملی تنگه واشی

جدول ۲۶- موقعیت و مساحت مناطق شکار ممنوع استان

موقعیت	مساحت (هکتار)	منطقه شکار ممنوع
در ۷۰ کیلومتری شمال شرقی تهران	۳۷۸۱۸	منطقه شکار ممنوع لار
در جنوب و جنوب شرقی شهرستان دماوند	۱۱۱۰۰۵	منطقه شکار ممنوع کوه سفید
شهرستان فیروزکوه، حد فاصل استان تهران و سمنان	۷۶۹۰۰	پناهگاه حیات وحش کاوه ده

نقشه ۱۱- مناطق تحت حفاظت محیط زیست استان تهران

۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی

۳-۳-۱- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان تهران

۳-۳-۱-۱- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان تهران

توسعه اجتماعی با چگونگی و شیوه زندگی افراد یک جامعه پیوند تنگاتنگی دارد و ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، مسکن، اشتغال، آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت می‌باشد. توسعه اجتماعی باید به رفاه و آسایش بیشتر افراد جامعه منجر شود تا افراد رضایت بیشتری از زندگی داشته باشند.

توسعه اجتماعی، یک حوزه میان‌رشته‌ای و میان بخشی در جست و جوی بهزیستی مادی و اجتماعی مردم در همه سطوح جامعه تعریف می‌شود. از طرفی دیگر توسعه اجتماعی در برگیرنده بعدی از توسعه است که بر کنش و واکنش‌های انسانی، نهادها و روابط اجتماعی با یکدیگر تاکید می‌ورزد و بر آن‌ها تمرکز می‌نماید. امروز طرح رویکرد اجتماع محور در فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی سبب شده که سنجش میزان توسعه یافتگی بر مبنای شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی بخش مهمی از جریان تحقیق در راستای رفع نابرابری‌های منطقه‌ای به حساب آید (سرور و خلیجی، ۱۳۹۴).

به طور کلی در مسیر رسیدن به توسعه عواملی وجود دارد که مانع و عواملی نیز پیشبرنده توسعه است که پژوهشگران نیز در سدد شناخت این عوامل هستند؛ شناسایی عوامل مانع و یا پیشبرنده توسعه این امکان را فراهم می‌نماید که در شناخت و تحلیل روند تغییرات نیروهای پیشران توسعه در استان به یک چارچوب مشخص دست یافت.

در واقع هدف از شناخت عوامل و فرایندهای فرهنگی و اجتماعی در نهایت دستیابی به چارچوبی جامع از این عوامل در ارتباط با توسعه استان است؛ اینکه روند تغییرات شاخص‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی استانی به طور کلی در راستای توسعه و به عنوان بستر ساز و محرک توسعه عمل می‌کنند یا اینکه در فرایند توسعه به عنوان اختلال ایجاد می‌کنند (گزارش آمایش استان گیلان، ۱۳۹۷).

۳-۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه

از مهم‌ترین ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی استان می‌توان به عام‌گرایی بالا نسبت به خانواده، مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه، افتخار به ایرانی بودن و ... اشاره کرد که میانگین بالاتری نسبت به کل کشور داشته و از

جمله عوامل محرک توسعه در استان هستند که در مسیر توسعه کمک بسیاری خواهند کرد؛ به این دلیل که هر کدام از عوامل ذکر اهمیت بالایی در استان دارد. به طور مثال میزان بالای افتخار به ایرانی نقش بسزایی در توسعه کشور داشته است به این دلیل که این عامل به جهت اهمیت بالای کشور برای مردم می تواند پذیرش برنامه های توسعه ای و اجرای آن را در استان تسهیل کند.

همچنین میزان بالای مشارکت مردم در فعالیت های داوطلبانه نیز در توسعه استان تاثیرگذار خواهد بود به این دلیل که این امکان را برای مسئولین فراهم خواهد کرد که از این ظرفیت ها در صورت نیاز استفاده نماید. به این نکته نیز باید توجه داشت که میزان بالای آسیب های اجتماعی و افزایش آن و همچنین میزان پایین سرمایه اجتماعی و کاهش آن مسیر توسعه را با مشکلات زیادی مواجه می سازد.

۳-۱-۳-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه

از موانع اصلی توسعه در استان می توان به سرمایه اجتماعی پایین در هر سه سطح و همچنین شاخص اصلی آن اشاره کرد. از دیگر عوامل مانع در توسعه استان پایین بودن سطح احساس امنیت، رضایت از زندگی، اعتماد عمومی و یا به طور کلی پایین بودن سطح سرمایه اجتماعی خرد در استان و میزان پایین میانگین های متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح کلان و همچنین سرمایه اجتماعی پایین است.

از طرف دیگر روند رو به رشد برخی از آسیب ها و مسائل اجتماعی مهم همچون قاچاق مواد مخدر، اعتیاد، سرقت، طلاق و بیکاری و همچنین میزان بالای جرائم اتفاق افتاده در استان می تواند تأثیر منفی بر وضعیت استان تهران بگذارد و مانع توسعه استان باشد. برای مثال اگر روند رو به رشد نرخ بیکاری ادامه پیدا کند بدون شک احتمال افزایش آسیب هایی مانند اعتیاد، سرقت، انواع شرارت ها و ... را به دنبال خواهد داشت. افزایش این آسیب ها نیز خود مسائل متفاوتی در حوزه خانواده مانند طلاق، کودکان بی سرپرست و ... را به همراه داشته باشد که این مسئله مشکلات روحی و جسمی را برای بخش عظیمی از جامعه به دنبال خواهد داشت که این موضوع بر فرایند توسعه تأثیرات منفی دارد.

به طور کلی افزایش میزان آسیب های اجتماعی در استان از جمله مهم ترین موانع توسعه در استان به حساب می آیند به این دلیل که میزان بالای آن و عدم کنترل و نظارت بر آن ها بر جنبه های مختلف استان تاثیر داشته و آن ها را تحت الشعاع قرار خواهد داد که از جمله آن تاثیر بر متغیرهای سرمایه های اجتماعی است.

۳-۱-۴- وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان تهران

مسائل و مشکلات اجتماعی

بیکاری

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر تا سال ۱۳۹۷ استان تهران را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در استان دارای نرخ سینوسی بوده است؛ همچنین نرخ بیکاری از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ افزایش پیدا کرده و در سال ۱۳۹۷ نرخ بیکاری استان بالاتر از نرخ بیکاری کل کشور بوده است.

جدول ۲۷- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر

استان	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
تهران	۱۲/۲	۱۳	۱۱/۳	۱۱/۶	۱۲/۲
کل کشور	۱۴/۲	۱۱/۳	۱۲/۳	۱۲/۴	۱۲

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی در استان تهران و کل کشور را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول نرخ بیکاری در استان تهران در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی بالاتر بوده است؛ همچنین همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در مناطق شهری استان تهران در سال ۱۳۹۸ برابر ۱۰ درصد و در مناطق روستایی ۶/۵ درصد بوده است که در مقایسه با نرخ بیکاری کل کشور در مناطق روستایی و شهری وضعیت بهتری دارد.

جدول ۲۸- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی

سال	جمع		نقاط شهری		نقاط روستایی	
	رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	رتبه	نرخ
۱۳۹۴	تهران	۸/۱	۲۸	۸/۲	۳۱	۷/۱
	کل کشور	۱۱	-	۱۲/۲	-	۸/۱
۱۳۹۵	تهران	۱۱/۶	۱۴	۱۱/۹	۲۵	۷/۸
	کل کشور	۱۲/۴	-	۱۳/۷	-	۸/۹
۱۳۹۶	تهران	۱۱	۱۷	۱۱	۲۸	۱۰/۴
	کل کشور	۱۲/۱	-	۱۳/۴	-	۸/۲
۱۳۹۷	تهران	۱۲/۲	۱۲	۱۲/۶	۱۶	۷/۲
	کل کشور	۱۲	-	۱۳/۵	-	۷/۹
۱۳۹۸	تهران	۹/۸	۲۱	۱۰	۲۳	۶/۵
	کل کشور	۱۰/۶	-	۱۱/۸	-	۷/۳

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت در استان تهران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری زنان در همه سال‌های مورد بررسی نسبت به بیکاری مردان و کل کشور، در استان تهران بیشتر بوده است.

جدول ۲۹- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت

نرخ بیکاری زنان		نرخ بیکاری مردان		سال	
رتبه	نرخ	رتبه	نرخ		
۱۹	۱۶/۹	۲۹	۶/۵	تهران	۱۳۹۴
-	۱۹/۴	-	۹/۳	کل کشور	
۱۳	۲۲/۲	۲۲	۹/۲	تهران	۱۳۹۵
-	۲۰/۷	-	۱۰/۵	کل کشور	
۱۵	۲۰	۲۲	۸/۹	تهران	۱۳۹۶
-	۱۹/۸	-	۱۰/۲	کل کشور	
۱۲	۲۰/۷	۱۳	۱۰/۲	تهران	۱۳۹۷
-	۱۸/۹	-	۱۰/۴	کل کشور	
۱۳	۱۸/۴	۲۱	۷/۹	تهران	۱۳۹۸
-	۱۷/۵	-	۹	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

طلاق

جدول زیر تعداد طلاق و ازدواج را به تفکیک مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر میزان طلاق در تمام سال‌های مورد بررسی به جز سال ۱۳۹۷ افزایش داشته است و میزان ازدواج نیز از سال ۱۳۸۵ به بعد یک روند کاهشی را دنبال کرده است.

جدول ۳۰- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان تهران

نقاط روستایی		نقاط شهری		جمع		سال
طلاق	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق	ازدواج	
۴۵۶	۳۹۵۹	۱۷۵۰۰	۱۰۰۵۳۷	۱۷۹۵۶	۱۰۴۴۹۶	۱۳۸۰
۱۰۷۵	۶۵۵۸	۲۳۵۹۲	۱۰۸۳۴۲	۲۴۶۶۷	۱۱۴۹۰۰	۱۳۸۵
۵۷۳	۳۰۶۲	۳۱۰۶۷	۹۸۷۶۷	۳۱۶۴۰	۱۰۱۸۲۹	۱۳۹۰
۱۸۷	۸۰۷	۳۹۱۱۲	۹۶۷۷۷	۳۹۲۹۹	۹۷۵۸۴	۱۳۹۵
۳۸۴	۱۰۵۵	۳۳۴۴۸	۷۱۳۶۵	۳۲۸۳۲	۷۲۶۹۰	۱۳۹۷
۱۱۴۹۰	۶۳۹۰۴	۱۶۴۱۲۴	۴۸۶۶۶۱	۱۷۵۶۱۴	۵۵۰۵۶۵	۱۳۹۷ کل کشور

منبع: سالنامه آماری استان تهران، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت طلاق به ازدواج در استان تهران را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول قابل مشاهده است؛ نسبت طلاق به ازدواج طی سال‌های مورد بررسی افزایش یافته است به گونه‌ای که از ۱۷/۱۸ در سال ۱۳۸۰ به ۴۵/۱۷ در سال ۱۳۹۷ رسیده است، که نسبت طلاق در استان از میزان کل کشور بیشتر بوده و استان تهران از جمله استان‌هایی است که بالاترین نسبت طلاق به ازدواج را دارد.

جدول ۳۱- نسبت طلاق به ازدواج در استان تهران

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷	کل کشور ۱۳۹۷
تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰ ازدواج	۱۷/۱۸	۲۱/۴۷	۳۱/۰۷	۴۰/۲۷	۴۵/۱۷	۳۱/۹۰

منبع: سالنامه آماری استان تهران، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

بهزیستی و تأمین اجتماعی

جدول زیر تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت‌گیرنده را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در سال ۱۳۹۷، ۷۷۹۰۰ نفر در ۱۱۵ مرکز نگهداری افراد دچار آسیب اجتماعی هستند که این تعداد نسبت به سال ۱۳۹۵ هم در تعداد افراد تحت پوشش و هم در تعداد مراکز بیشتر شده است؛ همچنین در سال ۱۳۹۷، ۳۳۹۹ نفر در ۷۷ مرکز نگهداری کودکان تحت پوشش هستند که نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است.

جدول ۳۲- تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت‌گیرنده

سال	نگهداری کودکان بی‌سرپرست		آسیب‌های اجتماعی ^۶	
	تعداد مراکز	تعداد افراد	تعداد مراکز	تعداد افراد
۱۳۸۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۹۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۹۵	۷۲	۱۵۲۸	۴۶	۳۳۰۸۶
۱۳۹۷	۷۷	۳۳۹۹	۱۱۵	۷۷۹۰۰

منبع: سالنامه آماری استان تهران، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

۶. شامل فعالیت واحدهای بازپروری زنان و دختران آسیب دیده اجتماعی، خانه سلامت، ساماندهی کودکان خیابانی، مداخله در بحران‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی، مداخله به منظور کاهش طلاق، مهمانسرای سلامت کودک و طرح تلفن کودک است که در سال ۱۳۹۰ اطلاعات پایگاه خدمات اجتماعی، اسکان موقت، خدمات سیار اورژانس اجتماعی و حمایت از مبتلایان به اختلال هویت جنسی را نیز شامل می‌شود.

جدول زیر میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر مشخص است استان تهران در نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی رتبه ۲۵، نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی سرپرست رتبه ۱۸، تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور رتبه ۱ و تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی رتبه ۳ را داشته است.

جدول ۳۳- میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی

۱۳۹۸		استان	موارد
رتبه	شاخص		
۲۵	۰/۱۴	تهران	نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی به تعداد افراد دارای آسیب اجتماعی
-	۰/۱۸	کل کشور	
۱۸	۲/۶۱	تهران	نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی سرپرست به تعداد کودکان بی سرپرست
-	۲/۶۰	کل کشور	
۱	۱۹۴۸۷۴	تهران	تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور
-	۱۷۱۰۴۷۵	کل کشور	
۳	۸۲۲۶۱	تهران	تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی
-	۹۴۵۳۹۴	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول ذیل موارد مرتبط در خصوص کمیته امداد امام خمینی استان تهران را در مقایسه با کل کشور نشان می‌دهد؛ همان‌طور که مشاهده می‌شود استان تهران در تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی رتبه ۸، تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی رتبه ۱۵ و در سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی رتبه ۱ را دارد که بالاترین سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی را استان تهران داراست.

جدول ۳۴- میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی

۱۳۹۸		استان	موارد
رتبه	شاخص		
۸	۳۷	تهران	تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی
-	۸۳۲	کل کشور	
۱۵	۱۳۵۶۸۹	تهران	تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی
-	۴۷۸۳۶۸۱	کل کشور	
۱	۴۴/۴	تهران	سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی
-	۲۵/۱	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی در استان تهران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است در مجموع ۶۹/۹۵ درصد مردم در استان بیمه شده و مستمری بگیر هستند که این درصد از درصد کل کشور بالاتر است. در استان تهران ۵۹ درصد بیمه شده و ۱۰/۹۵ درصد مستمری بگیر هستند. که این درصد در کل کشور برابر با ۴۵/۶۱ درصد بیمه شده و ۸/۱۵ درصد مستمری بگیر می‌باشد.

جدول ۳۵- درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی

سال ۱۳۹۷			استان
مستمری بگیران	بیمه شدگان	مجموع	
۱۰/۹۵	۵۹	۶۹/۹۵	تهران
۸/۱۵	۴۵/۶۱	۵۳/۷۶	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت در سال ۱۳۹۷ در استان تهران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است در استان تهران درصد افرادی که تحت پوشش بیمه سلامت ایران شده‌اند برابر با ۲۹/۰۶ درصد بوده است که از درصد بیمه شدگان پوشش سازمان بیمه سلامت در کل کشور (۵۱/۶۳ درصد) پایین تر بوده است.

جدول ۳۶- درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران ۷

سال ۱۳۹۷	استان
۲۹/۰۶	تهران
۵۱/۶۳	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

آسیب‌های اجتماعی

اعتیاد و قاچاق مواد مخدر

جدول زیر مربوط به انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده در استان تهران می‌باشد؛ همان‌طور که در جدول قابل مشاهده است بیشترین مواد مخدر کشف شده مربوط به تریاک و شیره تریاک بوده است و همچنین در سایر مواد مخدر نیز بالاترین میزان کشف به آمپول قرص‌های روانگردان مربوط می‌شود؛ میزان مواد مخدر

از تاریخ ۱۳۹۱/۷/۱ سازمان بیمه خدمات درمانی به سازمان بیمه سلامت ایران تغییر نام پیدا کرده است.

کشف شده در استان تهران در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۵ در مواردی کاهش و در مواردی افزایش پیدا کرده است.

جدول ۳۷- انواع مواد مخدر و روان گردان های کشف شده

سال					مواد مخدر (کیلوگرم)	
۱۳۹۷	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۸۰		
۱۶۰۳	۸۹۲	۱۳۵۹	هروئین (هروئین، کراک، کریستال)	مواد افیونی
۵۵۴۲	۱۳۸۴	۱۰۵۳	مرفین	
۲۷۳۲۳	۲۳۰۸۳	۱۶۶۱۹	تریاک و شیره تریاک	
...	سایر	
۴۵۱۶	۵۱۵۰	۲۹۲۹	حشیش	کانابیس
۴۷۲۲	۳۳۰۰	۲۰۳	گراس	
۴۲۶	۴۴۵	۳۱۷۵	شیشه (متا آمفتامین)	محرک ها
۰	۲	کوکائین	
۱۴۷۰	۱۰۹۱	۳۸	سایر موارد	
۵۷۲۶۲۰	۱۸۳۸۲۳۹	۴۶۸۸۲	آمپول و قرص های روان گردان	سایر موارد
۱۰۳۷۰۰	۱۴۲۸۱	۵۳۸	مواد پیش ساز (لیتر)	

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان تهران، ۱۳۹۸

جدول زیر در خصوص دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم است؛ همان طور که در جدول مشاهده می شود تعداد دستگیرشدگان در ارتباط با مواد مخدر کشف شده یک روند افزایشی داشته و در سال ۱۳۹۷ به نسبت سال ۱۳۹۵ میزان آن افزایش کرده است. این نکته نیز قابل توجه است که میزان دستگیری قاچاقچیان و عوامل توزیع کننده و همچنین اتباع بیگانه کاهش و میزان دستگیری افراد معتاد و مصرف کننده افزایش پیدا کرده است.

جدول ۳۸- دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم

سال	جمع کل	قاچاقچیان و عوامل توزیع کننده	معتاد و مصرف کننده	اتباع بیگانه
۱۳۸۰
۱۳۸۵
۱۳۹۰	۵۲۶۳۸	۵۱۱۸۸	۴۳۰	۱۰۲۰
۱۳۹۵	۸۹۴۷۴	۵۹۹۹۶	۲۶۸۲۲	۲۶۵۶
۱۳۹۷	۱۰۳۵۳۷	۵۱۸۹۷	۵۰۲۳۵	۱۴۰۵

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان تهران، ۱۳۹۸

جدول زیر نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) در استان تهران را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است این نسبت در سال ۱۳۹۸ در استان برابر با ۴۰/۴۲ و در کل کشور ۱۱۴/۴۴ بوده است که این مسئله نشان از میزان پایین مواد مخدر کشف شده در استان در مقایسه با کل کشور است که استان در این مسئله رتبه ۱۶ را دارا می‌باشد.

جدول ۳۹- نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۱۶	۴۰/۴۲	تهران
-	۱۱۴/۴۴	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت در استان تهران را در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است این نسبت در استان برابر با ۷۴/۱۲ و در کل کشور ۵۰/۲۵ بوده است و میزان بالای توانایی در دستگیری قاچاقچیان مواد را نشان می‌دهد استان تهران در این رابطه رتبه پنجم را در بین استان‌های دیگر داشته است.

جدول ۴۰- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت (در هر ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۵	۷۴/۱۲	تهران
-	۵۰/۲۵	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

سرقت

جدول ذیل سرقت‌های عادی بر حسب نوع را در استان تهران نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود میزان سرقت‌های اتفاق افتاده در همه موارد در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال‌های گذشته افزایش پیدا کرده است. میزان سرقت در سال ۱۳۹۷ از اماکن خصوصی برابر ۲۷۹۹۹، اماکن دولتی ۱۰۶۴، منزل ۲۳۴۴۱ و مغازه ۵۲۱۸ مورد گزارش شده است.

جدول ۴۱- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد)

احشام	سرقت انواع وسایل نقلیه و لوازم آن			سرقت از اماکن				Σ
	لوازم خودرو یا وسایل داخل آن	موتورسیکلت	اتومبیل	مغازه	منزل	اماکن دولتی	اماکن خصوصی	
۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۱۳۸۰
۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۱۳۸۵
۱۶۷	۶۶۶۰۷	۲۱۵۲۶	۱۷۰۰۹	۳۰۹۲	۹۸۵۴	۶۸۱	۸۲۵۹	۱۳۹۰
۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۱۳۹۵
۶۲۷	۱۰۰۴۲۹	۲۰۳۳۰	۲۸۹۳۸	۵۰۰۳	۲۲۵۸۲	۸۲۷	۲۳۱۸۱	۱۳۹۶
۶۹۴	۱۲۱۷۶۹	۲۲۴۲۴	۳۰۴۵۳	۵۲۱۸	۲۳۴۴۱	۱۰۶۴	۲۷۹۹۹	۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان تهران، ۱۳۹۸

جدول زیر نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت را در هر ده هزار نفر نشان می‌دهد که این نسبت در استان تهران برابر با ۶۲/۸۷ در ده هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور (۴۲/۸۲) بالاتر است و در این خصوص رتبه ۱ را دارد که این موضوع نشان از میزان بالای دستگیرشدگان در خصوص سرقت در استان تهران است.

جدول ۴۲- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت (در ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۱	۶۲/۸۷	تهران
-	۴۲/۸۲	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران

بر سالنامه آماری کشور در سال ۱۳۹۷، استان تهران در همه موارد و جرائم بررسی شده در جدول زیر میزان بالاتری نسبت به کل کشور داشته و در این خصوص به هیچ وجه وضعیت مناسبی به نسبت کل کشور نداشته است.

جدول ۴۳- جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع (در صد هزار نفر)

سال ۱۳۹۷									
استان	قتل	مرگ‌های مشکوک		نزاع و درگیری		شرارت		دستگیرشدگان	
		سایر	خودکشی	فردی	دسته جمعی	زورگیری و باج‌گیری (اخاذی)	چاقو و قمه‌کشی		
تهران	۲/۶۵	۷/۸۰	۱۰۹/۰۹	۱۳۶۶/۲۵	۲۰/۳۵	۰/۲۲	۳۲/۸۸	۹/۴۰	۲۷/۹۱
کل کشور	۲/۲۵	۵/۳۰	۲۸/۵۳	۹۴۳/۳۴	۸/۰۴	۰/۱۵	۷/۶۵	۲/۱۸	۹

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر در خصوص نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر) می‌باشد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر استان تهران نسبت دستگیرشدگان در این مورد ۱۵/۵۱ در صد هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور (۷/۵۲) وضعیت بالاتری داشته و در بین استان‌هایی قرار گرفته است که بالاترین نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم را داشته‌اند.

جدول ۴۴- نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۴	۱۵/۵۱	تهران
-	۷/۵۲	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

۳-۱-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان

سرمایه اجتماعی در علوم اجتماعی مفهوم جدیدی نیست بلکه صرفاً مفهومی قدیمی در بسته‌بندی جدید است (شارع‌پور، ۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی جزئی جدا نشدنی از مجموعه داشته‌های یک جامعه است که نقش اساسی در توسعه پایدار و متوازن دارد. در این بخش از گزارش به مطالعه و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در سطوح کلان میانی و خرد و همچنین شاخص سرمایه اجتماعی کل بر اساس نتایج آخرین گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳ پرداخته شده است.

سرمایه اجتماعی سطح کلان

بر اساس گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳، سنجش سرمایه اجتماعی در سطح کلان از ترکیب ۴ مؤلفه زیر ساخته می‌شود که میانگین هر کدام از این مولفه‌ها در تعیین وضعیت سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان و کل کشور مهم است.

۱. پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات

۲. پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف

۳. پنداشت نسبت به نکویی جامعه

• مطلوب بودن جامعه

• وجود عدالت و برابری

۴. ارزیابی نسبت به آینده

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان تهران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است در همه متغیرها، میانگین استان تهران پایین‌تر از میانگین کل کشور و طیف اصلی متغیرها بوده است؛ همچنین باید به این نکته نیز اشاره کرد که میانگین استان تهران در همه متغیرها به جز ارزیابی نسبت به آینده جزو ۳ استانی بوده است که پایین‌ترین میانگین در بین استان‌های کشور را داشته است.

جدول ۴۵- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان تهران و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۳	۲۱/۱۱	تهران	پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات (میانگین طیف ۳۰)
-	۲۳/۶۴	کل کشور	
۱	۲۷/۱۱	تهران	پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف (میانگین طیف ۳۰)
-	۲۹/۳	کل کشور	
۲	۲۰/۲۲	تهران	پنداشت نسبت به نکویی جامعه (مطلوب بودن جامعه) (میانگین طیف ۲۴)
-	۲۱/۹۱	کل کشور	
۳	۲۰/۴۱	تهران	پنداشت نسبت به نکویی جامعه (وجود عدالت و برابری) (میانگین طیف ۲۷)
-	۲۲/۰۸	کل کشور	
۹	۱۷/۲۲	تهران	ارزیابی نسبت به آینده (میانگین طیف ۲۱)
-	۱۸/۸۲	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر نشان دهنده شاخص سرمایه اجتماعی در سطح کلان در استان تهران و همچنین کل کشور است؛ با توجه به اطلاعات جدول میانگین استان تهران در شاخص سرمایه اجتماعی سطح کلان برابر با ۱۲/۱۸ است که از میانگین کل کشور با ۱۳/۱۸ پایین تر بوده و همچنین از میانگین اصلی طیف (۱۵) نیز پایین تر بوده است. استان تهران در این خصوص دارای رتبه ۲ بوده است که این مسئله بدین معنی است که استان تهران در شاخص سرمایه اجتماعی سطح کلان دومین استانی است که کمترین میانگین در بین استان‌های کشور را داشته است.

جدول ۴۶- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان تهران و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۱۵)	استان	مورد
۲	۱۲/۱۸	تهران	سرمایه اجتماعی در سطح کلان
-	۱۳/۱۸	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح میانی

سرمایه اجتماعی در سطح میانی از ترکیب ۸ متغیر زیر ساخته می‌شود که مبتنی بر نظر پاسخگویان نسبت به نهادها و سازمان‌ها می‌باشد که این ۸ متغیر عبارت‌اند از:

۱. اعتماد سازمانی
۲. کیفیت خدمات سازمانی
۳. عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها
۴. آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز
۵. اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای)
۶. دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای
۷. عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای
۸. ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مسئولین

جدول زیر مربوط به متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی در سطح میانی می‌باشد. همان‌طور که در جدول مشخص است میانگین استان تهران نسبت به کل کشور در همه متغیرها به جز ارزش‌های اخلاقی منفی مسئولین میانگین پایین تری داشته است؛ همچنین استان تهران در متغیر عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها پایین‌ترین میانگین را در بین استان‌های کشور داشته است.

جدول ۴۷- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان تهران و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۱۱	۶۳/۳	تهران	اعتماد سازمانی (میانگین طیف ۶۹)
-	۶۴/۳۴	کل کشور	
۳	۵۲/۶۷	تهران	کیفیت خدمات سازمانی (میانگین طیف ۶۰)
-	۵۵/۶۱	کل کشور	
۱	۴۷/۵۷	تهران	عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها (میانگین طیف ۵۴)
-	۵۲/۲۶	کل کشور	
۱۵	۴۵/۲۵	تهران	آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز (میانگین طیف ۴۸)
-	۴۵/۵۴	کل کشور	
۲	۳۷/۴۱	تهران	اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای) (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۹/۴۹	کل کشور	
۳	۳۷/۷۸	تهران	دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۹/۷۵	کل کشور	
۲	۳۵/۶	تهران	عام گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۸	کل کشور	
۱۸	۲۰/۱۱	تهران	ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی منفی مسئولین (میانگین طیف ۱۸)
-	۱۹/۹۷	کل کشور	
۱۰	۱۲/۶۳	تهران	ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین (میانگین طیف ۱۵)
-	۱۳	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان تهران و کل کشور نشان می‌دهد که استان تهران با میانگین ۲۵/۱۷ پایین‌تر از میانگین کل کشور با میانگین ۲۶/۳۶ و میانگین اصلی طیف قرار دارد. استان تهران جزو ۳ استانی است که کمترین میانگین را در این شاخص داشته‌اند.

جدول ۴۸- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان تهران و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۲۷)	استان	مورد
۳	۱۷/۲۵	تهران	سرمایه اجتماعی در سطح میانی
-	۲۶/۳۶	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح خرد

سرمایه اجتماعی در سطح خرد با ۸ مؤلفه زیر تعریف می‌شود که از مجموع این مؤلفه شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد ساخته می‌شود که این ۸ مؤلفه عبارت‌اند از:

۱. اعتماد عمومی
۲. ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی
۳. عام‌گرایی اجتماعی (شعاع اعتماد و تعاملات نزدیک و دور؛ از اعضای خانواده تا غریبه‌ها)
۴. مشارکت اجتماعی
۵. بده‌بستان اجتماعی
۶. تعلق و عرق ملی
۷. رضایت از زندگی
۸. احساس امنیت

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین استان تهران در همه متغیرها به جز ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی منفی و عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده پایین‌تر از میانگین کل کشور بوده است.

جدول ۴۹- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان تهران و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۳	۲۶/۳۷	تهران	ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی منفی (میانگین طیف ۲۱)
-	۲۴/۹	کل کشور	
۳۰	۲۱/۶۴	تهران	ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی مثبت (میانگین طیف ۲۷)
-	۲۳/۷۶	کل کشور	
۱۳	۲۵/۵	تهران	عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده
-	۲۵/۱۱	کل کشور	
۴	۱۷/۸۴	تهران	عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با همسایه‌ها و آشنایان
-	۱۹/۱۱	کل کشور	
۳	۱۳/۶	تهران	عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با غیرهمشهری و غریبه‌ها
-	۱۵/۱۶	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

اعتماد عمومی

قابل اعتماد بودن مردم

جدول زیر توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم از نظر پاسخگویان در استان تهران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۱۹/۳ درصد از پاسخگویان استان تهران میزان قابل اعتماد بودن مردم را زیاد و خیلی زیاد و ۴۶/۳ کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند که این میزان در کشور به ترتیب برابر با ۱۷/۴ و ۳۵/۶ درصد بوده است؛ استان تهران در رابطه با ارزیابی کم از این متغیر رتبه ۹ را در بین استان‌های دیگر دارد که نشان از میزان پایین اعتماد به مردم در استان است.

جدول ۵۰- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان تهران و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۹	۲/۴	۱۶/۹	۳۴/۳	۳۲/۱	۱۴/۲	تهران
-	۲/۵	۱۴/۹	۴۷/۱	۲۳/۱	۱۲/۵	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت)

جدول زیر توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان تهران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۱۵/۲ درصد از پاسخگویان استان تهران این میزان را زیاد و خیلی زیاد و ۶۹/۸ درصد کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور به ترتیب برابر با ۱۸/۲ و ۵۵/۸ درصد بوده است. استان تهران در مقایسه با استان‌های دیگر در این خصوص رتبه ۶ را دارد.

جدول ۵۱- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان

مسافرت) در استان تهران و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۶	۲/۷	۱۲/۵	۱۵/۱	۲۶/۷	۴۳/۱	تهران
-	۲/۸	۱۵/۴	۲۶	۲۴/۴	۳۱/۴	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

مشارکت اجتماعی

مشارکت در فعالیت داوطلبانه

جدول زیر توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان تهران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات مندرج در جدول زیر ۴۹/۶ درصد از پاسخگویان استان تهران میزان مشارکت در فعالیت داوطلبانه خود را کم و خیلی کم و ۲۰/۴ درصد زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور به ترتیب برابر با ۵۱/۳ و ۱۴/۱ درصد بوده است. استان تهران در این خصوص دارای رتبه سی‌ام بوده که نشان از میزان مشارکت بالای پاسخگویان در فعالیت‌های داوطلبانه است.

جدول ۵۲- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان تهران و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۳۰	۴/۷	۱۵/۷	۳۰	۳۴/۳	۱۵/۳	تهران
-	۳/۳	۱۰/۸	۳۴/۶	۲۷/۴	۲۳/۹	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تعلق و عرق ملی

افتخار به ایرانی بودن

جدول زیر توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان تهران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۸۰/۶ درصد از پاسخگویان استان تهران میزان افتخار به ایرانی بودن خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۷۵/۵ درصد بوده است؛ استان تهران در رابطه با این موضوع رتبه ۱۹ را داشته است.

جدول ۵۳- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان تهران و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۹	۴۷/۹	۳۲/۷	۱۲	۴/۵	۳	تهران
-	۴۵	۳۰/۵	۱۵/۸	۵/۸	۳	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تمایل به مهاجرت

جدول زیر توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان تهران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول زیر ۵۶/۵ درصد از پاسخگویان استان تهران تمایل به مهاجرت خود را کم و خیلی کم و ۲۹/۸ درصد زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور به ترتیب برابر با ۵۶/۹ و ۲۳/۱ درصد بوده است؛ پاسخگویان استان تهران در این خصوص تمایل بالایی به مهاجرت از کشور داشته‌اند.

جدول ۵۴- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان تهران و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۲۷	۱۵/۸	۱۴	۱۳/۶	۲۴/۷	۳۱/۸	تهران
-	۹/۹	۱۳/۲	۲۰	۲۲	۳۴/۹	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

رضایت از زندگی

جدول زیر توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان تهران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۳۹/۸ درصد از پاسخگویان استان تهران میزان رضایت از زندگی خود را زیاد و خیلی زیاد و ۲۷/۲ درصد کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور به ترتیب برابر با ۳۳/۶ و ۲۵/۹ درصد بوده است. با توجه به رتبه استان (۱۵) نیز می‌توان عنوان کرد که استان تهران در میزان رضایت از زندگی در بین دیگر استان‌های کشور دارای میانگین متوسط بوده است.

جدول ۵۵- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان تهران و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۵	۷/۸	۳۱	۳۲/۹	۱۶/۶	۱۰/۶	تهران
-	۷/۳	۲۶/۳	۴۰/۵	۱۷/۲	۸/۷	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احساس امنیت

جدول زیر توزیع درصدی احساس امنیت در استان تهران و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۲۶/۳ درصد از پاسخگویان استان تهران میزان احساس امنیت خود را زیاد و خیلی زیاد و ۵۰/۹ درصد کم و خیلی کم بیان کرده‌اند که در مقایسه با میزان کل کشور به ترتیب برابر ۳۳/۹ و ۳۴/۴ درصد

بوده است. بر اساس اطلاعات جدول استان تهران سومین استانی است که احساس امنیت در آن در حد پایینی ارزیابی شده است.

جدول ۵۶- توزیع درصدی احساس امنیت در استان تهران و کل کشور

استان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	رتبه
تهران	۲۲/۴	۲۸/۵	۲۲/۷	۲۱/۹	۴/۴	۳
کل کشور	۱۴/۲	۲۰/۲	۳۱/۷	۲۶/۹	۷	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان تهران و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد استان تهران (۲۴/۴۸) پایین‌تر از میانگین کل کشور (۲۵/۲۳) بوده و در بین ۱۰ استانی قرار دارد که پایین‌ترین میانگین را در این شاخص داشته‌اند.

جدول ۵۷- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان تهران و کل کشور

مورد	استان	میانگین طیف (۲۷)	رتبه
سرمایه اجتماعی در سطح خرد	تهران	۲۴/۴۸	۶
	کل کشور	۲۵/۲۳	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی کل

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی را در استان تهران و کل کشور نشان می‌دهد با توجه به جدول، میانگین سرمایه اجتماعی استان تهران (۲/۶۵) پایین‌تر از میانگین کل کشور (۲/۷۹) است و میزان سرمایه اجتماعی در استان پایین بوده است. رتبه استان در رابطه با این شاخص از نظر ارزیابی نسبت به سرمایه اجتماعی ۳ بوده است که نشان دهنده این مسئله است که استان تهران در بین استان‌های کشور سومین استانی است که پایین‌ترین میانگین را در این شاخص داشته است.

جدول ۵۸- میانگین سرمایه اجتماعی در استان تهران و کل کشور

مورد	استان	میانگین (۱ تا ۵)	رتبه
سرمایه اجتماعی کل	تهران	۲/۶۵	۳
	کل کشور	۲/۷۹	-

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

وضعیت سلامت و درمان استان تهران

دو جدول زیر تعداد و سرانه (در هر صد هزار نفر) پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول در سال ۱۳۹۷ سرانه مجموع پزشکان شاغل در استان ۵۲/۳۷ در هر صد هزار نفر بوده است که در مقایسه با کل کشور ۶۱/۰۶ پایین‌تر بوده و به نسبت کل کشور وضعیت مناسبی داشته است. استان تهران در رابطه با پزشکان در همه سرانه‌ها به جز پزشک متخصص و فوق تخصص وضعیت نامناسبی نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۵۹- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر

حسب نوع رشته و نوع تخصص

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان پزشکی	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق تخصص	دکترای تخصصی
کل ۱۳۹۷ کشور	۴۸۸۰۶	۱۶۱۳۰	۵۲۲۲	۳۴۰	۲۴۰۶	۱۶۵۳۰	۲۶۲۶	۵۵۵۲
۱۳۸۰	۴۸۶۳	۹۷۴	۴۳۹	۳۳	۲۵۵	۳۱۶۲	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۴۸۷۲	۱۲۱۲	۳۹۲	۶۸	۲۴۰	۲۹۶۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۹۰	۵۲۳۷	۱۱۰۳	۳۹۴	۵۳	۲۰۲	۳۴۸۵	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۹۵	۶۳۴۰	۹۷۲	۴۳۱	۲۷	۳۵۵	۲۷۸۷	۶۷۲	۱۰۹۶
۱۳۹۷	۶۹۴۸	۹۰۹	۶۴۶	۴۴	۳۸۶	۲۹۵۵	۷۳۶	۱۲۷۲

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان تهران، ۱۳۹۸

جدول ۶۰- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی

بر حسب نوع رشته و نوع تخصص (صد هزار نفر)^۸

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان پزشکی	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق تخصص	دکترای تخصصی
کل کشور	۶۱/۰۶	۲۰/۱۸	۶/۵۳	۰/۴۳	۳/۰۱	۲۰/۶۸	۳/۲۹	۶/۹۵
۱۳۸۵	۴۲/۹۴	۱۰/۶۸	۳/۴۶	۰/۶	۲/۱۲	۲۶/۰۹	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۰	۴۲/۹۸	۹/۰۵	۳/۲۳	۰/۴۴	۱/۶۶	۲۸/۶۰	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۵	۴۷/۷۹	۷/۳۳	۳/۲۵	۰/۲	۲/۶۸	۲۱/۰۱	۵/۰۶	۸/۲۶
۱۳۹۷	۵۲/۳۷	۶/۸۵	۴/۸۷	۰/۳۳	۲/۹۱	۲۲/۲۷	۵/۵۵	۹/۵۹

^۸ . سرانه سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵) محاسبه شده است.

دو جدول زیر تعداد و سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. سرانه بیمارستان‌های فعال استان تهران در سال ۱۳۹۷ برابر با ۱/۲۹ بوده است که از سرانه کل کشور بالاتر بوده است؛ همچنین در تخت‌های فعال و مصوب وضعیت استان (۲۷۱/۴۲) در هر صد هزار نفر) در مقایسه با کل کشور (۲۰۸/۳۷ در هر هزار نفر) وضعیت مناسبی است.

جدول ۶۱- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی

سال و شهرستان	مجموع		دولتی						غیردولتی		سایر			
	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی		خیر به		خصوصی					
			بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب				
۱۳۹۷ کل کشور	۱۰۱۶	۱۶۶۵۴۳	۶۲۹	۱۱۲۶۸۳	۷۵	۱۲۷۵۶	۶۹	۱۱۵۳۳	۳۵	۵۳۳۸	۱۷۴	۱۸۷۰۳	۲	۱۱۱۴
۱۳۸۰	۱۴۳	۲۳۰۵۷	۵۸	۱۰۰۰۳	-	-	۳۹	۷۷۷۰	-	۴۶	۵۲۸۴	-	-	
۱۳۸۵	۱۵۴	۲۷۸۸۱	۵۷	۱۰۷۱۷	-	-	۴۱	۱۰۲۶۷	-	۵۶	۶۸۹۷	-	-	
۱۳۹۰	۱۵۳	۲۹۶۰۰۳	۴۹	۱۳۱۹۰	-	-	۵۰	۹۹۰۰	-	۵۴	۶۵۱۳	-	-	
۱۳۹۵	۱۶۲	۳۴۰۱۵	۴۹	۱۴۳۴۷	۱۱	۲۹۱۹	۳۱	۷۳۵۲	۹	۹۲۵	۶۲	۸۴۷۲	-	
۱۳۹۷	۱۷۱	۳۶۰۱۱	۵۱	۱۵۲۲۱	۱۲	۳۱۷۰	۲۳	۶۶۱۸	۱۱	۱۲۸۹	۶۵	۸۳۳۵	۰	

منبع: سالنامه آماری استان تهران، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۲- سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر)

سال	مجموع		دولتی						غیردولتی		سایر			
	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی		خیر به		خصوصی					
			بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب				
۱۳۹۷ کل کشور	۱/۲۹	۲۰۸/۳۷	۰/۷۹	۱۴۰/۹۸	۰/۰۹	۱۵/۹۶	۰/۱۳	۱۹/۹۵	۰/۰۴	۶/۶۸	۰/۲۲	۲۳/۴۰	۰/۰۰	۱/۳۹
۱۳۸۵	۱/۳۶	۲۴۵/۷۵	۰/۵۰	۹۴/۴۶	-	-	۰/۳۶	۹۰/۵۰	-	-	۰/۴۹	۶۰/۷۹	-	
۱۳۹۰	۱/۲۶	۲۴۲۹/۵۶	۰/۴۰	۱۰۸/۲۶	-	-	۰/۴۱	۸۱/۲۶	-	-	۰/۴۴	۵۳/۴۶	-	
۱۳۹۵	۱/۲۲	۲۵۶/۳۸	۰/۳۷	۱۰۸/۱۴	۰/۰۸	۲۲/۰۰	۰/۲۳	۵۵/۴۱	۰/۰۷	۶/۹۷	۰/۴۷	۶۳/۸۵	-	
۱۳۹۷	۱/۲۹	۲۷۱/۴۲	۰/۳۸	۱۱۴/۷۲	۰/۰۹	۲۳/۸۹	۰/۱۷	۴۹/۸۸	۰/۰۸	۹/۷۲	۰/۴۹	۶۲/۸۲	۰/۰۰	

دو جدول زیر تعداد و سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع تخت‌های فعال در استان تهران در سال ۱۳۹۷ برابر ۲۱۹/۷۳ در هر صد هزار نفر است که نسبت به کل کشور بالاتر است. استان تهران در تخت‌های فعال بیمارستانی در همه سرانه‌ها به جز تخت‌های سوختگی سرانه بالاتری نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۶۳- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه (آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۳۸۱۱۷	۱۰۲۴۷	۹۲۱	۸۹۲۹	۵۹۳۰	۳۲۶۲	۱۰۸۸۲۸
۱۳۸۰
۱۳۸۵
۱۳۹۰
۱۳۹۵	۲۲۲۱۹	۲۰۱۶	۱۲۳	۲۲۶۰	۱۴۳۱	۶۶۲	۱۵۷۲۷
۱۳۹۷	۲۹۱۵۳	۳۱۲۹	۱۳۷	۲۵۴۵	۱۵۶۲	۷۷۲	۲۱۰۰۸

منبع: سالنامه آماری استان تهران، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۴- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر)

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه (آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۷۲/۸۱	۱۲/۸۲	۱/۱۵	۱۱/۱۷	۷/۴۲	۴/۰۸	۱۳۶/۱۶
۱۳۹۵	۱۶۷/۴۷	۱۵/۱۹	۰/۹۳	۱۷/۰۳	۱۰/۷۹	۴/۹۹	۱۱۸/۵۴
۱۳۹۷	۲۹۱/۷۳	۲۳/۵۸	۱/۰۳	۱۹/۱۸	۱۱/۷۷	۵/۸۲	۱۵۸/۳۴

دو جدول زیر تعداد و سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در استان تهران در سال ۱۳۹۷ برابر ۱۰/۸۵ است که نسبت به کل کشور پایین‌تر بوده است.

جدول ۶۵- مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی

سال	مجموع	مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				پایگاه بهداشت		خانه‌های بهداشت فعال	تسهیلات زایمانی	پایگاه مراقبت بهداشت مرزی
		شهری	روستایی	شهری روستایی	شبه روزی	روستایی	شهری			
کل کشور	۲۹۴۶۵	۱۵۵۹	۲۶۴۵	۱۰۵۹	۵۶۱	۳۲۴	۱۷۷۴۶	۲۱۴	۹۲	
۱۳۸۰	۱۱۴۲	۸۶۴	۸۱	۲۹۷	
۱۳۸۵	۱۵۱۹	۹۰۱	۳۱۷	۳۰۱	
۱۳۹۰	۲۳۲	۲۳۲	
۱۳۹۵	۱۲۱۵	۲۴۴	۴۹	۲۳۹	۱	...	
۱۳۹۷	۱۴۳۹	۲۲۳	۶۲	۲۹	۲۸	۵۶	۲۶۷	۴	۴	

منبع: سالنامه آماری استان تهران، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۶- سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی (صد هزار نفر)

پایگاه مراقبت بهداشت مرزی	تسهیلات زایمانی	خانه‌های بهداشت فعال	پایگاه بهداشت		مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				مجموع	سال و شهرستان
			شهری	روستایی	شبه روزی	شهری روستایی	روستایی	شهری		
۰/۱۲	۰/۲۷	۲۲/۲۰	۶/۵۹	۰/۴۱	۰/۷۰	۱/۳۲	۳/۳۱	۱/۹۵	۳۶/۸۷	۱۳۹۷ کل کشور
۰/۰۰	۰/۰۰	۲/۶۵	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۲/۷۹	۷/۹۴	۱۳/۳۹	۱۳۸۵
۰/۰۰	۰/۰۰	۱/۹۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۱/۹۰	۱/۹۰	۱۳۹۰
۰/۰۰	۰/۰۱	۱/۸۰	۴/۹۱	۰/۲۳	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۳۷	۱/۸۴	۹/۱۶	۱۳۹۵
۰/۰۳	۰/۰۳	۲/۰۱	۵/۷۷	۰/۴۲	۰/۲۱	۰/۲۲	۰/۴۷	۱/۶۸	۱۰/۸۵	۱۳۹۷

دو جدول زیر تعداد و سرانه پایگاه‌های اورژانس در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع پایگاه‌های اورژانس در استان تهران در سال ۱۳۹۷ برابر ۰/۵۸ است که نسبت به کل کشور پایین‌تر است. باید توجه داشت که سرانه پایگاه‌های اورژانس هم در نقاط شهری و هم در نقاط جاده‌ای پایین‌تر از سرانه کل کشور بوده است.

جدول ۶۷- تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

جاده‌ای	شهری	مجموع	سال ۱۳۹۷
۴۵	۳۲	۷۷	تهران
۱۵۶۹	۹۶۷	۲۵۳۶	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۸- سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

جاده‌ای	شهری	مجموع	سال ۱۳۹۷
۰/۳۴	۰/۲۴	۰/۵۸	تهران
۱/۹۶	۱/۲۱	۳/۱۷	کل کشور

۳-۲- فقر و محرومیت

محوریت موضوع فقر و محرومیت از جمله مهم‌ترین مسائل کشور به خصوص در دوره پس از انقلاب اسلامی بوده است. فقر با تعابیری چون فقر مطلق (تعریف معیشتی و حداقلی) و فقر نسبی (به مثابه محرومیت نسبی) همواره مورد توجه سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و متخصصان کشور بوده است. با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به دلیل پشتوانه ایدئولوژیک انقلاب در بسط عدالت اجتماعی، اشتیاق برای تساهل، توازن و تعادل بین همه مناطق کشور و تعدیل شکاف میان شهر و روستا، دیدگاه‌های محرومیت‌زدایی رونق یافت. تلاش برای

محرومیت‌زدایی و توسعه مناطق محروم و دورافتاده کشور در دستور کار نظام جمهوری اسلامی قرار گرفت. پس از آن برنامه‌های اول تا ششم توسعه نیز گواه اهمیت این موضوع در دولت‌های مختلف بوده است.

درواقع کاهش محرومیت و نابرابری منطقه‌ای به دلیل تبعات اقتصادی و سیاسی، موضوع مهمی در بیش‌تر کشورهای در حال توسعه است. کیفیت زندگی افراد دستخوش نابرابری‌های منطقه‌ای عظیمی است که در بسیاری موارد به سرعت در حال افزایش است. زیرا هرچقدر تفاوت‌های منطقه‌ای از ابعاد مختلف بیشتر باشد، منجر به حرکت جمعیت و سرمایه به سمت قطب‌های پرجاذبه می‌گردد.

در ایران یکی از اهداف مهم در برنامه‌های اقتصادی-اجتماعی پس از انقلاب، کاهش محرومیت و رفع نابرابری میان مناطق بوده است. توسعه منطقه‌ای در ایران در طول دهه اول بعد از انقلاب اسلامی، با توجه ویژه به مناطق محروم در کل کشور مورد توجه قرار گرفت. در دهه دوم بعد از انقلاب، جهت‌گیری جدیدی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای ایجاد گردید؛ تغییر جهت برنامه‌ریزی منطقه‌ای از سطوح ملی و بین منطقه‌ای به سطوح منطقه‌ای و درون منطقه‌ای، توجه به سازمان‌دهی طرح‌های مناطق روستایی و توجه به شناسایی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های مناطق برای حصول توسعه از آن جمله است.

با این وجود علیرغم تلاش‌های صورت گرفته در برنامه‌ها و سیاست‌ها، در حال حاضر نابرابری‌های مشهودی میان مناطق مختلف کشور به لحاظ شاخص‌های توسعه و سطوح محرومیت موجود است. از این رو پژوهش‌های متفاوتی در راستای شناسایی و طبقه‌بندی مناطق محروم کشور و برنامه‌ریزی به منظور اتخاذ سیاست‌های مناسب جهت ارتقای وضعیت موجود صورت گرفته است.

۳-۲-۱- طرح‌های انجام شده در زمینه مناطق محروم

طرح مطالعاتی «نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران» توسط دفتر مطالعات رفاه اجتماعی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماع (براساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۱)؛ «شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور» زیر نظر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۶-۱۳۸۵) و «اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق» توسط بنیاد برکت (۱۳۹۶) از جمله مطالعاتی است که در زمینه شناسایی مناطق محروم کشور در سطوح شهرستان، بخش و دهستان در سطح ملی صورت گرفته است.

الف) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی به بررسی فقر چندبعدی در ایران پرداخته است. در این پژوهش با استفاده از فایل خام داده‌های طرح آمارگیری از هزینه و درآمد خانوار شهری و روستایی سال ۱۳۹۱ مرکز آمار ایران، محاسبات شاخص فقر چندبعدی انجام شده است. بدین منظور ۵ شاخص سلامت، آموزش، مسکن، استانداردهای زندگی و اشتغال به عنوان مشخصه‌های فقر چندبعدی در نظر گرفته شده است. سپس با استفاده از وزن دهی به شاخص‌ها و مؤلفه‌های هر یک، میزان اهمیت آن‌ها تعیین شده است.

جدول ۶۹- شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی

شاخص	وزن شاخص	مؤلفه	وزن مؤلفه‌ها
سلامت	۲۰	سوء تغذیه	۱۰
		عدم برخورداری از بیمه درمان	۱۰
		خانوارهای دارای عضو کمتر از ۵ سال تحصیل	۱۰
آموزش	۲۰	خانوارهای دارای کودک ۶ تا ۱۸ سال کمتر از ۸ کلاس سواد (متناسب با سن)	۱۰
		مصالح بی‌دوام	۱۰
مسکن	۲۰	سطح زیربنای کمتر از ۱۶ مترمربع	۱۰
		سطح دسترسی به آشپزخانه	۴
استانداردهای زندگی	۲۰	عدم دسترسی به آب و برق	۴
		نداشتن حمام	۴
		نداشتن دارایی مانند اتومبیل، دوچرخه و...	۴
		نوع سوخت خانوار برای پخت و پز	۴
		سرپرست بیکار	۱۰
اشتغال	۲۰	عدم برخورداری از بیمه اجتماعی	۱۰

شاخص‌های مذکور درصد خانوارهایی را که دچار فقر چندبعدی هستند به تفکیک استان نشان می‌دهد. بر این اساس ۱۳ درصد از خانوارهای مناطق شهری استان تهران دچار فقر شهری هستند. همچنین ۲۸ درصد از خانوارهای مناطق روستایی دچار فقر چندبعدی هستند. در این گزارش میانگین محرومیت هر استان نیز مشخص شده است. میانگین محرومیت در مناطق شهری استان تهران برابر با ۳۲/۸ و در مناطق روستایی برابر با ۳۵/۷ هست. مقدار عددی این شاخص هرچه بیشتر باشد به معنی فاصله زیاد خانوارهای دچار فقر چند بعدی از آستانه فقر است. این شاخص در واقع معادل شاخص شکاف فقر در محاسبه فقر درآمدی است.

علاوه بر این، بر اساس مطالعات انجام شده، ۵ اولویت اول هر استان جهت برنامه‌ریزی به تفکیک مناطق شهری و روستایی مشخص شده است.

۵ اولویت اول استان تهران در مناطق شهری عبارتست از سلامت، اشتغال، استاندارد زندگی، آموزش و مسکن. اولویت‌های استان تهران به تفکیک مناطق روستایی نیز عبارتست از: سلامت، مسکن، اشتغال، استانداردهای زندگی و آموزش (دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، بی تا).

ب) طرح مطالعاتی شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور با هدف شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته و تهیه نقشه مرکب آن‌ها (چگالی شاخص، بیکاری، بی سواد، کمبود امکانات سکونتی، ارتباطی، فرهنگی، آموزشی و بهداشتی و ...) به منظور حمایت و تقویت توان منطقه‌ای صورت گرفته است.

در این پژوهش پس از انجام مطالعات اولیه و بحث و بررسی مراجع صاحب نظر ۲۵ شاخص به منظور سنجش میزان محرومیت در سطوح شهرستان، بخش و دهستان استفاده شده است. لازم به ذکر است برخی از شاخص‌ها به تناسب سطوح مورد بررسی (شهرستان، بخش و دهستان) متفاوت بوده است.

شاخص‌هایی نظیر نرخ بیکاری، نرخ بی سواد (به دلیل وجود رابطه مستقیم و شدید با محرومیت)، تراکم خانوار در واحد مسکونی (پایین بودن این نرخ بیانگر بهبود وضعیت اقتصاد و توسعه‌ای هر جامعه‌ای است)، نرخ مهاجرت (نشانگر عدم رضایت از مکان زندگی و بازتاب توزیع نامتوازن امکانات)، بار تکفل شغلی (بیانگر نسبت جمعیت شاغل به کل جمعیت)، نسبت مراکز بهداشتی و درمانی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت آموزشگاه متوسطه به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت تأسیسات ورزشی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای برخوردار از گاز، نسبت روستاهای دارای آب آشامیدنی سالم به کل روستاها (از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه انسانی و اجتماعی که عدم برخورداری از آن سهم تعیین کننده‌ای در تشخیص محرومیت دارد)، نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت، چگالی جمعیت (نشانگر رابطه میان جمعیت و مساحت شهرستان، بخش و دهستان است)، فاصله مرکز شهرستان از مرکز (به منظور دسترسی یا عدم دسترسی مردم منطقه به خدمات مرکزی استان)، فاصله مرکز شهرستان از نزدیک ترین فرودگاه، فاصله مرکز شهرستان به ایستگاه راه آهن، نسبت پزشک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای بهره‌مند از دفاتر پستی به تعداد روستا، نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا، نسبت شعب بانک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت کتابخانه‌های عمومی یا کانون پرورش فکری و ... در سه سطح شهرستان، بخش و دهستان مورد ارزیابی قرار گرفت.

درواقع شاخص‌ها ترکیبی از متغیرهای اجتماعی و فرهنگی و از سوی دیگر متغیرهای اقتصادی و زیرساختی بوده است. اهمیت شاخص‌های مذکور در میزان محرومیت و قابل سنجش بودن؛ در انتخاب آن‌ها نقش اساسی داشته است.

سنجش میزان محرومیت: در این طرح به دلیل محدودیت‌های موجود در دستیابی به شاخص‌های مذکور در محدوده‌های شهرستان، بخش و دهستان؛ از نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ استفاده شده است. در طی جلساتی با مسئولین استانداری‌ها و معاونین و همین‌طور متخصصین امر، فرآیند وزن دهی شاخص‌ها انجام شده است.

بر اساس روش ضریب همبستگی، میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص شده و برپایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر شهرستان، بخش و دهستان به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. بر این اساس مناطق محروم استان تهران به شرح جدول زیر است:

جدول ۲۰- مناطق کمتر توسعه یافته استان تهران

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
طالقان	ساوجبلاغ	تهران	۶	بالا طالقان
طالقان	ساوجبلاغ	تهران	۶	پایین طالقان
ملارد	شهریار	تهران	۶	اخترآباد
ارجمند	فیروزکوه	تهران	۶	دوبلوک
ارجمند	فیروزکوه	تهران	۶	قرقانچای
مرکزی	فیروزکوه	تهران	۶	پشتکوه
کرج	کرج	تهران	۶	پلنگ آباد

(شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور، ریاست جمهوری، ۱۳۸۶)

بر اساس مطالعات مذکور، تمامی دهستان‌های ذکر شده محرومیت پایینی (ضریب ۶) داشته‌اند. شایان ذکر است، ضرایب بر اساس ۵ تا ۹ تعیین شده و ضریب ۵ به معنی محرومیت کمتر و ضریب ۹ به معنی محرومیت بیش‌تر است.

نکته قابل ذکر آن است که در زمان انجام پژوهش مذکور، استان البرز از تهران منفصل نگردیده بود. بنابراین دهستان‌های بالا طالقان، پایین طالقان و پلنگ آباد شهرستان‌های طالقان و کرج از جمله دهستان‌های استان تهران به شمار آمده‌اند.

ج) پژوهش دیگر مربوط به اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق توسط بنیاد برکت صورت گرفته است. در این طرح ۵۴ شاخص به منظور سنجش سطح محرومیت مورد استفاده قرار گرفته شده است.

سنجش میزان محرومیت: بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی) میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص شده و برپایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر استان، شهرستان و بخش به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. شاخص‌های مذکور به شرح جدول زیر است:

جدول ۲۱- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی)

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۱	نرخ اشتغال (درصد)	۰/۰۸۳۵
۲	نرخ اشتغال زنان (درصد)	۰/۱۱۴۸
۳	نرخ فعالیت (درصد)	۰/۱۴۰۷
۴	بار تکفل شغلی (نفر به ازای هر نفر شاغل)	۰/۱۶۴۳
۵	نسبت شاغلان بخش کشاورزی به کل شاغلان (درصد)	۰/۱۹۱۶
۶	نسبت شاغلان بخش صنعت به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۲۲۳
۷	نسبت شاغلان بخش خدمات به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۴۳۳
۸	نسبت مساحت اراضی راعی به کل مساحت بخش	۰/۲۷۴۵
۹	نسبت مساحت اراضی زراعی آبی به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۰۲۳
۱۰	نسبت مساحت اراضی زراعی دیم به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۲۵۱
۱۱	نسبت مساحت اراضی باغی به کل اراضی (درصد)	۰/۳۵۸۸
۱۲	سرانه دام سنگین خانوار (راس)	۰/۳۹۳۰
۱۳	سرانه دام سبک خانوار (راس)	۰/۴۱۹۵
۱۴	تراکم تراکتور در هر ۱۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۵۰۲
۱۵	تراکم کمباین در هر ۱۰۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۸۱۵
۱۶	نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۰۲۷
۱۸	نسبت روستاهای بهره‌مند از گاز به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۳۶۰
۱۹	نسبت شعب بانک به ۱۰/۰۰۰ نفر جمعیت	۰/۵۵۵۴
۲۰	فاصله مرکز بخش از مرکز شهرستان (Km)	۰/۵۸۵۹
۲۱	فاصله مرکز بخش از مرکز استان (Km)	۰/۶۰۳۷
۲۲	شدت فرسایش	۰/۶۳۷۴
۲۳	قابلیت اراضی	۰/۶۶۸۹
۲۴	ارتفاع	۰/۶۹۳۴
۲۵	کلاس شیب	۰/۷۲۳۲
۲۶	میزان بارش	۰/۷۴۶۲
۳۱	دما	۰/۷۶۹۱
۳۲	اقلیم	۰/۷۹۹۸
۳۳	منابع آب	۰/۸۲۷۱
۳۴	تعداد معدن	۰/۸۵۵۵
۳۵	پتانسیل زلزله	۰/۸۷۹۴
۳۶	پتانسیل سیل	۰/۹۰۵۹

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۳۷	بعد خانوار	۰/۹۳
۳۸	نرخ رشد جمعیت (درصد)	۰/۹۵۸۹
۳۹	نسبت جنسی (درصد)	۰/۹۸۵۰
۴۰	تراکم جمعیت	۱/۰۱۰۸
۴۱	نسبت شهرنشینی (درصد)	۱/۰۴۴۰
۴۲	نرخ باسوادی (درصد)	۱/۰۶۷۸
۴۳	نرخ باسوادی زنان (درصد)	۱/۰۹۸۱
۴۴	نسبت باسوادان با تحصیلات عالی به کل باسوادان (درصد)	۱/۱۲۲۸
۴۵	نسبت مراکز بهداشتی درمانی و خانه بهداشت به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۴۶۵
۴۶	نسبت پزشک به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۸۲۲
۴۷	نسبت مدرسه راهنمایی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۰۴۲
۴۸	نسبت دبیرستان و هنرستان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۳۰۶
۴۹	نسبت کتابخانه و کانون پرورش فکری کودکان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۵۸۸
۵۰	نسبت تاسیسات ورزشی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۹
۵۱	نسبت روستاهای بهره‌مند از آب آشامیدنی سالم (درصد)	۱/۳۱۳۳
۵۲	نسبت روستاهای بهره‌مند از دفتر پستی به تعداد روستا (درصد)	۱/۳۳۷۲
۵۳	نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت (درصد)	۱/۳۶۱۱
۵۴	نسبت روستاهای خالی از سکنه به کل روستاها (درصد)	۰/۰۳۴۶

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

بر اساس تصویب‌نامه مورخ ۱۲، ۱۲، ۹۱ هیات محترم وزیران، تعداد ۵۶۴ بخش محروم در ۲۷۱ شهرستان و ۲۸ استان در کشور شناسایی و معرفی شدند. نسبت تعداد بخش‌های محروم به کل بخش‌های کشور ۵۶/۸ درصد بوده است، یعنی بیش از نیمی از مناطق کشور، مناطق کم‌تر توسعه‌یافته یا محروم می‌باشند. نکته قابل ذکر آن است که؛ استان‌های تهران، قم و البرز بر اساس مصوبه مذکور فاقد بخش‌های محروم هستند (اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶).

۳-۳-۲- جمع‌بندی

استان تهران دارای مساحت ۱۲،۹۸۱ کیلومتر مربع (استانداری تهران) و جمعیت ۱۳،۲۶۷،۶۳۷ نفر است (براساس سرشماری سال ۱۳۹۵، مرکز آمار ایران). این استان از شمال به استان مازندران، از جنوب به استان قم، از جنوب غربی به استان مرکزی، از غرب به استان البرز و از شرق به استان سمنان محدود است.

تهران یکی از قطب‌های اصلی اقتصاد کشور و از کانون‌های عمده صنایع کشور است. تجمع کانون‌های عمده اقتصادی در این استان و موقعیت سیاسی-اداری و از همه مهم‌تر پایتخت بودن آن باعث شده است، بخش عمده امکانات صنعتی و خدماتی در محدوده این استان متمرکز شود.

تمرکز بیش از یک سوم صنایع بزرگ کشور در استان، وجود شبکه مناسب ارتباطی زمینی، هوایی و راه‌آهن به تمامی نقاط کشور و جهان، مرکزیت سیاسی، اداری، قضایی، دولتی و مدیریتی، وجود معادن، فرصت‌های اقتصادی، شرایط اقلیمی مساعد در بخش‌های شمالی و شرق استان برای باغداری و جنوب و غرب استان برای زراعت و دامداری و باغداری، وجود بازار وسیع مصرف، وجود شبکه بانکی گسترده، وجود نیروهای متخصص، ماهر و نیمه ماهر و کارگران ساده، تمرکز مراکز تحقیقاتی و پژوهشی در تهران، و ... در این استان متمرکز شده است.

با این وجود فقر همچنان در این استان و شهرستان‌های مختلف آن در حال گسترش است. توسعه نامتوازن امکانات، رشد جمعیت، محدودیت منابع، شرایط اقلیمی، کم‌آبی، برنامه‌ریزی‌های مقطعی و جزء نگر، تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی، تحریم‌های اقتصادی و ... منجر به رشد روزافزون فقر و محرومیت در استان تهران شده است.

بطوری که، براساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، در رابطه با سنجش فقر ایران در سال ۱۳۹۵؛ نرخ فقر مطلق (درصد فقرا) در استان تهران برابر با ۱۲/۱۹ بوده است. تعداد فقرا ۲,۰۶۳,۰۹۰ نفر و تعداد خانوارهای فقیر ۵۲۵,۳۳۹ بوده است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۷: ۳۱). بنابراین همان‌طور که مشاهده شد میزان فقر و محرومیت نسبی در این استان به دلیل دسترسی به امکانات و فرصت‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و ... در سطح پایینی برآورد شده است، این در حالی است که نرخ فقر مطلق حکایت از فقر اقتصادی شهروندان این استان دارد. بنابراین توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های این استان جهت برون رفت از فقر اهمیتی اساسی می‌یابد.

۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیر رسمی

سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه یکی از پیامدها و ویژگی‌های بارز شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران بوده است. این سکونتگاه‌ها یکی از عوامل تهدیدکننده کیفیت زندگی و برهم زنده تعادل اجتماعی در شهرها به حساب می‌آیند. اسکان غیررسمی در شهرها به طور اساسی ناشی از عوامل متعددی است. بخشی از

آن سبب توسعه ناهمگون و نابرابر مناطق شهری و تفاوت‌های مکانی - فضایی (افتراق مکانی) نسبت به امکانات و تسهیلات موجود است.

تعاریف متعددی از سکونتگاه‌ها ارائه شده است که هر یک بر ملاک‌ها و معیارهای خاصی مانند کالبد، جغرافیا، اقتصاد، روابط اجتماعی و ویژگی‌های روانی تأکید کرده‌اند. برخی از نظر «بوم‌شناسی شهری» بر عواملی مانند نحوه استفاده از زمین، کمبود مسکن، قیمت و اجاره زمین توجه کرده و عده‌ای دیگر از چشم‌انداز «فقر شهری» و مسائلی مانند نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و «تبعیض» نگریسته‌اند.

این پدیده به اشکال متفاوت در گوشه و کنار شهرها، حتی در بخش مرکزی شهرها در قالب محله‌هایی با عناوین زاغه، آلونک‌نشینی، حاشیه‌نشینی، سکونتگاه‌های خودرو و سکونتگاه‌های غیرمجاز، سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی نشده و ... مشاهده می‌شود. فقدان مالکیت بر زمین، قرارگیری در اراضی نامناسب (حریم خطوط راه‌آهن، بزرگراه‌ها و ...)، در دسترس نبودن امکانات پایه زندگی، بی‌نظمی و نابسامانی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، وجود فضاهای بی‌دفاع، گم و بدون نظارت از ویژگی‌های این سکونتگاه‌هاست.

مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی؛ روند شتابان جمعیت شهری و عدم توسعه زیرساخت‌های ضروری، مهاجرت گسترده اعم از روستا به شهر و مهاجرت افراد از هسته داخلی شهر به حواشی آن، سطح پایین درآمد خانوار و بالا بودن بهای زمین و همچنین هزینه ساخت و ساز رسمی، فقدان منطقه‌بندی و کاربری نامناسب زمین، ناکارآمدی سیاست‌ها و برنامه دولت‌ها، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، توزیع ناعادلانه خدمات و امکانات بوده است.

۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی

به دنبال شهرنشینی شتابان معاصر در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران، سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه جلوه‌ای کالبدی از فقر شهری در درون یا پیرامون شهرها شکل گرفتند. بنا به شرایط تاریخی و جغرافیایی و با توجه به مکاتب اقتصادی و سیاسی حاکم، از این پدیده برداشت‌های متفاوتی شکل گرفت و برای حل آن نیز رویکردهای متفاوتی اتخاذ گردید. از نادیده انگاشتن تا توانمندسازی، طیفی از اقدامات و سیاست‌ها را در برمی‌گیرد که به فراخور شرایط تاریخی و جغرافیایی مورد توجه قرار گرفته‌اند. این سیاست‌ها تحت تاثیر مکاتب، نظام‌های سیاسی و اجرایی و یا سازمان‌های بین‌المللی ترویج شده و کمابیش در بیش تر این کشورها تجربه شده‌اند. سیاست‌هایی چون نادیده گرفتن، تخریب و تخلیه اجباری، مسکن عمومی، بهسازی و توانمندسازی و ... نتایج متفاوتی را در کشورهای مختلف به همراه داشته است.

از اوایل سده بیستم که مسئله فقر و سکونتگاه‌های فقیرنشین مورد توجه جدی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران قرار گرفت؛ تمرکز بر سیاست‌های اقتصادی کلان از جمله سیاست‌های فقرزدایی و سیاست‌هایی برای افزایش متوسط درآمد و نیز ایجاد عدالت اجتماعی، همواره به مثابه راه حل ریشه‌ای فقر و محلات فقیرنشین مورد توجه بوده است.

جدول ۲۲- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی

رویکرد	دوره رواج و تسلط	نکات اصلی
نادیده گرفتن	تا دهه ۱۹۶۰	با توسعه اقتصادی در کل جامعه مشکل حل خواهد شد. مشکل ساختاری است و با برنامه‌ریزی محلی حل نخواهد شد.
حذف و تخلیه اجباری	۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ برخی کشورها تاکنون	سکونتگاه‌های غیررسمی غده چرکین بر بدن شهر هستند و باید برچیده شوند.
خودپاری	۱۹۷۰ و ۱۹۸۰	بهره‌گیری از نیروی کار، مهارت و توان مدیریت ساکنان در حل مشکل
مسکن عمومی (اجتماعی)	۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰	دولت و منابع دولتی کلید حل مشکل است. نیاز به پارانه‌های هدف‌دار مسکن
مکان - خدمات	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	تأمین زمین و زیرساخت‌های اولیه راه حل است.
ارتقاء بخشی (بهبودی)	۱۹۸۰ تاکنون	تأمین حق سکونت و زیرساخت‌ها با بهره‌گیری از وضع موجود
توانمندسازی	۱۹۹۰ تاکنون	ایجاد چارچوب سیاسی، اداری و محیطی استفاده از ظرفیت‌های درونی اجتماعات محل توسعه اقتصادی و اجتماعی
اجتماع محوری (تام)	از ۲۰۰۰	با ترکیبی از توانمندسازی و تاکید بر حکمروایی شایسته (به‌ویژه حق نگاهداشت مسکن) محور، اجتماع محلی دانسته شد.

(ایراندوست، ۱۳۸۹: ۱۳۹)

۳-۳-۲- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و به‌طور خاص استان تهران

ایران از جمله کشورهای در حال توسعه‌ای محسوب می‌شود که با مشکل وجود سکونتگاه‌های غیررسمی روبروست. سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران پیش از سال ۱۳۳۰ به صورت محدود در چند شهر به وجود آمد. با این وجود تا قبل از اصلاحات ارضی، روندی بسیار آرام و کند داشته است. اما بعد از اصلاحات ارضی در سال ۱۳۴۲ همراه با رشد مهاجرت، حاشیه نشینی نیز ابعاد وسیع‌تری پیدا کرد. چراکه اکثر خوش‌نشینانی که صاحب نسق نبوده و در نتیجه زمینی به آن‌ها واگذار نشد، همچنین کشاورزانی که مقدار ناچیزی زمین به آن‌ها رسیده بود مهاجرت نموده و در محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها سکنی گزیدند. نکته قابل ذکر آن است که وجه اشتراک تمامی انواع سکونتگاه‌های غیررسمی دستیابی محدود و یا عدم دسترسی به امکانات و خدمات اساسی و زیرساختی است. اما در ایران سکونتگاه‌های غیررسمی به گونه‌ای متفاوت از سایر کشورها شکل

گرفته است. بطوری که در غالب سکونتگاه‌های ایران، تصرف و مالکیت به صورت ملکی است و شکل تصرف عدوانی و غصبی بسیار نادر است. ساکنان این سکونتگاه‌ها مسکن را خود بر روی زمینی که تملک کرده‌اند، ساخته اما ضوابط و مقررات رسمی را رعایت نکرده و در نتیجه این سکونتگاه‌ها بدون برنامه ایجاد شده است. از این رو سکونتگاه‌های بی ضابطه با سکونتگاه‌های ایران قرابت معنایی بیش‌تری دارد. در حال حاضر بیش از ۳۰ درصد از جمعیت کشورمان در سکونتگاه‌های غیررسمی ساکن هستند. متأسفانه این پدیده به سرعت در حال رشد و گسترش است و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و زیست محیطی فراوانی را در اغلب شهرهای ایران به وجود آورده است. سابقه سکونتگاه‌های غیررسمی در استان تهران دیرینه است.

در استان تهران نیز همانند سایر استان‌های کشور آمار به روز و دقیقی در رابطه با جمعیت و مساحت سکونتگاه‌های غیررسمی در دسترس نیست. استاندار تهران (محمدحسین مقیمی) معتقد است در استان تهران ۴,۳۰۰,۰۰۰ نفر حاشیه نشین و ساکن بافت فرسوده وجود دارد (مشرق؛ ۹۷,۴,۱۴). به گفته رییس موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران (دکتر حسین ایمانی جاجرمی) تقریباً حاشیه‌نشینی به همه مناطق ۲۲ گانه شهر تهران چنگ انداخته است. وی در تعریف حاشیه‌نشینی معتقد است حاشیه نشینی لزوماً سکونت در حاشیه شهرها نیست بلکه هر نوع اسکان غیررسمی که خارج از چارچوب‌های برنامه‌ریزی شده انجام شود، حاشیه نشینی است. بر این اساس محله حسن آباد زرگنده در منطقه یک نیز به عنوان محله ای حاشیه‌نشین محسوب می‌شود (همشهری؛ ۹۸,۱۱,۶). به گفته معاون سیاسی استانداری تهران (شکرالله حسن بیگی) ۱۲۷ نقطه بحرانی حاشیه نشین در تهران وجود دارد. شهرستان‌های مختلف استان نظیر پاکدشت، پیشوا، قرچک، ورامین و ... از جمله شهرستان‌های درگیر در بحث سکونتگاه‌های غیررسمی هستند (خبرگزاری مهر؛ ۱۳۹۹,۹,۳).

طبق مطالعات طرح مجموعه شهری تهران نسبت جمعیت دارای اسکان غیررسمی از ۵ درصد جمعیت استان تهران، در سال ۱۳۵۵ به ۱۹ درصد در سال ۱۳۷۵ افزایش یافته است.

از دهه ۱۳۳۰ می‌توان نشانه‌های اولیه تهی‌دستی شهری را رصد نمود. در این فرایند نقاط عطفی نظیر اصلاحات ارضی (۱۳۴۰)، انقلاب سفید (۱۳۴۲)، پیوستگی ری و تجریش/شمیرانات به شهرداری تهران (۱۳۴۵) قانون ممنوعیت احداث صنایع در شعاع ۱۲۰ کیلومتری تهران (۱۳۴۶)، طرح جامع شهر تهران (۱۳۴۸)، رونق نفتی (۱۳۵۳)، لغو محدوده ساختمانی و پذیرش جوامع خودرو (شهریور ۵۷)، انقلاب ۵۷، تشکیل بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، گسترش رسمی محدوده شهر تهران (۱۳۵۹)، محدودیت برای تأمین مسکن کم درآمدیها تحت سیاست‌های شهرداری تهران (از ۱۳۵۹ به بعد) و اعمال سیاست‌های افزایش قیمت زمین و املاک و اجاره بها توسط شهرداری تهران جهت کنترل مهاجرت به شهر (۱۳۶۱ به بعد) را می‌توان شاهد بود.

خستین طرح جامع برای تهران در سال ۱۳۴۷ تهیه شد. در این طرح شرایط سکنی‌گزینی تهی‌دستان درون محدوده‌ی شهر به طور قانونی با محدود کردن عرضه زمین و ضابطه مند کردن آن بر اساس استانداردهایی متناسب با توان گروه‌های متوسط و بالاتر، محدود شد و همین امر به گسترش اسکان و عرضه مسکن در خارج محدوده دامن زد. از جمله ضوابط این طرح می‌توان به تعیین ۳۰۰ متر مربع مساحت برای حداقل تفکیک سکونی اشاره کرد که بسیار فراتر از میانگین مساحت زمین مسکونی در وضع موجود آن (۱۰۰ متر) و خارج از وان گروه‌های کم درآمد بود.

رخلاف تصور، رشد جمعیت شهری در سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ نسبت به دوره ۱۳۴۰ تا ۱۳۴۵ یعنی دوره اصلاحات ارضی بسیار بیش‌تر بوده است. در این دوره بی‌آن که سیاست مدونی وجود داشته باشد، پاره‌ای از فدامات دولت در زمینه تأمین مایحتاج غذایی مردم خود به خود به تدوین مقرراتی انجامید که مانع استقرار زادانه و بی‌قید و شرط مهاجران در تهران شد. ممنوعیت خرید و حتی اجاره مسکن، ارائه دفترچه بسیج اقتصادی برای ثبت نام در مدارس و دریافت خدمات ضروری و روزمره از آن جمله بود. نتیجه عملی این فدامات سوق مهاجران به نقاط پیرامونی و گسترده‌تر شدن منطقه استقرار آنان شد. در میان سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۰ جمعیت شهری حدود ۷۲ درصد رشد کرد. سه عامل عمده در این فرایند دخالت داشتند: سرازیر شدن ۲/۴ میلیون آواره جنگی به شهرها، ورود حدود ۲ میلیون آواره افغان به کشور و سوم، مهاجرت از روستا به شهر که فقط ۱/۵ میلیون روستایی را روانه تهران کرد.

در سال ۱۳۷۱ شهردار تهران اذعان کرد که مناطق حاشیه‌ای اطراف تهران از ۲۰۰ کیلومترمربع سال اول انقلاب تا ۶۰۰ کیلومترمربع در سال ۷۱ رسیده است. در سال ۱۳۷۰ بیش از ۱۷ درصد جمعیت تهران بزرگ در محدوده‌های خارج از پایتخت زندگی می‌کردند، در حالی که این رقم در سال ۱۳۴۵ از ۳ درصد فراتر نمی‌رفت. در سال ۱۳۷۹ حدود ۶۷۱,۰۰۰ هزار نفر انسان کم درآمد در سکونتگاه‌های غیررسمی اطراف تهران زندگی می‌کردند.

ز سال‌های پس از جنگ سیاست‌های تعدیل ساختاری عده بیش‌تری را به زیر خط فقر سوق داد. از این زمان به مد مهاجرت‌های شهر مادر به حاشیه شدت گرفت. مردم ناتوان از تأمین مسکن به‌ویژه در تهران و حتی در مهرهای حاشیه تهران، به سمت ایجاد سکونتگاه‌های جدید و متحول ساختن روستاهای پیرامون تهران سوق داده شدند. مهم‌ترین سیاست تأثیرگذار در دوره طرد تهی‌دستان بیش‌تر از شهر تهران، سیاست فروش تراکم بود. این سیاست قیمت زمین را در کلان‌شهر تهران به شدت افزایش داد و مسکن برای گروه‌های بیش‌تری از مردم نیرقابل استطاعت شد.

می‌توان گفت که سیاست‌های رفاهی مسکن در دهه‌های گذشته که خود بخشی از نظام برنامه‌ریزی ملی کشور در قالب برنامه‌های توسعه ۵ ساله و قوانین و طرح‌های منتج از آن‌ها بوده‌اند، به بخشی از مکانیسم بازتولیدکننده فرایندهای غیررسمی تبدیل شده‌اند (برادران و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۲۹-۲۱۲).

از این رو شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی در تهران، علاوه بر تاثیرپذیری از شهرنشینی، مهاجرپذیری و پیامدهای منتج از آن، معلول برنامه‌ها و سیاست کلان کشور در رابطه با مسکن بوده است. در واقع این سکونتگاه‌ها محصول شبکه همبسته‌ای از فرآیندهای رسمی/غیررسمی هستند.

۳-۳-۳- جمع‌بندی

استان تهران محور بازرگانی و تعاملات تجاری کشور است و به دلیل پایتخت بودن، تمامی ادارات و دستگاه‌های اجرایی در سطح ملی در این استان متمرکز شده است. با افزایش جمعیت استان تهران و مهاجرت روستاییان به شهرها، نیاز به مسکن و خدمات شهری افزایش یافت. جمعیت شهری در سال ۱۳۹۵ به ۹۳ درصد رسید. افزایش جمعیت و تقاضا برای مسکن، بر قیمت آن افزود.

از سوی دیگر رشد صنایع و خدمات، منجر به جذب افراد جویای کار از استان‌های دیگر و حتی کشورهای همسایه به این استان گردید. بطوری که در حدود نیمی از جمعیت کل شهر تهران و شهرستان‌های نزدیک آن به عنوان مهاجر شناخته شدند (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار استان تهران، ۱۳۹۶: ۵).

کمی بارش باران و برف، کمبود آب مورد نیاز کشاورزی و تبدیل زمین‌های کشاورزی به مناطق مسکونی و تولیدی-صنعتی بر رکود کشاورزی دامن زد و تعداد بیش‌تری از روستاییان را روانه شهرها کرد.

به‌طور کلی توسعه نامتوازن جمعیت، کمبود زیرساخت‌ها و فقدان عدالت فضایی، مهاجرت‌های روستا-شهری، برون‌استانی و مهاجرت اتباع، مشکلات اقلیمی، کاهش بهره‌وری کشاورزی، فقر، بیکاری، گرانی مسکن و ... در کنار سیاست‌های بالا به پایین دولت نظیر برنامه‌های کنترل مهاجرت به شهر، محدودیت برای تأمین مسکن کم‌درآمدها و ... منجر به رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در بخش‌های مختلف استان تهران گردید.

بنابراین ضروری است با شناخت و رصد دقیق سکونتگاه‌های غیررسمی و شناخت مسائل، فرصت‌ها و پتانسیل‌های آنان با اتخاذ سیاست‌های پایین به بالا با رویکرد توانمندسازی به حل مشکلات سکونتگاه‌های غیررسمی در این استان پرداخت. بدیهی است حل مشکل سکونتگاه‌های غیررسمی پیش از هرچیز نیازمند ارائه

تعریفی واحد از واژه سکونتگاه غیررسمی و حاشیه نشینی است تا بتوان بر آن اساس آمار و اطلاعات متقن، شفاف و واحدی تهیه و با توجه به مسائل و مشخصه‌های هریک راه حلی اتخاذ نمود.

شهرستان‌های تهران، اسلام‌شهر، دماوند، ورامین، فیروزکوه، شهریار، رباط کریم، قرچک، قدس از جمله شهرستان‌های دارای سکونتگاه غیررسمی در استان تهران به شمار می‌روند.

۳-۳-۴- بررسی ویژگی‌های جمعیتی

در برنامه‌ریزی‌هایی که در راستای پیشرفت و آبادانی یک منطقه صورت می‌گیرد، شناخت وضعیت گذشته آن منطقه یک اصل پذیرفته شده است و به طور معمول بخش قابل توجهی از مطالعات پشتیبان این نوع برنامه‌ریزی‌ها را به خود اختصاص می‌دهد. از سوی دیگر در شرایطی که هدف‌گذاری‌های کمی در چارچوب یک برنامه‌ریزی لحاظ شوند، شناسایی روندها و ساختار تحولات متغیرهای مورد نظر، اهمیتی مضاعف خواهند یافت. به طور طبیعی در یک برنامه‌ریزی مرتبط با توسعه، تحولات جمعیتی از مهم‌ترین حوزه‌هایی است که وضعیت گذشته آن، باید مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین یکی از پیش‌نیازهای اساسی برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای آگاهی از تحولات و ساختار جمعیت فعلی و آینده است. این آگاهی از یک‌سو وضعیت و کیفیت منابع انسانی را روشن می‌کند و از سوی دیگر سطح نیازهای جامعه را برای سال‌های آتی مشخص می‌سازد.

عدم توجه به شاخص‌های جمعیتی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی، موجب می‌گردد که توان منطقه و سرزمین با جمعیت آن تناسب نداشته و مشکلات بسیاری را جهت دستیابی به توسعه متوازن در سطح ملی بوجود آورد.

گزارش حاضر با استفاده از روش اسنادی و بهره‌گیری از منابع آماری از قبیل آمارهای توصیفی، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، سالنامه‌های سازمان ثبت احوال و ...، با تمرکز بر ساختمان جمعیت استان تهران و مقایسه شاخص‌های مربوطه با میانگین‌های کشوری در صدد است که تصویری روشن از منابع انسانی استان را جهت دستیابی به توسعه‌ی عادلانه و متوازن ارائه دهد.

۳-۳-۴-۱- تغییرات تعداد جمعیت

جمعیت استان تهران از ۴۹۸۱۳۴۹ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۸۹۵۸۷۲۲ نفر در سال ۱۳۷۵ و سپس به ۱۳۲۶۷۶۳۷ نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است و براساس سرشماری سال ۱۳۹۵، اولین استان پرجمعیت کشور بوده است. این

ارقام بیانگر آن است که طی ۴۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به طور میانگین ۲/۳ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۲/۱ درصدی کل کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل کشور، بالاتر بوده است. در واقع طی این بازه زمانی جمعیت استان تهران ۲/۷ برابر و جمعیت کشور ۲/۴ برابر شده است. برآوردها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۹ نیز جمعیت استان نسبت به سال ۱۳۹۵ با رشد متوسط ۱/۳۰ درصد، به بیش از ۱۳ میلیون و ۹۷۳ هزار نفر رسیده است.

با وجود افزایش مستمر تعداد جمعیت در دوره مورد بررسی، شتاب این افزایش در سطح استان کاهشی بوده است. با مشاهده تغییرات افزایش نسبی جمعیت در جداول ذیل به خوبی می‌توان به کاهش این شتاب پی برد. افزایش نسبی جمعیت از حدود ۳۹ درصد در دوره ۶۵-۱۳۵۵ به ۸/۹ درصد در دوره ۹۵-۱۳۹۰ کاهش یافته است.

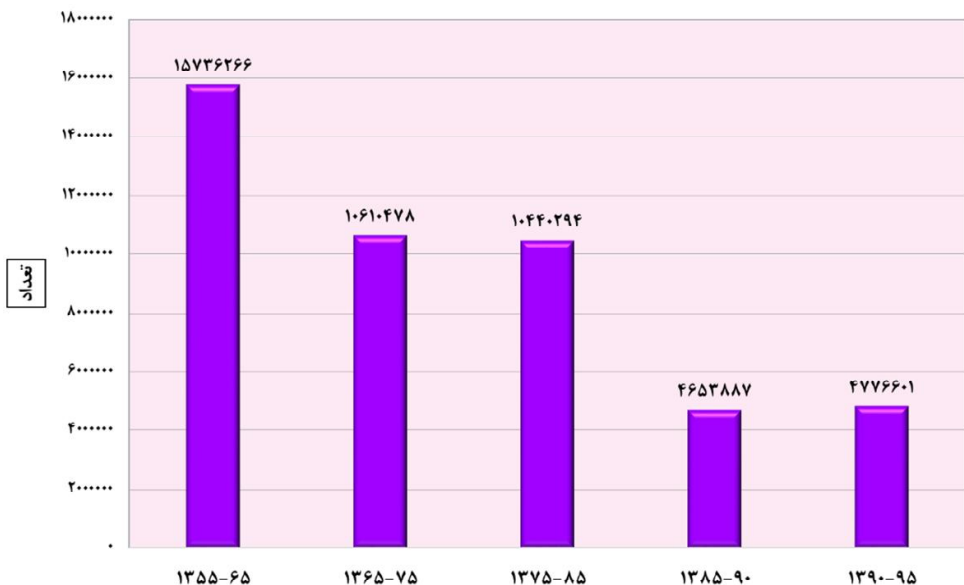
لازم به ذکر است که همسو با تغییرات جمعیت نقاط شهری و روستایی کشور، در استان تهران نیز تعداد جمعیت نقاط شهری همواره با افزایش و تعداد جمعیت نقاط روستایی با کاهش مواجه شده است. همچنین از سال ۱۳۸۵ به بعد، کاهش نسبی جمعیت نقاط روستایی استان، بیشتر از نقاط روستایی کشور، گزارش شده است.

جدول ۷۳- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸۷۴۴	-	-	۱۵۸۵۴۶۸۰	-	-	۱۷۸۵۴۰۶۴	-	-
۱۳۶۵	۴۹۴۴۵۰۱۰	۱۵۷۳۶۲۶۶	۴۶/۷	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۰۹۸۹۸۸۱	۶۹/۳	۲۲۶۰۰۴۴۹	۴۷۴۶۳۸۵	۲۶/۶
۱۳۷۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱۰۶۱۰۴۷۸	۲۱/۵	۳۶۸۱۷۷۸۹	۹۹۷۳۲۲۸	۳۷/۲	۲۳۳۳۷۶۹۹	۶۳۷۲۵۰	۲/۸
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۴۴۰۲۹۴	۱۷/۴	۴۸۲۵۹۹۶۴	۱۱۴۴۲۱۷۵	۳۱/۱	۲۲۲۳۵۸۱۸	-۱۰۰۱۸۸۱	-۴/۳
۱۳۹۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۴۶۵۳۸۸۷	۶/۶	۵۳۴۴۶۶۶۱	۵۳۸۶۶۹۷	۱۱/۲	۲۱۵۰۳۰۰۸	-۷۳۲۸۱۰	-۳/۳
۱۳۹۵	۷۹۹۲۶۲۷۰	۴۷۷۶۶۰۱	۶/۴	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۵۰۰۱۸۶	۱۰/۳	۲۰۷۷۶۴۲۳	-۷۳۳۵۵	-۳/۴

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

با توجه به نمودار زیر بالاترین و پایین‌ترین تغییر تعداد مطلق جمعیت کل کشور، به ترتیب مربوط به دوره‌های ۶۵-۱۳۵۵ و ۹۰-۱۳۸۵ بوده است. در دوره ۶۵-۱۳۵۵ تعداد ۱۵۷۳۶۲۶۶ نفر و در دوره ۹۰-۱۳۸۵ تعداد ۴۶۵۳۸۸۷ نفر به جمعیت کشور افزوده شده است.

نمودار ۵- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال های ۹۵-۱۳۵۵

جدول ۲۴- تغییرات تعداد جمعیت استان تهران به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-

۱۳۵۵

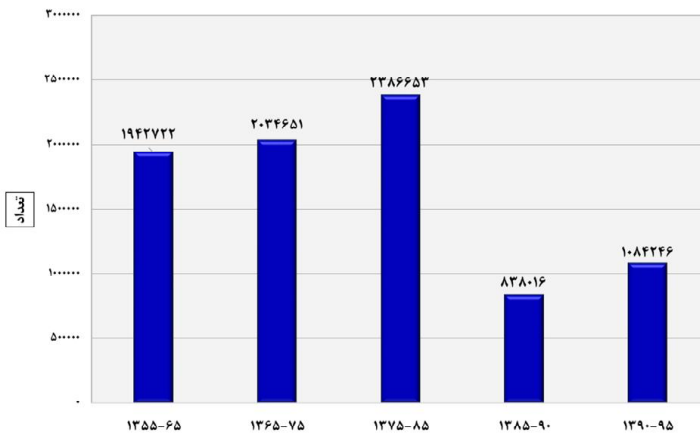
نقاط روستایی			نقاط شهری			کل			سال
افزایش نسبی (درصد)	افزایش مطلق	تعداد جمعیت	افزایش نسبی (درصد)	افزایش مطلق	تعداد جمعیت	افزایش نسبی (درصد)	افزایش مطلق	تعداد جمعیت	
-	-	۲۵۰۵۲۳	-	-	۴۷۳۰۸۲۶	-	-	۴۹۸۱۳۴۹	۱۳۵۵
۸۶/۹	۲۱۷۸۱۶	۴۶۸۳۳۹	۳۶/۵	۱۷۲۴۹۰۶	۶۴۵۵۷۳۲	۳۹	۱۹۴۲۷۲۲	۶۹۲۴۰۷۱	۱۳۶۵
۱۴۱/۵	۶۶۲۸۱۶	۱۱۳۱۱۵۵	۲۱/۲	۱۳۷۱۸۳۵	۷۸۲۷۵۶۷	۲۹/۴	۲۰۳۴۶۵۱	۸۹۵۸۷۲۲	۱۳۷۵
-۱۸	-۲۰۳۷۴۷	۹۲۷۴۰۸	۳۳/۱	۲۵۹۰۴۰۰	۱۰۴۱۷۹۶۷	۲۶/۶	۲۳۸۶۶۵۳	۱۱۳۴۵۳۷۵	۱۳۸۵
-۵/۳۸	-۴۹۸۴۹	۸۷۷۵۵۹	۸/۵	۸۷۷۸۶۵	۱۱۳۰۵۸۳۲	۷/۴	۸۳۸۰۱۶	۱۲۱۸۳۳۹۱	۱۳۹۰
-۷/۱	-۶۲۱۵۲	۸۱۵۴۰۷	۱۰/۱	۱۱۴۶۳۹۸	۱۲۴۵۲۲۳۰	۸/۹	۱۰۸۴۲۴۶	۱۳۲۶۷۶۳۷	۱۳۹۵

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۶- تغییرات تعداد جمعیت استان تهران، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

با توجه به نمودار زیر بالاترین و پایین ترین تغییر تعداد مطلق جمعیت استان تهران، به ترتیب مربوط به دوره های ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵ بوده است. در دوره ۸۵-۱۳۷۵ تعداد ۲۳۸۶۶۵۳ نفر و در دوره ۹۰-۱۳۸۵ تعداد ۸۳۸۰۱۶ نفر به جمعیت استان افزوده شده است. گفتنی است حتی اگر کاهش بازه زمانی را در نظر نگیریم، افزایش تعداد مطلق جمعیت در دوره ۹۵-۱۳۸۵ برابر با ۱۹۲۲۲۶۲ نفر بوده که نسبت به دوره های ده ساله ی گذشته، کاهش تغییر تعداد مطلق و نسبی جمعیت را نشان می دهد.

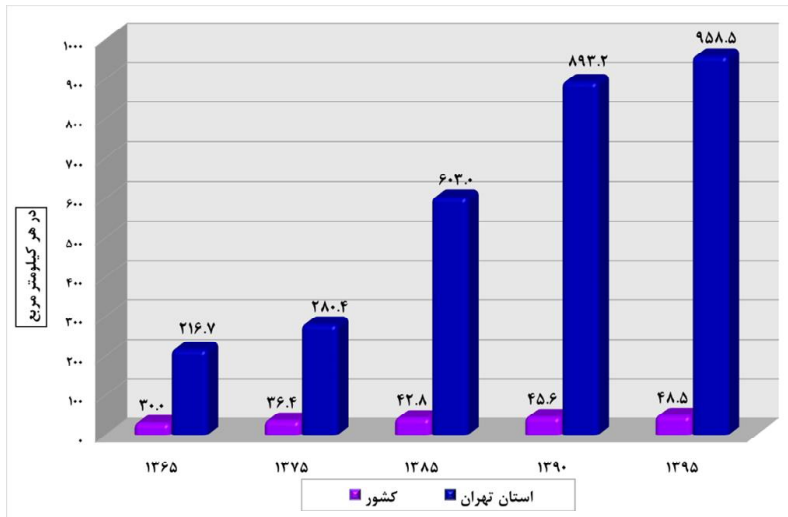
نمودار ۷- تغییرات تعداد مطلق جمعیت استان تهران، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۳-۴- تراکم جمعیت

جمعیت هر منطقه براساس عوامل متعددی نظیر آب و هوا، امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح آن منطقه پخش و توزیع می‌شود. تراکم جمعیت را در اصطلاح عامیانه می‌توان به پرازدحام و کم ازدحام بودن هر سرزمینی تعبیر کرد. تراکم جمعیت از تقسیم جمعیت به مساحت، برحسب کیلومتر مربع بدست می‌آید.

تراکم جمعیت از تقسیم کل جمعیت بر مساحت منطقه به کیلومتر مربع به دست می‌آید. در کشور ایران تراکم حسابی جمعیت در سرشماری‌های متعدد رو به افزایش است و علت آن ثابت بودن مساحت کشور و افزایش روزافزون جمعیت است.

در سال ۱۳۶۵ تراکم جمعیت در کل استان ۲۱۶/۷ نفر در هر کیلومتر مربع بوده است و این در حالی است که تراکم جمعیت در همان سال در کل کشور ۳۰ نفر در هر کیلومتر مربع است. براساس محاسبات به عمل آمده؛ طی ۳۰ سال بعد (۱۳۹۵) میزان تراکم جمعیت استان حدود ۲۰ برابر میزان تراکم جمعیت در کل کشور بدست آمده است. تراکم جمعیتی استان تهران در سال ۱۳۹۵ حدود ۹۵۹ نفر در هر کیلومتر مربع و تراکم جمعیتی کشور ۴۸/۵ نفر در هر کیلومتر مربع بوده است. به علاوه؛ در سال ۱۳۹۵ رتبه استان تهران به لحاظ شاخص تراکم جمعیت ۱ می‌باشد بعبارتی این استان، پرتراکم‌ترین استان کشور می‌باشد و نسبت به سایر استان‌ها و کل کشور از تراکم جمعیتی بالایی برخوردار است.

نمودار ۸- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان تهران، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

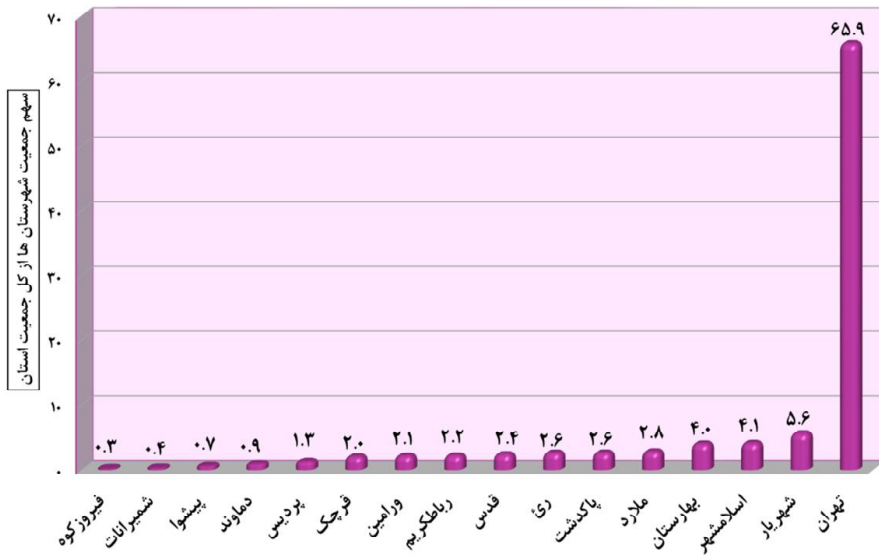
در جدول زیر تراکم جمعیت شهرستان‌های استان تهران در سال ۱۳۹۵ نمایش داده شده است. ملاحظه می‌شود که از مجموع ۱۶ شهرستان استان؛ تعداد ۷ شهرستان، دارای تراکم جمعیت بیشتر از میانگین استان و ۹ شهرستان نیز دارای تراکم جمعیت کمتر از میانگین استان، می‌باشند. گفتنی است که دامنه تراکم جمعیت در این شهرستان‌ها بسیار متغیر است و از حدود ۹۷۵۱/۴ نفر در هریک کیلومترمربع در شهرستان بهارستان تا ۱۴/۱ نفر به ازای هریک کیلومترمربع در شهرستان فیروزکوه در نوسان است. به طور کلی در ۱۳ شهرستان استان، تراکم جمعیت بالاتر از ۱۰۰ نفر در هریک کیلومترمربع بدست آمده است. بنابراین می‌توان گفت به جزء شهرستان‌های فیروزکوه، شمیرانات و دماوند در مابقی شهرستان‌های استان تراکم جمعیتی بالا است.

جدول ۲۵- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان تهران، در سال ۱۳۹۵

شهرستان	تعداد جمعیت	مساحت	تراکم جمعیت (در هر کیلومترمربع)
اسلامشهر	۵۴۸۶۲۰	۲۰۵	۲۶۷۶/۲
بهارستان	۵۳۶۳۲۹	۵۵	۹۷۵۱/۴
پاکدشت	۳۵۰۹۶۶	۵۶۸	۶۱۷/۹
پردیس	۱۶۹۰۶۰	۲۹۹	۵۶۵/۴
پیشوا	۸۶۶۰۱	۲۰۲	۴۲۸/۷
تهران	۸۷۳۷۵۱۰	۱۳۳۶	۶۵۴۰/۱
دماوند	۱۲۵۴۸۰	۱۹۳۲	۶۴/۹
رباطکریم	۲۹۱۵۱۶	۲۸۳	۱۰۳۰/۱
ری	۳۴۹۷۰۰	۲۳۲۴	۱۵۰/۵
شمیرانات	۴۷۲۷۹	۱۲۶۰	۳۷/۵
شهریار	۷۴۴۲۱۰	۳۹۲	۱۸۹۸/۵
فیروزکوه	۳۳۵۵۸	۲۳۸۵	۱۴/۱
قدس	۳۱۶۶۳۶	۶۷	۴۷۲۵/۹
قرچک	۲۶۹۱۳۸	۹۰	۲۹۹۰/۴
ملارد	۳۷۷۲۹۲	۸۷	۴۲۵/۴
ورامین	۲۸۳۷۴۲	۱۵۵۷	۱۸۲/۲
استان تهران	۱۳۲۶۷۶۳۷	۱۳۸۴۲	۹۵۸/۵

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات مرکز آمار ایران و سالنامه آماری استان تهران

در نمودار زیر سهم جمعیت هریک از شهرستان‌های استان تهران از کل جمعیت استان نمایش داده شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود ۶۵/۹ درصد از جمعیت استان تهران در شهرستان تهران سکونت دارند.

نمودار ۹- سهم جمعیت شهرستان‌ها از کل جمعیت استان تهران، در سال ۱۳۹۵

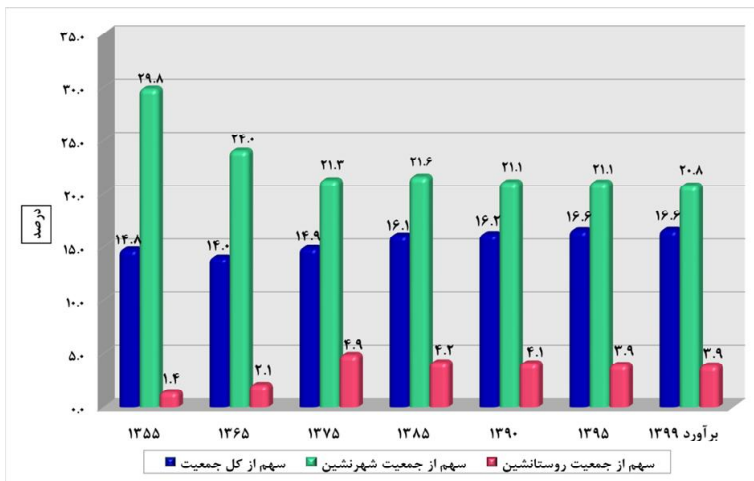
۳-۳-۳- سهم جمعیت استان از کشور

سهم جمعیتی هر منطقه نشان از نسبت جمعیت آن منطقه نسبت به جمعیت کل دارد. این سهم می‌تواند نشانگر میزان تأثیرگذاری بر جریان‌های جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی در کل (استان یا کشور) باشد. لذا با توجه به تفاوت سهم جمعیتی در تأثیرگذاری روی روندهای ملی، توجه به این شاخص می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های کشوری و منطقه‌ای راهگشا باشد؛ بنابراین با توجه به تفاوت تعداد جمعیت استان‌ها و نیز تأثیر تفاوت سهم جمعیتی مناطق بر میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر کل کشور، سهم جمعیتی استان تهران از کل کشور طی شش دوره سرشماری و همچنین برآورد سال ۱۳۹۹ به تفکیک وضع سکونت مورد بررسی قرار گرفته است. ملاحظه می‌شود که سهم جمعیت استان از جمعیت کشور، همواره میل به افزایش داشته است.

جدول ۲۶- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان تهران از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال های ۹۹-۱۳۵۵

سال							شرح	
برآورد ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵		
۸۴۰۳۸۰۰۰	۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۵۱۴۶۶۶۹	۷۰۴۹۵۷۸۲	۶۰۰۵۵۴۸۸	۴۹۴۴۵۰۱۰	۳۳۷۰۸۷۴۴	کشور	تعداد کل جمعیت
۱۳۹۷۳۰۰۰	۱۳۲۶۷۶۳۷	۱۲۱۸۳۳۹۱	۱۱۳۴۵۳۷۵	۸۹۵۸۷۲۲	۶۹۲۴۰۷۱	۴۹۸۱۳۴۹	استان تهران	
۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۲	۱۶/۱	۱۴/۹	۱۴	۱۴/۸	سهم از کشور (درصد)	
۶۳۳۹۰۰۰۰	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۳۶۶۶۶۶۱	۴۸۲۵۹۹۶۴	۳۶۸۱۷۸۸۹	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۵۸۵۴۶۸۰	کشور	تعداد جمعیت شهرنشین
۱۳۱۷۷۰۰۰	۱۲۴۵۲۲۳۰	۱۱۳۰۵۸۳۲	۱۰۴۱۷۹۶۷	۷۸۲۷۵۶۷	۶۴۵۵۷۳۲	۴۷۳۰۸۲۶	استان تهران	
۲۰/۸	۲۱/۱	۲۱/۱	۲۱/۶	۲۱/۳	۲۴/۰	۲۹/۸	سهم از کشور (درصد)	
۲۰۶۴۸۰۰۰	۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۶۰۰۴۴۹	۱۷۸۵۴۰۶۴	کشور	تعداد جمعیت روستائین
۷۹۶۰۰۰	۸۱۵۴۰۷	۸۷۷۵۵۹	۹۲۷۴۰۸	۱۱۳۱۱۵۵	۴۶۸۳۳۹	۲۵۰۵۲۳	استان تهران	
۳/۹	۳/۹	۴/۱	۴/۲	۴/۹	۲/۱	۱/۴	سهم از کشور (درصد)	

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۰- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان تهران از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۳-۴- میزان شهرنشینی و روستانشینی

میزان شهرنشینی و روستانشینی به نسبتی از جمعیت یک محدوده اطلاق می‌شود که در نقاط شهری یا روستایی سکونت دارند. وجود نابرابری در امکانات خدماتی و رفاهی در نقاط شهری و روستایی موجب شده است تا طی چند دهه اخیر، حجم جمعیت ساکن در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی به طرز قابل توجهی افزایش یابد. این افزایش جمعیت در مناطق شهری به علل مختلفی ایجاد شده است؛ باروری و مهاجرت دو عامل اصلی در این روند بوده و هستند. ورود ارتباطات و تکنولوژی به روستاها علاوه بر ایجاد شناخت و آگاهی نسبت به مناطق شهری، موجب شد که در فعالیت‌های روستایی مانند کشاورزی و دامداری مازاد نیروی انسانی رخ دهد که برای گذران زندگی و نیل به زندگی ایده‌آل، به سمت شهرها روانه شوند. این عوامل موجب شده است که در دهه‌های اخیر با نسبت‌های بالای شهرنشینی و در مقابل کاهش روستانشینی مواجه باشیم.

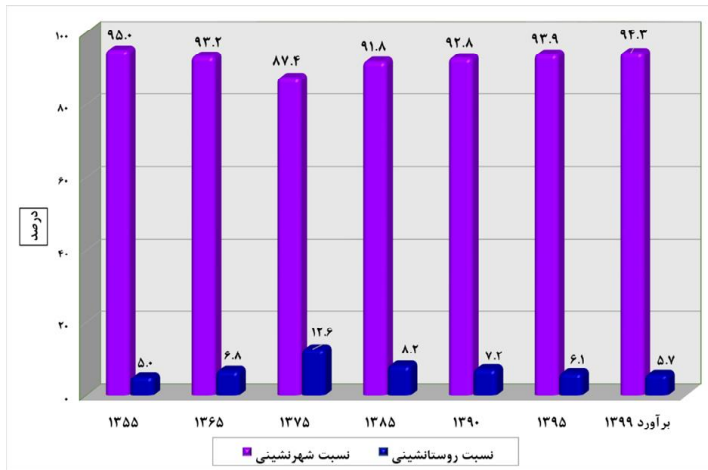
براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، نسبت جمعیت شهرنشین کشور ۷۴ درصد و نسبت جمعیت روستانشین برابر با ۲۶ درصد بوده و در نتیجه میزان جمعیت شهرنشین در کشور در این سال، حدود ۳ برابر میزان جمعیت روستانشین بوده است. جمعیت شهرنشین استان تهران نیز طی بازه مورد بررسی (۴۴ سال) بالاتر از ۹۰ درصد و در مقابل جمعیت روستانشین طی همین بازه زمانی کمتر از ۱۰ درصد بوده است. براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، رتبه استان تهران به لحاظ شاخص شهرنشینی ۲ و به لحاظ شاخص روستانشینی ۲ بوده است، بنابراین این استان در رده استان‌های با میزان بالای شهرنشینی و میزان پایین روستانشینی در مقایسه با دیگر استان‌های کشور قرار دارد. با در نظر گرفتن روند مهاجرت‌ها و تغییر وضعیت برخی نقاط روستایی و تبدیل شدن آن‌ها به نقاط شهری، پیش‌بینی می‌شود که میزان شهرنشینی، در سال‌های آینده ادامه داشته باشد.

جدول ۷۷- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان تهران با کشور،

در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

سال							شرح	
برآورد ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	کشور	نسبت شهرنشینی تهران
۷۵/۴	۷۴	۷۱/۴	۶۸/۵	۶۱/۳	۵۴/۳	۴۷		
۹۴/۳	۹۳/۹	۹۲/۸	۹۱/۸	۸۷/۴	۹۳/۲	۹۵	کشور	نسبت
۲۴/۶	۲۶/۰	۲۸/۶	۳۱/۵	۳۸/۷	۴۵/۷	۵۳/۰	استان تهران	روستانشینی
۵/۷	۶/۱	۷/۲	۸/۲	۱۲/۶	۶/۸	۵		

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۱- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستائین استان تهران، در سال‌های ۱۳۵۵-۹۹

۳-۴-۵- متوسط رشد سالانه جمعیت

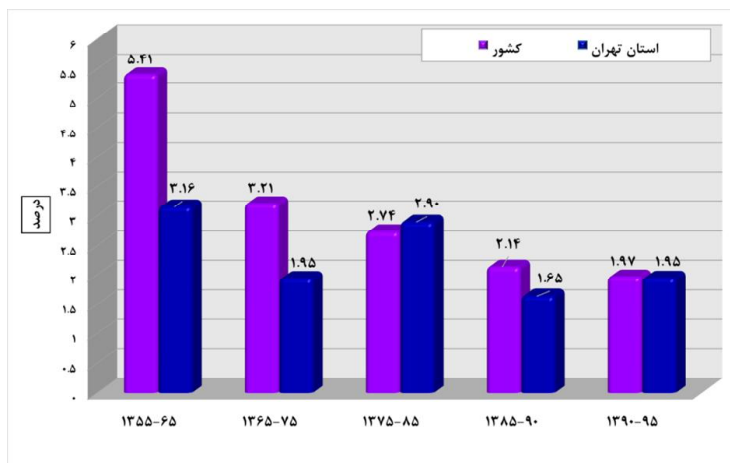
طی پنج دوره مابین سال‌های ۱۳۵۵-۹۵ رشد سالانه جمعیت استان تهران در مناطق شهری و روستایی نوساناتی قابل توجه پشت سر نهاده است. همان‌طور که در جدول نمایش داده شده است؛ رشد سالانه جمعیت استان تهران در دوره ۱۳۵۵-۶۵ بالاترین افزایش را داشته که بخش عمده آن متأثر از افزایش میزان باروری‌های دهه ۶۰ بوده است. در دهه ۷۵-۱۳۶۵ شاهد افت شدید رشد سالانه جمعیت نسبت به دوره قبل هستیم که در دوره‌های بعد نیز ادامه داشته است. طی سال‌های ۱۳۹۰-۹۵، رتبه استان تهران به لحاظ شاخص رشد جمعیت ۷ بوده است، عبارتی در رده استان‌های با رشد بالای جمعیتی قرار دارد. همچنین در مقایسه میان رشد جمعیت شهری و روستایی می‌توان اذعان نمود که به همان میزانی که از رشد جمعیت نقاط روستایی کاسته شده به رشد جمعیت نقاط شهری افزوده شده است. از دوره ۸۵-۱۳۷۵ به بعد، رشد جمعیت نقاط روستایی استان تهران، روند منفی خود را شروع کرده است و در دوره ۱۳۹۰-۹۵، سرعت کاهش رشد جمعیت نقاط روستایی استان، بیش از دو برابر کاهش رشد جمعیت نقاط روستایی کشور، گزارش شده است. تند شدن مهاجرت‌های نقاط روستایی به شهرها و ساختار سنی جمعیت نقاط روستایی در مقایسه با نقاط شهری را می‌توان دلیل این امر دانست.

جدول ۷۸- درصد رشد سالانه جمعیت استان تهران و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

دوره سرشماری					شرح	وضع سکونت
۹۵-۱۳۹۰	۹۰-۱۳۸۵	۸۵-۱۳۷۵	۷۵-۱۳۶۵	۶۵-۱۳۵۵		
۱/۲۴	۱/۲۹	۱/۶۲	۱/۹۶	۳/۹۱	کشور	کل
۱/۷۲	۱/۴۴	۲/۳۹	۲/۶۱	۳/۳۵	استان تهران	
۱/۹۷	۲/۱۴	۲/۷۴	۳/۲۱	۵/۴۱	کشور	نقاط شهری
۱/۹۵	۱/۶۵	۲/۹۰	۱/۹۵	۳/۱۶	استان تهران	
-۰/۶۸	-۰/۶۳	-۰/۴۴	۰/۲۸	۲/۲۷	کشور	نقاط روستایی
-۱/۴۶	-۱/۱	-۱/۹۷	۹/۲۲	۶/۴۶	استان تهران	

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

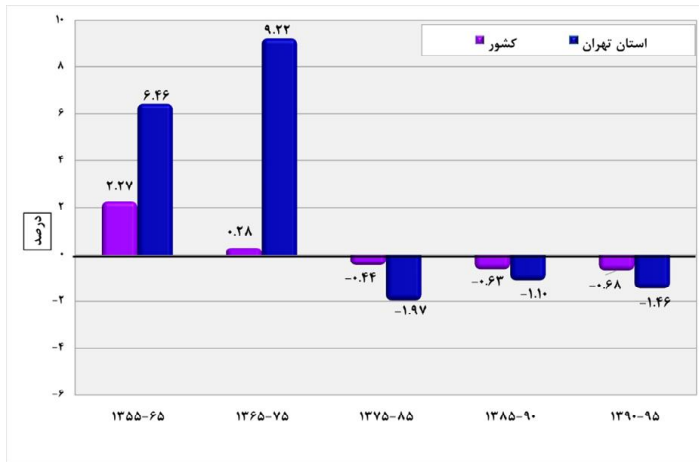
در سال ۱۳۹۵، رتبه درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان تهران برابر با ۱۴ بوده است، عبارتی این استان در رده استان‌های با رشد جمعیتی متوسط در نقاط شهری قرار دارد. همان‌طور که در نمودار زیر نیز مشاهده می‌شود در دوره ۹۵-۱۳۹۰ درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان کمی کمتر از میانگین رشد جمعیت نقاط شهری کشور بدست آمده است.

نمودار ۱۲- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان تهران و کشور، طی سرشماری‌های

۱۳۵۵-۹۵

در سال ۱۳۹۵، رتبه درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان تهران برابر با ۱۷ بوده است، عبارتی این استان در رده استان‌های با رشد جمعیتی پایین در نقاط روستایی قرار دارد. نمودار زیر نشان می‌دهد که از دوره ۸۵-۱۳۷۵ به بعد، درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان بسیار کمتر از میانگین رشد جمعیت نقاط روستایی کشور بوده است.

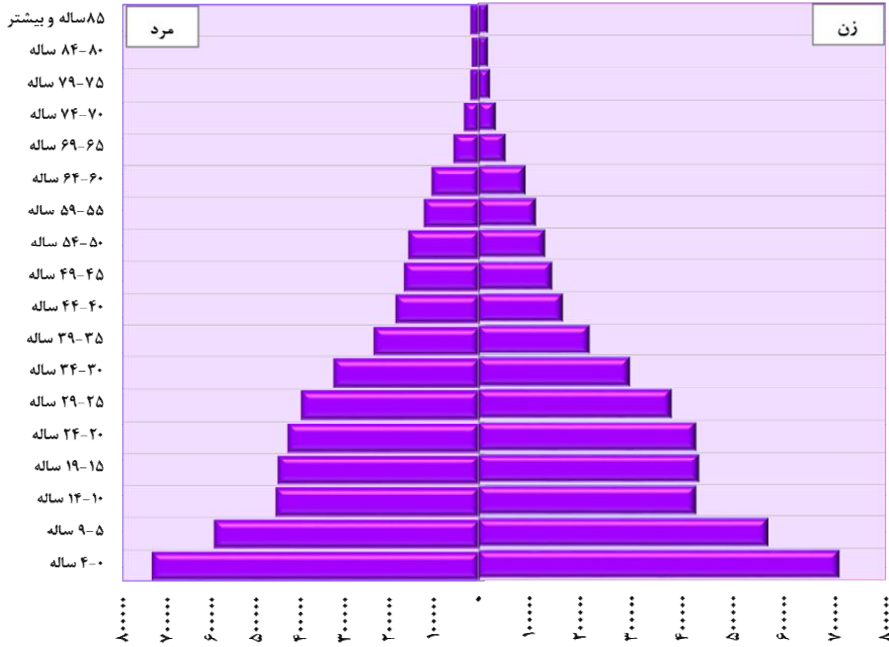
نمودار ۱۳- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان تهران و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۳-۴-۶- هرم سنی جنسی جمعیت

ترکیب سنی جمعیت به صورت توزیع سنی و به تفکیک جنس با هرم سنی نشان داده می‌شود و به عبارت دیگر نمایش هندسی توزیع جمعیت برحسب سن و جنس با هرم سنی امکان پذیر است. شکل هرم سنی جنسی یک منطقه به سه عامل بستگی دارد: تعداد مولید در هر یک از نسل‌ها، تقلیل تعداد افراد در اثر مرگ و میر، مهاجرت به یک منطقه یا مهاجرت از آن منطقه.

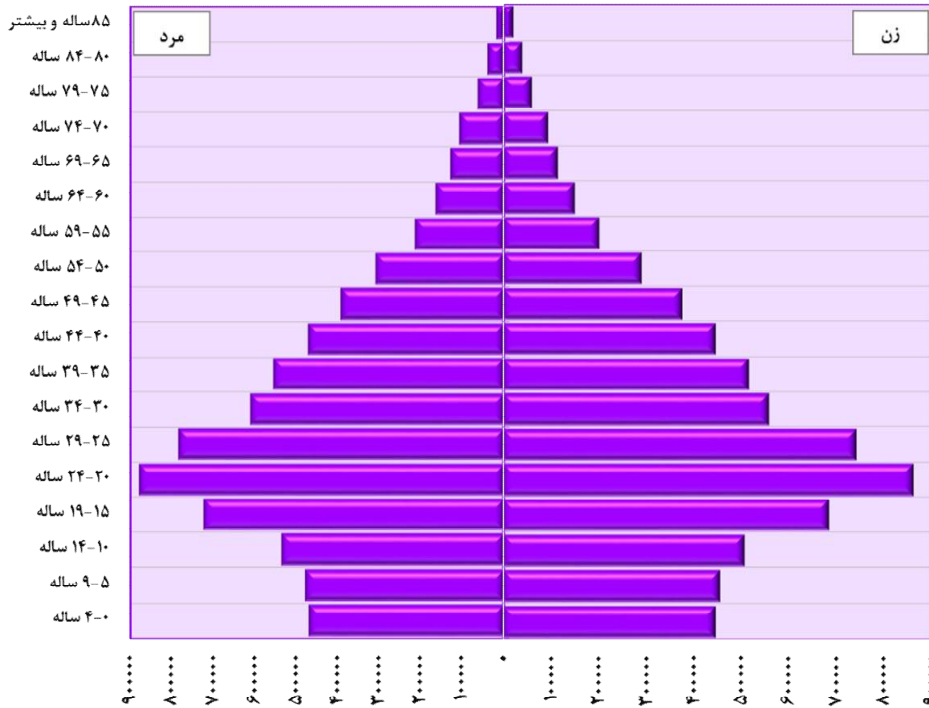
هرم سنی استان تهران در سال ۱۳۶۵ نشان از باروری بسیار بالا در این استان در سال‌های قبل از سرشماری دارد به طوری که باروری بالا باعث شده است که سهم زیادی از جمعیت در گروه‌های سنی ۰ تا ۱۴ قرار بگیرند که در اصطلاح جمعیت‌شناسی به آن جوانی جمعیت گفته می‌شود (اگر بیش از ۴۰ درصد کل جمعیت زیر ۱۵ سال باشند به آن جوانی جمعیت گفته می‌شود). در مقابل سهم بسیار کمی از جمعیت در گروه‌های سنی بالای ۶۵ سال یا سالخورده قرار بگیرد. سیاست‌های افزایش جمعیت در این سال باعث مولید بالا در کل کشور و رشد

بالای جمعیت شده بود و استان تهران نیز همسو با روند کشوری افزایش بسیار زیادی را در میزان مولید و نرخ رشد جمعیت تجربه کرده است.

نمودار ۱۴- هرم سنی جنسی جمعیت استان تهران، در سال ۱۳۶۵

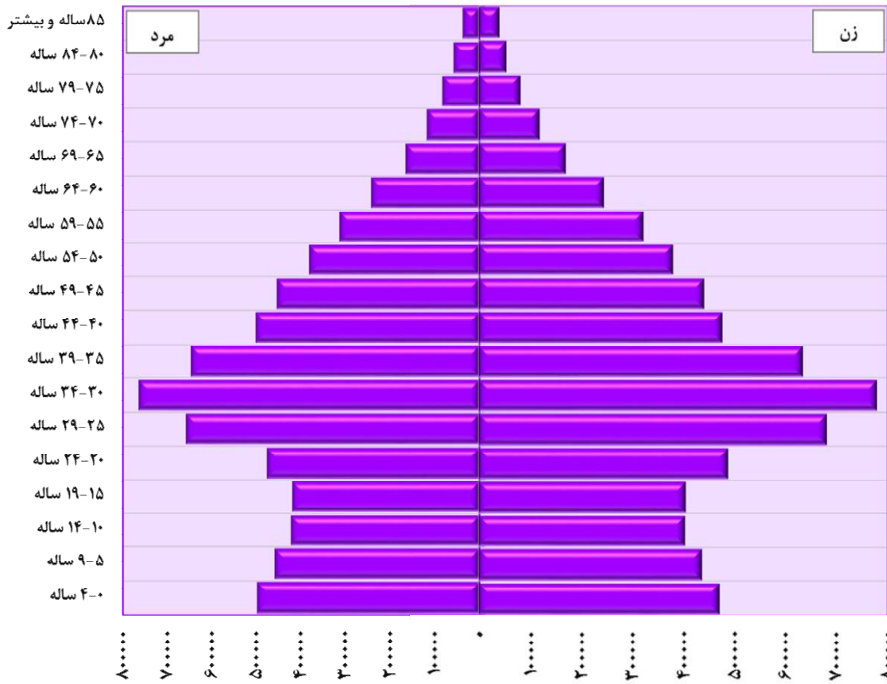
هرم سنی ۱۳۸۵ در استان تهران نشان می‌دهد که در این استان از سرعت مولید نسبت به سال‌های گذشته کاسته شده است و پیک جمعیتی در این استان در گروه سنی ۱۵-۲۹ سال قرار دارد. به عبارت دیگر در این استان سهم بسیار بالایی از جمعیت در این گروه سنی قرار دارد. کاهش سهم جمعیت ۰-۱۴ سال در این دوره کاملاً مشهود می‌باشد که این امر در نتیجه کاهش باروری استان می‌باشد. استان تهران همسو با کل کشور در این سال وارد پنجره جمعیتی شده است به طوری که حجم زیادی از کل جمعیت در سنین فعالیت یا گروه سنی ۱۵-۶۴ سال قرار دارند. در این سال همچنان سهم گروه سنی سالخورده از کل جمعیت ناچیز است هرچند که نسبت به سال‌های قبل اندکی افزایش داشته است.

نمودار ۱۵- هرم سنی جنسی جمعیت استان تهران، در سال ۱۳۸۵

هرم سنی ۱۳۹۵ نشان از تغییرات نسبتاً زیاد در ساختار سنی و جنسی جمعیت در استان تهران دارد. در این سال برخلاف سال‌های گذشته ما شاهد افزایش نسبی در سهم جمعیت سالخورده هستیم. همچنین مقایسه هرم سنی ۱۳۹۵ با هرم‌های سنی گذشته نشان از آن دارد که بیک جمعیتی کشور از گروه‌های سنی ۱۴-۰ سال در حال رسیدن به سنین میان‌سال می‌باشد.

به عبارت دیگر با توجه به روند فعلی در صورت آماده نبودن شرایط جوان و ادامه روند فعلی باروری می‌توان انتظار داشت که در سال‌ها و سرشماری‌های آینده سهم گروه سنی سالخورده افزایش چشمگیری داشته باشد. باید به این نکته اشاره کرد که با آماده کردن شرایط ازدواج برای گروه‌های سنی جوان می‌توان زمینه افزایش مولید در سال‌های آینده را تسهیل کرد و سهم جمعیت ۱۴-۰ سال را افزایش و به تبع آن سهم جمعیت سالخورده را در استان کاهش داد و از سالخوردگی جمعیت در استان جلوگیری کرد.

نمودار ۱۶- هرم سنی جنسی جمعیت استان تهران، در سال ۱۳۹۵

۳-۳-۴-۷- گروه عمده سنی جمعیت

وضعیت توزیع جمعیت در گروه‌های سنی یا سنین مختلف، همان نحوه پراکندگی جمعیت برحسب سن است. سن یکی از متغیرهای اصلی جمعیت است و توزیع آن در گروه‌های مختلف سنی از نظر اقتصادی و اجتماعی حائز اهمیت است.

به استناد نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، از کل جمعیت ۱۳۲۶۷۶۳۷ نفری استان تهران، فقط ۲۶۸۲۵۵۱ نفر در گروه سنی ۰-۱۴ ساله قرار داشته‌اند که در نتیجه اندازه میزان جوانی جمعیت^۹ این

^۹ نسبت گروه سنی کمتر از ۱۵ سال به کل جمعیت ضریب جوانی جمعیت نامیده می‌شود که به "نسبت ورتهام" مشهور است و از تقسیم جمعیت ۰-۱۴ ساله به کل جمعیت به دست می‌آید و نتیجه را جهت سهولت بیان در ۱۰۰ ضرب و به درصد بیان می‌کنند. هرچا که باروری بیشتر و میزان مرگ و میر کودکان کمتر باشد، اندازه این ضریب بیشتر خواهد بود و به همین دلیل از آن به عنوان یکی از ویژگی‌های توسعه یافتگی نیز استفاده می‌کنند. هر جمعیتی که ضریب جوانی آن ۴۰ درصد و بیشتر باشد به عنوان جمعیت دارای ساختار جوان نامیده می‌شود و قرار گرفتن این نماگر در سطح ۲۰ درصد و کمتر نشانه

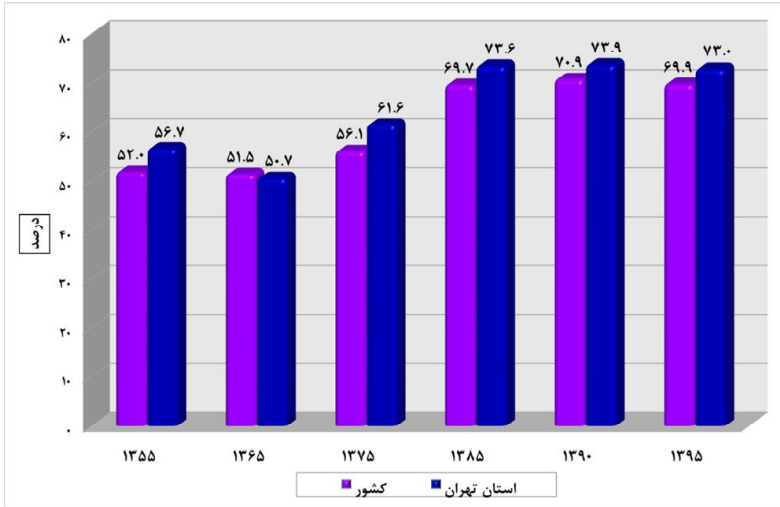
استان در حدود ۲۰/۲ درصد به دست می‌آید. بررسی این رقم و مقایسه آن با رقم مشابه در سال ۱۳۶۵ (معادل ۴۶/۲ درصد) حاکی از کاهش شدید میزان جوانی جمعیت استان در سال ۱۳۹۵ است. گفتنی است که در سال ۱۳۹۵، رتبه استان تهران به لحاظ میزان جوانی جمعیت، ۲۹ بوده به عبارتی بعد از استان‌های تهران و مازندران کم‌ترین میزان جوانی جمعیت در سطح کشور متعلق به استان تهران می‌باشد.

از دیگر ویژگی‌های جمعیتی، میزان کهن‌سالی جمعیت (سهم نسبی جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر در کل جمعیت) است. در مطالعه‌های جمعیت‌شناختی، سالمندی جمعیت به این معنا است که نسبت افراد سالخورده به کل جمعیت، در حال افزایش باشد. به عبارت دقیق‌تر، جمعیت رو به سوی سالمندی، جمعیتی است که بین ۷ تا ۱۴ درصد آن جمعیت را گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیشتر تشکیل دهند. با توجه به تعداد جمعیت واقع در این گروه‌های سنی، در سال ۱۳۹۵، اندازه میزان کهن‌سالی جمعیت استان تهران معادل ۶/۸ درصد است. این میزان در سال ۱۳۶۵ معادل ۳/۱ درصد بوده است. مقایسه میزان کهن‌سالی استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ حاکی از افزایش سهم و شمار مطلق جمعیت این گروه سنی است، بنابراین می‌توان ادعان داشت که جمعیت استان، جمعیتی رو به سالمندی است. پیش‌بینی می‌شود که در سال ۱۴۱۵ بیش از ۱۳ درصد از جمعیت استان تهران در سنین بالای ۶۵ سال باشند.

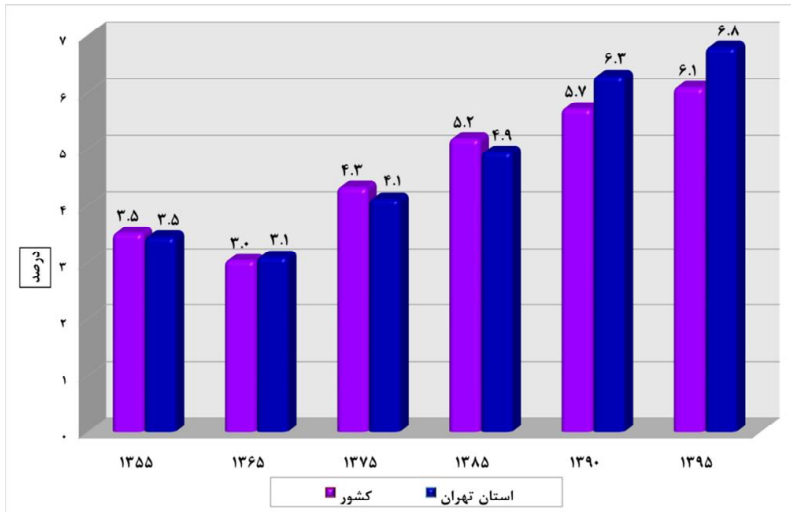
مابه‌التفاوت جمعیت جوان و کهن‌سال از کل جمعیت، جمعیت میان‌سال را تشکیل می‌دهد که جمعیت در سن کار و نیروی بالقوه فعال استان را شامل می‌شوند. در سال ۱۳۹۵، میزان جمعیت میان‌سال استان بیش از ۹ میلیون و ۶۸۲ هزار نفر و سهم آنان از کل جمعیت استان نیز، ۷۳ درصد است. سهم جمعیت میان‌سال استان در سال ۱۳۶۵، معادل ۵۰/۷ درصد بوده است. بررسی این ارقام نشانگر افزایش میان‌سالی جمعیت استان در سال یاد شده است. بدین ترتیب مشخص می‌شود که بیشترین حجم از جمعیت استان، در دوره میان‌سالی به سر می‌برند.

رتبه استان تهران به لحاظ درصد جمعیت واقع در سن کار و نیروی بالقوه فعال (جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله)، ۳ می‌باشد، به عبارتی در مقایسه با بسیاری از استان‌ها، حجم بالایی از جمعیت این استان در گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله قرار دارد.

سالخوردگی جمعیت است. جمعیت‌هایی که ضریب جوانی آن‌ها بین ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد دارای ساختارهای در حال گذار می‌باشند و این گذار معمولاً از جوانی به سالخوردگی است.

نمودار ۱۸- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان تهران و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

نمودار ۱۹- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان تهران و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۳-۴-۸- نسبت جنسی جمعیت

نسبت جنسی یک از شاخصه‌های ترکیب جمعیت است که از نسبت مردان به زنان به ازای هر صد زن بدست می‌آید. بر مبنای یافته‌های زیست‌شناختی، نسبت جنسی در سال‌های اولیه زندگی در بالاترین حد خود و در حدود ۱۰۴ تا ۱۰۶ است و با افزایش سن کاهش می‌یابد. مقدار ۱۰۰ در حدود ۲۰ سالگی مشاهده می‌شود و سپس کاهش ادامه می‌یابد تا به سطح ۵۰ یا ۶۰ در سنین سالخوردگی می‌رسد.

این الگو، به استثنای حالات شدید دخالت انسان یا وجود یک اختلال، باید در اکثر جمعیت‌ها به وقوع پیوندد. بنابراین، چنانچه شرایط خاصی رخ ندهد (مثل مهاجرت شدید یا مرگ و میر بیشتر برای یک جنس) انتظار می‌رود نسبت جنسی همانند روند مورد انتظار باشد.

افزایش یا کاهش نسبت جنسی جمعیت می‌تواند تبعات و آثار بسیاری را در زمینه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی جامعه داشته باشد. با توجه به اهمیت این شاخص، بررسی آن و تغییرات حاصله طی پنج دوره مورد بررسی مفید خواهد بود.

با توجه به اطلاعات ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران و همانگونه که در جدول ذیل نمایش داده شده است طی پنج دوره مورد بررسی شاخص نسبت جنسی جمعیت در استان تغییرات قابل توجهی داشته است، این شاخص از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ روندی کاهشی طی کرده و در سال ۱۳۹۵ دوباره افزایش یافته است و به متعادل‌ترین وضعیت ممکن طی ۲۰ ساله اخیر رسیده است.

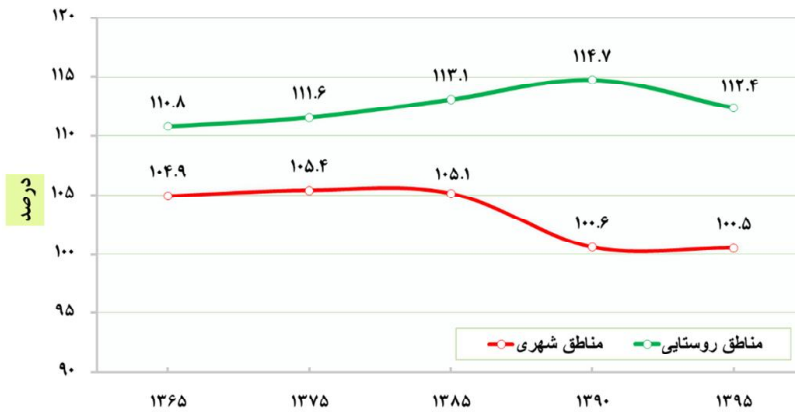
رتبه استان تهران به لحاظ شاخص نسبت جنسی ۲۸ می‌باشد، عبارتی این استان در رده استان‌های با نسبت جنسی پایین و البته متعادل‌تری در مقایسه با دیگر استان‌های کشور می‌باشد.

جدول ۸۰- نسبت جنسی جمعیت استان تهران و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۱۳۶۵-۹۵

سال					جنس/نسبت جنسی	شرح	وضع سکونت	
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵				
۴۰۴۹۸۴۴۲	۳۷۹۰۵۶۶۹	۳۵۸۶۳۳۶۲	۳۰۵۱۵۱۵۹	۲۵۲۸۰۹۶۱	مرد	کشور	کل	
۳۹۴۲۷۸۲۸	۳۷۲۴۴۰۰۰	۳۴۶۲۹۴۲۰	۲۹۵۴۰۳۲۹	۲۴۱۶۴۰۴۹	زن			
۱۰۲/۷	۱۰۱/۸	۱۰۳/۶	۱۰۴/۳	۱۰۴/۶	نسبت جنسی			
۶۶۷۳۶۷۲	۶۱۳۷۹۹۳	۵۸۳۱۴۰۰	۴۶۱۳۱۸۷	۳۵۵۱۴۶۰	مرد	استان تهران		
۶۵۹۳۹۶۵	۶۰۴۵۳۹۸	۵۵۱۳۹۷۵	۴۳۴۵۵۳۵	۳۳۷۲۶۱۱	زن			
۱۰۱/۲	۱۰۱/۵	۱۰۵/۸	۱۰۶/۲	۱۰۵/۳	نسبت جنسی			
۲۹۸۴۱۴۱۴	۲۷۰۲۳۶۳۸	۲۴۵۷۶۴۴۲	۱۸۸۰۵۰۲۳	۱۳۷۶۹۶۱۷	مرد	کشور		نقاط شهری
۲۹۳۰۵۴۳۳	۲۶۶۲۳۰۲۳	۲۳۶۸۳۵۲۲	۱۸۰۱۲۷۶۶	۱۳۰۷۴۹۴۴	زن			
۱۰۱/۸	۱۰۱/۵	۱۰۳/۸	۱۰۴/۴	۱۰۵/۳	نسبت جنسی			
۶۲۴۲۱۸۰	۵۶۶۹۱۳۸	۵۳۳۹۲۳۷	۴۰۱۶۶۸۱	۳۳۰۵۲۹۲	مرد	استان تهران		
۶۲۱۰۰۵۰	۵۶۳۶۶۹۴	۵۰۷۸۷۳۰	۳۸۱۰۸۸۶	۳۱۵۰۴۴۰	زن			
۱۰۰/۵	۱۰۰/۶	۱۰۵/۱	۱۰۵/۴	۱۰۴/۹	نسبت جنسی			
۱۰۶۵۷۰۲۸	۱۰۸۸۲۰۳۱	۱۱۲۸۹۹۲۰	۱۱۷۱۰۱۳۶	۱۱۵۱۱۳۴۴	مرد	کشور		
۱۰۱۲۳۳۹۵	۱۰۶۴۰۹۷۷	۱۰۴۵۸۹۸	۱۱۵۳۷۵۶۳	۱۱۰۸۹۱۰۵	زن			
۱۰۵/۳	۱۰۲/۵	۱۰۳/۱	۱۰۱/۶	۱۰۳/۸	نسبت جنسی			
۴۳۱۴۹۲	۴۶۸۸۵۵	۴۹۲۱۶۳	۵۹۶۵۰۶	۲۴۶۱۶۸	مرد	استان تهران		
۳۸۳۹۱۵	۴۰۸۷۰۴	۴۳۵۲۴۵	۵۳۴۶۴۹	۲۲۲۱۷۱	زن			
۱۱۲/۴	۱۱۴/۷	۱۱۳/۱	۱۱۱/۶	۱۱۰/۸	نسبت جنسی			

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

با توجه به نمودار زیر شاخص نسبت جنسی نقاط روستایی در استان تهران، بسیار بالا گزارش شده است و در سال ۱۳۹۵، به ازای هر ۱۰۰ زن، بیش از ۱۱۲ مرد در نقاط روستایی استان تهران سکونت داشته‌اند. می‌توان گفت که این امر بدلیل مهاجرپذیری بالای استان تهران اتفاق افتاده است، در واقع هزینه‌های مربوط به تهیه مسکن در نقاط شهری استان بسیار بالاست، بنابراین حجم زیادی از مهاجرانی که به صورت انفرادی به این استان آمده‌اند در نقاط روستایی اقامت گزیده‌اند و همین موضوع در نامتعادل شدن شاخص نسبت جنسی تأثیر بسزایی باقی گذاشته است.

نمودار ۲۰- مقایسه نسبت جنسی جمعیت استان تهران به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۱۳۶۵-۹۵

۳-۳-۴-۹- متوسط بعد خانوار

خانوار به افرادی که زیر یک سقف زندگی می‌کنند و معیشت آن‌ها با هم مشترک است، گفته می‌شود. بعد خانوار که تسامحاً به جای خانواده نیز به کار می‌رود، بیشتر یک مفهوم آماری و جمعیت‌شناختی است. عواملی همچون مهاجرت، ورود زنان به بازار کار، سنت‌ها و ارزش‌های رایج در گروه‌های قومی و نژادی مختلف، سطح توسعه اقتصادی و ساختار اقتصادی، نرخ مرگ و میر و زاد و ولد بر اندازه خانوار تأثیر دارند. بررسی و شناخت بعد خانوار کاربردهای بسیاری در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های بخش‌های اجتماعی و مسکن، اشتغال، خدمات و تسهیلات کودکان در شهرها، امنیت غذایی و غیره در شهرها و روستاها دارد. بر این اساس در این بند به بررسی و تحلیل بعد خانوار پرداخته شده است.

متوسط بعد خانوار در استان تهران در سرشماری سال ۱۳۶۵ حدود ۴/۴ نفر به ازای یک خانوار شهری و حدود ۴/۹ نفر به ازای یک خانوار روستایی بوده که در سرشماری‌های بعد به سرعت روند نزولی طی کرده و به ۳/۱ نفر به ازای یک خانوار شهری و همچنین ۳/۵ نفر به ازای یک خانوار روستایی در سال ۱۳۹۵ رسیده است. براساس آخرین نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، متوسط بعد خانوار در استان تهران از کشور، کمتر می‌باشد.

براساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۳/۸ درصد از خانوارهای استان تهران (۵۹۲۰۶۸ خانوار) زن سرپرست می‌باشند و از کل خانوارهای زن سرپرست این استان؛ حدود ۴۵ درصد،

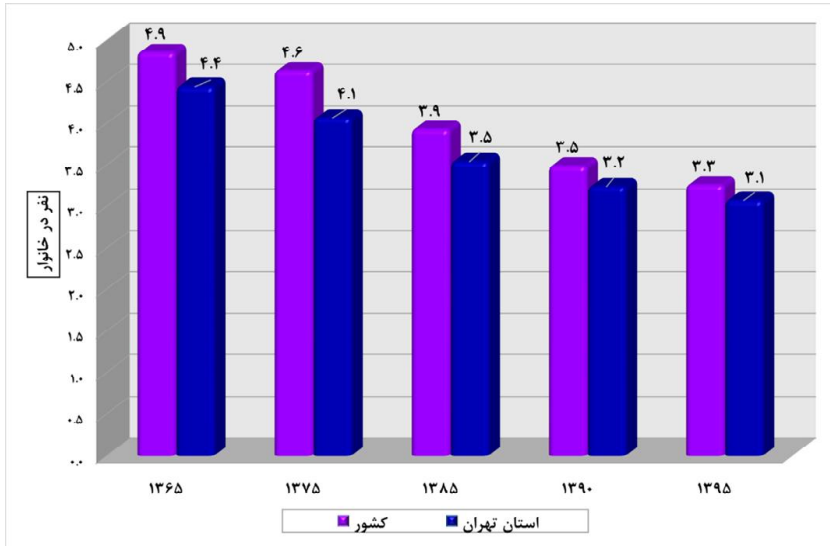
یکنفره (خودسرپرست) می‌باشد، نسبت خانوارهای یک‌نفره در میان خانوارهای مردسرپرست استان معادل ۵ درصد بوده است.

لازم به ذکر است که رتبه استان تهران به لحاظ نسبت خانوارهای زن سرپرست ۲ است، عبارتی این استان بعد از استان سیستان و بلوچستان، بیشترین نسبت خانوار زن سرپرست را به خود اختصاص داده است. نسبت خانوارهای زن سرپرست ساکن در استان تهران گواه بر لزوم توجه بیشتر به خانوارهای زن سرپرست این استان و مسائل و چالش‌هایی که پیش‌روی آنان است، می‌باشد.

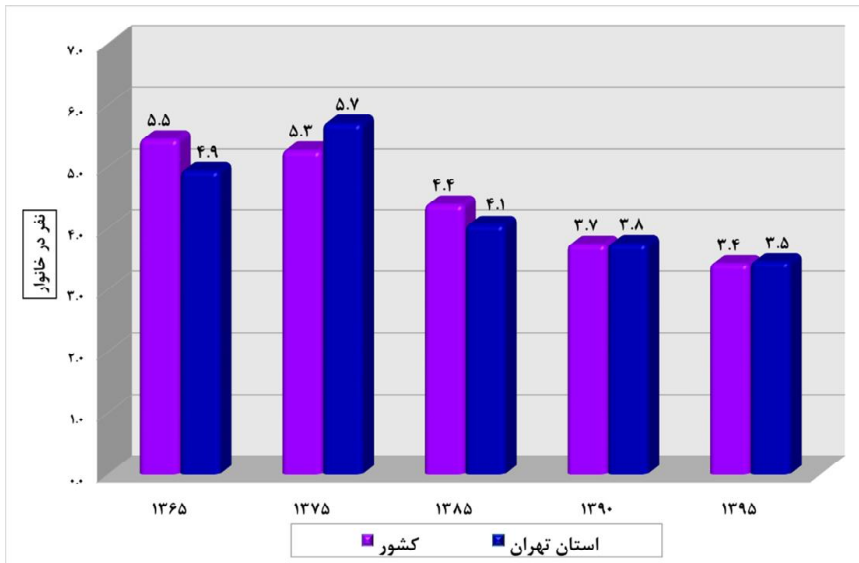
جدول ۸۱- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان تهران و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

تعداد خانوار						
شرح	جنس	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	کل	۹۶۷۲۴۷۷	۱۲۳۸۷۳۴۵	۱۷۳۵۲۶۸۶	۲۱۱۱۰۴۸۱	۲۴۱۹۶۰۳۵
	نقاط شهری	۵۵۲۷۴۷۵	۷۹۴۳۱۸۹	۱۲۲۸۲۹۲۶	۱۵۳۶۵۸۹۲	۱۸۱۲۵۴۸۸
	نقاط روستایی	۴۱۴۵۰۰۲	۴۴۰۵۸۱۴	۵۰۶۹۷۶۰	۵۷۴۴۵۸۹	۶۰۷۰۵۴۷
استان تهران	کل	۱۵۴۶۶۸۰	۲۱۲۲۰۱۱	۳۱۶۸۰۱۲	۳۷۱۹۶۷۶	۴۲۸۸۵۶۳
	نقاط شهری	۱۴۵۱۸۲۷	۱۹۲۳۸۰۵	۲۹۳۹۵۹۱	۳۴۸۵۸۶۶	۴۰۵۲۵۰۷
	نقاط روستایی	۹۴۸۵۳	۱۹۸۲۰۶	۲۲۸۴۰۱	۲۳۳۸۱۰	۲۳۶۰۵۶
متوسط بعد خانوار						
کشور	کل	۵/۱	۴/۸	۴/۱	۳/۶	۳/۳
	نقاط شهری	۴/۹	۴/۶	۳/۹	۳/۵	۳/۳
	نقاط روستایی	۵/۵	۵/۳	۴/۴	۳/۷	۳/۴
استان تهران	کل	۴/۵	۴/۲	۳/۶	۳/۳	۳/۱
	نقاط شهری	۴/۴	۴/۱	۳/۵	۳/۲	۳/۱
	نقاط روستایی	۴/۹	۵/۷	۴/۱	۳/۸	۳/۵

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۱- متوسط بعد خانوارهای نقاط شهری استان تهران و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۶۵

نمودار ۲۲- متوسط بعد خانوارهای نقاط روستایی استان تهران و کشور، در سال های ۹۵-

۱۳۶۵

۳-۳-۴-۱۰- موازنه مهاجرتی

مهاجرت به عنوان یکی از عوامل اصلی پویایی جمعیت، سبب تغییر در ساختار سنی و جنسی و متوسط رشد سالانه جمعیت و تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در مبدأ و مقصد می گردد. خالص مهاجرت از تفاضل مهاجرت به یک منطقه (مهاجرپذیری) و مهاجرت از همان منطقه (مهاجرفرستی) به دست می آید. به عبارت دیگر، میزان خالص مهاجرت بر اساس تفاوت بین آنهایی که به یک جمعیت می پیوندند و آنهایی که آن جمعیت را ترک می کنند، محاسبه می شود.

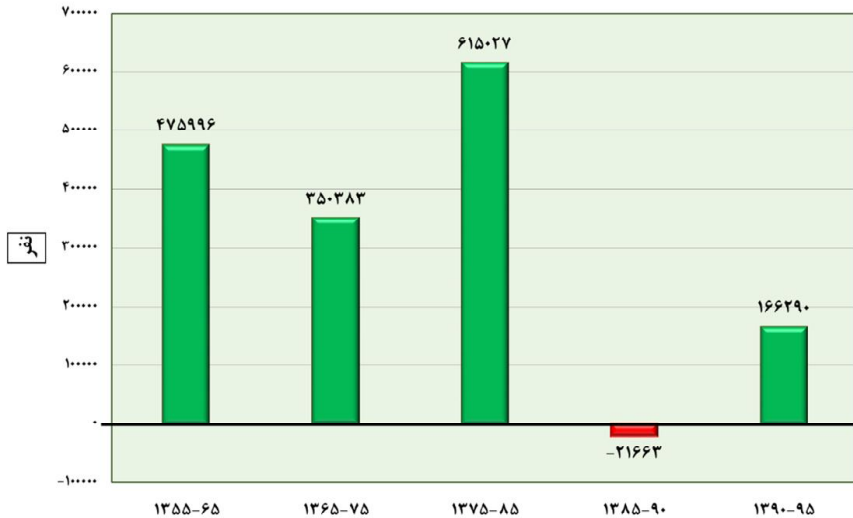
بر اساس جدول زیر همچنان که نمایان است خالص مهاجرت استان تهران^{۱۰} در دوره های ۹۰-۱۳۸۵ منفی بوده و در مابقی دوره ها مثبت بوده است، عبارتی استان تهران به جزء دوره ۹۰-۱۳۸۵، همیشه استانی مهاجرپذیر بوده است. بالاترین میزان مهاجرپذیری استان مربوط به دوره ۸۵-۱۳۷۵ بوده، در این دوره، بیش از ۶۱۵ هزار نفر مهاجر به استان تهران وارد شده است. خالص مهاجرت آخرین دوره سرشماری (۱۳۹۰-۹۵) حاکی است که به ازای هر صد نفری که از استان خارج شده، حدود ۱۴۷ نفر به استان وارد شده است. به علاوه آخرین آمار در دسترس در مورد علت مهاجرت ها حاکی است که جدای از بحث پیروی از خانوار؛ شغل (جستجوی کار و کار بهتر، انتقال شغلی)، دستیابی به مسکن مناسب تر و تحصیل، به ترتیب بیشترین علت مهاجرت به استان تهران ذکر شده است.

جدول ۸۲- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان تهران، طی سرشماری های ۹۵-۱۳۵۵

دوره	مهاجران وارد شده	مهاجران خارج شده	خالص مهاجرت	نسبت خالص مهاجرت به جمعیت استان (درصد)	نسبت مهاجران وارد شده به مهاجران خارج شده (درصد)
۶۵-۱۳۵۵	۷۴۱۹۴۰	۲۶۵۹۴۴	۴۷۵۹۹۶	۶/۹	۲۷۹/۰
۷۵-۱۳۶۵	۸۳۷۳۷۰	۴۸۶۹۸۷	۳۵۰۳۸۳	۳/۹	۱۷۱/۹
۸۵-۱۳۷۵	۱۴۳۸۴۰۶	۸۱۳۳۷۹	۶۱۵۰۲۷	۵/۴	۱۷۴/۷
۹۰-۱۳۸۵	۳۷۹۱۵۸	۴۰۰۸۲۱	-۲۱۶۶۳	-۰/۲	۹۴/۶
۹۵-۱۳۹۰	۵۱۶۹۲۲	۳۵۰۶۳۲	۱۶۶۲۹۰	۱/۳	۱۴۷/۴

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۱۰. جدول مربوط به خالص مهاجرت استان تهران برای تمامی دوره های مورد بررسی، منهای مهاجران درون استانی می باشد.

نمودار ۲۳- خالص مهاجرت استان تهران، طی سرشماری‌های ۱۳۵۵-۹۵

به منظور نشان دادن سهم مهاجرت نسبت به سهم مولید و مرگ و میر (عوامل طبیعی) در تغییرات تعداد جمعیت استان، از شاخص نسبت مهاجرت به جمعیت استفاده می‌شود.

در پنج ساله ۱۳۹۰-۹۵ تعداد مهاجران وارد شده به استان تهران ۸۴۴۹۲۵ نفر بوده که ۷۷۰۲۳۹ نفر از آن‌ها در نقاط شهری و ۷۴۶۸۶ نفر باقی مانده نیز در نقاط روستایی استان سکونت گزیده‌اند به عبارتی دیگر طی دوره مورد بررسی ۶/۲ درصد از جمعیت ساکن در نقاط شهری و ۹/۲ درصد از جمعیت ساکن در نقاط روستایی استان، مهاجر بوده‌اند.

گفتنی است که میزان مهاجرپذیری استان در دوره ۱۳۹۰-۹۵، در مقایسه با دوره‌های قبل افت داشته است. البته کاهش دوره سرشماری را نباید نادیده انگاشت.

بالاترین میزان مهاجرپذیری نقاط شهری استان تهران مربوط به دوره ۱۳۷۵-۸۵ و بالاترین میزان مهاجرپذیری نقاط روستایی استان تهران مربوط به دوره ۱۳۶۵-۷۵ بوده که ۲۱/۱ درصد از جمعیت نقاط شهری و ۵۷/۷ درصد از جمعیت نقاط روستایی در این دروه‌ها، مهاجر بوده‌اند.

جدول ۸۳- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان تهران و کشور به تفکیک وضع سکونت،
طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

دوره	شرح	تعداد			نسبت مهاجرپذیری (به ازای صد نفر جمعیت کل شهری اروستایی)		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۷۵-۱۳۶۵	کشور	۸۷۱۸۷۷۰	۶۱۲۲۶۷۵	۲۵۹۶۰۹۵	۱۴/۵	۱۶/۶	۱۱/۲
	استان تهران	۲۰۵۲۵۶۶	۱۴۰۰۴۲۱	۶۵۲۱۴۵	۲۲/۹	۱۷/۹	۵۷/۷
۸۵-۱۳۷۵	کشور	۱۲۱۴۸۱۴۸	۸۹۹۹۷۰۹	۳۱۴۸۴۳۹	۱۷/۲	۱۸/۶	۱۴/۲
	استان تهران	۲۹۸۳۸۸۹	۲۵۸۸۳۱۶	۳۹۵۵۷۳	۲۲/۲	۲۱/۱	۳۴/۰
۹۰-۱۳۸۵	کشور	۵۵۳۴۶۶۶	۴۳۰۲۰۸۶	۱۲۳۲۵۸۰	۷/۴	۸	۵/۷
	استان تهران	۹۷۸۸۱۱	۸۶۵۰۷۹	۱۱۳۳۳۲	۸	۷/۷	۱۳
۹۵-۱۳۹۰	کشور	۴۳۰۰۹۸۸	۳۵۶۴۷۳۵	۷۳۶۲۵۳	۵/۴	۶	۳/۵
	استان تهران	۸۴۴۹۲۵	۷۷۰۱۳۹	۷۴۶۸۶	۶/۴	۶/۲	۹/۲

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

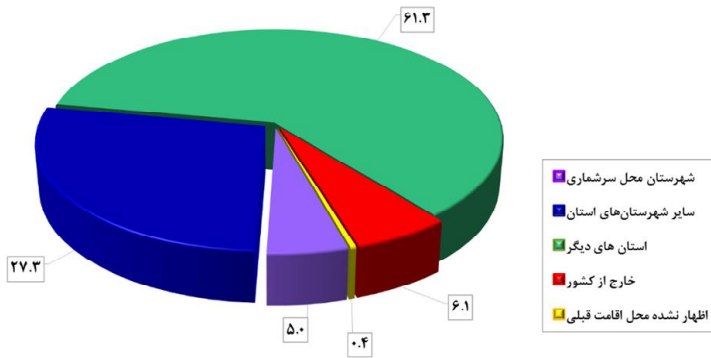
۳-۳-۴-۱۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران

مهاجرت‌های داخلی خود به انواع مختلفی از قبیل مهاجرت‌های شهر به شهر، روستا به شهر، روستا به روستا، شهر به روستا، بین‌استانی، داخل استانی و ... قابل تقسیم هستند که هر کدام از منظر خاصی به موضوع مهاجرت می‌پردازند. در این بخش از گزارش، مهاجران استان تهران برحسب محل اقامت قبلی آنان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و علت پرداختن به این موضوع آگاهی از حجم مهاجرت‌های درون استانی و برون استانی می‌باشد. آگاهی از سهم مهاجرت‌های بین استانی و درون استانی می‌تواند نقش عمده‌ای در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی و مهاجرتی یک منطقه داشته باشد.

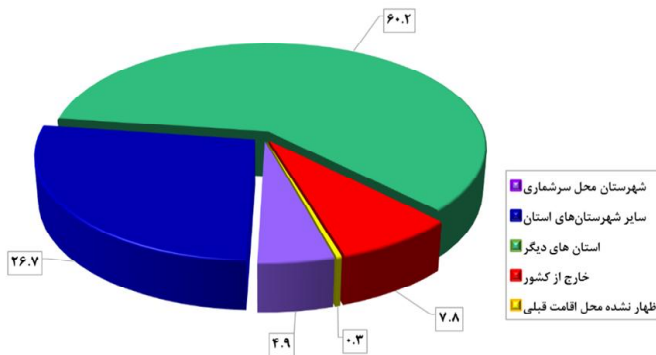
مطابق با نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ از کل مهاجران وارد شده به استان تهران؛ مبدأ اقامت ۶۱/۳ درصد از مهاجران برون استانی (مربوط به استان‌های دیگر) بوده‌اند. مهاجران مربوط به سایر شهرستان‌های استان با ۲۷/۳ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته‌اند و سهم مهاجرت‌های درون شهرستانی (شهرستان محل سرشماری) در مراتب بعدی قرار دارد؛ بنابراین این استان در زمره استان‌هایی است که سهم مهاجرت‌های برون استانی آن، زیاد است. عمده مهاجران برون استانی وارد شده به استان تهران متعلق به استان‌های البرز، لرستان، همدان و خراسان رضوی هستند.

مهاجران خارجی ساکن در استان تهران نیز ۶/۱ درصد از کل مهاجران را به خود اختصاص داده‌اند و عمدتاً مربوط به کشورهای افغانستان، ایالات متحده آمریکا، مالزی و امارات متحده عربی بوده‌اند.

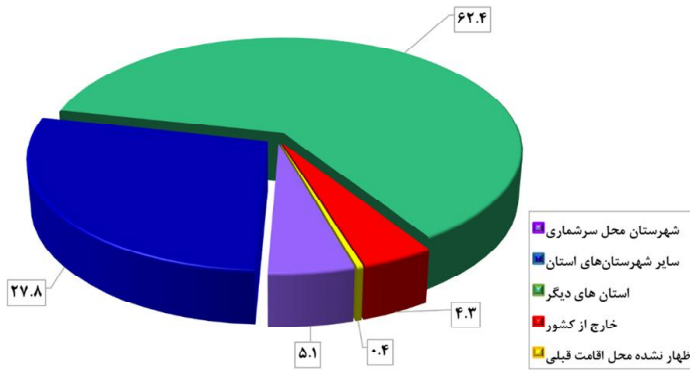
با توجه به نمودارهای زیر می‌توان گفت که جابه‌جایی‌های درون استانی در میان زنان و مردان استان بسیار نزدیک به هم می‌باشد و در سال ۱۳۹۵ حدود ۳۳ درصد از جابه‌جایی‌های زنان استان تهران درون استانی می‌باشد، این رقم برای مردان حدود ۳۲ درصد بدست آمده است. البته سهم زنان مهاجر مربوط به استان‌های دیگر (۶۲/۴ درصد) در استان تهران قابل توجه است و می‌توان گفت که استان تهران در زمره استان‌هایی است که زنان از مسیرهای دورتری توانسته‌اند در این استان سکونت گزینند.

نمودار ۲۴- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان تهران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۲۵- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان تهران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۲۶- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان تهران، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

۳-۳-۴-۱۲- الگوی مهاجرت

بررسی آمار و اطلاعات مهاجرتی، طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد حجم قابل توجهی از مهاجران وارد شده به استان تهران، مبدأ اقامت قبلی‌شان شهر بوده و به شهرهای استان نیز وارد شده‌اند (۷۶/۹ درصد از کل مهاجران). حجم مهاجرت‌های روستا به شهر با ۸/۵ درصد از کل مهاجران، در مرتبه دوم قرار گرفته است، همچنین مهاجرت‌های شهر به روستا با ۶/۳ درصد در مراتب بعدی قرار گرفته‌اند. بررسی گروه سنی مهاجران وارد شده از شهرها به نقاط روستایی استان نشان می‌دهد که نزدیک به ۵۸ درصد از این مهاجران در گروه‌های سنی ۱۵ تا ۳۹ ساله و ۲۰ درصد در گروه‌های سنی بالاتر از ۴۰ سال قرار دارند، می‌توان اذعان کرد که حجم زیادی از این مهاجران؛ بازنشستگان و کارگران فصلی هستند که به طور مقطعی در شهرها اقامت گزیده و در زمان سرشماری در روستاهای نزدیک به شهر اقامت داشته‌اند.

جدول ۸۴- تعداد و توزیع درصد مهاجران واردشده به استان تهران بر حسب الگوی

مهاجرت (بر اساس آخرین جابجایی انجام شده)، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

شرح	الگوی مهاجرت					
	شهر به شهر	روستا به شهر	روستا به روستا	شهر به روستا	خارج از کشور	اظهار نشده محل اقامت قبلی
تعداد	۶۵۰۰۱۶	۷۲۰۷۰	۱۵۱۱۱	۵۳۴۵۹	۵۱۱۹۰	۳۰۷۹
توزیع درصد	۷۶/۹	۸/۵	۱/۸	۶/۳	۶/۱	۰/۴
جمع	۸۴۴۹۲۵					

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۳- ولادت‌های ثبت شده

ولادت یکی از شاخص‌های پویای جمعیتی است. فراوانی ولادت‌ها بیانگر جامعه‌ای است که جمعیت آن قابلیت باروری دارد، مطالعه باروری و ولادت را نمی‌توان از یکدیگر جدا کرد. اما علل و همچنین نتایج این دو پدیده جمعیتی همواره یکسان نیستند و اگر ولادت را بتوان یک پدیده جمعیتی و یا بیولوژیک دانست، عوامل گوناگونی چون عوامل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در امر باروری موثر هستند (کازمی پور، ۱۳۸۳).

در سال ۱۳۸۵ تعداد ۱۹۰۴۵۵ ولادت برای استان تهران ثبت شده بود که این رقم به ۱۷۷۱۲۶ ولادت در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته و طی هشت سال بعد (۱۳۹۸) با روند نزولی به ۱۵۶۵۵۸ ولادت کاهش یافته است. همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود در تمامی مقاطع مورد بررسی، میزان خام ولادت‌های ثبت شده در استان با اختلاف بسیار کمتر از متوسط کشوری بدست آمده است. در سال ۱۳۹۸، استان تهران در رده استان‌های با میزان خام ولادت پایین قرار داشته است.

جدول ۸۵- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان تهران و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۸-۱۳۸۵

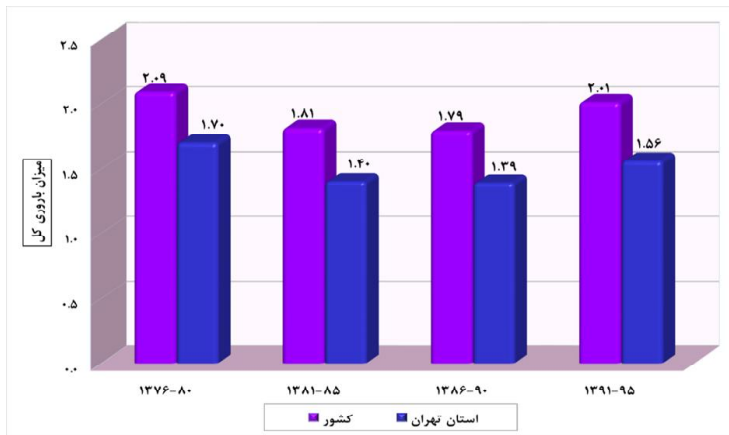
سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل شهری/روستایی		
		جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی	جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۱۲۵۳۹۱۲	۸۴۵۰۵۰	۴۰۸۸۶۲	۱۷/۸	۱۷/۵	۱۸/۴
	استان تهران	۱۹۰۴۵۵	۱۷۹۳۳۲	۱۱۱۲۳	۱۴/۲	۱۴/۶	۹/۶
۱۳۹۰	کشور	۱۳۸۲۲۲۹	۱۰۸۷۹۸۸	۲۹۴۲۴۱	۱۸/۴	۲۰/۳	۱۳/۷
	استان تهران	۱۷۷۱۲۶	۱۷۷۰۲۵	۱۰۱	۱۴/۵	۱۵/۷	۰/۱
۱۳۹۵	کشور	۱۵۲۸۰۵۳	۱۱۷۶۰۳۲	۳۵۲۰۲۱	۱۹/۱	۱۹/۹	۱۶/۹
	استان تهران	۲۰۲۹۲۵	۲۰۱۴۵۰	۱۴۷۵	۱۵/۳	۱۶/۲	۱/۸
۱۳۹۸	کشور	۱۱۹۶۱۳۲	۶۰۳۱۹	۱۱۳۵۸۱۳	۱۴/۴	۱	۵۴/۸
	استان تهران	۱۵۶۵۵۸	۱۵۶۲۱۷	۳۴۱	۱۱/۳	۱۲	۰/۴

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۴-۱۴- میزان باروری کل

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های باروری، میزان کل باروری است. میزان کل باروری عبارت است از شمار فرزندان که یک زن در طول دوران باروری خود با توجه به سن باروری (۴۹-۱۵ سال)، بدون به شمار آوردن مرگ و میرهای فرزندان بدنیا می‌آورد.

تغییرات میزان باروری کل استان تهران و کشور برحسب دوره‌های ۵ ساله، از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۵ در جدول ذیل نمایش داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود روند باروری هم در کشور و هم در استان تهران از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰، روندی کاهشی بوده است و در دوره ۹۵-۱۳۹۱ نسبت به دوره‌های قبل، اندکی افزایش یافته است. همان‌طور که در نمودار نیز قابل مشاهده است میزان باروری کل در استان با اختلاف از میانگین میزان باروری کل کشور، پایین‌تر است. در دوره ۹۵-۱۳۹۱ رتبه استان تهران به لحاظ این شاخص ۲۹ می‌باشد و بعد از استان‌های گیلان و مازندران پایین‌ترین میزان باروری کشور برای این استان ثبت شده است.

نمودار ۲۷- میزان باروری کل استان تهران و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶

۳-۴-۱۵- مرگ و میرهای ثبت شده

یکی دیگر از عوامل و مؤلفه‌های تاثیرگذار بر روند رشد جمعیت میزان مرگ و میر است و دسترسی به آمار دقیق، صحیح و به روز این رویداد بسیار حائز اهمیت می‌باشد. این واقعه برای همه افراد و به صورت ناهمزمان در طول زندگی آن‌ها اتفاق می‌افتد.

میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده برای استان تهران در سال ۱۳۸۵ برابر با ۴/۴ مرگ به ازای هزار نفر جمعیت بوده که طی سال‌های بعد با روندی سینوسی به ۴/۴ مرگ افزایش یافته است. در سال ۱۳۹۸ میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده استان، پایین‌تر از متوسط کشوری گزارش شده است.

جدول ۸۶- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان تهران و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۸-۱۳۸۵

سال	شوخ	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل شهری/روستایی		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۴۰۸۵۶۶	۲۵۷۴۳۶	۱۵۱۱۳۰	۵/۸	۵/۳	۶/۸
	استان تهران	۵۹۰۵۴	۵۷۰۲۸	۲۰۲۶	۴/۴	۴/۷	۱/۷
۱۳۹۰	کشور	۴۲۲۱۳۳	۳۰۵۴۷۵	۱۰۹۶۲۸	۵/۶	۵/۷	۵/۱
	استان تهران	۵۲۷۲۱	۵۲۲۹۸	۴۲۳	۴/۳	۴/۶	۰/۵
۱۳۹۵	کشور	۳۶۹۷۵۱	۲۷۴۸۷۰	۹۴۷۸۸	۴/۶	۴/۶	۴/۶
	استان تهران	۵۵۰۸۶	۵۴۴۵۹	۶۲۷	۴/۲	۴/۴	۰/۸
۱۳۹۸	کشور	۳۹۵۳۱۹	۲۹۵۵۹۶	۹۹۷۲۳	۴/۸	۴/۷	۴/۸
	استان تهران	۶۰۷۱۰	۶۰۳۱۹	۳۹۱	۴/۴	۴/۶	۰/۵

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-۴-۱۶- امید به زندگی

امید به زندگی به عنوان یکی از اندازه‌های خلاصه سلامت جمعیت، به همراه سایر شاخص‌های بهداشتی، نتیجه عملکردهای نظام سلامت را جهت تعیین اولویت‌ها، تخصیص منابع و ارزشیابی برنامه‌های سلامت مشخص می‌کند. بررسی مقادیر امید به زندگی یک جمعیت در طول زمان یا در مکان‌های مختلف با زمان‌های مشابه، امکان مقایسه برآیند نهایی عوامل خطر منتهی به مرگ و عوامل پیشگیری کننده از مرگ و میر را فراهم می‌سازد. به همین جهت یکی از بخش‌های اصلی مورد بررسی در استان تهران، میزان امید به زندگی آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ می‌باشد.

همراه با افزایش خدمات پزشکی و امکانات بهداشتی و ظهور درمان‌های نوین، روند افزایشی در میزان امید به زندگی رخ داده است. در طول سه دوره مورد بررسی نوساناتی در میزان شاخص امید به زندگی استان تهران رخ داده است و در سال ۱۳۹۵ نسبت به دوره‌های قبل، روندی افزایشی داشته است. در استان تهران و همین‌طور کل

کشور، همواره امید به زندگی زنان بیشتر از مردان بوده و البته سرعت رشد این شاخص در زنان نیز بیشتر از مردان بوده است.

در سال ۱۳۹۵ امید به زندگی زنان استان ۷۷/۸ و برای مردان ۷۴/۳ سال بوده است و امید به زندگی زنان استان با اختلاف، بیشتر از امید به زندگی زنان کشور می‌باشد. به طور کلی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، به امید به زندگی مردان استان ۲/۴ سال و به امید به زندگی زنان ۲/۷ سال افزوده شده است.

جدول ۸۲- مقایسه امید زندگی کل کشور و استان تهران به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ (سال)

سال	کل کشور		استان تهران	
	مرد	زن	مرد	زن
۱۳۸۵	۷۱/۷	۷۳/۶	۷۱/۹	۷۵/۱
۱۳۹۰	۷۱/۵	۷۴	۷۱/۳	۷۴/۳
۱۳۹۵	۷۲/۵	۷۵/۵	۷۴/۳	۷۷/۸

مأخذ: براساس اطلاعات مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۷- پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵

برای انجام پیش‌بینی از روش «ترکیبی پیش‌بینی جمعیت» بهره گرفته شده است. در این روش که متداول‌ترین روش پیش‌بینی جمعیت می‌باشد بر اساس عملکرد مجموعه عوامل موثر بر تغییر و تحولات جمعیت یعنی باروری، مرگ و میر، مهاجرت و ترکیب سنی و جنسی جمعیت استفاده شده است.

براساس پیش‌بینی مرکز آمار ایران، جمعیت استان تهران تا سال ۱۴۱۵ به ۱۵ میلیون و ۸۵۵ هزار نفر خواهد رسید، عبارتی از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۱۵، به ازای هر یک سال حدود ۱۲۹۳۶۸ نفر به جمعیت استان اضافه خواهد شد، بنابراین روند افزایش جمعیت در استان بسیار تند خواهد بود. به علاوه، برآوردها حاکی است که در سال ۱۴۱۵ جمعیت ساکن نقاط شهری استان تهران حدود ۹۵/۸ درصد از کل جمعیت را شامل می‌شود و نسبت جمعیت شهرنشین استان، حدود ۱۶ واحد بیشتر از میانگین نسبت جمعیت شهرنشین در کل کشور خواهد بود.

جدول ۸۸- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان تهران، براساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵

سال	شرح	جمع			نقاط شهری			نقاط روستایی		
		مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن
۱۴۰۰	کشور	۸۴۹۷۱۰۰۰	۴۲۹۳۷۰۰۰	۴۲۰۳۴۰۰۰	۶۴۳۹۷۰۰۰	۳۲۵۳۶۰۰۰	۳۱۸۶۱۰۰۰	۲۰۵۷۵۰۰۰	۱۰۴۰۱۰۰۰	۱۰۱۷۳۰۰۰
	استان تهران	۱۴۱۳۴۰۰۰	۷۰۹۴۰۰۰	۷۰۴۰۰۰۰	۱۳۳۴۲۰۰۰	۶۶۹۷۰۰۰	۶۶۴۶۰۰۰	۷۹۱۰۰۰	۳۹۷۰۰۰	۳۹۴۰۰۰
۱۴۰۵	کشور	۸۹۱۲۱۰۰۰	۴۴۹۵۰۰۰۰	۴۴۱۷۱۰۰۰	۶۸۹۸۲۰۰۰	۳۴۷۸۰۰۰	۳۴۱۹۵۰۰۰	۲۰۱۳۹۰۰۰	۱۰۱۶۳۰۰۰	۹۹۷۶۰۰۰
	استان تهران	۱۴۸۴۳۰۰۰	۷۴۳۵۰۰۰	۷۴۰۸۰۰۰	۱۴۱۰۱۰۰۰	۷۰۶۳۰۰۰	۷۰۳۸۰۰۰	۷۴۲۰۰۰	۳۷۲۰۰۰	۳۷۰۰۰۰
۱۴۱۰	کشور	۹۲۴۶۰۰۰۰	۴۶۵۶۲۰۰۰	۴۵۹۸۰۰۰۰	۷۲۸۷۷۰۰۰	۳۶۶۹۴۰۰۰	۳۶۱۸۳۰۰۰	۱۹۵۸۳۰۰۰	۹۸۶۸۰۰۰	۹۷۱۵۰۰۰
	استان تهران	۱۵۴۰۴۰۰۰	۷۷۰۰۰۰۰	۷۷۰۴۰۰۰	۱۴۷۱۱۰۰۰	۷۳۵۳۰۰۰	۷۳۵۷۰۰۰	۶۹۳۰۰۰	۳۴۶۰۰۰	۳۴۷۰۰۰
۱۴۱۵	کشور	۹۵۲۷۸۰۰۰	۴۷۹۰۸۰۰۰	۴۷۳۷۰۰۰۰	۷۶۳۴۷۰۰۰	۳۸۳۸۱۰۰۰	۳۷۹۶۵۰۰۰	۱۸۹۳۲۰۰۰	۹۵۲۷۰۰۰	۹۴۰۵۰۰۰
	استان تهران	۱۵۸۵۵۰۰۰	۷۹۰۷۰۰۰	۷۹۴۸۰۰۰	۱۵۱۸۹۰۰۰	۷۵۷۵۰۰۰	۷۶۱۴۰۰۰	۶۶۶۰۰۰	۳۳۲۰۰۰	۳۳۴۰۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۸- جمع بندی

- استان تهران به عنوان اولین استان پرجمعیت کشور، با جمعیتی بالغ بر ۱۳ میلیون و ۹۷۳ هزار نفر (برآورد مرکز آمار ایران برای سال ۱۳۹۹)، ۱۶/۶ درصد از جمعیت کشور را شامل می‌شود.
- بالا بودن نسبت جمعیت شهرنشین و پایین بودن نسبت جمعیت روستانشین در مقایسه با بسیاری از استان‌های کشور از جمله ویژگی‌های برجسته‌ی جمعیت در این استان محسوب می‌شود، براساس برآورد مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۹، بیش از ۹۴ درصد جمعیت استان را شهرنشینان تشکیل می‌دهند.
- استان تهران کم‌ترین نسبت جمعیت ۱۴-۰ ساله و بیشترین نسبت جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر را از کل جمعیت؛ بعد از استان‌های گیلان و مازندران در سطح کشور به خود اختصاص داده است.
- به استناد نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، ۶/۸ درصد از جمعیت استان تهران سالمند می‌باشند و بخش اعظمی از جمعیت این استان (بیش از ۵۶ درصد) در گروه‌های سنی بالاتر از ۳۰ سال قرار دارند.
- در سال ۱۳۹۵، میانگین سنی جمعیت استان تهران، برابر با ۳۲/۲ سال بوده است.
- رشد سالانه جمعیت استان تهران بیشتر متأثر از عامل مهاجرت می‌باشد. میانگین رشد جمعیت طی ۲۰ ساله‌ی منتهی به سال ۱۳۹۵ در این استان برابر با ۱/۸۵ درصد می‌باشد و میانگین رشد سالانه جمعیت استان طی

سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ برابر با ۱/۹۴ درصد می‌باشد، این درصد رشد از میانگین رشد جمعیت در کل کشور بالاتر می‌باشد.

- پایین بودن رشد سالانه جمعیت در نقاط روستایی از جمله مسائل جمعیتی در این استان محسوب می‌شود.
- پیش‌بینی‌های مرکز آمار حاکی است که اگر جمعیت استان با این روند ادامه پیدا کند در سال ۱۴۱۵ جمعیت برابر با ۱۵۸۵۵۰۰۰ نفر خواهد بود. عبارتی طی ۲۰ ساله ۱۳۹۵ تا ۱۴۱۵ سالانه حدود ۲۵۸۷۳۶۳ نفر به جمعیت استان اضافه خواهد شد که این رقم با توجه به تراکم جمعیت و گنجایش کنونی آن، بسیار بالا است.
- قرارگیری حجم عظیمی از جمعیت در سنین کار و فعالیت یکی از چالش‌های پیش‌روی جمعیت استان در زمینه‌ی ازدواج، اشتغال، مسکن و ... می‌باشد.
- پایین بودن میزان خام ولادت‌های ثبت شده استان به‌ویژه در مناطق روستایی در سال ۱۳۹۸ و سال‌های قبل از آن، بسیار نگران‌کننده است. رتبه استان تهران به لحاظ این شاخص ۲۶ می‌باشد، عبارتی در رده استان‌های دارای میزان پایین ولادت ثبت شده در سطح کشور قرار دارد.
- در طول ۵ ساله‌ی ۹۵-۱۳۹۱ رتبه استان تهران به لحاظ شاخص میزان باروری برابر با ۲۹ بوده است و در رده استان‌های با میزان پایین باروری قرار داشته است.
- آمار مهاجرت استان (با کسر مهاجرت‌های داخل استانی) نشان می‌دهد که جمعیت مهاجر وارد شده به استان (طی دوره ۹۵-۱۳۹۰) حدود ۴/۳ درصد جمعیت از استان و بدون کسر مهاجرت‌های درون استانی، ۶/۴ درصد از جمعیت استان را شامل می‌شود.
- عمده مهاجرین برون استانی وارد شده به استان تهران به ترتیب متعلق به استان‌های البرز، لرستان، همدان و خراسان رضوی هستند.
- الگوی مهاجرت استان نیز حاکی است که حدود ۷۷ درصد جابه‌جایی‌های جمعیتی در استان شهر به شهر بوده است و میزان مهاجرت روستا به شهر با حدود ۹ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته است.
- برتری الگوی مهاجرت شهر به شهر به معنای حرکت جمعیت از شهرهای کوچک به سمت شهرهای بزرگ به‌ویژه مراکز شهرستانی و در نتیجه برهم خوردن توازن جمعیتی در سطح استان می‌باشد.
- از مجموع ۱۶ شهرستان استان، سهم جمعیتی ۴ شهرستان نزدیک به ۸۰ درصد از کل جمعیت استان می‌باشد.

- رتبه استان تهران به لحاظ شاخص تراکم جمعیت ۱ می‌باشد بعبارتی پرتراکم‌ترین استان کشور به لحاظ تعداد به ازای هر یک کیلومترمربع است. تراکم جمعیت در شهرستان‌های استان از حدود ۹۷۵۱ نفر در کیلومترمربع در شهرستان بهارستان تا حدود ۱۴ نفر در شهرستان فیروزکوه در نوسان می‌باشد.
- در خصوص متوسط بعد خانوارهای ساکن در این استان باید گفت که بعد خانوار پایین‌تر از میانگین کشوری گزارش شده است و نکته حائز اهمیت در مورد خانوارهای استان این است که؛ براساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۳/۸ درصد از خانوارهای استان (معادل ۵۹۲۰۶۸ خانوار) زن سرپرست هستند و از کل خانوارهای زن سرپرست نزدیک به ۴۵ درصد یک‌نفره (خود سرپرست) می‌باشند.

۳-۳-۵- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی - عمومی در استان تهران

۳-۳-۵-۱- تعلیم و تربیت رسمی - عمومی

آموزش عمومی شامل دوره‌های ابتدایی، راهنمایی، متوسطه عمومی و فنی و حرفه‌ای می‌باشد و مسئولیت اجرای آن با وزارت آموزش و پرورش است. شایان ذکر است که از سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ با تغییر نظام آموزش عمومی مقاطع تحصیلی شامل ابتدایی، متوسطه دوره اول و متوسطه دوره دوم است. در این بخش تلاش خواهد شد، در ابتدا آمار بخش تعلیم و تربیت رسمی عمومی با تمرکز بر استان تهران ارائه شود و در نهایت ضمن احصاء مهم‌ترین مسائل و چالش‌های آموزش عمومی راهکارهایی برای بهبود این وضعیت پیشنهاد خواهد شد.

۳-۳-۵-۱-۱- گزیده آمار و اطلاعات

- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ از مجموع ۲۲۳۵۲۱۹ دانش‌آموز مشغول به تحصیل در سطح استان، ۹۵۴۲ نفر در دوره آموزش استثنایی (۴۲٪ درصد و ۶/۱۵ درصد دانش‌آموزان استثنایی کشور)، ۷۸۷۰۹ نفر در دوره پیش‌دبستانی (۵۲/۳ درصد دانش‌آموزان)؛ ۱۱۶۲۵۷۸ نفر در دوره ابتدایی (۵۲/۰۲ درصد و پایین‌تر از میانگین کشوری با ۵۴/۶ درصد)، ۵۰۹۱۶۲ نفر در دوره متوسطه اول (۲۲/۷۷ درصد و بالاتر از میانگین کشوری با ۲۲/۷ درصد)، ۴۲۱۱۶۴ نفر در دوره متوسطه دوم (۱۸/۸۴ درصد و بالاتر از متوسط کشوری با ۱۸ درصد) و ۵۴۰۶۴ دانش‌آموز در دوره بزرگسال (۲/۴۱ درصد) مشغول به تحصیل بوده‌اند.
- از کل دانش‌آموزان استان ۵۱/۲۱ درصد را پسران و ۴۸/۷۹ درصد را دختران تشکیل می‌دهند.

- نرخ پوشش تحصیلی در استان تهران تقریباً کامل می‌باشد و کودکان بازمانده از تحصیل بر اساس آمار ارائه شده توسط استانداری تهران حدود ۳۰۰۰ نفر می‌باشد که غالب آن‌ها متعلق به شهرستان‌های استان تهران می‌باشد. بازماندگان از تحصیل در شهر تهران بسیار اندک‌شمار است که در آمار درج نمی‌شود.
- تراکم جمعیت دانش‌آموزی تهران و شهرستان‌های تهران بسیار بالا می‌باشد. به طور مثال در شهرستان شهریار این تراکم به ۴۵ دانش‌آموز در یک کلاس هم می‌رسد. یکی از مهم‌ترین دلایل این وضعیت مهاجرت بالا به استان تهران است که سالانه حدود ۲۰۰ هزار نفر به این استان مهاجرت می‌کنند که برای ارائه خدمات آموزشی به آن‌ها زیرساخت‌ها افزایش پیدا نمی‌کنند.
- بر اساس آمار سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، سرانه مطلوب فضای آموزشی در کشور ۸/۴ متر مربع است. سرانه متوسط فضای آموزشی در کشور نیز ۵/۱۸ متر مربع است.^{۱۱} در استان تهران سرانه فضای آموزشی ۳/۸ متر می‌باشد و پایین‌تر از میانگین کشوری است. استان تهران در کنار استان البرز پایین‌ترین سرانه فضای آموزشی در کشور را دارد. بر این اساس به نظر می‌رسد که کمبود فضای آموزشی مهم‌ترین معضل آموزشی استان محسوب می‌شود.
- بر اساس آمار حدود ۳۰ درصد از مدارس استان تهران نیازمند تعمیر و مقاوم‌سازی هستند.
- بر اساس اطلاعات سالنامه آماری سال ۱۳۹۸ استان تهران حدود ۹۰ هزار نفر شاغل در آموزش و پرورش هستند که شامل گروه معلمان (آموزگار، دبیر، هنرآموز و استادکار)، گروه مدیریت (مدیر، معاون پرورشی، معاون فناوری، معاون اجرایی، معاون امور عمومی و معاون آموزشی) و گروه کیفیت‌بخشی (شامل مشاور، مربی امور تربیتی پرورشی، مراقبت سلامت، سرپرست بخش، سرپرست آموزش، سرپرست شبانه‌روزی، مسئول سوادآموزی مجتمع، مسئول توانبخشی و متصدی سایت رایانه) می‌باشد. با این وجود، استان تهران فقط در بخش شهرستان‌های استان تهران با کمبود حدود ۱۰ هزار نیرو روبرو است.
- بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش استان، دسترسی به سامانه شاد در شهر تهران، حدود ۷۰ درصد و در شهرستان‌های استان تهران حدود ۸۰ درصد می‌باشد. آن دسته از دانش‌آموزانی که به شبکه شاد دسترسی ندارند تعدادی در کلاس‌های حضوری (دانش‌آموزان روستایی)، تعدادی از آموزش‌های تلویزیونی و تعدادی نیز از درسنامه‌ها و محتوای درسی تولید شده از سوی مدارس، استفاده می‌کنند.

^{۱۱} در فضای آموزش شهری سرانه ۴/۹۶ متر مربع و در فضاهای آموزش روستایی سرانه ۵/۸۱ متر مربع است.

جدول ۸۹- آمار و اطلاعات بخش آموزش و پرورش استان تهران

سال و مقطع تحصیلی	جمع	پسر	دختر	معلم	مدیریت و کیفیت بخشی	تعداد آموزشگاه	تعداد کلاس درس
۹۹-۱۳۹۸	۲۲۳۵۲۱۹	۱۱۴۶۶۷۶	۱۰۹۰۵۴۳	۵۸۵۶۷	۲۶۴۰۲	۱۱۴۵۲	۸۱۶۵۶
آموزش استثنایی	۹۵۴۲	۵۸۰۱	۳۷۴۱	۱۵۷۸	۸۴۶	۲۰۲	۱۴۴۹
پیش دبستانی	۷۸۷۰۹	۳۹۵۷۹	۳۹۱۳۰	۱۷۹۷	۰	۲۶۴۱	۴۳۰۷
ابتدایی	۱۱۶۲۵۷۸	۵۹۸۴۳۷	۵۶۴۱۴۱	۲۳۹۸۰	۱۲۰۳۲	۳۸۵۰	۳۹۹۰۴
متوسطه دوره اول	۵۰۹۱۶۲	۲۶۰۲۵۶	۲۴۸۹۰۶	۱۳۲۵۷	۶۵۴۶	۲۱۷۲	۱۷۱۸۰
متوسطه دوره دوم	۴۲۱۱۶۴	۲۰۹۱۷۷	۲۱۱۹۸۷	۱۷۸۸۸	۶۸۰۱	۱۹۶۹	۱۸۵۸۳
بزرگ سال (دوره اول متوسطه)	۲۹۷۲	۱۷۲۴	۱۲۴۸			۹۲	۴۵
بزرگ سال (دوره دوم متوسطه)	۵۱۰۹۲	۲۹۷۰۲	۲۱۳۹۰	۶۷	۱۷۷	۵۲۶	۱۸۸

۳-۳-۵-۱-۲- مهم ترین مسائل آموزش و پرورش استان تهران

۱. کمبود فضای آموزشی و پایین ترین سرانه فضای آموزشی در کشور؛
۲. کمبود نیروی انسانی (۱۰ هزار معلم)؛
۳. فرسوده و غیراستاندارد بودن ۳۰ درصد از مدارس و تجهیزات آموزشی آنها؛
۴. نرخ بالای ترک تحصیل و بازماندگی از تحصیل در شهرستان های استان تهران؛
۵. عدم دسترسی حدود ۲۵ درصد دانش آموزان به سامانه شاد به دلیل نبودن اینترنت و گوشی های هوشمند؛
۶. مشکلات معیشتی شدید معلمان شهر تهران به دلیل افزایش بی رویه هزینه های زندگی در تهران به خصوص در حوزه مسکن؛

۳-۳-۵-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی

به منظور بهبود وضعیت تشریح شده در بالا و انجام اقدامات مقتضی در خصوص مسایل احصائی راهکارهای زیر ارائه می گردد:

۱. تأمین، تجهیز و نوسازی فضای آموزشی در سطح استان؛
۲. تأمین نیروی انسانی از طریق دانشگاه فرهنگیان، تبدیل وضعیت نیروهای حق التدریس و

۳. رصد، احصاء و شناسایی افراد بازمانده از تحصیل در سطح استان و کاربست برنامه آبا(آشتی با آموزش) به منظور بازگرداندن این افراد به چرخه آموزش؛
۴. بهبود وضعیت دسترسی به آموزش‌های مجازی(سامانه شاد) از طریق ایجاد زیرساخت‌ها و؛
۵. انجام اقدامات تمهیدی و حمایتی از فرهنگیان شهر تهران به خصوص در حوزه مسکن؛

۳-۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان تهران

وضع سواد در بین افراد جامعه یکی از معیارهای مهم در تعیین میزان توسعه‌یافتگی کشورها بشمار می‌آید و بررسی روند تغییرات آن بیانگر چگونگی پیشرفت و توسعه نیروی انسانی در آن جامعه است. یکی از مهم‌ترین شاخص‌ها در این زمینه میزان باسوادی است. به طور کلی، بررسی این شاخص در سال‌های بعد از انقلاب حاکی از روند افزایشی آن و توجه به مسئله آموزش عمومی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های کشور است. با این مقدمه کوتاه در این بخش تلاش خواهد شد وضعیت سواد در استان تهران مورد بررسی قرار گیرد و در نهایت دلالت‌های این مطالعه برای تدوین برنامه‌های راهبردی استان استخراج شود.

جدول ۹۰- وضعیت نرخ باسوادی در استان تهران

نرخ باسوادی(درصد)	جنس/ سکونت‌گاه
۹۴/۶	مردان
۹۱/۲	زنان
۹۳/۵۰	شهری
۸۴/۳	روستایی
۹۲/۹	نرخ کلی سواد

۳-۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات

براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵ میزان باسوادی مردان و زنان ۶ ساله و بیشتر استان به ترتیب معادل ۹۴/۶ درصد (بالاتر از متوسط کشوری با ۹۱ درصد) و ۹۱/۲ (بالاتر از متوسط کشوری با ۸۴/۲) بوده است. میزان با سوادی در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۹۳/۵۰ درصد(بالاتر از متوسط کشوری با ۹۰/۸) و ۸۴/۳ درصد (بالاتر از متوسط کشوری با ۷۸/۵) درصد بوده است. فاصله باسوادی مردان و زنان در سطح استان حدود ۳ درصد و فاصله باسوادی در نقاط شهری و روستایی حدود ۹ درصد می‌باشد. به طور کلی استان تهران در شاخص‌های چهارگانه از سطح متوسط کشوری بالاتر می‌باشد. به طور کلی بر اساس شاخص‌های کلی سواد، تهران در جایگاه اول کشوری قرار می‌گیرد.

- بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ شهرستان تهران با ۹۴/۸ درصد و شهرستان پیشوا با ۸۴/۳ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین میزان باسوادی را در استان تهران دارا هستند. در سال ۱۳۹۸ نیز حدود ۱۱۹۲۲ نفر در دوره‌های سه گانه سوادآموزی، تحکیم و انتقال شرکت کرده‌اند.
- بر اساس آخرین آمار معاونت سوادآموزی اداره کل آموزش و پرورش تهران، حدود ۱۲۰ مرکز یادگیری محلی در استان وجود دارد که در کنار آموزش سواد پایه به سوادآموزان این استان مواردی شامل حرفه‌آموزی و ایجاد اشتغال و تولید نیز جزء فعالیت آن‌ها است. بر اساس آمار سازمان نهضت سوادآموزی حدود ۵۱۲ مرکز یادگیری محلی در کشور وجود دارد که سهم استان تهران حدود ۲۳/۴۳ درصد می‌باشد.

۳-۳-۵-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی

۱. مهاجرپذیری تهران مهم‌ترین معضل سوادآموزی در استان تهران؛
۲. نبود آمار دقیق در خصوص بیسوادان استان تهران و اطلاعات اسمی آن‌ها؛
۳. بی رغبتی و انگیزه پایین سوادآموزان برای دریافت خدمات سوادآموزی؛
۴. تعداد بالای افراد کم‌سواد و خطر بازگشت به بی‌سوادی (۵۰۰ هزار نفر افراد کم‌سواد و بی‌سواد در تهران)؛
۵. شکست پروژه انسداد مبادی بیسوادی توسط وزارت آموزش و پرورش به دلیل فقدان قوانین ضامن اجرا؛
۶. بی توجهی مسئولان فرهنگی استان و عدم حساسیت آن‌ها به موضوع سوادآموزی؛
۷. فراهم نبودن زمینه ادامه تحصیلات برای سوادآموزان (به طور مثال در کلان‌شهر تهران حدود ۵۰ مدرسه آموزش بزرگسالان وجود دارد)

۳-۳-۵-۳- راهکارهای پیشنهادی

- ۱- در نظر گرفتن بودجه و امکانات لازم برای ارتقای سواد مهاجران بر اساس آمار مهاجرت در سال‌های اخیر به تهران؛
- ۲- استفاده از ظرفیت سایر دستگاه‌های اجرایی برای شناسایی اسمی افراد بی‌سواد؛
- ۳- انجام اقدامات فرهنگی و انگیزه‌بخش برای ایجاد گرایش به سوادآموزی در افراد بیسواد؛
- ۴- انسداد مبادی بازگشت به بی‌سوادی (به طور مثال تولید محتوای ساده برای نوآموزان و کم‌سوادان)؛

- ۵- انسداد مبادی بی سوادی توسط آموزش و پرورش با کمک نهادهای سهیم و موثر در فرایند تعلیم و تربیت؛
- ۶- اولویت‌گذاری مسئله سواد برای دستگاه‌های فرهنگی و ارائه بودجه‌های کافی برای عملیاتی شدن آن؛
- ۷- افزایش تعداد مدارس شبانه روزی بزرگسالان در تهران با توزیع متناسب در مناطق مختلف آموزشی؛

۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان تهران

۳-۵-۳-۱- آمار و اطلاعات

- در حوزه آموزش عالی با توجه به تقسیم‌بندی‌های صورت گرفته مبتنی بر سیاست‌ها و ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران (مصوبه جلسه ۷۷۶ مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۱۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی) استان تهران در منطقه ۱ جانمایی شده است: منطقه ۱ شامل استان‌های تهران و البرز و دانشگاه‌های تهران، شهید بهشتی، الزهرا(س)، صنعتی شریف، علامه طباطبایی، صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی، تربیت مدرس، صنعتی امیرکبیر، علم و صنعت، هنر و خوارزمی است.
- در سال ۹۹-۹۸ تعداد کل دانشجویان استان برابر ۶۹۳۰۶۸ نفر بوده است که ۳۴۷۳۱۹ نفر (۵۰/۱۱) درصد مرد و ۳۴۵۷۴۹ نفر (۴۹/۸۹) درصد زن بوده‌اند.
- از کل دانشجویان ۱۰/۵۲ درصد در مقطع کاردانی (۷۲۹۲۷ دانشجو)، ۵۷/۱۱ درصد در مقطع کارشناسی (۳۹۵۸۶۱ دانشجو)، ۲۲/۲۰ درصد در مقطع کارشناسی ارشد (۱۵۳۹۲۸ دانشجو)، ۱۰/۱۵ درصد در دکتری حرفه‌ای و تخصصی (۷۰۳۵۲ دانشجو) تحصیل می‌کنند.
- بر اساس آمار، از تعداد کل دانشجویان استان:
 ۱. ۶/۵۱ درصد (۴۵۱۳۱ دانشجو) در گروه پزشکی (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۷/۲۶ درصد)؛
 ۲. ۴۷/۵۵ درصد (۳۲۹۵۹۰ دانشجو) در گروه علوم انسانی (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۴۸/۵ درصد)؛
 ۳. ۷/۴۷ درصد (۵۱۸۱۹ دانشجو) در گروه علوم پایه (بالا‌تر از متوسط کشوری با ۶/۲ درصد)؛
 ۴. ۲۶/۴۵ درصد (۱۸۳۳۳۵ دانشجو) در گروه فنی مهندسی (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۲۶/۵)؛
 ۵. ۱/۹۹ درصد (۱۳۸۶۴ دانشجو) در گروه کشاورزی و دامپزشکی (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۳/۷۶ درصد)؛

۶. ۱۰/۰۰ درصد (۶۹۳۲۹ دانشجوی) در گروه هنر (بالاتر از متوسط کشوری با ۳/۳۷ درصد) مشغول به تحصیل بوده‌اند.

- دانش‌آموختگان دوره‌های تحصیلی مختلف در سال ۹۸-۱۳۹۷، ۱۳۶۶۶۵ نفر بوده‌اند که از این تعداد:
 ۱. ۱۸/۴۱ درصد مربوط به دوره کاردانی (۲۵۱۶۳ نفر)؛
 ۲. ۴۸/۱۶ درصد مربوط به دوره کارشناسی (۶۵۸۲۴ نفر)؛
 ۳. ۲۸/۰۷ درصد مربوط به دوره کارشناسی ارشد (۳۸۳۷۵ نفر)؛
 ۴. ۱/۱۳ درصد مربوط به دکتری حرفه‌ای (۱۵۴۵ نفر)؛
 ۵. ۴/۲۱ درصد مربوط به دکتری تخصصی (۵۷۵۸ نفر)؛
- بر اساس آمار ارائه شده در سال ۱۳۹۵ در استان تهران ۴۰۵ موسسه آموزش عالی وجود دارد (۱۳/۹ از مؤسسات آموزش عالی کشور) که شامل ۳۲ واحد دولتی (وزارت عتف)، ۶۳ واحد دانشگاه پیام‌نور، ۲۰۷ واحد علمی - کاربردی، ۱۰ واحد دانشگاه فرهنگیان، ۸ موسسه فنی و حرفه‌ای، ۲۴ دستگاه اجرایی، ۷ واحد وزارت بهداشت، ۲۰ موسسه غیردولتی - غیرانتفاعی و ۳۴ واحد دانشگاه آزاد می‌باشد.
- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، تعداد آموزشگران دانشگاهی تمام‌وقت مؤسسات آموزش عالی، ۲۱۶۱۳ نفر بوده است. ۶۹ درصد (۱۴۹۶۸) از آموزشگران مرد و ۳۱ درصد (۶۶۴۵) زن بوده‌اند.
- نسبت دانشجویان به استاد بر اساس آمار وزارت عتف حدود ۴۴/۵۶ می‌باشد که نسبت به متوسط کشوری که ۴۹/۷ نفر می‌باشد در سطح بالاتری قرار دارد.
- بر اساس آمار آمایش آموزش عالی سهم شاغلان با تحصیلات عالی به کل شاغلان استان حدود ۲۹/۶۱ درصد است و سهم شاغلان با تحصیلات عالی استان به کل شاغلان عالی کشور ۲۴/۳۷ درصد می‌باشد.

۳-۳-۵-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش عالی

- بر اساس گزارشات و تحلیل‌های ارائه شده مهم‌ترین مسائل آموزش عالی استان به شرح ذیل می‌باشد:
۱. کثرت و تمرکز دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی غیردولتی و با کیفیت پایین در سطح استان؛
 ۲. مدرک گرایی و بی توجهی به مهارت‌افزایی به خصوص در خصوص دانشگاه علمی - کاربردی؛
 ۳. پیوند ضعیف دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی با مسائل و مشکلات جامعه به دلایل متنوع و گوناگون (به طور مثال در سال‌های اخیر غالب مشکلاتی که کشور با آن دست به گریبان بوده است با وجود این که از طرف نهاد دانشگاه و بدنه نخبگانی مورد بررسی قرار گرفته و راه‌های علمی و

- عملیاتی برای آن‌ها ارائه شده است در نهایت با تصمیمات سیاسی و غیر عملی به مسائل بغرنج‌تری ختم شده است. این نشان می‌دهد که نباید مقصر این پیوند ضعیف را صرفاً نهاد دانشگاه دانست؛
۴. بی‌توجهی مؤسسات آموزشی و نهاد دانشگاه به مسائل فرهنگی و رفتارهای اجتماعی؛
 ۵. توسعه نامتناسب فضای مجازی به خصوص در مواجهه با دوران کرونا؛
 ۶. عدم تناسب رشته‌ها با نیازهای بازار کار، شرایط بومی منطقه و مزیت‌های نسبی موجود کشور به دلیل فقدان آمایش آموزش عالی؛
 ۷. درصد پایین پایان‌نامه‌های دانشجویی تحت حمایت مالی خارج از دانشگاه؛
 ۸. پایین بودن سرانه فضای کالبدی در سطح استان (تراکم بالای دانشجویان)؛

۳-۳-۵-۳- راهکارهای پیشنهادی

۱. کاهش و تجمیع دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در سطح استان و افزایش کیفیت این مؤسسات؛
۲. ماموریت‌گرایی و مهارت‌محور نمودن رشته‌های علمی و استفاده از راهکار تغییر از عرضه محوری به تقاضا محوری به منظور کاهش بیکاری؛
۳. انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان و کشور؛
۴. اولویت دادن به مسائل فرهنگی و اجتماعی در آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی؛
۵. توسعه متناسب فضای مجازی (دو فضایی نمودن متناسب امور اجرایی، آموزشی و پژوهشی دانشگاه)؛
۶. افزایش درصد پایان‌نامه‌های دانشجویی تحت حمایت مالی خارج از دانشگاه؛
۷. افزایش سرانه کالبدی آموزشی عالی در سطح استان؛

۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید

۳-۴-۱- نمای کلی اقتصاد استان تهران

جمعیت استان تهران بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، ۱۳۲۶۷۶۳۷ نفر می‌باشد. از کل جمعیت استان، ۶۶۷۳۶۷۲ نفر (معادل ۵۰/۳ درصد) را مردان و ۶۵۹۳۹۶۵ نفر (معادل ۴۹/۷ درصد) را زنان تشکیل داده‌اند. سهم جمعیت استان تهران از جمعیت کشور ۱۶/۶ درصد است که در رتبه ۱ استان‌های کشور از نظر جمعیتی قرار دارد. در این استان میزان شهرنشینی ۹۴/۲ درصد است که نسبت به متوسط کشور که ۷۵/۱

درصد است بسیار بالاتر است و در رتبه ۲ استان‌های کشور قرار دارد. سهم جمعیت روستایی استان تهران ۳/۹ درصد است و در رتبه ۱۱ استان‌های کشور قرار دارد. تراکم نسبی جمعیت استان ۱۰۲۰ نفر در هر کیلومتر مربع است که نسبت به ۵۱ نفر متوسط کشوری در هر کیلومتر مربع بسیار بالاتر است و در رتبه ۱ استان‌های کشور قرار دارد. نرخ اشتغال در مناطق شهری و روستایی از متوسط کشوری بالاتر است. این آمار مانند تراکم بالای جمعیت، نرخ بالای شهرنشینی و نرخ بالای اشتغال نسبت به متوسط کشوری نشان می‌دهد که سطح توسعه یافتگی و جذابیت در استان تهران و مخصوصاً شهرهای استان تهران بالاتر از دیگر نقاط کشور است و این موضوع یکی از دلایل جذب جمعیت در استان تهران است. در سال ۱۳۹۸ براساس نتایج طرح آمارگیری از نیروی کار ۴۲/۵ درصد جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در استان تهران از نظر اقتصادی فعال محسوب می‌شوند. نرخ بیکاری در میان این گروه جمعیتی ۹/۸ درصد بوده که نرخ بیکاری مردان ۷/۹ درصد، زنان ۱۸/۴ درصد و نرخ بیکاری کل در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۱۰ درصد و ۶/۵ درصد بوده است. نرخ بیکاری در مناطق شهری و روستایی استان کمتر از متوسط کشوری است که این موضوع نیز حاکی از وجود ظرفیت‌های بالاتر در اشتغال استان نسبت به متوسط کشوری است. در سال ۱۳۹۸ سهم اشتغال در سه بخش کشاورزی ۱/۴ درصد، در بخش صنعت ۳۴ درصد و در بخش خدمات ۶۴/۷ درصد برآورد شده است. بررسی سهم اشتغال در بخش‌های مختلف نشان می‌دهد که تنها ۱/۴ درصد از جمعیت شاغلین در بخش کشاورزی است با توجه به اینکه ارزش افزوده بخش کشاورزی نسبت به دیگر بخش‌ها پایین‌تر است و با بهبود سطح توسعه سهم اشتغال بخش کشاورزی کمتر و بخش خدمات بیشتر می‌شود؛ لذا می‌توان گفت که استان تهران نسبت به دیگر استان‌های کشور از سطح توسعه یافتگی بالاتری برخوردار است. درآمد سرانه خانوار شهری در استان بیشتر از متوسط کشوری است اما بالاتر بودن ضریب جینی در منطق شهری از متوسط کشوری است و نشان می‌دهد که درآمد به صورت ناعادلانه‌تر از متوسط کشوری در استان توزیع شده است. میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در استان نشان می‌دهد که ۵/۵ درصد از سرمایه‌گذاری خارجی جذب شده در کشور در استان تهران جذب شده است. با توجه به اینکه تهران پایتخت ایران است و ظرفیت جمعیتی و درآمدی بالایی در این استان وجود دارد، انتظار می‌رود سرمایه‌گذاری خارجی بیشتری جذب این استان شود. بررسی سرانه تولید ناخالص داخلی استان بیانگر بهره‌وری بالای نیروی انسانی در استان تهران است. این استان به عنوان قلب تپنده اقتصادی کل کشور عمل می‌کند. بنابراین با دارا بودن حدود ۱۷ درصد از جمعیت کشور در رتبه دوم تولید سرانه ناخالص داخلی بعد از بوشهر قرار دارد. بخش گاز و نفت بوشهر عامل مهمی در تولید سرانه ناخالص داخلی بوده است. بدون نفت تهران به عنوان رتبه نخست تولید ناخالص داخلی شناخته می‌شود. مرکز سیاسی و اقتصادی کشور و

به همراه استقرار درصد قابل توجهی از جمعیت موجب شده است استان تهران از ظرفیت بالای توسعه اقتصادی برخوردار باشد. به عبارتی این استان نقش لوکو کوئیو و ریل گذار برای کل کشور ایفای می نماید.

جدول ۹۱- نمای کلی وضعیت استان تهران در مقایسه با کشور در سال ۹۸

رتبه در کشور	کشور	تهران	بخش	شاخص
۱	۱۰۰	۱۶/۶	سهم جمعیتی (۱۳۹۵)	اندازه بازار خانگی
۱	۱۰۰	۲۱/۱	سهم جمعیت شهری (۱۳۹۵)	
۱۱	۱۰۰	۳/۹	سهم جمعیت روستایی (۱۳۹۵)	
۱	۵۱	۱۰۲۰	تراکم نسبی جمعیت (نفر در کیلومتر مربع)	
۲	۷۵/۱	۹۴/۲	میزان شهرنشینی	نرخ اشتغال
-	۸۸/۲	۹۰	مناطق شهری	
-	۹۲/۷	۹۳/۵	مناطق روستایی	سهم اشتغال
-	۱۷/۷۵	۱/۴	کشاورزی	
-	۳۱/۹۵	۳۴	صنعت	
-	۵۰/۲۵	۶۴/۷	خدمات	نرخ بیکاری
۲۱	۱۰/۶	۹/۸	جمعیت کل	
۲۳	۱۱/۸	۱۰/۰	مناطق شهری	
۱۸	۷/۳	۶/۵	مناطق روستایی	بار تکفل خالص
۲۹	۲/۰۹	۱/۸۱	مناطق شهری	
۲۸	۲/۷۱	۲/۴۶	مناطق شهری	درآمد
۱	۵۴۱۰۰۷	۸۱۳۱۷۰	متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری	
۳	۲۹۷۰۲۲	۴۲۱۶۶۴	متوسط درآمد سالانه یک خانوار روستایی	ضریب جینی
۲	۰/۳۸۲۸	۰/۴۰۶۲	مناطق شهری	
۱۵	۰/۳۵۳۹	۰/۳۱۵۴	مناطق روستایی	نرخ مشارکت اقتصادی
۲۰	۳۹/۹	۳۹/۱	جمعیت کل	
۱۶	۳۹/۲	۳۹/۱	مناطق شهری	
۲۰	۴۲/۳	۳۹/۱	مناطق روستایی	سرمایه گذاری خارجی
۳	۵۱۰۴۶۴۲	۲۸۳۴۸۹	میزان جذب سرمایه (هزار دلار) (۱۳۹۷)	
۳۰	۳۱/۴	۲۹/۳	-	نرخ رشد سپرده های بانکی
۲	۱۸۴۵۸۴	۲۹۴۸۷۲	هزار ریال به نفر (۱۳۹۶)	سرنانه تولید ناخالص داخلی استان

تولید ناخالص داخلی

بررسی تولید ناخالص داخلی استان تهران نشان می دهد که به طور متوسط استان تهران در حدود از ۲۲ درصد از تولید ناخالص داخلی بدون نفت ایران را طی دوره ۱۳۹۷-۱۳۹۰ داشته است (با توجه به اینکه قبل از سال ۱۳۹۰

استان تهران و استان البرز مشترک بودند لذا از آمار قبل از سال ۱۳۹۰ صرف نظر شده است). سهم تولید ناخالص داخلی بدون نفت استان تهران از کشور در دوره مورد بررسی به طور متوسط ۲۶/۴۱ درصد است و نشان می‌دهد که بیش از یک چهارم تولید ناخالص داخلی کشور در استان تهران تولید می‌شود و با توجه به سهم ۱۶/۶ درصدی از جمعیت کشور، عملکرد استان تهران نسبت به متوسط کشوری بهتر بوده است.

جدول ۹۲- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال)

سال	تولید ناخالص داخلی		تولید ناخالص داخلی بدون نفت	
	کل کشور	تهران	تهران	سهم درصدی
۱۳۷۹	۶۳۰۰۳۸۶۲۳	*	۵۱۲۳۴۰۲۰۰	*
۱۳۸۰	۷۲۳۹۰۸۹۸۲	*	۶۱۴۱۷۶۶۷۶	*
۱۳۸۱	۹۵۴۲۴۰۲۷۳	*	۷۷۸۸۵۶۴۵۴	*
۱۳۸۲	۱۱۸۹۲۸۶۸۷۹	*	۹۶۵۷۵۷۱۳۱	*
۱۳۸۳	۱۵۵۴۸۱۰۸۹۴	*	۱۲۳۱۵۱۳۰۳۷	*
۱۳۸۴	۱۹۴۱۱۸۷۵۸۴	*	۱۵۰۱۳۲۰۴۰۶	*
۱۳۸۵	۲۳۸۲۶۷۴۸۱۸	*	۱۸۵۸۸۳۹۹۶۹	*
۱۳۸۶	۳۰۷۲۶۱۵۴۳۹	*	۲۳۷۰۸۰۶۱۹۲	*
۱۳۸۷	۳۶۵۵۱۹۵۴۷۲	*	۲۹۳۳۶۰۱۴۷۳	*
۱۳۸۸	۲۸۹۴۲۲۳۷۷۸	*	۳۲۹۶۵۷۹۴۷۶	*
۱۳۸۹	۴۸۵۵۸۶۲۲۱۱	*	۴۰۱۰۲۲۰۵۷۲	*
۱۳۹۰	۶۸۶۶۸۱۱۱۴۷	۱۴۰۷۲۳۶۵۳	۵۰۹۷۴۸۶۰۰۹	۲۰.۴۹
۱۳۹۱	۸۵۳۳۳۹۱۸۳۰	۱۷۹۲۹۵۷۵۷۷	۶۵۷۸۱۰۲۵۳۷	۲۱.۰۱
۱۳۹۲	۱۱۸۰۲۸۸۶۳۶۵	۲۴۱۹۲۲۹۳۶۵	۸۹۹۷۹۸۵۳۷	۲۰.۴۹
۱۳۹۳	۱۲۵۵۰۹۶۰۰۲۶	۳۷۱۶۱۶۵۷۵۶	۱۰۲۶۸۷۹۰۷۵۸	۲۱.۶۴
۱۳۹۴	۱۲۱۸۰۱۶۱۲۹	۲۹۰۲۹۳۱۷۵	۱۰۷۹۸۱۵۸۷۸۱	۲۳.۸۳
۱۳۹۵	۱۴۹۰۶۳۵۷۵۳۴	۳۴۳۶۹۱۹۲۸۱	۱۲۸۶۴۲۸۹۲۴۹	۲۳.۰۶
۱۳۹۶	۱۷۹۷۱۸۷۱۱۵۳	۴۰۰۶۹۲۴۹۰۲	۱۵۱۹۴۲۹۲۴۳۷	۲۳.۵۲
۱۳۹۷	۲۵۸۲۹۷۱۲۴۲۶	۵۴۰۶۷۷۲۱۲۲	۲۰۸۷۰۳۲۹۲۲۴	۲۰.۹۳

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش افزوده به تفکیک بخش‌های اقتصادی استان تهران در مقایسه با کشور

استان تهران رتبه نخست کشور از نظر تولید ارزش افزوده در کشور را دارد. این استان به طور میانگین حدود ۲۴ درصد از تولید ارزش افزوده کشور را تولید کرده است و قطب اقتصادی کشور شناخته می‌شود.

بخش کشاورزی و معدن

استان تهران جزو هفت استان کشور از نظر تأثیرگذاری بر تولید ارزش افزوده بخش کشاورزی در کشور است.

بررسی تولید ارزش افزوده بخش کشاورزی نشان می‌دهد از سال ۹۴ به بعد تولید ارزش افزوده استان نزولی شده است. بررسی ارزش افزوده بخش کشاورزی نشان می‌دهد که سهم ارزش افزوده استان در بخش کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری تقریباً ۴/۳۵ درصد از کل کشور بوده است. بررسی زیر بخش‌های بخش کشاورزی نشان می‌دهد که مزیت نسبی استان در بخش گاو‌داری صنعتی است که به طور متوسط ۲۵ درصد از ارزش افزوده کشور در این بخش را در دوره مورد بررسی به خود اختصاص می‌دهد. همچنین بخش‌های دام سنتی مرغداری، جنگلداری، پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی، ماهیگیری و پرورش حیوانات سهم بیش از ۵ درصد از ارزش افزوده کشور در این بخش‌ها را در دوره مورد بررسی شامل می‌شود و نشان از وجود مزیت در این بخش‌ها دارد. سهم ارزش افزوده استان در بخش ماهیگیری و شیلات نیز نسبت به متوسط کشوری در دوره مورد بررسی روند رو به رشدی داشته است و حاکی از وجود ظرفیت در این بخش نیز است. به عبارتی استان تهران در تمامی زیر بخش‌های بخش کشاورزی دارای مزیت نسبی است بخش معدن در استان سهم کمی از ارزش افزوده معدن کشور را به خود اختصاص می‌دهد. این استان رتبه هشتم تولید ارزش افزوده بخش معدن کشور را دارد.

جدول ۹۳- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن استان تهران از کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۴۲۰	۴۴۲	۴۵۲	۵۱۰	۴۴۸	۳۹۵	۴۱۰	۴۰۷	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری
۳۱۶	۳۱۶	۳۱۰	۴۳۴	۳۵۸	۳۲۷	۳۲۴	۳۵۱	زراعت و باغداری
۷۸۱	۸۶۵	۹۷۳	۸۲۲	۷۹۶	۶۷۶	۷۰۵	۶۴۷	پرورش حیوانات
۲۴۲۷	۲۵۷۰	۲۴۶۸	۲۲۰۹	۲۲۷۵	۲۴۲۵	۲۵۴۳	۲۵۴۸	گاو‌داری صنعتی
۵۱۳	۶۳۵	۷۸۲	۶۴۱	۶۲۸	۴۳۹	۴۳۵	۳۴۸	دام سنتی
۶۱۶	۶۱۷	۷۳۹	۶۲۷	۴۸۷	۵۰۳	۵۷۴	۵۲۴	مرغداری
۷۹۹	۷۵۱	۷۶۰	۶۷۷	۶۰۶	۵۷۰	۴۰۷	۷۸۱	پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی
۱۲۳	۱۱۱	۱۲۷	۱۱۶	۰۷۵	۱۲۶	۱۵۱	۱۷۴	جنگلداری
۴۰۸	۵۴۵	۵۰۴	۳۶۵	۲۹۷	۱۸۱	۱۲۰	۱۰۴	ماهیگیری
۰۹۶	۱۰۷	۰۹۶	۰۸۷	۰۴۰	۰۳۵	۰۲۶	۷۱۸	استخراج معدن
۰۹۸	۱۰۹	۰۹۴	۰۸۲	۰۳۶	۰۳۳	۰۲۴	۰۱۲	استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معدن
۰۵۸	۰۷۶	۱۲۳	۱۶۶	۱۱۹	۰۸۹	۰۶۲	۲۴۴	استخراج سایر معادن

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بررسی زیر بخش‌های کشاورزی که در جدول فوق نیز نشان داده شد سهم ارزش افزوده بخش‌های گاو‌داری صنعتی، بخش‌های دام سنتی مرغداری، جنگلداری، پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی، ماهیگیری و پرورش حیوانات در استان تهران بالا است اما با توجه به اینکه جمعیت استان بسیار بالاست و نزدیک به ۱۷ درصد از جمعیت کشور را شامل می‌شود سرانه تولید گوشت قرمز، گوشت مرغ و

آبزیان در استان پایین است و در رتبه آخر استان‌های کشور قرار می‌گیرد تنها در تولید سرانه شیر رتبه استان ۲۴ از بین استان‌های کشور است. به طور کلی شاخص‌های بخش معدن هم وضعیت مناسبی در استان ندارند.

جدول ۹۴- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور

رتبه در کشور	کشور	تهران	شاخص
۳۱	۱۰/۳۴	۲/۴۸	سرانه تولید گوشت قرمز (کیلوگرم به نفر)
۲۴	۱۳۲/۴۳	۸۸/۸۵	سرانه تولید شیر
۳۱	۳۲/۹۰	۵/۰۷	سرانه تولید گوشت مرغ
۳۱	۱۵/۴۴	۰/۴۹	سرانه تولید آبزیان
۳۰	۱/۱۱	۰/۲۳	نسبت تعداد شاغلان بخش شیلات (آبزی پروری) به کل جمعیت
۲۳	۰/۰۳	۰/۰۱	نسبت مساحت جنگل کاری به مساحت استان
۲۹	۱۰۰	۰/۹۴	سهم استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار (۱۳۹۷)
۲۹	۱۰۰	۰/۰۰	سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی (۱۳۹۷)
۷	۱۰۰	۴/۶	سهم آب مصرف شده استان از منابع آب کشور
۱۱	۱۰۰	۳	سهم استان از آب مصرف شده در بخش کشاورزی
۳۱	۵/۹۹	۰/۸۹	نسبت تعداد معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (۱۳۹۷)
۱۷	۱۰۰	۲/۴۸	سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری
۳۱	۱۲۱/۴۸	۱۴/۹۸	نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)
۳۱	۴/۸۱	۰/۱۶	سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری (میلیون ریال به نفر)
۳۱	۳۷۵۲/۱۰	۱۲۵/۹۸	سرانه ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری (هزار ریال به نفر)
۳۰	۲۳۷/۲۷	۱۳/۸۲	نسبت سرمایه‌گذاری (ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (هزار ریال به نفر)
۱۲	۱۰۰	۲/۰۵	سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش صنعت و ساختمان

به طور متوسط سهم ارزش افزوده بخش صنعت در استان تهران به ارزش افزوده بخش صنعت در کشور در طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ تقریباً ۲۰ درصد است. بررسی زیر بخش‌های بخش صنعت نشان می‌دهد که تولید پوشاک، تولید چرم و فرآورده‌های وابسته، چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده، تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر، تولید سایر تجهیزات حمل و نقل، تولید مبلمان، تولید سایر مصنوعات، تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری و ساختمان نسبت به دیگر زیر بخش‌های صنعتی استان سهم بیشتری در ارزش افزوده کشور دارند و در واقع استان در این بخش‌ها از مزیت بیشتری برخوردار است. همچنین بخش‌هایی

مانند تولید انواع آشامیدنی‌ها و تولید مواد غذایی نیز سهم بالایی در ارزش افزوده هر کدام از این زیر بخش‌ها دارد که با توجه به وجود ظرفیت بالای تقاضا در استان برای این موارد به مزیت رقابتی این بخش‌ها اضافه می‌کند.

جدول ۹۵- سهم ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان استان تهران از کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۱۵۶۴	۱۹۸۱	۲۱۹۸	۲۰۴۹	۲۰۴۱	۱۷۴۴	۱۷۳۸	۲۱۰۰۹	صنعت
۱۳۵۹	۱۵۰۶	۱۵۵۸	۱۷۸۶	۱۶۰۳	۱۵۷۵	۱۳۷۱	۱۴۰۱۳	تولید محصولات غذایی
۲۵۹۶	۲۸۴۰	۳۰۲۱	۲۸۲۳	۲۳۴۳	۲۲۷۱	۲۷۰۱۷	۳۰۴۹	تولید انواع آشامیدنیها
۱۲۸۴	۱۲۷۴	۱۴۲۰	۱۷۴۸	۲۱۵۶	۲۲۲۹	۵۶۵۳	۲۵۰۶	تولید فراورده‌های توتون و تنباکو
۷۲۶۶	۷۵۵۰	۷۰۰۴	۸۴۰۰	۹۰۰۴	۸۵۶۰	۹۵۷۰	۱۰۶۹۰	تولید منسوجات
۴۹۸۲	۵۰۳۳	۴۸۹۷	۴۸۸۶	۴۸۸۶	۴۸۸۲	۴۸۵۰	۴۹۰۱۳	تولید پوشاک
۵۲۸۹	۵۲۳۸	۵۲۳۳	۵۱۴۵	۵۲۳۵	۵۲۳۸	۵۲۵۲	۵۲۶۰	تولید چرم و فرآورده‌های وابسته
۲۱۷۷	۲۲۵۵	۲۱۹۰	۲۲۲۹	۲۳۳۵	۲۳۱۵	۲۲۹۵	۲۲۹۰	تولید چوب و محصولات چوبی به جز میلمان، حمیر و مواد حمیر بافی
۲۱۵۴	۲۰۹۰	۱۸۵۶	۱۷۴۵	۱۹۹۰	۲۳۳۸	۲۴۸۰	۲۳۸۲	تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی
۶۰۰۲	۶۲۳۴	۶۰۰۹	۶۳۶۹	۵۵۴۸	۵۵۷۲	۵۶۰۱۲	۶۲۲۲	چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده
۲۱۰۱۲	۲۲۵۹	۲۳۲۰	۲۷۴۶	۳۳۹۲	۱۴۷۷	۱۸۶۵	۱۲۳۵	تولید کتد، فرآورده‌های حاصل از بالایش نفت
۳۶۱	۳۴۵	۴۱۷	۳۹۵	۴۵۰	۴۷۰	۴۳۳	۵۳۹	تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی
۴۱۰۴	۳۶۳۷	۳۸۹۶	۳۸۵۷	۴۷۵۱	۴۶۵۴	۴۱۵۲	۴۹۰۲	تولید داروها و فرآورده‌های دارویی و شیمیایی و گنجان
۲۹۹۶	۲۲۳۰	۲۳۸۴	۱۹۷۲	۲۱۴۰	۲۳۳۲	۲۳۸۸	۲۴۳۹	تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی
۷۶۱	۱۲۴۴	۸۷۹	۹۲۹	۹۳۱	۱۰۵۷	۱۰۸۸	۹۶۲	تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی
۳۸۵	۵۷۷	۵۸۲	۵۰۹	۴۱۹	۴۲۶	۳۸۳	۵۲۳	تولید فلزات پایه
۲۸۶۱	۳۰۸۸	۲۹۸۷	۳۱۰۱	۳۰۸۶	۳۰۱۸	۳۱۰۴	۳۰۷۳	تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات
۲۲۰۴	۴۲۸۹	۳۷۷۲	۳۳۳۰	۳۳۶۳	۶۱۰۷	۵۲۷۴	۵۲۳۸	تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری
۱۷۸۶	۲۰۴۰	۱۷۹۶	۱۹۸۹	۲۰۳۵	۱۷۸۲	۲۳۸۶	۲۲۹۷	تولید تجهیزات برقی
۲۴۰۱۳	۲۹۴۰	۲۴۰۱۴	۲۷۰۱۲	۲۸۲۰	۲۹۹۹	۲۹۸۲	۲۴۹۲	تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر
۶۲۲	۵۴۰۱۲	۶۴۷۶	۵۱۷۷	۶۳۷۵	۵۶۸۳	۵۲۶۹	۵۸۴۶	تولید وسایل نقلیه موتور، تریلر و نیم‌تریلر
۴۶۶۲	۵۰۶۶	۵۸۰۰	۶۱۶۹	۲۷۰۸	۴۴۵۵	۲۶۸۲	۲۴۷۲	تولید سایر تجهیزات حمل و نقل
۴۷۰۸	۵۰۱۳	۴۹۸۵	۴۷۲۴	۴۵۰۰	۴۶۰۱۲	۴۵۴۵	۴۶۲۲	تولید میلمان
۴۹۴۲	۴۶۵۱	۴۷۷۰	۴۶۴۲	۴۹۵۱	۵۱۴۴	۵۰۰۰	۵۰۸۶	تولید سایر مصنوعات
۲۵۴۴	۳۱۹۲	۲۵۰۳	۲۷۹۵	۲۵۴۱	۲۳۶۳	۲۴۲۷	۲۵۴۷	تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات
۲۵۲۴	۱۷۸۸	۱۱۵۲	۱۰۵۶	۱۲۰۷۱	۱۳۸۴	۱۷۸۳	۷۴۶	تامین برق، گاز، بخار و تپه‌په هوا
۸۳۸	۸۸۹	۱۰۳۹	۱۴۶۷	۱۶۰۹	۱۶۴۴	۱۶۹۹	۱۶۲۱	تولید، انتقال و توزیع برق
۳۸۸۵	۲۰۷۶	۱۱۹۴	۱۰۰۲	۱۲۳۹	۱۳۶۳	۱۷۹۲	۶۵۲	تولید و توزیع گاز طبیعی
۱۳۶۰	۱۲۴۱	۱۶۹۶	۱۹۸۴	۱۹۹۹	۲۱۹۲	۲۰۹۰	۲۵۰۱۲	ایرلسی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه
۲۱۵۹	۲۰۵۸	۲۰۴۹	۱۸۵۱	۲۰۲۲	۲۲۳۵	۲۱۹۷	۲۳۰۱۵	ساختمان
۳۶۰۱۳	۳۵۵۰	۳۵۰۱۶	۳۵۴۱	۳۷۰۱۴	۴۰۰۰۳	۴۰۰۰۳	۳۸۰۱۷	ساختمان‌های مسکونی
۱۴۸۳	۱۶۵۳	۱۷۰۶	۱۳۵۷	۱۴۴۴	۱۴۴۶	۱۳۸۲	۱۷۰۵۸	سایر ساختمان‌ها

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

استان تهران از نظر نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر نسبت به کل جمعیت در سطح بالاتری نسبت به متوسط کشور قرار دارد. از نظر این شاخص، استان تهران در رتبه ۸ قرار دارد. نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی خصوصی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت استان نیز از متوسط کل کشور بیشتر است و در این زمینه نیز استان تهران در جایگاه ۸ نسبت به سایر استان‌ها قرار گرفته است. نسبت تعداد کارگاه‌های

صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت در رتبه ۱۱ استان‌های کشور قرار دارد. سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر در حدود ۲۳/۶۱ درصد در مقایسه با کل کشور است و رتبه ۱ در بین سایر استان‌های کشور را دارد که وضعیت مناسبی است. همچنین آب مصرف شده در بخش صنعت حدود ۳/۷ درصد کشور است. استان تهران در مقایسه با سایر استان‌های کشور در متغیر سهم استان از آب مصرف شده در بخش صنعت در جایگاه ۳ قرار دارد. به طور کلی وضعیت شاخص‌های بخش صنعت نشان می‌دهد که استان در بخش صنعت از وضعیت مناسبی برخوردار است.

جدول ۹۶- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور

رتبه	کشور	تهران	شاخص
۸	۳/۷۴	۵/۰۶	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۶)
۸	۳/۷۲	۵/۰۳	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی خصوصی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر)
۱۱	۲/۲۷	۲/۹۷	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۵)
۸	۲۱/۹۳	۳۱/۱۸	نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۶)
۲۰	۲۶/۷۰	۱۰/۵۹	سرنانه ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر (میلیون ریال به نفر) (۱۳۹۶)
۱	۱۰۰	۱۸/۵۰	سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی (۱۳۹۶)
۱	۱۰۰	۲۲/۴۴	سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر (۱۳۹۶)
۱	۱۰۰	۱۸/۰۷	سهم استان از ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر (۱۳۹۶)
۱	۱۰۰	۲۳/۶۱	سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر
۳	۱۰۰	۳/۷	سهم استان از آب مصرف شده در بخش صنعت

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش خدمات

بخش خدمات یکی از مهم‌ترین بخش‌های استان در تولید ارزش افزوده است. این بخش علاوه بر بالاترین میزان تولید ارزش افزوده استان در کشور زیر با اختلاف زیادی با سایر استان‌ها در رتبه نخست قرار دارد. هرچند روند تولید ارزش افزوده بخش خدمات در استان تهران از سال ۹۲ کاهشی بوده است. در سال ۹۲ میزان ارزش افزوده تولید شده در بخش خدمات ۳۵/۲۶ درصد است که این میزان در سال ۹۷ به ۳۳/۷۱ درصد رسیده است اما همچنان بالاترین ارزش افزوده تولید شده در بخش خدمات کشور متعلق به استان تهران است. زیر بخش ارتباطات، تحقیق و توسعه و سایر فعالیت‌های خدمات مالی سهم بالای ۸۵ درصد از ارزش افزوده این زیر بخش‌های در کشور را به خود اختصاص می‌دهند. لذا می‌توان گفت استان تهران در این زیر بخش‌های نسبت به دیگر استان‌های کشور مزیت مطلق دارد. زیر بخش‌های سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات، فعالیت‌های

مالی و بیمه، بانک و مؤسسات مالی، حمل و نقل، آموزش، امور عمومی و تفریح و سرگرمی از دیگر زیر بخش های مهم بخش خدمات در استان تهران هستند و استان تهران در این زیر بخش ها مزیت نسبی دارد.

جدول ۹۷- سهم استان تهران از ارزش افزوده بخش خدمات کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۲۷.۶۱	۲۷.۵۷	۲۷.۶۴	۲۷.۶۲	۲۷.۶۳	۲۷.۶۸	۲۷.۷۳	۲۷.۶۰	عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۲۷.۷۶	۲۷.۷۳	۲۷.۸۳	۲۷.۸۰	۲۷.۷۷	۲۷.۸۰	۲۷.۸۷	۲۷.۷۴	عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۲۵.۴۰	۲۵.۴۱	۲۵.۳۸	۲۵.۳۹	۲۵.۴۰	۲۵.۳۹	۲۵.۳۷	۲۵.۳۶	عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۲۸.۴۸	۳۰.۷۰	۲۸.۷۲	۲۹.۵۲	۲۹.۰۶	۳۰.۴۷	۳۳.۳۹	۳۲.۸۰	حمل و نقل و انبارداری و پست
۲۹.۴۶	۳۱.۸۸	۲۹.۷۸	۳۰.۳۰	۲۹.۶۶	۳۱.۴۱	۳۴.۶۹	۳۴.۴۴	حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله
۴۸.۵۴	۵۴.۲۷	۴۴.۴۴	۴۱.۷۴	۵۱.۱۲	۳۹.۷۰	۳۵.۸۱	۳۶.۶۰	حمل و نقل از طریق راه آهن بین شهری
۲۹.۳۵	۳۱.۷۸	۲۹.۸۷	۳۰.۲۴	۲۹.۴۰	۳۱.۴۶	۳۵.۰۶	۳۴.۸۰	سایر حمل و نقل زمینی
۱۷.۰۸	۱۹.۳۱	۱۹.۲۹	۲۴.۸۴	۲۴.۹۵	۲۴.۸۶	۲۳.۸۱	۲۳.۷۹	حمل و نقل از طریق لوله
۴.۷۱	۴.۴۸	۳.۶۱	۳.۹۰	۴.۰۹	۴.۵۲	۵.۳۲	۵.۲۹	حمل و نقل آبی
۴۶.۶۲	۴۶.۷۳	۴۶.۵۲	۴۸.۴۱	۴۷.۶۶	۴۵.۳۹	۴۷.۱۶	۴۷.۳۹	حمل و نقل هوایی
۱۹.۰۵	۱۸.۸۶	۱۹.۷۳	۲۳.۱۱	۲۱.۶۶	۲۰.۶۷	۱۸.۴۴	۱۷.۸۶	انبارداری و فعالیت های پشتیبانی حمل و نقل
۲۸.۴۹	۲۸.۴۹	۲۸.۴۹	۲۸.۴۹	۲۸.۴۹	۲۸.۴۹	۲۸.۴۹	۲۸.۴۹	فعالیت های پست و پیک
۳۹.۲۶	۳۹.۵۰	۳۹.۷۸	۳۹.۴۹	۳۹.۵۹	۳۹.۴۸	۳۹.۲۵	۳۸.۷۰	فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا
۱۷.۸۲	۱۷.۸۲	۱۷.۸۱	۱۷.۸۲	۱۷.۸۲	۱۷.۸۱	۱۷.۸۰	۱۷.۸۰	تأمین چاقا (اقمگاه ها)
۴۳.۲۲	۴۳.۱۷	۴۳.۳۱	۴۳.۲۷	۴۳.۳۳	۴۳.۲۷	۴۳.۳۸	۴۳.۴۴	فعالیت های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی هتل رستوران ها و ...
۷۶.۵۱	۷۷.۷۱	۷۷.۳۸	۷۹.۵۹	۸۲.۰۹	۸۲.۹۸	۸۳.۴۳	۸۴.۵۲	اطلاعات و ارتباطات
۸۹.۴۳	۸۹.۴۰	۸۹.۴۱	۸۹.۴۴	۸۹.۱۳	۸۹.۱۷	۸۹.۰۳	۸۸.۹۱	ارتباطات
۵۹.۱۱	۵۹.۹۰	۵۴.۶۱	۵۷.۲۱	۵۹.۰۴	۶۱.۸۱	۶۲.۴۳	۶۷.۰۸	سایر فعالیت های اطلاعات و ارتباطات
۵۹.۱۸	۶۱.۳۴	۷۰.۹۰	۷۱.۳۳	۶۹.۸۱	۶۸.۲۰	۶۱.۸۵	۶۴.۱۰	فعالیت های مالی و بیمه
۶۰.۱۰	۶۰.۳۴	۷۸.۷۳	۷۶.۳۹	۷۳.۸۳	۶۶.۹۷	۶۲.۴۵	۶۲.۰۲	بانک و مؤسسات مالی
۳۹.۵۳	۴۶.۸۰	۴۶.۶۴	۴۶.۷۸	۴۶.۵۱	۴۸.۵۱	۴۸.۰۶	۵۱.۲۰	بیمه
۸۳.۹۵	۸۳.۹۵	۸۳.۶۹	۸۶.۱۲	۸۶.۵۷	۸۰.۹۹	۸۴.۵۵	۸۹.۴۲	سایر فعالیت های خدمات مالی و بیمه
۳۹.۹۸	۴۱.۴۳	۳۹.۸۳	۳۹.۷۴	۳۸.۹۲	۴۱.۸۱	۴۲.۷۳	۴۰.۹۹	املاک و مستغلات
۳۷.۶۹	۴۰.۲۹	۳۷.۴۷	۳۷.۴۷	۳۹.۷۲	۴۲.۰۲	۴۱.۴۴	۴۰.۲۲	خدمات واحدهای مسکونی شخصی
۴۶.۴۹	۴۶.۴۹	۴۶.۵۴	۴۶.۵۴	۳۸.۹۳	۴۴.۶۱	۵۰.۲۴	۴۵.۵۸	خدمات واحدهای مسکونی اجاری
۳۶.۰۴	۳۶.۰۴	۳۶.۰۴	۳۶.۰۴	۳۶.۰۴	۳۶.۰۴	۳۶.۰۴	۳۶.۰۴	خدمات واحدهای غیر مسکونی
۳۸.۸۵	۳۸.۸۴	۳۸.۶۵	۳۸.۴۸	۳۸.۳۲	۳۷.۵۲	۳۷.۰۳	۳۷.۰۴	خدمات دلان مستغلات
۴۳.۴۳	۴۴.۴۶	۴۰.۶۵	۴۴.۱۷	۴۴.۶۰	۴۵.۷۷	۴۵.۵۸	۴۷.۵۰	فعالیت های حرفه ای، علمی و فنی
۸۵.۶۲	۸۷.۰۴	۸۰.۶۱	۸۴.۹۸	۸۷.۵۱	۸۶.۴۸	۸۶.۱۱	۸۶.۵۴	تحقیق و توسعه
۳۶.۳۳	۳۶.۳۶	۳۵.۷۷	۳۶.۴۰	۳۶.۲۷	۳۶.۳۵	۳۶.۳۹	۳۶.۲۵	سایر فعالیت های حرفه ای، علمی و فنی
۴.۴۰	۳.۹۸	۴.۳۶	۵.۲۰	۴.۳۹	۴.۸۱	۵.۰۴	۴.۹۹	فعالیت های دامپرشی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول سهم استان گلستان از ارزش افزوده بخش خدمات کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۳۲.۶۶	۳۸.۸۵	۳۷.۱۸	۳۴.۶۲	۳۲.۲۸	۳۱.۳۵	۳۱.۱۴	۳۱.۲۹	فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی
۲۴.۱۸	۲۴.۱۷	۲۶.۶۹	۲۷.۵۳	۲۹.۱۷	۲۶.۸۰	۲۵.۷۷	۲۵.۲۵	اداره امور عمومی، خدمات شهری و تامین اجتماعی
۲۹.۱۹	۲۹.۲۰	۳۳.۹۸	۳۴.۶۵	۳۷.۷۶	۳۳.۰۴	۳۲.۲۰	۳۲.۶۶	امور عمومی و خدمات شهری
۴۵.۰۸	۴۲.۴۰	۴۷.۷۳	۵۱.۰۴	۶۰.۵۱	۴۰.۴۷	۳۸.۵۱	۳۸.۷۰	امور عمومی
۲۰.۷۲	۲۲.۱۳	۲۷.۵۹	۲۷.۲۹	۲۸.۳۷	۲۹.۶۱	۲۸.۹۸	۲۸.۸۷	خدمات شهری
۱۸.۹۷	۱۸.۹۶	۱۸.۹۳	۱۹.۲۳	۱۸.۸۶	۱۸.۷۹	۱۹.۱۳	۱۸.۹۳	امور دفاعی و انتظامی
۲۰.۴۱	۲۰.۴۰	۲۰.۴۱	۲۰.۴۰	۲۰.۳۸	۲۰.۴۰	۲۰.۴۰	۲۰.۳۸	امور دفاعی
۱۵.۹۵	۱۵.۷۵	۱۶.۱۲	۱۶.۵۴	۱۶.۰۳	۱۵.۵۶	۱۶.۲۳	۱۵.۳۲	امور انتظامی
۲۴.۱۷	۲۴.۵۳	۲۵.۷۸	۲۴.۸۶	۲۵.۰۸	۲۵.۳۱	۲۵.۹۵	۲۵.۸۱	تأمین اجتماعی اجباری
۱۷.۹۳	۱۷.۱۸	۱۷.۸۴	۱۸.۲۵	۱۹.۲۵	۱۹.۲۶	۱۹.۸۱	۲۲.۲۸	آموزش
۱۱.۱۷	۹.۸۱	۱۲.۸۰	۱۲.۴۵	۱۳.۴۲	۱۱.۹۹	۱۱.۷۴	۱۰.۷۹	آموزش ابتدایی
۹.۹۲	۸.۷۱	۱۱.۸۳	۱۱.۲۸	۱۲.۳۲	۱۰.۹۹	۱۰.۹۸	۱۰.۲۷	آموزش ابتدایی دولتی
۳۲.۸۲	۳۲.۸۲	۳۲.۸۲	۳۲.۸۲	۳۲.۸۲	۳۲.۸۲	۳۲.۸۲	۳۲.۸۲	آموزش ابتدایی خصوصی
۱۲.۵۳	۱۴.۰۱	۱۲.۶۸	۱۰.۶۵	۱۱.۵۵	۱۲.۶۵	۱۲.۷۷	۱۳.۸۰	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای
۱۰.۵۲	۱۱.۰۲	۱۰.۴۷	۸.۳۵	۹.۰۵	۱۰.۸۲	۱۱.۲۵	۱۱.۷۱	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی
۳۵.۸۳	۵۱.۵۵	۴۸.۹۳	۵۱.۳۶	۵۲.۱۶	۴۳.۶۷	۴۴.۷۵	۵۰.۹۰	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی
۳۳.۰۴	۳۰.۵۸	۳۰.۸۹	۳۳.۳۳	۳۲.۷۰	۳۳.۵۰	۳۷.۷۸	۴۲.۷۹	آموزش عالی
۳۹.۳۵	۳۶.۶۵	۳۷.۰۶	۴۰.۵۱	۴۰.۰۳	۳۹.۶۸	۴۷.۱۴	۵۰.۹۶	آموزش عالی دولتی
۲۲.۴۸	۲۱.۹۷	۲۳.۰۱	۲۲.۹۷	۲۲.۷۵	۲۵.۰۰	۲۲.۷۹	۲۸.۸۲	آموزش عالی خصوصی
۱۶.۵۶	۱۵.۴۰	۱۷.۶۸	۱۷.۹۰	۱۶.۰۴	۲۳.۹۳	۲۱.۰۸	۲۱.۴۳	آموزش بزرگسالان
۲۰.۴۰	۲۱.۵۸	۲۲.۷۰	۲۲.۰۲	۱۸.۳۴	۳۱.۳۷	۱۸.۵۰	۱۷.۹۶	آموزش بزرگسالان دولتی
۱۴.۱۰	۱۱.۳۳	۱۳.۹۸	۱۴.۴۰	۱۳.۷۱	۱۵.۵۴	۲۳.۷۹	۲۵.۶۷	آموزش بزرگسالان خصوصی
۲۱.۸۶	۲۲.۰۵	۲۲.۸۵	۲۲.۸۹	۲۲.۹۷	۲۴.۱۴	۲۲.۹۷	۲۲.۲۶	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی
۲۱.۶۶	۲۱.۸۵	۲۲.۶۶	۲۲.۶۳	۲۲.۷۴	۲۳.۹۶	۲۲.۶۸	۲۱.۷۱	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان
۱۵.۶۶	۱۴.۱۹	۱۵.۸۱	۱۶.۱۱	۱۵.۸۹	۱۸.۶۹	۱۶.۸۱	۱۷.۷۶	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی
۲۶.۷۰	۲۷.۶۶	۲۷.۷۴	۲۷.۲۸	۲۷.۳۴	۲۷.۵۴	۲۷.۰۱	۲۶.۲۵	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی
۲۶.۴۴	۲۶.۵۴	۲۶.۵۷	۲۷.۵۴	۲۷.۱۲	۲۶.۷۴	۲۶.۶۸	۲۸.۲۸	مددکاری اجتماعی
۲۸.۶۵	۲۹.۲۰	۳۱.۶۴	۳۲.۲۰	۳۲.۱۹	۳۳.۰۳	۳۲.۳۸	۳۲.۱۹	فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات
۳۳.۴۴	۳۴.۸۲	۳۹.۷۰	۴۰.۳۵	۳۸.۵۷	۴۰.۳۶	۳۸.۶۷	۳۹.۴۰	هنر، سرگرمی و تفریح
۱۲.۷۶	۱۴.۷۶	۱۷.۵۶	۱۶.۸۰	۲۱.۵۷	۲۱.۴۴	۲۲.۲۶	۲۱.۷۴	سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو
۲۶.۶۹	۲۶.۶۸	۲۶.۷۰	۲۶.۷۳	۲۶.۷۶	۲۶.۷۶	۲۶.۷۷	۲۷.۱۷	تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی
۳۰.۷۸	۳۰.۷۷	۳۰.۷۸	۳۰.۷۸	۳۰.۷۸	۳۰.۷۷	۳۰.۷۷	۳۰.۷۸	سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش افزوده بخش های اقتصادی استان تهران

بخش کشاورزی و معدن

به طور متوسط بخش کشاورزی در دوره مورد بررسی ۱/۲۱ درصد از ارزش افزوده استان را تشکیل داده است. بخش زراعت و باغداری ۰/۹۰ درصد از ارزش افزوده استان را به خود تخصیص می دهد و بخش پرورش حیوانات نیز از دیگر بخش های مهم دیگر در این زمینه هستند. بخش معدن نیز سهم بسیار ناچیزی (کمتر از ۰/۵ درصد) از ارزش افزوده استان را به خود اختصاص می دهد.

جدول ۹۸- ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۱.۷۲	۱.۶۶	۱.۷۶	۲.۰۵	۱.۷۵	۱.۵۰	۱.۳۳	۱.۰۹	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری
۰.۹۲	۰.۸۶	۰.۸۸	۱.۲۶	۱.۰۰	۰.۹۰	۰.۷۱	۰.۶۶	زراعت و باغداری
۰.۶۸	۰.۶۷	۰.۷۶	۰.۷۱	۰.۶۸	۰.۵۶	۰.۵۹	۰.۴۱	پرورش حیوانات
۰.۲۷	۰.۲۴	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۳	۰.۲۵	۰.۱۹	گاوداری صنعتی
۰.۳۱	۰.۳۵	۰.۴۳	۰.۳۹	۰.۳۷	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۱۵	دام سنتی
۰.۰۹	۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۵	مرغداری
۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۱	پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت های کشاورزی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	جنگلداری
۰.۱۱	۰.۱۳	۰.۱۲	۰.۰۹	۰.۰۷	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۱	ماهیگیری
۰.۸۷	۰.۷۴	۰.۵۶	۰.۴۱	۰.۳۳	۰.۳۹	۰.۲۸	۰.۲۲	استخراج معدن
۰.۸۴	۰.۷۰	۰.۵۲	۰.۳۷	۰.۲۹	۰.۳۶	۰.۲۶	۰.۱۵	استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن
۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۹	استخراج سایر معادن

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش صنعت و ساختمان

به طور متوسط بخش صنعت در استان تهران سهم ۱۳/۱۳ از ارزش افزوده کل استان را در دوره مورد بررسی به خود اختصاص می دهد. زیر بخش های ساختمان، تولید محصولات غذایی، تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا و تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر به ترتیب بیشترین سهم را از ارزش افزوده بخش صنعت استان تهران به خود اختصاص می دهند. در زیر بخش ساختمان نیز ارزش افزوده بخش ساختمان های مسکونی و سایر ساختمان های مسکونی ارزش افزوده بالایی دارند.

جدول ۹۹- ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۱۱۳۱	۱۳۳۸	۱۴۰۷	۱۲۵۵	۱۴۰۲	۱۲۵۷	۱۲۵۰	۱۴۷۶	صنعت
۱۷۰	۱۷۳	۱۸۰	۲۰۹	۱۵۳	۱۴۵	۱۴۰	۱۱۲	تولید محصولات غذایی
-۰۱۲	-۰۱۰	-۰۱۲	-۰۱۲	-۰۱۲	-۰۱۰	-۰۱۳	-۰۱۱	تولید انواع آشامیدنیها
-۰۰۳	-۰۰۴	-۰۰۳	-۰۰۳	-۰۰۳	-۰۰۵	-۰۰۵	-۰۰۴	تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو
-۰۲۰	-۰۱۸	-۰۱۶	-۰۱۹	-۰۲۲	-۰۲۳	-۰۲۶	-۰۳۲	تولید منسوجات
-۰۵۹	-۰۴۶	-۰۵۹	-۰۵۶	-۰۵۷	-۰۵۰	-۰۵۵	-۰۷۷	تولید پوشاک
-۰۴۲	-۰۳۵	-۰۳۵	-۰۳۹	-۰۴۱	-۰۴۰	-۰۴۸	-۰۴۶	تولید چرم و فرآورده‌های وابسته
-۰۷۶	-۰۶۴	-۰۵۱	-۰۵۸	-۰۷۷	-۰۷۸	-۰۷۳	-۰۶۸	تولید چوب و محصولات چوبی به جز میلان، حصیر و مواد حصیر بافی
-۰۲۳	-۰۱۷	-۰۱۷	-۰۱۶	-۰۱۷	-۰۲۰	-۰۱۸	-۰۱۶	تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی
-۰۳۱	-۰۳۱	-۰۲۵	-۰۲۰	-۰۲۷	-۰۲۵	-۰۲۷	-۰۳۴	چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده
۱۱۷	-۰۸۶	-۰۸۴	-۰۶۵	-۰۷۹	-۰۸۷	-۰۷۱	-۰۴۷	تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت
-۰۲۳	-۰۳۶	-۰۳۸	-۰۲۷	-۰۵۵	-۰۵۹	-۰۵۱	-۰۵۵	تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی
-۰۶۲	-۰۵۵	-۰۶۵	-۰۶۴	-۰۵۷	-۰۵۶	-۰۴۴	-۰۴۹	تولید داروها و فرآورده‌های دارویی و شیمیایی و گیاهی
-۰۹۳	-۰۵۱	-۰۵۱	-۰۴۴	-۰۵۱	-۰۴۷	-۰۵۳	-۰۵۴	تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی
-۰۴۲	-۰۶۶	-۰۴۶	-۰۵۱	-۰۶۷	-۰۸۱	-۰۹۳	-۰۸۰	تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی
-۰۴۲	-۰۵۰	-۰۳۷	-۰۳۲	-۰۳۹	-۰۴۷	-۰۴۳	-۰۴۲	تولید فلزات پایه
-۰۹۵	۱۱۱	۱۱۲	۱۲۶	۱۲۱	۱۱۸	۱۲۷	۱۴۶	تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات
-۰۲۲	-۰۴۰	-۰۳۲	-۰۲۶	-۰۴۸	-۰۴۷	-۰۳۶	-۰۴۱	تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری
-۰۲۹	-۰۳۱	-۰۳۰	-۰۳۰	-۰۳۵	-۰۳۰	-۰۴۲	-۰۴۲	تولید تجهیزات برقی
-۰۲۷	-۰۵۴	-۰۴۰	-۰۵۴	-۰۵۲	-۰۵۲	-۰۵۶	-۰۶۲	تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر
-۰۰۸	۲۳۹	۳۵۷	۱۶۹	۳۱۳	۱۵۵	۱۳۱	۳۶۴	تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر
-۰۲۰	-۰۲۳	-۰۳۴	-۰۳۵	-۰۰۸	-۰۱۳	-۰۱۰	-۰۱۰	تولید سایر تجهیزات حمل و نقل
-۰۴۱	-۰۵۱	-۰۵۳	-۰۴۴	-۰۳۷	-۰۳۶	-۰۴۰	-۰۴۷	تولید میلان
-۰۳۵	-۰۲۸	-۰۲۳	-۰۲۷	-۰۲۹	-۰۲۷	-۰۳۵	-۰۳۳	تولید سایر مصنوعات
-۰۰۹	-۰۱۱	-۰۰۸	-۰۰۷	-۰۰۲	-۰۰۲	-۰۰۳	-۰۰۳	تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات
۸۰۲	۴۷۰	۲۹۸	۱۸۹	۳۲۰	۳۶۴	۴۰۶	۱۸۴	تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا
-۰۴۵	-۰۵۷	-۰۶۷	-۰۳۰	-۰۳۴	-۰۳۱	-۰۳۶	-۰۳۹	تولید، انتقال و توزیع برق
۷۵۷	۴۱۴	۲۳۱	۱۵۹	۲۸۶	۳۲۲	۳۷۰	۱۴۵	تولید و توزیع گاز طبیعی
-۰۱۷	-۰۱۶	-۰۱۹	-۰۲۷	-۰۲۵	-۰۲۴	-۰۲۹	-۰۳۶	آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه
۳۸۹	۳۵۳	۳۷۹	۳۴۱	۴۱۳	۴۴۷	۴۶۸	۵۶۸	ساختمان
۲۰۷	۱۳۰	۱۲۳	۱۴۸	۱۹۳	۲۴۷	۲۶۵	۲۵۴	ساختمان‌های مسکونی
۱۸۲	۲۲۳	۲۵۶	۱۹۳	۲۲۰	۲۰۰	۲۰۳	۳۱۵	سایر ساختمان‌ها

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش خدمات

بخش املاک و مستغلات به طور متوسط ۲۱/۷۱ درصد ارزش افزوده استان را در دوره مورد بررسی به خود تخصیص می‌دهد. بخش‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی نیز مانند سایر استان‌ها ارزش افزوده بالایی را در بخش خدمات استان تهران به خود اختصاص می‌دهد. بخش‌های حمل و نقل و انبارداری و پست، فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی، اداره امور عمومی، خدمات شهری و تأمین اجتماعی و آموزش در رتبه‌های بعدی بیشترین سهم از ارزش افزوده استان در بخش خدمات قرار دارند.

جدول ۱۰۰- ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۱۵۰۲	۱۳۹۰	۱۳۱۵	۱۳۶۶	۱۵۲۲	۱۵۸۰	۱۴۶۱	۱۴۴۴	عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۱۴۱۵	۱۳۰۰	۱۲۲۲	۱۲۷۳	۱۴۴۱	۱۵۰۷	۱۳۸۸	۱۳۶۸	عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۰۸۶	۰۹۰	۰۹۳	۰۹۳	۰۸۱	۰۷۳	۰۷۳	۰۷۷	عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۸۲۳	۹۱۴	۸۸۶	۹۴۵	۸۹۶	۸۲۴	۹۱۱	۸۴۳	حمل و نقل و انبارداری و پست
۷۳۶	۸۳۱	۷۹۶	۸۴۷	۸۰۲	۷۴۹	۸۴۷	۷۷۶	حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله
۰۲۸	۰۳۱	۰۲۲	۰۲۴	۰۲۵	۰۲۱	۰۲۲	۰۲۳	حمل و نقل از طریق راه آهن بین شهری
۶۹۷	۷۸۳	۷۵۶	۸۰۰	۷۵۶	۷۰۸	۸۰۵	۷۳۳	سایر حمل و نقل زمینی
۰۱۲	۰۱۶	۰۱۸	۰۲۳	۰۲۱	۰۲۰	۰۲۰	۰۲۰	حمل و نقل از طریق لوله
۰۰۳	۰۰۲	۰۰۳	۰۰۳	۰۰۳	۰۰۲	۰۰۲	۰۰۲	حمل و نقل آبی
۰۳۱	۰۳۱	۰۳۳	۰۳۹	۰۴۱	۰۲۹	۰۲۰	۰۲۰	حمل و نقل هوایی
۰۴۸	۰۴۴	۰۴۸	۰۵۰	۰۴۵	۰۴۰	۰۳۷	۰۴۰	انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل
۰۰۵	۰۰۶	۰۰۶	۰۰۶	۰۰۶	۰۰۴	۰۰۴	۰۰۵	فعالیت‌های پست و پیک
۲۰۱۵	۲۰۰۹	۲۰۲۸	۲۰۴۵	۲۰۲۴	۲۰۰۹	۱۹۹۶	۱۹۷۷	فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا
۰۱۵	۰۱۴	۰۱۴	۰۱۶	۰۱۴	۰۱۴	۰۱۴	۰۱۵	تامین جلا (قامتگاه‌ها)
۲۰۰۰	۱۹۵	۲۰۱۴	۲۰۲۸	۲۰۱۰	۱۹۵	۱۸۲	۱۶۲	فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشپزخانه (هاستوران‌ها و...)
۶۰۶	۶۸۷	۶۷۳	۶۶۳	۶۶۶	۶۲۴	۵۹۴	۶۵۱	اطلاعات و ارتباطات
۴۰۶	۴۷۷	۵۰۹	۵۱۷	۵۵۴	۵۱۹	۵۰۰	۵۴۷	ارتباطات
۱۹۹	۲۱۰	۱۶۴	۱۴۶	۱۱۲	۱۰۵	۰۹۳	۱۰۴	سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات
۶۸۳	۴۹۰	۶۱۵	۶۶۲	۶۵۲	۸۲۳	۷۲۶	۸۰۶	فعالیت‌های مالی و بیمه
۳۸۲	۲۶۸	۳۵۵	۴۰۰	۳۴۶	۳۴۹	۴۵۰	۵۳۵	بانک و موسسات مالی
۱۱۹	۰۹۶	۱۱۱	۱۰۳	۱۱۲	۱۲۱	۱۴۱	۱۱۰	بیمه
۱۸۲	۱۲۶	۱۴۹	۱۵۹	۱۹۴	۳۵۲	۱۳۵	۱۶۱	سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه
۲۰۹۵	۲۲۴۸	۲۲۰۸	۲۲۳۵	۲۰۱۳	۲۱۹۴	۲۲۹۵	۲۰۷۸	املاک و مستغلات
۱۰۹۸	۱۲۴۰	۱۱۹۷	۱۲۱۰	۱۱۴۰	۱۲۲۶	۱۳۴۰	۱۱۸۸	خدمات واحدهای مسکونی شخصی
۶۹۶	۷۰۹	۷۱۹	۷۰۹	۵۵۹	۶۶۲	۶۵۰	۶۰۵	خدمات واحدهای مسکونی اجاری
۲۷۲	۲۶۸	۲۶۲	۲۸۶	۲۸۷	۲۷۵	۲۶۵	۲۴۸	خدمات واحدهای غیرمسکونی
۰۳۰	۰۳۱	۰۳۱	۰۳۱	۰۲۷	۰۳۰	۰۴۰	۰۳۷	خدمات دلان مستغلات
۱۸۸	۲۰۵	۱۷۷	۲۰۵	۱۷۷	۱۶۷	۱۶۴	۱۹۲	فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰۶۰	۰۷۲	۰۴۷	۰۷۱	۰۶۳	۰۶۵	۰۶۳	۰۸۴	تحقیق و توسعه
۱۲۷	۱۳۲	۱۳۰	۱۳۳	۱۱۴	۱۰۱	۱۰۰	۱۰۷	سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰۰۱	۰۰۱	۰۰۱	۰۰۱	۰۰۱	۰۰۱	۰۰۱	۰۰۱	فعالیت‌های دامپزشکی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
-۰.۵۴	-۰.۸۰	-۰.۷۴	-۰.۶۹	-۰.۵۷	-۰.۴۹	-۰.۴۸	-۰.۴۸	فعالیت های اداری و خدمات پشتیبانی
۴.۹۲	۵.۲۷	۶.۰۱	۶.۲۲	۵.۹۷	۴.۹۷	۴.۸۷	۵.۴۹	اداره امور عمومی، خدمات شهری و تامین اجتماعی
۲.۹۱	۳.۰۹	۳.۸۰	۴.۰۹	۴.۱۲	۳.۲۸	۳.۰۲	۳.۱۹	امور عمومی و خدمات شهری
۱.۵۶	۱.۵۷	۱.۷۰	۱.۸۷	۱.۹۳	۱.۳۱	۱.۲۲	۱.۴۶	امور عمومی
۱.۳۵	۱.۵۳	۲.۱۱	۲.۲۲	۲.۱۹	۲.۰۷	۱.۸۰	۱.۷۳	خدمات شهری
۱.۸۲	۱.۹۵	۱.۹۷	۱.۸۹	۱.۶۶	۱.۴۸	۱.۷۴	۳.۱۷	امور دفاعی و انتظامی
۱.۳۳	۱.۴۵	۱.۳۹	۱.۴۰	۱.۱۷	۱.۰۸	۱.۲۹	۱.۶۷	امور دفاعی
-۰.۴۹	-۰.۵۰	-۰.۵۸	-۰.۴۹	-۰.۴۹	-۰.۴۱	-۰.۴۵	-۰.۵۰	امور انتظامی
-۰.۱۹	-۰.۲۳	-۰.۲۴	-۰.۲۴	-۰.۱۸	-۰.۱۱	-۰.۱۲	-۰.۱۳	تامین اجتماعی اجباری
۲.۲۸	۲.۶۳	۲.۷۶	۲.۷۴	۲.۵۵	۲.۲۹	۳.۰۳	۳.۶۲	آموزش
-۰.۴۷	-۰.۵۱	-۰.۶۶	-۰.۵۴	-۰.۴۹	-۰.۴۰	-۰.۵۳	-۰.۴۷	آموزش ابتدایی
-۰.۴۰	-۰.۴۳	-۰.۵۸	-۰.۵۶	-۰.۴۳	-۰.۳۵	-۰.۴۸	-۰.۴۴	آموزش ابتدایی دولتی
-۰.۰۸	-۰.۰۸	-۰.۰۸	-۰.۰۸	-۰.۰۶	-۰.۰۵	-۰.۰۵	-۰.۰۳	آموزش ابتدایی خصوصی
-۰.۵۷	-۰.۷۷	-۰.۷۲	-۰.۶۰	-۰.۵۲	-۰.۵۶	-۰.۷۵	-۰.۸۴	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه ای
-۰.۴۴	-۰.۵۶	-۰.۵۶	-۰.۴۴	-۰.۴۰	-۰.۴۵	-۰.۶۳	-۰.۶۷	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه ای دولتی
-۰.۱۳	-۰.۲۱	-۰.۱۶	-۰.۱۶	-۰.۱۴	-۰.۱۱	-۰.۱۲	-۰.۱۷	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه ای خصوصی
۱.۱۷	۱.۲۸	۱.۳۱	۱.۵۱	۱.۴۴	۱.۲۰	۱.۶۱	۲.۱۴	آموزش عالی
-۰.۸۸	-۰.۹۰	-۰.۸۸	-۱.۰۸	-۱.۰۱	-۰.۸۲	-۱.۲۳	-۱.۶۱	آموزش عالی دولتی
-۰.۳۰	-۰.۳۸	-۰.۴۳	-۰.۴۳	-۰.۴۳	-۰.۳۸	-۰.۳۷	-۰.۵۳	آموزش عالی خصوصی
-۰.۰۷	-۰.۰۷	-۰.۰۸	-۰.۰۹	-۰.۰۸	-۰.۱۳	-۰.۱۵	-۰.۱۸	آموزش بزرگسالان
-۰.۰۳	-۰.۰۴	-۰.۰۴	-۰.۰۵	-۰.۰۵	-۰.۰۹	-۰.۰۷	-۰.۰۸	آموزش بزرگسالان دولتی
-۰.۰۳	-۰.۰۳	-۰.۰۴	-۰.۰۴	-۰.۰۳	-۰.۰۴	-۰.۰۸	-۰.۰۹	آموزش بزرگسالان خصوصی
۴.۱۱	۴.۶۳	۴.۸۴	۵.۱۸	۴.۴۳	۳.۹۵	۳.۷۱	۳.۲۷	فعالیت های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی
۳.۹۱	۴.۲۹	۴.۵۷	۴.۸۶	۴.۱۵	۳.۶۷	۳.۳۹	۲.۹۳	فعالیت های مربوط به سلامت انسان
۱.۲۹	۱.۲۳	۱.۳۶	۱.۴۶	۱.۱۶	۱.۱۶	۱.۰۷	۱.۲۹	فعالیت های مربوط به سلامت انسان دولتی
۲.۶۲	۳.۱۶	۳.۲۲	۳.۴۰	۲.۹۸	۲.۵۱	۲.۳۲	۱.۶۳	فعالیت های مربوط به سلامت انسان خصوصی
-۰.۲۱	-۰.۲۴	-۰.۲۷	-۰.۳۲	-۰.۲۸	-۰.۲۸	-۰.۳۱	-۰.۳۴	مددکاری اجتماعی
۱.۰۴	۱.۱۷	۱.۲۶	۱.۳۸	۱.۳۰	۱.۲۹	۱.۳۳	۱.۲۸	فعالیت های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات
-۰.۴۹	-۰.۵۱	-۰.۶۰	-۰.۷۲	-۰.۶۵	-۰.۶۸	-۰.۶۷	-۰.۶۳	هنر، سرگرمی و تفریح
-۰.۰۸	-۰.۱۱	-۰.۱۲	-۰.۱۲	-۰.۱۶	-۰.۱۵	-۰.۱۷	-۰.۱۸	سازمان های مذهبی و سازمان های دارای عضو
-۰.۰۴	-۰.۰۴	-۰.۰۵	-۰.۰۴	-۰.۰۴	-۰.۰۴	-۰.۰۴	-۰.۰۴	تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی
-۰.۴۴	-۰.۵۲	-۰.۴۹	-۰.۴۹	-۰.۴۵	-۰.۴۲	-۰.۴۵	-۰.۴۲	سایر فعالیت های خدماتی شخصی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت همکارانه

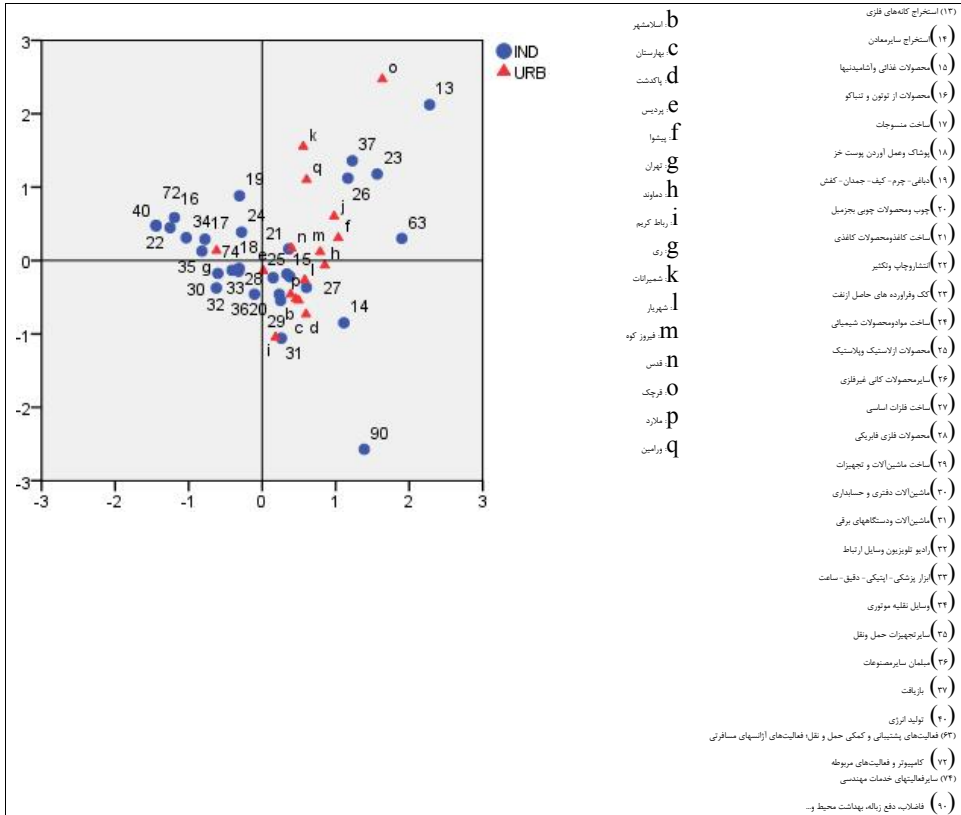
بررسی مزیت همکارانه شهرستان های استان تهران نشان می دهد که شهرستان های تهران، ری و پاکدشت به ترتیب بیشترین میزان نرخ مکمل گری میان شهرستان های استان را دارند. شهرستان های شمیرانات، دماوند، بهارستان و پیشوا به ترتیب از کمترین میزان نرخ مکمل گری برخوردار هستند. بررسی نرخ مکمل گری استان نشان می دهد که سطح مکمل گری در استان پایین است. این بدین معنی است که گسترش فعالیت های صنعتی در راستای تفاوت های اقتصادی گسترش نیافته است.

جدول ۱۰۱- نرخ مکمل گری فعالیت های اقتصادی در سطح شهرستان های استان

شهرستان	نرخ مکمل گری	نرخ مکمل گری کل
اسلامشهر	۰.۰۲	۰.۲۴۴
بهارستان	۰.۰۱	
پاکدشت	۰.۰۵	
پردیس	۰.۰۴	
پیشوا	۰.۰۱	
تهران	۰.۰۹	
دماوند	۰.۰۱	
رباط کریم	۰.۰۴	
ری	۰.۰۸	
شمیرانات	۰.۰۰	
شهریار	۰.۰۲	
فیروزکوه	۰.۰۱	
قدس	۰.۰۳	
قرچک	۰.۰۳	
ملارد	۰.۰۱	
ورامین	۰.۰۴	

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی میزان هم افزایی اقتصادی میان فعالیت های صنعتی استان به تفکیک شهرستان نشان می دهد که شهرستان های رباط کریم، ملارد، اسلامشهر، شهریار، بهارستان و پاکدشت و دماوند استخراج سایر معادن، محصولات از لاستیک و پلاستیک، ساخت فلزات اساسی، ساخت ماشین آلات و تجهیزات، ماشین آلات و دستگاه های برقی دارای قابلیت هم افزایی اقتصادی هستند. شهرستان قرچک، شمیرانات، ورامین، ری، پیشوا در استخراج کانه های فلزی، کک و فراورده های حاصل از نفت، سایر محصولات کانی غیرفلزی، بازیافت و فعالیت های پشتیبانی و کمکی حمل و نقل؛ فعالیت های آژانس های مسافرتی دارای قابلیت هم افزایی اقتصادی هستند.

نمودار ۲۸- وضعیت شهرستان‌های استان تهران از نظر نرخ مکمل‌گری و هم‌افزایی

۳-۵- نظام سکونتگاهی

۳-۵-۱- نظام شهرنشینی

بررسی تحولات جمعیتی استان نشان می‌دهد در ۳۰ سال گذشته جمعیت آن از ۷۲۰۱۴۸۵ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۱۳۲۶۷۶۳۷ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده که افزایش مطلق آن حدود شش میلیون و ۶۶ هزار نفر بوده است. این ارقام بیانگر آن است که طی ۳۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به طور میانگین ۲/۰۶ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۱/۶ درصدی کل کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل کشور؛ بیشتر بوده و شتاب افزایش جمعیت استان تهران سریع‌تر اتفاق افتاده است. تغییر تعداد مطلق جمعیت استان تهران حاکی از آن است که بیشترین افزایش تعداد

جمعیت استان مربوط به دوره ۸۵-۱۳۷۵ و کمترین آن نیز مربوط به دوره ۹۰-۱۳۸۵ می‌باشد و در تمامی دوره‌ها با روند ملایمی روبه کاهش داشته است. همچنین درخصوص سهم جمعیت استان تهران از کشور باید گفت که از آنجا که در طول سال‌های ۹۵-۱۳۶۵، سرعت رشد جمعیت استان، بیشتر از میانگین کشور بوده است، بنابراین سهم جمعیت استان تهران از جمعیت کشور در تمامی دوره‌ها، افزایشی بوده و از ۱۴/۵۶ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۱۶/۶ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، ۵۹۱۴۶۸۴۷ نفر از جمعیت کشور را ساکنین شهری تشکیل می‌دهند و متوسط رشد سالانه جمعیت شهری کشور در دوره ۳۰ ساله اخیر (۹۵-۶۵) برابر با ۲/۶۴ درصد بوده است که از متوسط رشد جمعیت کل (۱/۶) بیشتر است. به عبارتی در این بازه زمانی، جمعیتی بالغ بر ۳۲/۳ میلیون نفر به جمعیت شهری کشور افزوده شد و سهم نسبی جمعیت شهرنشین از ۵۴/۲۹ به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

جمعیت شهری استان تهران همانند جمعیت شهری کشور طی دوره ۹۵-۱۳۶۵ همواره رو به افزایش بوده؛ به طوری که جمعیت شهری استان در سال ۱۳۶۵ معادل 6834742 نفر بوده و با رشدی معادل ۲ درصد به ۱۲۴۵۲۲۳۰ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. مقایسه افزایش نسبی جمعیت دوره‌های سرشماری کشور و استان نشان می‌دهد که در تمامی ادوار سرشماری، میزان افزایش جمعیت شهری در استان تهران، کمتر از کشور بوده است. این امر موجب شده است که سهم جمعیت شهری استان از ۲۵/۴۶ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۲۱/۰۵ درصد در سال ۱۳۹۵ برسد و روند نزولی را طی کند.

بررسی تحول شهرنشینی نشان می‌دهد که نسبت شهرنشینی کشور در سال ۱۳۶۵ معادل ۵۴/۳ درصد بوده و به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. به عبارتی، در مجموع ۳۰ سال اخیر (۹۵-۱۳۶۵) حدود ۲۰ درصد به میزان شهرنشینی کشور اضافه شده است. همان‌طور که در جدول زیر مشخص است مرتباً از سهم جمعیت روستایی کشور کاسته و به سهم جمعیت نقاط شهری افزوده شده؛ به طوری که در دوره‌های مختلف سهم جمعیت شهرنشین از روستائین پیشی گرفته است. این روند تاکنون علی‌رغم کاسته شدن از شدت آن همچنان ادامه دارد؛ به طوری که در سال ۱۳۹۵ نرخ شهرنشینی به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

نسبت شهرنشینی در استان تهران با تفاوت بسیار فاحشی از نرخ شهرنشینی کشور بیشتر بوده است. این نسبت طی ۳۰ سال (۹۵-۱۳۶۵) تقریباً ثابت بوده و از رقم ۹۴/۹ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۹۳/۹ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. برآورد ضریب شهرنشینی استان تهران در سال ۱۳۶۵ حاکی از آن است که میزان شهرنشینی استان حدود

۴۰ واحد بیشتر از میانگین کشوری است و با افزایش نرخ شهرنشینی در کشور، اختلاف نسبت روستائینی استان و کشور به ۲۰ واحد در سال ۱۳۹۵، کاهش یافته است.

جدول ۱۰۲- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال های ۹۵-۱۳۶۵

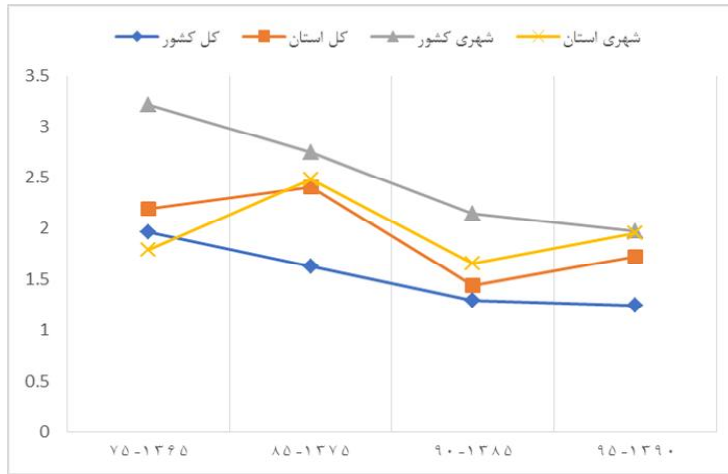
جمعیت کل					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۰۴۵۷۷۸۲	۶۰۰۵۵۴۸۸	۴۹۴۴۵۰۱۰	کشور
۱۳۲۶۷۶۳۷	۱۲۱۸۳۳۹۱	۱۱۳۴۴۸۵۰	۸۹۴۸۰۸۲	۷۲۰۱۴۸۵	استان
۱۶/۶۰	۱۶/۲۱	۱۶/۰۹	۱۴/۹۰	۱۴/۵۶	سهم استان از کشور
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
۱/۶	۱/۲۴	۱/۲۹	۱/۶۲	۱/۹۶	کل کشور
۲/۰۶	۱/۷۲	۱/۴۴	۲/۴۰	۲/۲۰	کل استان

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

جدول ۱۰۳- تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال های ۹۵-۱۳۶۵

جمعیت شهری					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۳۶۴۶۶۶۱	۴۸۲۵۹۹۶۴	۳۶۸۱۷۷۸۹	۲۶۸۴۴۵۶۱	کشور
۱۲۴۵۲۲۳۰	۱۱۳۰۵۸۳۲	۱۰۴۱۸۴۳۱	۸۱۵۵۱۴۵	۶۸۳۴۷۴۲	استان
۲۱/۰۵	۲۱/۰۷	۲۱/۵۹	۲۲/۱۵	۲۵/۴۶	سهم استان از کشور
نسبت شهرنشینی					شرح
۷۴	۷۱/۳۹	۶۸/۴۶	۶۱/۳۱	۵۴/۲۹	
۹۳/۹	۹۲/۸	۹۱/۸	۹۱/۱	۹۴/۹	شهری کشور
۹۳/۹	۹۲/۸	۹۱/۸	۹۱/۱	۹۴/۹	شهری استان
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
۲/۶۴	۱/۹۷	۲/۱۴	۲/۷۴	۳/۲۱	شهری کشور
۲	۲	۱/۶	۲/۵	۱/۸	شهری استان

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

نمودار ۲۹- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان

مطابق با نمودار فوق از بررسی و مقایسه نرخهای رشد جمعیت شهری کل کشور و استان در سالهای مختلف نیز این گونه برداشت می شود که نرخ رشد جمعیت شهری استان تهران به استثنای دوره ۹۵-۱۳۹۰، از متوسط کشور کمتر بوده و مشابه با روند تجربه شده در کشور رو به کاهش داشته است. همچنین میزان آن طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ در استان تهران معادل ۲ درصد بوده و از متوسط رشد جمعیت شهری کشور (۲/۶۴ درصد) در دوره مشابه بیشتر بوده است.

۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانونهای شهری استان تهران

در سرشماری سال ۱۳۷۵ استان تهران متشکل از ۱۹ کانون شهری بوده است که طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ با تشکیل ۱۹ نقطه شهری گلستان، اندیشه، صالحیه، باقرشهر، باغستان، بومهن، چهاردانگه، پردیس، وحیدیه، نصیرشهر، فردوسی، شاهدشهر، صباشهر، صفادشت، آبسرد، شریف آباد، کهریزک، آبعلی و ارجمند، شمار شهرهای استان تهران در سال ۱۳۸۵ به ۳۸ شهر بالغ یافت. در دوره پنج ساله ۹۰-۱۳۸۵ نیز با تبدیل روستای فرون آباد در شهرستان پاکدشت به نقاط شهری، شمار شهرهای استان به ۳۹ شهر ارتقاء یافته است. در نهایت در دوره پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ نیز با تشکیل نقاط شهری پرند، احمد آباد مستوفی و شمشک، شمار شهرهای استان به ۴۲ شهر رسیده است. بر اساس جدول زیر که جمعیت شهرهای استان تهران را از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ به نمایش می گذارد، باید گفت که در تمامی سالها پرجمعیت ترین شهر استان، شهر تهران بوده که جمعیت آن از

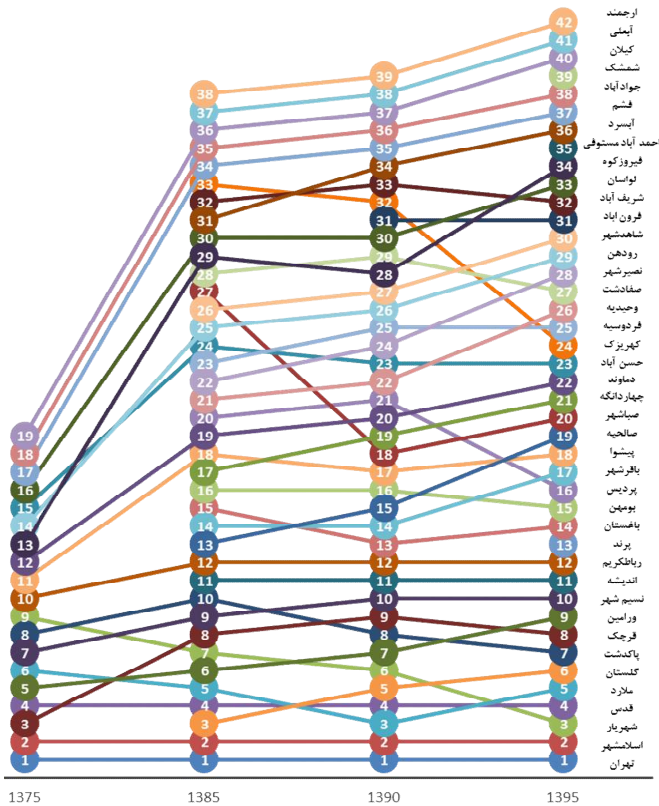
۶۷۵۸۸۴۵ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۸۶۹۳۷۰۶ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. پس از تهران، اسلامشهر، دومین شهر بزرگ استان است که جمعیت آن از ۲۶۵۴۵۹۰ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۴۴۸۱۲۹ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

جدول ۱۰۴- جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال های ۹۵-۱۳۷۵

۱۳۹۵		۱۳۹۰		۱۳۸۵		۱۳۷۵		نام
جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	
۸۶۹۳۷۰۶	۱	۸۱۵۴۰۵۱	۱	۷۵۴۹۰۷۲	۱	۶۷۵۸۸۴۵	۱	تهران
۴۴۸۱۲۹	۲	۳۸۹۱۰۲	۲	۳۵۷۱۷۱	۲	۲۶۵۴۵۰	۲	اسلامشهر
۳۰۹۶۰۷	۳	۲۴۹۴۷۳	۶	۱۸۹۱۲۰	۷	۴۰۰۵۸	۹	شهریار
۳۰۹۶۰۵	۴	۲۸۳۵۱۷	۴	۲۲۹۳۵۴	۴	۱۳۸۲۷۸	۴	قدس
۲۸۱۰۲۷	۵	۲۹۰۸۱۷	۳	۲۲۸۶۷۳	۵	۸۸۱۱۸	۶	ملارد
۲۳۹۵۵۶	۶	۲۵۹۴۸۰	۵	۲۳۱۸۸۲	۳	-	-	گلستان
۲۳۶۳۱۹	۷	۲۰۶۴۹۰	۸	۱۲۶۲۸۱	۱۰	۴۹۲۲۰	۸	پاکدشت
۲۳۱۰۷۵	۸	۱۹۱۵۸۸	۹	۱۷۳۸۳۲	۸	۱۴۲۶۹۰	۳	قرچک
۲۲۵۶۲۸	۹	۲۱۸۹۹۱	۷	۲۰۸۵۶۹	۶	۱۰۷۲۳۳	۵	ورامین
۲۰۰۳۹۳	۱۰	۱۵۷۴۷۴	۱۰	۱۳۵۱۲۴	۹	۸۵۱۲۴	۷	نسیم شهر
۱۱۶۰۶۲	۱۱	۹۶۸۰۷	۱۱	۷۵۵۹۶	۱۱	-	-	اندیشه
۱۰۵۳۹۳	۱۲	۷۸۰۹۷	۱۲	۶۲۹۳۷	۱۲	۳۶۴۸۸	۱۰	رباطکریم
۹۷۴۶۴	۱۳	-	-	-	-	-	-	پرند
۸۳۹۳۴	۱۴	۷۱۸۶۱	۱۳	۵۲۳۳۰	۱۵	-	-	باغستان
۷۹۰۳۴	۱۵	۵۳۴۵۱	۱۶	۴۳۰۰۴	۱۶	-	-	بومهن
۷۳۳۶۳	۱۶	۳۷۲۵۷	۲۱	۲۵۳۶۰	۲۰	-	-	پردیس
۶۵۳۸۸	۱۷	۵۹۰۹۱	۱۴	۵۲۵۷۵	۱۴	-	-	باقرشهر
۵۹۱۸۴	۱۸	۴۷۲۵۳	۱۷	۴۱۴۸۰	۱۸	۲۹۸۸۴	۱۱	پیشوا
۵۸۶۸۳	۱۹	۵۶۳۵۶	۱۵	۵۴۲۱۸	۱۳	-	-	صالحیه
۵۳۹۷۱	۲۰	۴۷۱۲۳	۱۸	۱۸۱۳۲	۲۷	-	-	صباشهر
۴۹۹۵۰	۲۱	۴۶۲۹۹	۱۹	۴۲۱۵۹	۱۷	-	-	چهاردانگه
۴۸۳۸۰	۲۲	۳۷۳۱۵	۲۰	۳۶۴۳۳	۱۹	۲۲۳۳۷	۱۲	دماوند
۴۳۹۲۲	۲۳	۲۷۸۵۹	۲۳	۲۰۴۵۱	۲۴	۱۱۱۷۸	۱۵	حسن آباد
۳۷۵۲۷	۲۴	۱۳۰۹۵	۳۲	۸۷۰۴	۳۳	-	-	کهریزک
۳۴۲۲۱	۲۵	۲۴۵۰۸	۲۵	۲۰۸۵۴	۲۳	-	-	فردوسیه
۳۳۲۴۹	۲۶	۲۸۴۰۵	۲۲	۲۴۸۷۱	۲۱	-	-	وحیدیه
۳۲۴۷۶	۲۷	۱۹۲۳۳	۲۹	۱۵۸۵۵	۲۸	-	-	صفادشت
۲۸۶۴۴	۲۸	۲۶۹۳۵	۲۴	۲۳۸۰۲	۲۲	-	-	نصیرشهر
۲۸۵۳۳	۲۹	۲۱۴۷۷	۲۶	۱۹۵۳۵	۲۵	۱۱۸۶۶	۱۴	رودهن
۲۵۵۴۴	۳۰	۲۰۸۶۵	۲۷	۱۸۸۵۵	۲۶	-	-	شاهدشهر
۲۱۶۸۲	۳۱	۱۴۴۳۷	۳۱	-	-	-	-	فرون آباد

۱۳۹۵		۱۳۹۰		۱۳۸۵		۱۳۷۵		نام
جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	
۱۸۲۸۱	۳۲	۱۲۳۳۲	۳۳	۸۸۷۰	۳۲	-	-	شریف آباد
۱۸۱۴۶	۳۳	۱۵۷۰۶	۳۰	۱۵۴۴۸	۳۰	۱۰۵۸۷	۱۶	لواسان
۱۷۴۵۳	۳۴	۲۰۳۷۱	۲۸	۱۵۸۰۷	۲۹	۱۷۳۱۰	۱۳	فیروزکوه
۱۴۰۷۷	۳۵	-	-	-	-	-	-	احمد آباد مستوفی
۱۰۶۴۸	۳۶	۹۲۰۲	۳۴	۹۸۶۵	۳۱	-	-	آیسرد
۶۹۴۵	۳۷	۷۹۹۴	۳۵	۶۸۹۵	۳۴	۶۷۶۲	۱۷	فشم
۴۸۴۴	۳۸	۴۹۰۳	۳۶	۴۷۱۸	۳۵	۳۸۳۶	۱۸	جوادآباد
۳۴۲۳	۳۹	-	-	-	-	-	-	شمشک
۲۸۸۲	۴۰	۲۸۸۱	۳۷	۳۰۳۸	۳۶	۲۳۰۳	۱۹	کیلان
۲۷۵۸	۴۱	۲۵۲۲	۳۸	۲۶۰۷	۳۷	-	-	آبعلی
۱۱۲۴	۴۲	۱۱۱۴	۳۹	۱۶۸۸	۳۸	-	-	ارجمند

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۳۰- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

بررسی رتبه‌ی شهرهای استان از ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ نیز نشان می‌دهد، تنها رتبه‌ی سه شهر تهران در رتبه‌ی اول، اسلامشهر در رتبه‌ی دوم و قدس در رتبه‌ی چهارم در سراسر این دوره ثابت مانده است و رتبه جمعیتی دیگر شهرهای استان دستخوش تغییرات چشم‌گیری شده است. در میان این شهرها می‌توان به انتقال قرچک از رتبه‌ی سوم به هشتم، ورامین از رده‌ی پنجم به نهم، ارتقاء شهریار از رتبه‌ی نهم به سوم و انتقال نسیم شهر از رتبه‌ی هفتم به دهم در دوره‌ی ۲۰ ساله (۱۳۷۵-۱۳۹۵)، و تغییر رده جمعیتی شهر گلستان از رتبه‌ی سوم به ششم، شهر جدید پردیس از ۲۰ام به ۱۶ام، کهریزک از ۳۳ام به ۲۴ام، لواسان از ۳۰ام به ۳۳ام و شهر فیروزکوه از ۲۹ام به ۳۴ام، در یک دوره‌ی ۱۰ ساله (۱۳۸۵-۱۳۹۵) اشاره کرد. در مجموع در رتبه‌بندی شهرهای استان، تغییرات گسترده‌ای مشاهده می‌شود و به نظر می‌رسد این تغییرات در سال‌های آتی نیز ادامه یابد.

۳-۱-۵-۲- وضعیت نخست شهری در استان تهران

وضعیت نخست شهری یک منطقه می‌تواند وضعیت توسعه را تحت‌الشعاع قرار دهد و به طور نامتناسبی نسبت به دیگر شهرها بزرگتر است.

مروری بر روش‌ها و شاخص‌های بررسی میزان نخست‌شهری بیانگر آن است که تاکنون چندین شاخص برای این موضوع بیان شده است؛ که شاخص چهار شهر مهتا یک از مهم‌ترین این روش‌ها است. شاخص مهتا در سال ۱۹۶۴ بهترین روش را برای نخست‌شهری، نسبت اندازه‌ی شهر نخست به چهار شهر اول پیشنهاد کرد. بعدها ریچاردسون شاخص چهار شهر را با معیارهای قاعده‌ی رتبه - اندازه تطبیق داد؛ بدین صورت که اگر براساس قاعده‌ی رتبه - اندازه‌ی شهری، اندازه مطلوب شهرها در نظام شهری این‌گونه باشد که شهر اول دو برابر شهر دوم، سه برابر شهر سوم و چهار برابر شهر چهارم باشد؛ بنابراین نسبت شهر اول به مجموع چهار شهر نخست نظام شهری باید برابر ۰/۴۸ باشد (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵).

$$\frac{P_1}{P_1 + P_2 + P_3 + P_4}$$

با بررسی میزان نخست‌شهری استان تهران بر اساس شاخص مهتا باید گفت که اگرچه طی دوره ۹۵-۱۳۷۵ روندی کاهشی داشته است، اما همچنان فاصله‌ی خود را با وضعیت متعادل حفظ کرده است. میزان عددی ۰/۸۹ شاخص نخست شهری در سال ۱۳۹۵، نشان از وضعیت فوق برتری شهر تهران در نظام سکونت‌گاهی استان دارد.

جدول ۱۰۵- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان گیلان

شرح	جمعیت شهر نخست	جمعیت شهرهای نخست، دوم، سوم و چهارم	شاخص نخست شهری
نخست شهری ۱۳۷۵	۶۷۵۸۸۴۵	۷۳۰۵۲۶۳	۰/۹۳
نخست شهری ۱۳۸۵	۷۵۴۹۰۷۲	۸۳۶۷۴۷۹	۰/۹۰
نخست شهری ۱۳۹۰	۸۱۵۴۰۵۱	۹۱۱۷۴۸۷	۰/۸۹
نخست شهری ۱۳۹۵	۸۶۹۳۷۰۶	۹۷۶۱۰۴۷	۰/۸۹

۳-۱-۵-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله مراتبی کانون‌های شهری استان

امروزه شهرهایی که جریان‌ات فضایی را به خود جذب می‌کنند و به کانون‌های سکونتی حایز اهمیت تبدیل می‌شوند، با ارائه‌ی فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی، تحصیلی و ... منجر به جذب بیشتر جمعیت می‌گردند. از این‌رو شناخت سلسله‌مراتب جمعیتی شهرها می‌تواند تصویری از سلسله‌مراتب اهمیت و تأثیرگذاری آن‌ها ارائه دهد. امری که پیش‌نیاز تعیین اندازه‌ی بهینه‌ی شهرها و اتخاذ راهبردهای برنامه‌ریزانه در این راستا است. بر اساس اطلاعات سرشماری‌های نفوس و مسکن انجام‌شده در کشور در دوره‌ی ۱۳۹۵-۱۳۷۵، وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی استان تهران از نظر تعداد شهرهای هر رده به صورت زیر رخ نموده است:

الف - کلان‌شهرها (بیش از یک میلیون نفر): با توجه به اینکه در این رده‌بندی کلان‌شهر به شهرهای با جمعیت بیش از یک میلیون نفر اطلاق می‌شود، در تمامی ادوار مورد بررسی، کلان‌شهر تهران در این رده قرار داشته است. با وجود قرارگیری تنها یک شهر در این رده و سهم بسیار پایین آن در تعداد شهرهای استان، سهم جمعیتی آن به میزان قابل توجهی بالا بوده و معادل ۶۹/۸ درصد محاسبه شده است.

ب - شهرهای بسیار بزرگ (۵۰۰-۱۰۰۰ هزار نفر جمعیت): با توجه به آنکه شهرهای بسیار بزرگ به شهرهای با جمعیت بین ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ هزار نفر جمعیت اطلاق می‌شود، هیچ یک از شهرهای استان در این طبقه جمعیتی جای نگرفته است.

پ - شهرهای بزرگ (۵۰-۲۵۰ هزار نفر جمعیت): در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵، تنها شهر اسلامشهر در زمره شهرهای بزرگ استان به حساب آمده که در سال ۱۳۹۰ با قرارگیری ملارد، قدس و گلستان در این طبقه، شمار شهرهای بزرگ استان به چهار شهر ارتقاء یافته است. در سال ۱۳۹۵ نیز اگرچه شمار شهرهای بزرگ استان برابر چهار شهر بوده، اما شامل اسلامشهر، شهریار، قدس و ملارد شده است. شهرهای بزرگ استان تهران در سال ۱۳۹۵، جمعیتی معادل ۱۰/۸ درصد از جمعیت شهری استان را در خود جای داده‌اند.

ت - شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر جمعیت): در سال ۱۳۷۵، تنها سه شهر قرچک، قدس و ورامین، شهرهای میانی بزرگ استان به حساب آمده‌اند که از سال ۱۳۸۵، با ورود شهرهای گلستان، ملارد، شهریار، نسیم‌شهر و پاکدشت به این رده، شمار شهرهای میانی بزرگ به هشت شهر ارتقاء می‌یابد. در ادامه و در سال ۱۳۹۰، شمار شهرهای میانی بزرگ استان به پنج شهر کاهش یافته و در نهایت در سال ۱۳۹۵ به هفت شهر گلستان، پاکدشت، قرچک، ورامین، نسیم‌شهر، اندیشه و رباط‌کریم محدود شده است. در این سال شهرهای میانی بزرگ با سهم ۱۶/۶ درصدی از تعداد شهرهای استان، ۱۰/۸ درصد از جمعیت شهرهای استان را به خود اختصاص داده‌اند.

ث - شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر جمعیت): در سال ۱۳۹۵ تعداد شهرهای این رده ۸ شهر بوده است که عبارت‌اند از: پرند، باغستان، بومهن، پردیس، باقرشهر، پیشوا، صالحیه، صباشهر

ج - شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر جمعیت): در سال ۱۳۹۵ تعداد شهرهای این رده ۸ شهر بوده است که عبارت‌اند از: پرند، باغستان، بومهن، پردیس، باقرشهر، پیشوا، صالحیه، صباشهر

چ - شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر جمعیت): در سال ۱۳۹۵ تعداد شهرهای این رده ۱۰ شهر بوده است که عبارت‌اند از: چهاردانگه، دماوند، حسن‌آباد، کهریزک، فردوسی، وحیدیه، صفادشت، نصیرشهر، رودهن، شاهدشهر

ح - روستا - شهر (کمتر از ۱۰ هزار نفر): در سال ۱۳۹۵ تعداد شهرهای این رده ۶ شهر بوده است که عبارت‌اند از: فرون‌آباد، شریف‌آباد، لواسان، فیروزکوه، احمدآباد مستوفی، آبسرد

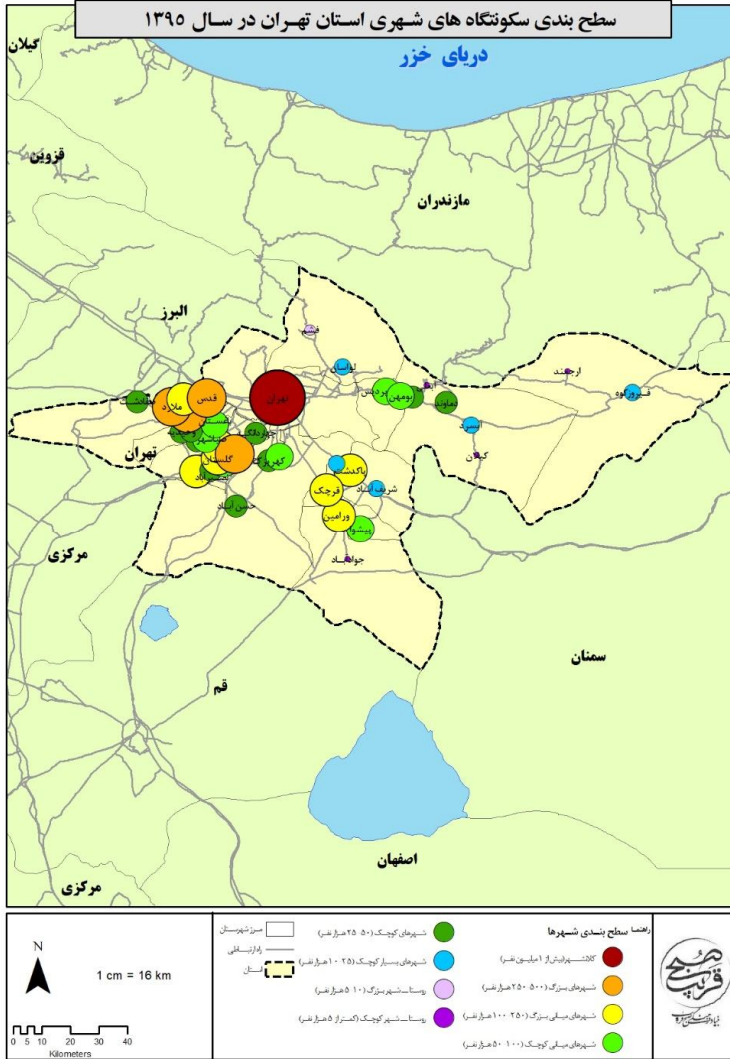
ح - ۱ - روستا - شهرهای بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر جمعیت): در سال ۱۳۹۵ تنها شهر فشم در این رده قرار داشته‌اند، که نشان از تغییرات اندک جمعیتی این شهر نسبت به سال ۱۳۷۵ دارد، اما در سال ۱۳۸۵ تعداد شهرهای این رده به چهار شهر افزایش یافته است که در دوره‌های بعدی به رده‌های بالاتر صعود کرده‌اند.

ح - ۲ - روستا - شهرهای کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر): در سال ۱۳۹۵ تنها چهار شهر جوادآباد، شمشک، کیلان، آبعلی، ارجمند در این رده قرار داشته‌اند در حالی که در سال ۱۳۷۵ تنها دو شهر جوادآباد و کیان در این رده قرار داشته‌اند.

جدول ۱۰۶- روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کلان‌شهرها (بیش از ۱ میلیون نفر)	تهران	تهران	تهران	تهران
شهرهای بسیار بزرگ (۱۰۰۰-۵۰۰ هزار نفر)	-	-	-	-
شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر)	اسلامشهر	اسلامشهر	اسلامشهر، ملارد، قدس، گلستان	اسلامشهر، شهریار، قدس، ملارد
شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر)	قرچک، قدس، ورامین	گلستان، قدس، ملارد، ورامین، شهریار، قرچک، نسیم شهر، پاکدشت	شهریار، ورامین، پاکدشت، قرچک، نسیم شهر	گلستان، پاکدشت، قرچک، ورامین، نسیم شهر، اندیشه، رباطکریم
شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر)	ملارد، نسیم شهر	اندیشه، رباطکریم، صالحیه، باقرشهر، باغستان	اندیشه، رباطکریم، باغستان، باقرشهر، صالحیه، بومهن	پرند، باغستان، بومهن، پردیس، باقرشهر، پیشوا، صالحیه، صباشهر
شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر)	پاکدشت، شهریار، رباط کریم، پیشوا	بومهن، چهاردانگه، پیشوا، دماوند، پردیس	پیشوا، صباشهر، چهاردانگه، دماوند، پردیس، وحیدیه، حسن آباد، نصیرشهر	چهاردانگه، دماوند، حسن آباد، کهریزک، فردوسیه، وحیدیه، صفادشت، نصیرشهر، رودهن، شاهدشهر
شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر)	دماوند، فیروزکوه، رودهن، حسن آباد، لواسان	وحیدیه، نصیرشهر، فردوسیه، حسن آباد، رودهن، شاهدشهر، صباشهر، صفادشت، فیروزکوه، لواسان	فردوسیه، رودهن، شاهدشهر، فیروزکوه، صفادشت، لواسان، فرون آباد، کهریزک، شریف آباد	فرون آباد، شریف آباد، لواسان، فیروزکوه، احمد آباد مستوفی، آبسرد
روستا - شهر بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	فشم	آبسرد، شریف آباد، کهریزک، فشم	آبسرد، فشم	فشم
روستا - شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	جوادآباد، کیلان	جوادآباد، کیلان، آبعلی، ارجمند	جوادآباد، کیلان، آبعلی، ارجمند	جوادآباد، شمشک، کیلان، آبعلی، ارجمند

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نقشه ۱۲- سطح بندی سکونتگاه‌های شهری استان تهران

به طور کلی می‌توان بر اساس طبقات جمعیتی شهرها، الگوی نامتوازن شبکه شهری استان تهران را به لحاظ جمعیت مشاهده نمود؛ به طوری که در حدود ۷۵ درصد از جمعیت شهری استان که جمعیتی در شهر تهران ساکن بوده اند، این مهم حاکی از عدم تعادل و توازن در نحوه توزیع جمعیت در سلسله مراتب نظام شهری

استان است. بر اساس آنچه گفته شد بررسی وضعیت توزیع جمعیت شهری در سلسله مراتب اندازه شهری بیانگر دو موضوع مهم به شرح زیر است:

- بررسی شاخص نخست شهری در سطح استان تهران نشان از فوق برتری شهر تهران نسبت به سه شهر نخست استان دارد، چراکه شهر تهران به عنوان مرکز استان تهران با داشتن جمعیتی بیش از ۸ میلیون نفر در سال ۱۳۹۵، بیشترین جمعیت شهری را در خود جای داده و از نظر اندازه جمعیتی با شهر دوم استان (اسلام آباد) که جمعیتی کمتر از ۵۰۰ هزار نفر دارد، اختلافی در حدود ۸ برابری دارد.
- از نظر سلسله مراتب اندازه شهرها، نظام سکونت گاهی استان دارای عدم توازن و تعادل در توزیع اندازه شهری است؛ چراکه به علت خالی بودن طبقه جمعیتی شهرهای خیلی بزرگ (۱۰۰۰-۵۰۰ هزار نفر)، شکاف جمعیتی در میان نظام شهری استان کاملاً مشهود است.

۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان

استقرار و پیدایش یک شهر بیش از هر چیز تابع شرایط محیطی و موقعیت جغرافیایی و سپس عوامل اقتصادی و اجتماعی است. زیرا عوارض و پدیده‌های طبیعی در مکان‌گزینی، پراکندگی، حوزه نفوذ، توسعه فیزیکی، مورفولوژی شهری و امثال آن‌ها اثر قاطعی دارند و به عنوان یک عامل مؤثر عمل می‌کنند. ارتفاعات استان تهران بخشی از ارتفاعات رشته کوه‌های البرز مرکزی می‌باشد که عمدتاً در شمال استان و به صورت شرقی- غربی توسعه یافته است. بلندترین نقطه استان در ارتفاعات توجال با ارتفاع ۴۳۲۷ متر در شمال محدوده و در شهرستان شمیرانات واقع شده است. پست‌ترین نقطه نیز در دشت ورامین با ۷۴۹ متر ارتفاع در مرز مشترک با استان سمنان قرار دارد. بنابر آنچه که ذکر شد نتیجه می‌شود که اختلاف ارتفاع بین مرتفع‌ترین و پست‌ترین نقطه در سطح استان تهران برابر با ۳۵۸۷ متر است که فاصل‌های حدوداً ۱۲۰ کیلومتری از هم دارند. طبقه ارتفاعی ۱۰۰۰ تا ۱۴۰۰ متر بیشترین فراوانی مساحت استان با ۲۶/۴۲ درصد را به خود اختصاص داده است و کمترین مساحت مربوط به طبقه ارتفاعی بیش از ۳۴۰۰ متر با ۲/۲۷ درصد می‌باشد. توزیع ارتفاع در استان یکسان نبوده و طبقات ارتفاعی از نظر فضایی تا حد زیادی قابل تفکیک هستند به نحوی که طبقات مرتفع در محدوده شمال استان و طبقات کم ارتفاع در نیمه جنوبی استان قرار گرفته‌اند. حدود ۹۰ درصد از شهرستان شمیرانات و ۸۵ درصد از شهرستان فیروزکوه را ارتفاعات بالاتر از ۱۸۰۰ متر پوشانده است و حدود ۹۰ درصد از مساحت شهرستان ورامین دارای ارتفاع کمتر از ۱۰۰۰ متر است. بنابراین بستر و ساختار طبیعی، نقش زیاد و انکارناشدنی در شکل‌گیری سازمان فضایی استان در وضع موجود داشته است به گونه‌ای که با حرکت به سمت شمال استان به سبب شرایط توپوگرافی شدید و صعب‌العبور بودن این نواحی، تمرکز و تراکم جمعیت، فعالیت و به طور

کلی تمرکز کانون‌های زیست و فعالیت کاهش می‌یابد. در عوض، نیمه جنوبی استان ماهیتی هموارتر داشته و امکان استقرار کانون‌های جمعیت و فعالیت را فراهم نموده است. نگاهی به وضعیت پراکنش کانون‌های جمعیتی و سکونتگاهی استان به خوبی نقش عوامل طبیعی و به‌ویژه عامل ارتفاع را در استقرار کانون‌های سکونتگاهی و به تبع آن سازمان فضایی استان نشان می‌دهد. بیشترین شهر و همچنین بیشترین میزان جمعیت شهرنشین استان در طبقه ارتفاعی ۱۰۰۰ تا ۱۴۰۰ متر سکونت دارند. همچنین اکثر جمعیت روستانشین استان نیز در این طبقه ارتفاعی ساکن هستند. در محدوده ارتفاعی بالای ۳۰۰۰ متر هیچ گونه سکونتگاهی وجود ندارد. بلندترین نقطه شهری استان نیز شهر ارجمند در شهرستان فیروزکوه می‌باشد که در محدوده ۲۶۰۰ تا ۳۰۰۰ متر واقع شده است. هر چند که جمعیت این شهر بسیار کم بوده و تنها ۱۹۰۱ نفر را در خود جای داده است.

علاوه بر بستر و ساختار طبیعی استان در شکل‌گیری الگوی فضایی سکونت شهری و روستایی، میبایست به عامل شبکه‌های ارتباطی فرامنطقه‌ای و ملی از استان اشاره نمود. در ارتباط با الگوی فضایی سکونت روستایی، شبکه‌های ارتباطی و زیرساختی در گذر از استان تهران نه تنها توسعه‌ی روستاهای موجود را شتاب بخشیده و باعث ماندگاری آن‌ها شده است بلکه عاملی بوده تا روستاهای نویناد دیگری نیز در حاشیه‌ی نقاط شهری و روستاهای بزرگ پدید آیند. در استان تهران عوامل گوناگونی همانند عبور محورهای ارتباطی فرامنطقه‌ای و ملی و حتی فراملی به شدت بر شکل‌گیری و پراکنش فضایی سکونتگاه‌ها (به‌ویژه سکونتگاه‌های شهری) و به‌ویژه بر تمرکز این سکونتگاه‌ها تأثیرگذار بوده است. در حال حاضر الگوی فضایی سکونت شهری در استان تهران به صورت نسبتاً شعاعی در امتداد محورهای تهران - کرج، تهران - ساوه و تهران - گرمسار - سمنان شکل گرفته است. قرارگیری تعدادی از شهرها در جنوب غربی استان باعث جذب تعداد قابل توجهی از سرریز جمعیتی شهر تهران و همچنین جذب تعداد زیادی از مهاجرانی که مقصد اصلی آن‌ها شهر تهران می‌باشد، شده است. جذب سرریزهای جمعیتی و مهاجرت باعث رشد قابل توجه این شهرها گردیده است. در واقع شکل‌گیری کانون‌های شهری و افزایش تعداد این سکونتگاه‌ها در استان تهران نشان از سرریز جمعیت وارد شده به این شهرها و شروع تمرکززدایی از شهر تهران دارد. از طرف دیگر، استقرار طیف گسترده‌ای از فعالیت‌ها و کارخانجات و شهرک‌های صنعتی در امتداد محورهای ارتباطی واقع در استان (به‌ویژه آزادراه و راه آهن)، به اسکان جمعیت و توسعه کانون‌های شهری و روستایی نزدیک به این مراکز صنعتی شدت بخشیده و همین امر به شکل‌گیری الگوی فضایی سکونت شهری در امتداد آزادراه‌های تهران - کرج، تهران - ساوه و تهران - گرمسار - سمنان کمک نموده است. بدین سان الگوی فضایی سکونت در استان تهران از هم‌پیوندی عوامل چندگانه بستر و ساختار طبیعی، موقعیت جغرافیایی و عبور شبکه‌های ارتباطی ملی و حتی فراملی و همچنین

سیاست‌های آمایشی اسناد فرادست شکل گرفته است. در مجموع می‌توان اینگونه استنتاج نمود که الگوی کالبدی - فضایی شعاعی، الگوی غالب هم در نظام سکونت روستایی و هم در نظام سکونت شهری است.

۳-۵-۲- نظام روستانشینی

جمعیت روستانشینی در سال‌های اخیر، همواره سهم کمتری از کل جمعیت کشور را داشته است و به طور متناوب این سهم کمتر شده است. طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن، رشد جمعیت روستایی کشور تنها در دهه ۷۵-۱۳۶۵ نرخ مثبت ۰/۳ را تجربه کرده است و سایر دوره سرشماری با رشد منفی روبه رو بوده است. در طول این دوره نسبت روستانشینی در کشور از ۴۵/۲ به ۲۶ درصد کاهش یافته و مطابق سرشماری سال ۱۳۹۵ تنها ۲۰/۷ میلیون نفر از جمعیت ۷۹/۹ میلیون نفری کشور را ساکنان روستایی شامل می‌شود. به عبارت دیگر در بازه زمانی مورد مطالعه با وجود افزایش ۱/۶ برابری جمعیت کل کشور، جمعیت روستایی حدوداً هشت درصد کاهش یافته است و از سهم آن نسبت به جمعیت کل کشور حدود ۲۰ درصد کاسته شده است. بنابراین روند حاکم بر کل کشور در طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، کاهش جمعیت روستایی در مقابل افزایش جمعیت کل کشور و در نتیجه کاهش چشمگیر سهم جمعیت روستانشین نسبت به جمعیت کل است.

برخلاف روند حاکم بر کشور، در استان تهران تعداد جمعیت روستایی استان در چند دهه اخیر روندی افزایشی داشته است؛ به طوری که جمعیت روستانشین استان طی دوره ۳۰ ساله (۹۵-۱۳۶۵)، بیش از دو برابر شده است. بنابراین در دوره مطالعاتی ۹۵-۱۳۶۵ همواره به سهم جمعیتی روستایی استان از کل جمعیت روستایی کشور افزوده شده است؛ به گونه‌ای که استان تهران در سال ۱۳۶۵ با جمعیت روستایی ۳۶۶۶۹۱ نفر سهمی معادل ۱/۶۲ درصد از جمعیت روستایی کشور را به خود اختصاص داده، و با افزایش حجم جمعیت روستایی استان در سال ۱۳۹۵ به ۸۱۴۶۹۸ نفر، سهم آن در کل جمعیت روستایی کشور به ۳/۹۲ درصد افزایش یافته است.

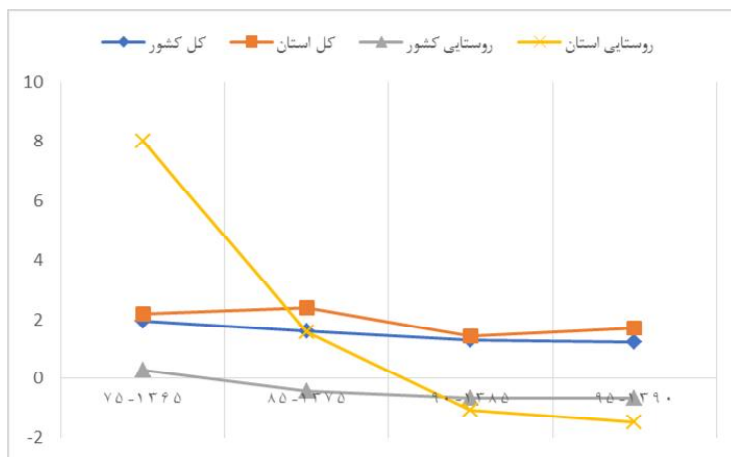
در ارتباط با نرخ رشد جمعیت روستایی کشور می‌بایستی خاطر نشان کرد که برای اولین بار در دوره ۸۵-۱۳۷۵ روند تغییرات جمعیت روستایی کشور، معکوس و منفی شده در حالی که روند منفی نرخ رشد جمعیت استان تهران در دوره ۹۰-۱۳۸۵ آغاز شده است. این خود حاکی از آن است که روند تخلیه آبادی‌های استان از جمعیت و کاهش گرایش به روستانشینی در کشور با شدت بیشتری نسبت به استان دنبال شده است؛ به طوری که در دوره ۷۵-۱۳۶۵، درحالی‌که متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی کشور، معادل ۰/۲۸ درصد برآورد شده است، نرخ رشد جمعیت روستایی استان تهران برابر با ۸ درصد بوده است. اما طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ نرخ رشد جمعیت روستایی استان، در پایین‌ترین حد خود و پایین‌تر از متوسط کشوری و برابر با ۱/۴۷- درصد بوده و این

در حاليت که متوسط نرخ رشد جمعيت روستايي کشور در همين دوره ۰/۶۸- محاسبه شده است. با توجه به آنچه گفته شد، روند کاهش جمعيت روستان نشين کشور طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ با سرعت بيشتری در مقايسه با استان اتفاق افتاده است؛ چراکه نرخ رشد جمعيت روستان نشين استان طی اين دوره ۲/۷ درصد بوده و اين در حالی است که در سطح کشور و طی دوره مذکور ميزان اين شاخص معادل ۰/۲۸- درصد برآورد شده است.

جدول ۱۰۷- تغييرات جمعيت روستايي طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵

جمعيت روستايي					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۶۰۰۴۴۹	کشور
۸۱۴۶۹۸	۸۷۷۴۲۷	۹۲۶۸۸۹	۷۹۲۶۴۱	۳۶۶۶۹۱	استان
۳/۹۲	۴/۰۸	۴/۱۷	۳/۴۱	۱/۶۲	سهم استان از کشور
نسبت روستائيشيني					شرح
۲۶	۲۸/۶۱	۳۱/۵۴	۳۸/۶۹	۴۵/۷۱	
۶/۱۴	۷/۲۰	۸/۱۷	۸/۸۶	۵/۰۹	استان
متوسط رشد سالانه جمعيت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
-۰/۲۸	-۰/۶۸	-۰/۶۷	-۰/۴۴	۰/۲۸	روستايي استان
۲/۷	-۱/۴۷	-۱/۰۹	۱/۵۸	۸/۰۱	

منبع: مرکز آمار ايران، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۳۱- تغييرات نرخ رشد جمعيت روستايي استان و کشور

۳-۶- نظام زیربنایی

نظام زیربنایی استان در دو بخش نظام حمل و نقل و ارتباطات و نظام زیربنایی انرژی مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۶-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات

حمل و نقل استان تهران بر پایه سه حوزه حمل و نقل جاده‌ای، هوایی و حمل و نقل ریلی استوار است، که در ادامه به بررسی این زیر بخش‌ها پرداخته می‌شود.

۳-۶-۱-۱- حمل و نقل جاده‌ای استان تهران

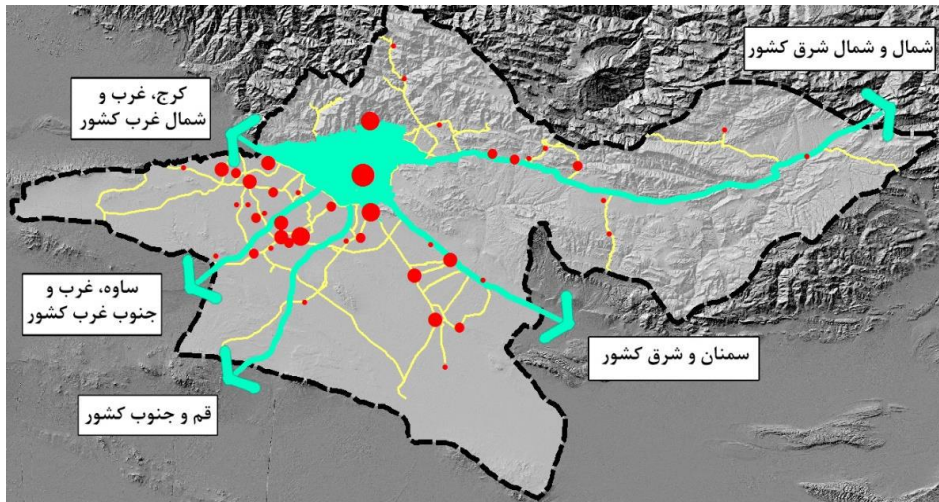
استان تهران در زمینه زیرساخت‌های حمل و نقل جاده‌ای با محدودیت‌هایی رو به رو است؛ بر اساس آمار ارائه شده

- نسبت طول آزادراه و بزرگراه به جمعیت ۵ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که وضعیت این شاخص نامناسب‌تر از میانگین کشور است؛
- نسبت طول راه‌های شریانی به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۵ کیلومتر است که از این نظر استان جایگاه نامناسب‌تری نسبت به میانگین کشور دارد؛
- نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۴ کیلومتر است که جایگاه استان نسبت به کشور نامناسب‌تر است؛
- نسبت طول راه‌های روستایی به جمعیت روستایی ۱۹۵ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که از نظر این شاخص استان وضعیت نامناسب‌تری نسبت به کشور دارد.
- استان از نظر تعداد پایانه‌های مسافربری نسبت به جمعیت وضعیت نامناسب‌تری را نسبت به میانگین کشور دارد ولی وضعیت تعداد تجهیزات راهداری و پایانه‌های راهداری نسبت به طول راه‌ها مناسب‌تر است.
- استان از نظر تعداد کشته‌شدگان جاده‌ای نسبت به جمعیت با ۳ نفر کشته شده در تصادفات جاده‌ای به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت دارای وضعیتی مناسب‌تری از میانگین کشور است.

جدول ۱۰۸- مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان و کشور

وضعیت نسبت به کشور	تهران	کشور	شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای در سال ۱۳۹۸
نامناسب‌تر	۵/۱	۲۵/۸	نسبت طول آزادراه و بزرگراه به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)
نامناسب‌تر	۴/۶	۷۵/۶	نسبت طول راه‌های شریانی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)
نامناسب‌تر	۴/۱	۳۱/۶	نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)
نامناسب‌تر	۱۹۵/۸	۶۴۵/۲	نسبت طول راه‌های روستایی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت روستایی (کیلومتر به نفر)
مناسب‌تر	۷/۷	۱۵	طول کل راه‌ها نسبت به ماشین‌آلات و تجهیزات راهداری (کیلومتر به دستگاه)
مناسب‌تر	۵۳۹/۰	۳۰۴/۵	نسبت راه‌های ترانزیتی به پایانه‌های باربری (کیلومتر به پایانه)
نامناسب‌تر	۰/۰۹	۰/۴۲	پایانه مسافربری به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (پایانه به ازای نفر)
مناسب‌تر	۲/۸	۱۴	تعداد کشته‌شدگان جاده‌ای به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت

منبع: سازمان راهداری و حمل و نقل جاده‌ای کشور، ۱۳۹۸

شکل ۱- موقعیت ارتباطی استان تهران

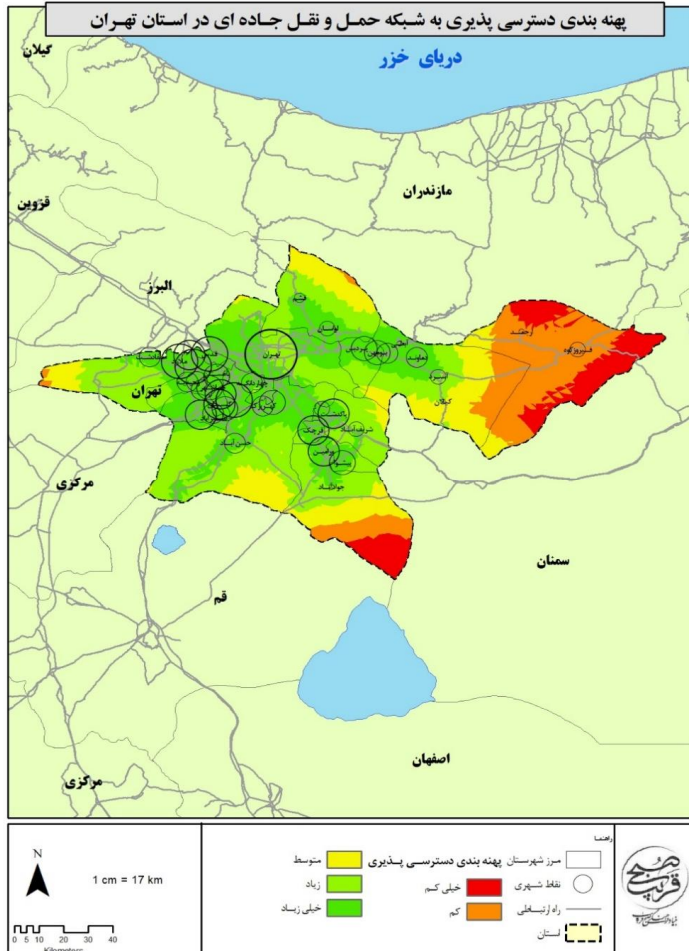
عوامل مختلفی در شکل‌گیری شبکه راه‌های استان تهران تأثیر داشته است که در اینجا به خلاصه‌ای از مهم‌ترین این عوامل اشاره شده است.

- موقعیت استان تهران تأثیری انکارناشدنی بر ساختار شبکه‌های ارتباطی کشور گذاشته است. همان‌طور که تصویر زیر نشان می‌دهد، موقعیت و جایگاه ویژه استان تهران در سطح کشور و قرار گرفتن در مسیرهای ارتباطی شمالی - جنوبی و شرقی - غربی و عبور راه‌های ترانزیتی مهم کشور از آن، از ویژگی‌های منحصر به فرد این استان می‌باشد. همچنین عبور خط آهن سراسری کشور گواهِ بر جایگاه و موقعیت ارتباطی مهم استان تهران در سطح کشور می‌باشد. این جایگاه و موقعیت ارتباطی استان باعث شده است که هر گونه برنامه‌ای در ارتباط با شبکه‌های ارتباطی اصلی استان، تأثیرات خود را در سطح منطقه‌ای و ملی نیز بر جای بگذارد و در واقع منافع توسعه‌ای در سطح استان تهران با منافع توسعه‌ای در سطح منطقه‌ای و ملی گره خورده است.

- خصوصیات جغرافیای طبیعی استان تهران گویای بسیاری از واقعیت‌های اکولوژیکی و نقش آن در استقرار جوامع و تکوین فعالیت شکل‌گیری شبکه حمل و نقل و معیشت آن‌هاست به گونه‌ای که ویژگی‌های جغرافیای طبیعی و به‌ویژه عوامل ناهمواری و آب یکی از اصلی‌ترین عوامل استقرار سکونتگاه‌های شهری و روستایی استان است. بستر و ساختار طبیعی استان تهران به گونه‌ای است که زمینه‌ی شکل‌گیری الگوهای کالبدی - فضایی غیرمتمرکز را از بین برده و ساختار طبیعی استان در نیمه‌ی جنوبی و به‌ویژه نیمه مرکزی آن به وجود آورده است. در واقع پراکنش مراکز جمعیتی و فعالیتی و ارتباطی در استان تهران نشان می‌دهد که هر جا بستر طبیعی فراهم بوده است، کانون‌های جمعیت و فعالیت نیز شکل گرفته‌اند.

۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی پذیری

بررسی وضعیت دسترسی‌پذیری استان نشان می‌دهد، پهنه مرکزی استان به واسطه دسترسی به آزادراه‌ها و بزرگراه‌ها بیشترین دسترسی‌پذیری را به شبکه حمل و نقل جاده‌ای دارد و پهنه‌های شرقی (فیروزکوه) و جنوبی شرقی (جوادآباد) به واسطه محدودیت‌های طبیعی و حفاظتی و دسترسی محدود به راه‌ها دارای دسترسی کم و متوسط هستند.

نقشه ۱۳- پهنه بندی دسترسی پذیری در استان تهران

۳-۱-۶-۳- حمل و نقل ریلی

راه آهن استان تهران دارای محورهای که شامل محور قزوین (کرج)، محور گرمسار و محور جدید قم و محور قدیم قم تا ایستگاه پرند و تعداد ۲۵ ایستگاه می باشد.

راه آهن استان تهران از طریق چهار کریدور ارتباطی با استان های سمنان، قزوین، قم و اصفهان در ارتباط است، که مسیر ارتباطی به استان های سمنان و مازندران به طول بیش از ۴۸۰ کیلومتر تا ایستگاه گرمسار و مسیر ارتباطی

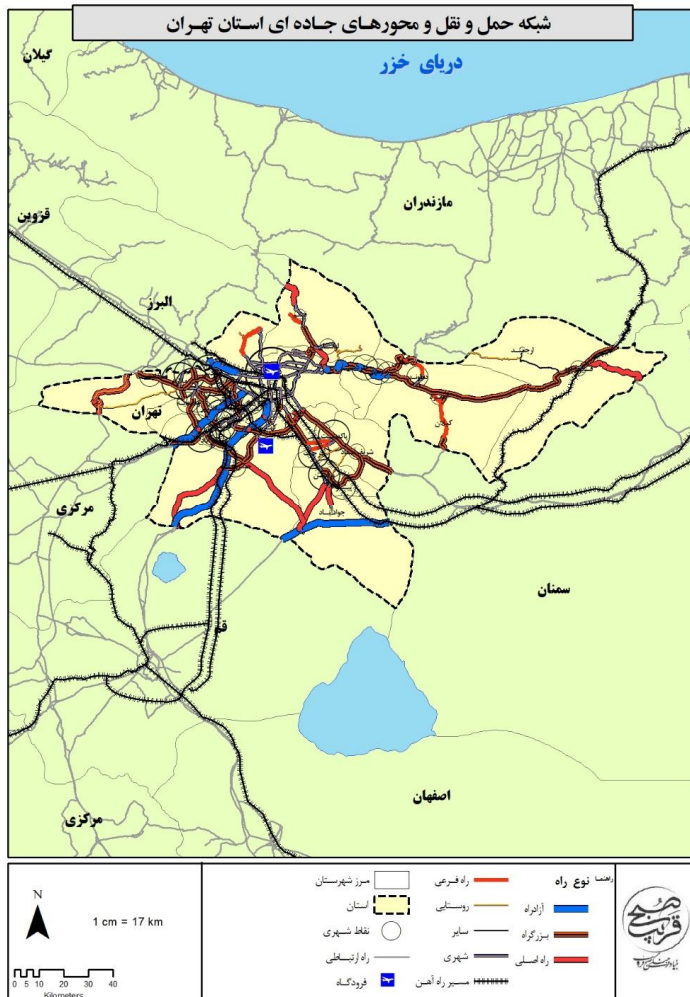
به استان‌های قم و اصفهان به طول ۱۴۴ کیلومتر تا ایستگاه محمدیه و مسیر ارتباطی به قزوین به طول ۱۲۵ کیلومتر مربوط به حوزه استحفاظی این استان است؛ که در مجموع و با احتساب محورهای دو خطه این اداره کل، دارای ۸۰۵ کیلومتر خط اصلی و ۱۱۰ کیلومتر خطوط فرعی صنعتی بوده و تعداد ۲۵ ایستگاه نیز که به تفکیک حوزه فعالیت عبارت‌اند از ۲ گار، ۳ ایستگاه درجه یک، ۹ ایستگاه درجه ۲ و ۷ ایستگاه درجه ۳ در طول محورهای مربوطه، عملیات راهبری و ترافیک را هدایت و کنترل می‌کنند.

ایستگاه‌های با اهمیت این استان در بخش حمل و جابه‌جایی بار و مسافر عبارت‌اند از: گار تهران، بندر خشک آپرین (در فاصله ۲۰ کیلومتری شهر تهران واقع در منطقه اسلام‌شهر با وسعت ۷۰۰ هکتار قرار دارد)، ایستگاه‌های لشگری، ری، تپه سفید و نیک پسندی که ایستگاه اخیر از جمله ایستگاه‌های باز شبکه حمل و نقل بین‌المللی است. مراکز صنعتی و تجاری و بازرگانی مرتبط با شبکه اصلی این استان از طریق خطوط فرعی عبارت‌اند از: پالایشگاه ری، روغن بهران، ایران گاز، بوتان گاز، لوله و ماشین‌سازی ایران، سایپا لجستیک، ایران خودرو، روغن نباتی بهشهر، خطوط بارانداز تایید واتر، ارژنگ جم، حمل و نقل کشتیرانی، حمل و نقل سمند ریل و حمل و نقل سایپا ریل. عملیات فوق‌مشمول بر تخلیه و بارگیری محمولات کانتینری و ورق و رل و... و بارگیری محمولات صادراتی به کشورهای CIS و اروپایی می‌باشد. که از این نظر راه آهن تهران دارای اهمیت و جایگاه ویژه ترانزیت دارد.

۳-۱-۶-۴- حمل و نقل هوایی

فرودگاه بین‌المللی مهرآباد که در سال ۱۳۱۷ ساخته شده، در بخش غربی تهران واقع شده و اولین فرودگاه کشور با پذیرش ۱۲ میلیون مسافر به شمار می‌رود. مطابق آخرین آمار در سال ۲۰۱۶ میلادی، ۱۳۲،۲۴۵ نشست و برخاست در فرودگاه مهرآباد انجام شده، ۱۶،۳۲۷،۳۵۹ مسافر و ۱۱۱،۱۰۷،۸۲۲ کیلوگرم بار نیز از طریق آن جابجا شده است. مهرآباد همچنین به لحاظ تعداد پروازهای داخلی تا قبل از انتقال پروازهای خارجی به فرودگاه امام خمینی در جایگاه اول کشور قرار گرفته و بررسی‌ها نشان دهنده روند فزاینده ترافیک هوایی در آن می‌باشد. فرودگاه بین‌المللی امام خمینی در چند سال اخیر به شاهراه اصلی پروازهای بین‌المللی ایران تبدیل شده است. این فرودگاه در ۳۰ کیلومتری شهر تهران و در بزرگراه تهران-قم قرار گرفته است. در حال حاضر بیش از ۴۰ شرکت هوایمایی در فرودگاه امام خمینی فعال هستند و در هفته بیش از ۷۰۰ پرواز به ۳۰ مقصد انجام می‌شود.

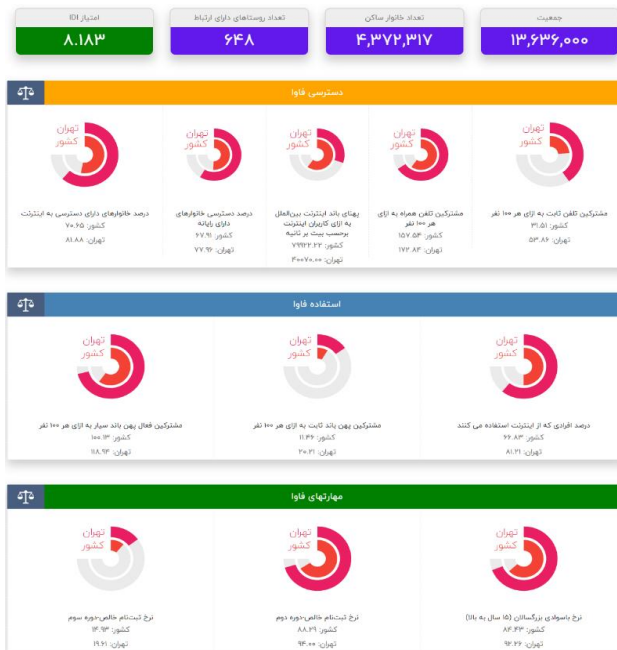
در سال ۱۳۹۴ حدود ۶/۷ میلیون نفر مسافر توسط شرکت‌های هواپیمایی داخلی از فرودگاه‌های مهرآباد و امام خمینی استان تهران به مقاصد خود حمل و به همین میزان مسافر از این فرودگاه وارد شده‌اند. سهم مسافران از فرودگاه‌های استان تهران که توسط پروازهای داخلی سفر کرده‌اند برای هر دو مسافران ورودی و خروجی حدود ۳۷ درصد بوده است.

نقشه ۱۴- شبکه حمل و نقل استان تهران

۳-۶-۱-۵- فناوری اطلاعات و ارتباطات

بررسی وضعیت استان تهران از نظر شاخص IDI در اسفند سال ۱۳۹۹ نشان دهنده جایگاه نخست استان در بین استان‌های کشور است؛ که بررسی زیرشاخص‌ها برای استان نشان می‌دهد، استان در زیرشاخص مهارت استفاده از فناوری اطلاعات دارای رتبه سوم، در زیرشاخص دسترسی به خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه نخست و در زیرشاخص میزان استفاده از خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه نخست در بین استان‌های کشور قرار دارد. لذا این استان برخوردارترین استان کشور از نظر دسترسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

شکل ۲- شاخص فناوری اطلاعات در استان تهران ۱۳۹۹

منبع: درگاه پایش جامعه اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹

۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب

استان تهران فاقد میادین نفت و گاز است، نظام انرژی استان بر اساس شبکه توزیع و خطوط انتقال استوار است، اما در خصوص زیرساخت‌های مرتبط با برق استان علاوه بر زیرساخت‌های توزیع و انتقال دارای نیروگاه‌های متنوعی گازی، بخاری و بادی و خورشیدی است؛ در ادامه نظام انرژی استان تشریح می‌شود.

۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق

در سال ۱۳۹۸، مؤسسات تابع وزارت نیرو و بخش خصوصی در استان تهران حدود ۲۶۶۲۷ میلیون کیلووات ساعت تولید ناخالص برق داشته‌اند که حدود ۷۸ درصد آن در نیروگاه‌های چرخه ترکیبی تولید شده است. همچنین مقدار تولید ناخالص برق ۲ درصد نسبت به سال قبل از آن افزایش داشته است. برای تولید این میزان برق، ۱۲۸۹ میلیون لیتر گازوئیل و ۵۳۱۶ میلیون مترمکعب گاز طبیعی توسط نیروگاه‌های حرارتی مصرف شده است. در سال ۱۳۹۸، ۳۷۴۳۷ میلیون کیلووات ساعت برق در اختیار بیش از ۶۸۶۴ هزار مشترک قرار گرفته که مقدار برق فروخته شده ۹/۷ درصد افزایش و تعداد مشترکین برق نسبت به سال گذشته حدود ۲/۲ درصد افزایش داشته است. از تعداد کل مشترکین برق در سال ۱۳۹۸، ۲/۷۶ درصد مشترکین خانگی، ۸/۷ درصد عمومی و مابقی صنعت، روشنایی معابر، تجاری و کشاورزی بوده است. همچنین در این سال ۲/۳۴ درصد از برق فروخته شده صرف مصارف خانگی، ۳/۱۸ درصد عمومی، ۲/۲۱ درصد صنعتی و مابقی روشنایی معابر، تجاری و کشاورزی بوده است.

استان تهران دارای ۹ نیروگاه است، نیروگاه بعثت، دماوند، شهید فیروزی، ری، پرند، کلان، لتیان، لوراک و رودشور، مجموع ظرفیت اسمی این نیروگاه‌ها ۶۲۶۷ مگاوات است و ظرفیت عملی آن‌ها ۴۶۹۷ مگاوات است و تولید ناخالص این نیروگاه‌ها مجموعاً ۲۶۶۲۷۴۶۲ گیگاوات ساعت بوده است. نیروگاه‌های دماوند و پرند بزرگ‌ترین نیروگاه‌های استان هستند که مجموعاً بیش از ۵۰ درصد ظرفیت انرژی را در استان تولید می‌کنند. مهم‌ترین مسئله در حوزه نیروگاهی استان موضوع مصرف سوخت‌های فسیلی در تولید انرژی است که در فصول سرد با توجه به افزایش مصرف گاز خانگی، استفاده از گاز در نیروگاه‌ها با محدودیت مواجه می‌شود و استفاده از سوخت‌های مایع زمینه‌ساز آلودگی محیط زیست و هوای شهر تهران می‌شود.

۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز

یکی از مهم‌ترین زیرساخت‌های نفت و گاز استان تهران پالایشگاه نفت شهید تندگویان است؛ پالایشگاه تهران شرکت پالایش نفت ایرانی است، که ظرفیت پالایش آن ۲۳۵ هزار بشکه در روز می‌باشد. این پالایشگاه در سال ۱۳۴۷ تأسیس شد و در حال حاضر مشتمل بر دو پالایشگاه جنوبی و شمالی است، که تأسیسات آن در جنوب تهران مستقر می‌باشد. پروژه احداث پالایشگاه تهران، از سال ۱۳۴۴ توسط شرکت ملی نفت ایران آغاز گردید و این پالایشگاه در سال ۱۳۴۷ تکمیل و راه‌اندازی شد. ظرفیت اسمی پالایشگاه تهران در سالهای نخست، معادل ۸۵ هزار بشکه در روز بود، که طی اصلاحات فرآیندی انجام شده در سال ۱۳۵۵ ظرفیت تولید فرآورده‌های

نفتی آن به ۱۲۰ هزار بشکه در روز افزایش یافت. روند روبه رشد مصرف فرآورده‌های نفتی در کشور و تأمین سوخت بازار داخلی، ساخت و راه اندازی پالایشگاه دوم با ظرفیت اسمی ۱۰۰ هزار بشکه در روز را ایجاب کرد، که در پی آن در سال ۱۳۸۲ با انجام برخی تغییرات، ظرفیت اسمی این پالایشگاه نیز به ۱۱۰ هزار بشکه در روز افزایش یافت. نفت خام مورد نیاز پالایشگاه تهران به‌طور روزانه توسط شرکت ملی مناطق نفت‌خیز جنوب و از طریق دو خط لوله ۲۴ و ۲۶ اینچ، از میدان نفتی مارون و میدان نفتی اهواز، واقع در استان خوزستان، تأمین می‌شود. پالایشگاه تهران در حدود ۱۵٪ از ظرفیت پالایشگاهی کشور را تشکیل می‌دهد و محصولات تولیدی آن شامل؛ ۱٪ بنزین، ۱۶٪ گازوئیل، ۳۰٪ نفت گاز، ۲۱٪ نفت کوره و ۵٪ سایر فرآورده‌های نفتی می‌باشد. واحدهای تولیدی: واحدهای تقطیر: تقطیر در اتمسفر و تقطیر در خلاء واحد تهیه روغن در خلاء واحد کاهش گرانی و واحد گاز مایع واحدهای تصفیه: هیدروژنی نفتا، نفت سفید و نفت گاز واحد هیدروژن واحد ایزومریزاسیون واحد تبدیل کاتالیستی بستر ثابت واحد ایزوماکس واحد ایزومریزاسیون واحد تولید گوگرد واحدهای جانبی.

براساس آمارهای رسمی در سال ۱۳۹۵ استان تهران با مصرف ۵ میلیارد و ۴۴۸ میلیون لیتر در این سال ۱۹/۹ درصد از کل بنزین کشور را مصرف کرده است. در بخش گازرسانی در سال ۱۳۹۹، ۱۰۰ درصد جمعیت شهری و بیش از ۹۷ درصد جمعیت روستایی استان تهران از نعمت گاز طبیعی برخوردار هستند.

۳-۶-۲-۳- استحصال و تأمین آب

تا سال ۱۳۰۶ آب شهر تهران توسط ۲۶ رشته قنات با مجموع آبدهی حدود ۷۰۰ لیتر در ثانیه تأمین می‌گردید. در این سال عملیات احداث کانال انتقال آب رودخانه کرج به تهران آغاز شد. این کانال ۵۳ کیلومتر طول داشت و آب را از روستای بیلقان کرج به جمشید آباد تهران منتقل می‌نمود. طی ۴ سال احداث گردید. ۲۰ کیلومتر از این کانال سرپوشیده و بقیه روباز بود. لذا احتمال آلودگی و تلف آب وجود داشت. از طریق این کانال مقدار ۵۳ سنگ به عنوان حق آبه و مقداری هم به‌عنوان سهمیه ۹/۸۴ به تهران افزوده شد و به این ترتیب جمعاً قریب ۱۱۰ سنگ (حدود ۱۶۰۰ لیتر در ثانیه) آب توسط جوی‌ها به آب انبارهای منازل انتقال می‌یافت. سال ۱۳۳۰ طرح اولیه لوله‌کشی تهران برای جمعیت معادل ۹۰۰،۰۰۰ نفر به مرحله اجرا درآمد. و دو خط آبرسانی لوله فولادی به ظرفیت ۲۴۲۰۰۰ مترمکعب در شبانه روز برای انتقال از آبگیر بیلقان به اولین تصفیه‌خانه تهران (جلالیه) در نظر گرفته شد. هره برداری از این خطوط لوله فولادی و تصفیه‌خانه جلالیه در سال ۱۳۳۴ آغاز گردید. همچنین در سال ۱۳۳۳ به منظور مهار بارش‌های آسمانی مطالعات ساخت سد امیرکبیر در ۴۰

کیلومتری شمال غربی تهران (از آبگیر فرسنگ کوه) در کنار جاده کرج - چالوس درحوالی کیلومتر ۲۳ نزدیک به روستای واریان آغاز گردید. عملیات ساختمانی این سد درسال ۱۳۳۷ شروع و درسال ۱۳۴۲ پایان یافت و بهره‌برداری از آن آغاز شد.

در حال حاضر آب منطقه‌ای استان تهران شامل کل استان تهران و حوضه آبریز سد لار در استان مازندران می‌باشد و از محدوده‌های مطالعاتی اشتهارد، قطعه چهار، هشتگرد، تهران-کرج، ورامین دماوند، لوسانات، فیروزکوه و هومند آبرسد تشکیل گردیده است، که آب شرب شهرهای استان از طریق این حوضه ها تأمین می‌شود.

در سال ۱۳۹۸ مشترکین آب شهری و روستایی استان ۱۱۰۸ میلیون مترمکعب آب مصرف کرده‌اند که ۸۴ درصد آن مربوط به مشترکین خانگی بوده است. سرانه مصرف روزانه آب خانگی شهری استان حدود ۱۹۶ لیتر در روز بوده است.

در سال ۱۳۹۸ حدود ۲۰۵۹ هزار فقره انشعاب آب شهری و روستایی وجود داشته است که نسبت به سال گذشته ۰٫۸ درصد افزایش نشان می‌دهد. از این تعداد، ۱۸۹۶ هزار فقره انشعاب (۹۲ درصد) مربوط به نقاط شهری بوده که نسبت به سال گذشته ۵۰ درصد افزایش داشته است.

جدول ۱۰۹- میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲

عنوان	واحد	مقدار
منابع آب سطحی		
حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۱۱۱۰
حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان، یا ورودی به دریاچه ها، کفه ها و کویرها)	میلیون مترمکعب	۴۰۰
حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان	میلیون مترمکعب	۴۵۰
منابع آب زیرزمینی		
حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۶۵۶
حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها	میلیون مترمکعب	۲۳۷۳
حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها	میلیون مترمکعب	۱۶۶
حجم سالانه تخلیه از قنوات	میلیون مترمکعب	۲۴۹
میزان کل برداشت و مصارف		
میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۲۵۲۳
اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۱۳۸
میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان	میلیون مترمکعب	۸۱۹/۲
حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)	میلیون مترمکعب	۳۳۴۱/۹
مصارف سالانه کشاورزی	میلیون مترمکعب	۲۲۰۲
مصارف سالانه شرب	میلیون مترمکعب	۹۸۴
مصارف سالانه صنعت	میلیون مترمکعب	۱۵۵

منبع: دفتر مطالعات پایه منابع آب، وزارت نیرو، ۱۳۹۲

بررسی میزان مصرف منابع در سال ۱۳۹۲ نشان دهنده سه موضوع اساسی است، نخست سهم برداشت از منابع زیرسطحی ۷۵ درصد و برداشت از منبع آب سطحی ۲۵ درصد آب مصرفی استان است.

دوم استان در وضعیت اضافه برداشت از منابع آب زیرزمینی قرار داد و سوم سهم بالای مصرف در بخش کشاورزی است، به طوری که بیش از ۶۵ درصد منابع سطحی و زیرسطحی در بخش کشاورزی مصرف شده است و سهم بخش صنعت به کمتر از ۵ درصد منابع محدود بوده است و حدود ۳۰ درصد مربوط به مصارف شرب بوده است.

۳-۷- بررسی نظام مدیریتی

۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی

در این قسمت از مطالعات سیستم مدیریتی حاکم بر استان تهران بررسی و تحلیل می‌گردد. این سیستم همچون بستر (Platform) و چارچوبی است که کلیه فرآیندها و اقدامات توسعه‌ای، هم در حوزه نرم‌افزاری (سازمانی، اداری، حقوقی و ...) و هم در حوزه سخت‌افزاری (اجرا، تدرکات، نظارت و ...)، از طریق این سیستم و نظام موجود صورت می‌گیرد. در واقع می‌توان گفت توسعه پایدار و متوازن استان از یک سو، به کلیه برآوردها، تحلیل‌ها و راهکارهای فنی و تخصصی توسعه استان و از سوی دیگر به نحوه اجرای نتایج و محصول مطالعات آمایش که حاصل کارآمدی و اثربخشی نظام مدیریتی است، وابسته است.

دستیابی به اهداف طرح آمایش استان نیازمند استفاده حداکثری از ظرفیت‌های قانونی و حقوقی موجود در نظام مدیریتی و شناسایی خلاءها و کمبودهای قانونی و اداری و رفع آنهاست، تا از این طریق امکان تحقق حداکثری پروژه‌ها و اقدامات برنامه‌ریزی شده در مطالعات آمایش استان فراهم گردد.

نظام برنامه‌ریزی و مدیریت در کشور به صورت متمرکز، از بالا به پایین و به صورت بخشی و تخصصی است. به عبارت دیگر، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی اجرایی و بودجه‌ریزی به صورت متمرکز از مرکز و در سطح ملی صورت می‌گیرد و سهم هر یک از وزارت‌خانه‌ها (دستگاه‌های اجرایی تخصصی) مشخص و به آنها ابلاغ می‌شود و آنها نیز به صورت سلسله‌مراتبی به دستگاه‌های متناظر در استان و شهرستان ابلاغ نموده و سپس فرآیندهای اجرایی را مطابق آیین‌نامه‌های سازمان برنامه و بودجه کشور، انجام می‌دهند. نظام پایش و نظارت عملکرد نیز متناسب با همین سیستم سلسله‌مراتبی از سطح خرد به کلان تهیه و جهت برنامه‌ریزی‌های آینده بکارگرفته می‌شود.

در این نظام انجام هماهنگی‌های بین بخشی از طریق تشکیل ستادها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های متشکل از نمایندگان دستگاه‌ها زیر نظر عالی‌ترین مقام مرتبط ملی، استانی یا شهرستانی، صورت می‌گیرد.

اجرای آمایش سرزمین در مقیاس استان تهران و شهرستان‌های آن در چارچوب نظام مدیریتی مذکور با چالش‌هایی مواجه است که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

- عدم استفاده حداکثری از اختیارات برای حل چالش‌ها و انجام مأموریت‌های سازمانی؛
- تصمیم‌گیری‌های متضاد با شرایط اقلیمی و اولویت‌های توسعه‌ای در تهران؛
- مهاجرت گسترده از به منطقه شهری تهران و عدم برنامه‌ریزی توسعه شهری برای پذیرش جمعیت با ایجاد زیرساخت‌های لازم و دراستطاعت؛
- عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی؛
- بخشی‌گرایی و تمرکزگرایی بالا در اداره استان و تأثیر آن بر کارایی نظام سیاسی و مدیریتی استان؛
- سطح حداقل تعاون و همکاری و تشریک مساعی بین عوامل موثر
- عدم شکل‌گیری ساز و کارهای لازم برای تحقق حکمروایی خوب و از جمله پایین بودن سطح پاسخگویی، شفافیت و مسئولیت‌پذیری در استان و کند بودن گام‌ها در گذار به وضع مطلوب؛
- عدم توزیع متناسب تشکل‌های سیاسی در سطح استان تهران و تمرکز بیش از ۹۵ درصد تشکل‌ها در شهر تهران؛
- وجود تعارض‌های شدید میان متن - حاشیه در استان تهران؛
- بالا بودن جرایم در بخش‌های مهاجرپذیر استان و ناکارایی در مقابله با جرایم؛
- وقوع بخش قابل توجه منازعات برهم زنده تعادل امنیتی و سیاسی کشور در استان؛
- روشن نبودن سازوکارهای تامین مالی طرح‌ها و برنامه‌ها؛
- نبود پیوند و ارتباط میان طرح‌ها و برنامه‌های سکونتگاه‌های شهری و روستایی هم پیوند در استان؛
- دوگانگی مفهومی و عملیاتی حاکم بر نظام تقسیمات کشوری؛
- تفرق کالبدی - فضایی حاکم بر نظام مدیریت توسعه شهری؛
- وجود قلمروها متعدد توسعه و کنترل فضایی و نیز نهاد‌های مختلف برنامه ریزی و مدیریت؛
- محدودیت اختیارات و وظایف شوراهای و تبدیل شدن شورای شهر به شورای شهرداری؛
- فقدان جایگاه آمایش استان و سازوکارهای نهادی آن و عدم وجود قوانین پشتیبان و آیین‌نامه‌های اجرایی امکان تحقق‌پذیری؛
- فقدان نظام دسترسی آزادانه به اطلاعات و در دسترس نبودن آمار، اطلاعات، طرح‌ها و برنامه‌ها؛

- فقدان پایگاه مدیریت اطلاعات بحران‌های طبیعی؛
- تعدد و تفرق روزافزون عوامل و عناصر حکومتی و غیرحکومتی تأثیرگذار در اداره استان؛
- وابستگی شدید در آمدی شهرداری‌های استان به درآمدهای ناپایدار؛
- تنوع قومی در استان و ضعف در عدالت فضایی و نارضایتی بخش‌های مختلف استان؛
- عدم توجه و برنامه‌ریزی جدی مدیریت استان جهت تکمیل پروژه‌های ملی، استانی و زیرساختی؛
- فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛
- نبود نظام یکپارچه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛
- تشتت شدید در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی؛
- عدم توجه جدی شوراهای عالی و ستادهای استانی نظیر شورای عالی شهرسازی و معماری، ستاد بازآفرینی پایدار شهری، ستاد آموزش استان و غیره به آمایش سرزمین در سطح ملی و استانی؛
- نبود نتایج و دستاوردهای آمایش سرزمین به عنوان قوانین لازم‌الاجرا برای نهادهای دولتی و غیردولتی؛
- فقدان متولی جدی، کارآمد، مسئولیت‌پذیر و پاسخگو برای اجرای آمایش استان؛
- نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان؛
- کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم و مدیریت بهینه منابع موجود برای تحقق آمایش استان؛
- نبود ابزارها، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول پایش و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن (سامانه ساترا، اگرچه یک بستر مناسب است اما سازوکار نهادی نیست)؛
- فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم (نمایندگان مجلس شورای اسلامی و اعضای شورای اسلامی استان، شهرها و روستاها) در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های برنامه توسعه استان؛
- نبود تقسیم وظایف و مسئولیت‌های نهادی غیردولتی و نهادهای عمومی در برنامه توسعه استان و پاسخگویی آن‌ها؛
- ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای قضایی به عنوان ناظر و مدعی العموم در برنامه‌های توسعه استان؛
- فقدان توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های موجود آمده بعد از تهیه طرح از یک سو، و تغییر در شرایط و ویژگی‌های مکانی و فضایی از سوی دیگر در راستای بازنگری و به روزرسانی برخط برنامه توسعه استان؛

- نبود سازوکار حفظ و رعایت زمانبندی پروژه‌ها و اقدامات برآمده از برنامه توسعه استان و ایجاد سازوکار رفع مشکلات و موانع اجرایی؛
- ضعف در شناسایی و توجه جدی به مسائل و مشکلات مردم استان به عنوان مجریان و ذخیلان اصلی توسعه استان و سازوکارهای لازم برای انتقال نظرات و دیدگاه‌ها در برنامه توسعه؛
- عدم فرآیند برنامه‌ریزی از پایین به بالا و ایجاد شرایط تأثیرگذاری آن بر استراتژی‌های کلی توسعه استان؛
- نبود نظام کارا و موثر در جهت حفظ کیفیت اجرای برنامه‌ها و اقدامات توسعه‌ای؛
- تداخل تصمیم‌گیری‌ها در مناطقی با تداخل مسئولیت‌های نهادهای متولی و مجری و وجود خلأهای تصمیم‌گیری؛
- ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی و ارائه راهکارها برای مواقع بحران با هدف کاهش حداقل تأثیرات بر فرآیند توسعه استان؛
- نبود سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت فعالیت بخش خصوصی و تعاونی؛

برای رفع موانع نظری و عملی اجرای آمایش استان نیازمند چارچوب نظری مناسب و منطبق با شرایط کشور است، تا از این طریق هم از حداکثر ظرفیت قانونی موجود کشور استفاده شود و هم خلأهای موجود شناسایی شده و فرآیندهای لازم برای ایجاد سازوکارهای قانونی مناسب در آینده برداشته شود. لذا با مطالعه منابع مختلف داخلی و خارجی از جمله ROM، D&E، TQM، KM، PDCA، IMS، PMBOK و سایر مطالب مرتبط، مدل مفهومی نظام مدیریتی آمایش استان مطابق نمودار صفحه بعد پیشنهاد شده است.

در این مدل کلیه مفاهیم کلیدی مرتبط با اجرای برنامه توسعه آمایش استان دیده شده است. هر یک از این ابعاد، خود یک نظام مدیریتی است که باید توسط نهادهای مرتبط در یک سازوکار اجرایی مناسب انجام شود. لازم به ذکر است که کلیه ۱۴ بعد (نظام) در کنار یکدیگر می‌تواند حداکثر اثرگذاری و کارآمدی را برای نتایج مطالعات آمایش استان داشته باشد. ایجاد خلل جدی در هر یک از این ابعاد، عملاً سایر ابعاد را با چالش جدی در هدایت و راهبری مواجه می‌کند.

نمودار ۳۲- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان

۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود

استان تهران از جمله استان‌های دارای ظرفیت توسعه در کشور است. بخش قابل توجهی از این ظرفیت به دلیل مدیریت نامطلوب و ناکارآمد در سطوح مختلف استان به کار گرفته نشده است. اجرای با کیفیت طرح آمایش، نیازمند سازوکارهای اجرایی مناسب و سازگار با طرح است، تا از این طریق امکان تحقق و اجرای نتایج طرح آمایش حاصل شده و اثرات مثبت آن در توسعه استان نمایان شود. در حال حاضر استان تهران دارای پروژه‌های ناتمام بسیاری است. بنابر اعلام برخی مسئولان بیش از ۵۰۰۰ پروژه ناتمام در استان تهران وجود دارد که به دلایل مختلف نظیر کمبود منابع مالی، تعارض املاک، تداخل مسئولیت‌های اداری نظیر پیگیری‌های محیط زیستی، بازرسی، امنیتی، تحریم و عدم دسترسی به فناوری برنامه‌ریزی شده، تغییر پیمانکاران و تعطیلی پروژه و سایر موارد مشابه راکد مانده است.

در استان تهران ابرپروژه‌هایی تعریف شده است که توسط بخش دولتی، شهرداری و بخش خصوصی اجرایی می‌شود. در عین حال سازوکار لازم برای هماهنگی این نهادها در حداکثر استفاده از توان مالی و فنی و کاهش ریسک‌های پروژه وجود ندارد. توقف پروژه‌ها صدمات زیادی به توسعه فضایی استان و شهرها و روستاهای استان زده است. این امر کلیه امورات مربوط به مدیریت زمان، کیفیت، تغییرات، ریسک، نتیجه‌گرایی و غیره را تحت تأثیر قرار داده و نامشخص کرده است. هیچ سازمان و نهادی نیز مسئولیت این عدم تحقق برنامه را به عهده نگرفته و پیشنهاداتی در خصوص به روزرسانی آن انجام نداده و همه امورات تحقق پروژه‌ها و اقدامات را به بودجه دولت گره زده‌اند. این در حالی است که راه‌حل‌های متنوع و مختلفی تأمین مالی برای اجرای پروژه‌ها می‌توان برنامه‌ریزی و اجرا کرد.

به موارد فوق باید، بخش پروژه‌های غیرعمرانی نظیر پروژه‌های اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی را نیز که معمولاً از دید مسئولان مغفول می‌ماند، اضافه کرد. به این ترتیب متوجه مشکلات قابل توجه استان تهران با توجه به منابع و ظرفیت‌های فراوان آن خواهیم شد. دولت با در اختیار داشتن نقش‌های مختلف نظارت و ارزیابی، تأمین مالی، انتخاب مجریان و پیمانکاران و تصمیمات اجرایی پروژه‌ها، عملاً به عنوان مجری و متولی اجرا شناخته شده و تا حد زیادی توانمندی و ظرفیت‌های بخش خصوصی را در زمینه‌های مختلف خلاقیت و نوآوری، تأمین مالی، ارتقای کیفی، مدیریت اجرا و بهره‌برداری بهینه و کارآمد نادیده گرفته است.

با نگاهی کوتاه به اجرای پروژه‌ها و برنامه‌ها در استان تهران می‌توان چالش‌ها و مشکلات جدی در اجرا و بهره‌برداری آن‌ها را در نظام مدیریت اجرا دانست که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

۱. بخشی‌گرایی و تمرکزگرایی بالا در اداره استان و تأثیر آن بر کارایی نظام سیاسی و مدیریتی استان بسیار زیاد است. تسلط الگوی روابط سازمانی عمودی و ضعف روابط افقی و نیز غلبه الگوی تصمیم‌گیری بخشی از مشکلات تمرکززدایی است.
۲. سطح تعاون و همکاری و تشریک مساعی بین عوامل موثر توسعه استان حداقل است و تعادل و همزیستی بین این عوامل وجود ندارد. سطح مشارکت و مداخله شهروندان اندک و بخش خصوصی نقش مهمی را در اداره استان ندارد.
۳. تشکل‌های سیاسی در سطح استان تهران متمرکز بوده به طوری که بیش از ۹۵ درصد تشکل‌ها در شهر تهران مستقر هستند و عملاً دسترسی و نقش اجتماعی سایر شهرستان‌ها بسیار کم‌رنگ است. لذا تعارض شدید میان متن وحاشیه (شهر تهران و شهرهای پیرامونی) وجود دارد و این خود در مواقع بحرانی به ناامنی و مشکلات سیاسی منجر می‌شود.

۴. آسیب‌های اجتماعی در تهران به‌ویژه در حوزه موادمخدر و اعتیاد، سرقت، ضرب و حرج بسیار بالاست. ۵۱ درصد سرقت‌های کل کشور در تهران است و بیشترین زندانیان در تهران هستند.
۵. غلبه رویکرد نخبه‌گرایی در تصمیم‌گیری و اداره استان و عدم توجه به فرآیندهای مشارکتی و مردم‌سالاری وجود دارد.
۶. تفرق کالبدی- فضایی بر نظام مدیریت توسعه منطقه شهری تهران، عدم انطباق تقسیمات سیاسی با سازمان فضایی و روابط درون منطقه‌ای، وجود قلمروها متعدد توسعه و کنترل فضایی و نیز نهاد های مختلف برنامه‌ریزی و مدیریت و دوگانگی مفهومی و عملیاتی حاکم بر نظام تقسیمات کشوری به وضوح از مشکلات مدیریت استان تهران است.
۷. برنامه‌ریزی منطقه‌ای استان تهران محدود به مرزهای آن نیست و همبستگی‌های قابل توجهی با مناطق پیرامونی دارد. تهران نیازمند مکانیزم‌های هماهنگی و همکاری بین استانی در برنامه‌ریزی آمایشی است.
۸. طرح‌های توسعه تهران در قالب‌های طرح مجموعه شهری تهران، طرح توسعه استان تهران، طرح پایه آمایش سرزمین، طرح کالبدی ملی، طرح اسکان ۹۰، طرح انتقال پایتخت، طرح تعادل‌بخشی شهر تهران، ایران ۱۴۰۰ و غیره، سازوکارهای یکپارچه و رویکرد مشخصی را در مدیریت کلان‌شهر تهران یا منطقه شهری تهران پیشنهاد نمی‌کنند و یا در صورت پیشنهاد به دلیل عدم وجود قوانین پشتیبان و آیین‌نامه‌های اجرایی امکان تحقق‌پذیری ندارند.
۹. مهاجرت بین استانی و ساختار قومی استان تهران موجب کشمکش‌های مدیریتی شده و نظام تصمیم‌گیری را با چالش مواجه کرده است. ارتباط با استان‌های اطراف نیز زیرسایه این موضوع قرار دارد.
۱۰. عدم تمرکز و آشنایی کافی مدیران و کارشناسان دستگاه‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی با وظایف و مأموریت‌های سازمانی و برنامه‌ریزی برای انجام آن‌ها از معضلات این استان است.
۱۱. نگاه سیاسی به حوزه مدیریتی موجب شده است که در استان تهران بسیاری از پروژه‌ها و اقدامات به نتیجه و بهره‌برداری نرسند. نگاه حزبی و جهت‌گیری مدیریتی در این زمینه از موانع مهم و مشکلات مهم است.
۱۲. مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان تهران در یکی دو حوزه نظیر اشتغال متمرکز است و کمتر متناسب با وضعیت استان بوده و به بهبود فرایندها توجه دارد. در موارد قابل توجهی مصوبات انجام شده، به مرحله اجرا در نیامده‌اند.

۱۳. ساختار فعلی شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان و همچنین سایر شوراهای استان، بسیار عریض و طویل و با کارگروه‌های فراوان زیرمجموعه بوده که عملاً تصمیم‌گیری و اتفاق نظر را با مشکل مواجه می‌کند. بررسی‌ها نشان داده است که این شوراها تأثیر مثبت و موثری بر توسعه استان نداشته و نیاز به تغییرات ساختاری و عملکردی در این شوراها به صورت جدی احساس می‌شود. همچنین هیچ‌گونه نهاد و سازوکار نظارتی بر عملکرد این شوراها وجود ندارد.

۱۴. عدم مشارکت و بهره‌مندی بخش خصوصی و مردم تهران در توسعه استان: متأسفانه اکثر سمن‌ها از مأموریت و وظایف خود آشنا نبوده و از این ظرفیت برای حل بخشی از مشکلات و معضلات استان که در توان همکاری آنهاست، استفاده نمی‌شود.

۱۵. نمایندگان مردم استان تهران نظیر نمایندگان مجلس شورای اسلامی و مهمتر نمایندگان در شورای اسلامی استان، شورای اسلامی شهرها و روستاهای استان و نمایندگان صنوف، نقش بسیار اندک و ناچیزی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی و کلان استان دارند. در استان تهران همواره به دلیل نقش پررنگ مسائل ملی، مردم دیده نشده‌اند. این در حالی است که در مواقع بحرانی، همیشه این مردم استان بوده‌اند که هزینه و امکان عبور از بحران را فراهم کرده‌اند.

۱۶. در این استان نهادهای نظارتی همچون استانداری، سازمان برنامه و بودجه استان و واحدهای ارزیابی و نظارت دستگاه‌های اجرایی، هیچ‌گونه سیستم اجرایی دقیق و هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده‌ای برای مدیریت زمان پروژه‌های اجرایی را ندارند. همواره در پروژه‌ها بخش CPM پروژه‌ها وجود دارد که پیشرفت کار را کنترل می‌کند. اما مدیریت زمان یعنی رفع چالش‌هایی که زمان پروژه را با تغییر مواجه می‌کند. تأخیر در اجرای پروژه‌ها تنها به دلیل تأمین منابع مالی نیست، بلکه عمدتاً به دلایل تصمیم‌گیری‌های نادرست و غیرواقع‌تأمین مالی و تأمین‌کنندگان مالی، نبود راهکارهای رفع چالش‌های قانونی و حقوقی نظیر مالکیت، بروکراسی اعطای مجوزها و صلاحیت‌ها و نظایر آن است. مدیریت زمان اقدامات توسعه‌ای در استان عملاً بدون متولی است.

۱۷. شرایط استان همواره در حال تغییر است. این تغییرات شامل تغییر در داده‌ها به دلایل مهاجرت و جابجایی، تغییر در فناوری، تغییر در پارادایم‌ها و رویکردهای مواجهه با مسئله، تغییر در نیروی انسانی و ماهر، تغییر در بودجه و اعتبارات، تغییر در قوانین و مقررات و موارد مشابه است. سازگار شدن فرآیند توسعه استان و انطباق پروژه‌های کلان و راهبردی که معمولاً بلندمدت هستند با این تغییرات، یک کار کارشناسی، فنی و مدیریتی (تصمیم‌گیرانه) است. در استان متولی رصد تغییرات، اثرات آن بر اقدامات

و پروژه‌ها، رفع کمبودها و نیازهای جدید چه ارگان و سازمانی است؟ مدیریت تغییرات یکی از چالش‌های جدی دنیای امروز ماست که نیاز است سازوکار مناسبی برای آن دیده شود.

۱۸. بسیاری از پروژه‌هایی که توسط دولت و یا توسط بخش خصوصی یا تعاونی که دارای صلاحیت لازم یا نظارت کافی نبوده‌اند، اجرا شده‌اند، از کیفیت پایین در بهره‌برداری برخوردارند. بخش قابل توجهی از این پروژه‌ها به اهداف خود نرسیده و با صرف هزینه و زمان زیاد، در واقع ناموفق بوده‌اند. مدیریت کیفیت یک فرآیند است که پیش، نظارت و ارزیابی فناوری، نیروی انسانی، گردش کار، مواد و مصالح و ارائه خدمت را بررسی و مدیریت می‌کند. با نگاهی به کشورهای همسایه این استان، تمرکز بر کیفیت و تأثیر آن بر جذب مخاطب و سرمایه را می‌توان به آسانی مشاهده کرد. مدیریت کیفیت توسعه استان به عهده چه سازمان و ارگانی است؟ لازم است که این امر مهم در سازوکاری مطمئن و فنی پیگیری و اجرایی گردد.

۱۹. هر دستگاه اجرایی و یا نهاد نظارتی و سیاست‌گذاری دارای قلمروهای فعالیتی و عملکردی است. یکی از چالش‌های جدی استان تهران تداخل زیاد این قلمروها و عدم انطباق تصمیم‌گیری‌ها در قلمروهای مشترک است. هر دستگاهی برای پیشبرد اهداف و مأموریت‌های سازمانی خود طرح‌ها و برنامه‌هایی را آماده و تصویب می‌کند. این درحالی است که راهکارهای پیشنهادی این طرح‌ها در قلمروهای مشترک، در بسیاری موارد متناقض، متضاد و خنثی‌کننده یکدیگر است به جای آنکه هم‌افزا و دارای سینرژیک باشد.

۲۰. توسعه استان تهران بدون توجه به رصد تغییر شاخص‌های توسعه امکان‌پذیر نیست. برای تصمیم‌گیری کارآمد و موثر لازم است که داده‌ها و اطلاعات در طول زمان از رصد شده تا بستر لازم برای تحلیل، چرایی و چگونگی معین گردد. بدون داده‌های کمی و کیفی هدفمند، تصمیم‌گیری، قدم زدن در تاریکی مطلق است و امید داشتن به شانس و اقبال است. ایجاد سامانه داده‌ها و اطلاعات به صورت روش‌مند و هدفمند کمک می‌کند که اولویت‌ها، چالش‌ها، میزان عدم قطعیت و قابلیت کنترل برنامه‌ریزی، دخیلان و ذی‌نفعان و بسیاری موارد موثر دیگر در تحقق توسعه، مشخص گردد. این امر نیازمند مدیریت و سیستم داده‌ها و اطلاعات در درازمدت است. به طوری که با تغییرات مدیران و یا سیاست‌های اجرایی، این نظام مدیریت به کار خود ادامه دهد.

۲۱. برنامه‌ریزی توسعه استان تهران به صورت بالا به پایین انجام شده است. در بهترین حالت نظر افراد و گروه‌های غیردولتی دریافت شده است. این امر با ایجاد نظامی که منابع و دارایی‌هایی که قابلیت جذب و به کارگیری در توسعه استان را دارد، بسیار متفاوت است. بخش قابل توجهی از ظرفیت استان تهران

در اختیار بخش غیردولتی است. ایجاد یک جایگاه پررنگ در برنامه توسعه استان برای این امر ضروری است. همچنین این منابع به شکلی تجمع شده و قابل دستیابی سریع نیست، لذا باید به شیوه‌ای مدیریت شود که در طول زمان به صورت انعطاف‌پذیر اضافه و کسر گردد. منابع و دارایی‌های تهران خارج از استان و کشور را نیز به این بخش اضافه شود، پیچیدگی موضوع و ضرورت مدیریت متمرکز آن در استان بیشتر احساس خواهد شد.

۲۲. بررسی تأمین اعتبارات در ۸۰ سال گذشته به روشنی نشان می‌دهد، بودجه‌ریزی با تخصیص اعتبارات دولتی همواره فاصله داشته است. روش‌های مختلفی برای حل این موضوع و جلوگیری از توقف توسعه استان تهران وجود دارد. برای مثال ایجاد محرک‌های تشویقی جذب سرمایه‌گذار، ایجاد فضای امن سرمایه‌گذاری، کاهش موانع جذب سرمایه و فعالیت‌های اقتصادی، ایجاد تناسب بین اجرای اقدامات و پروژه‌ها با تخصیص اعتبارات، بهره‌گیری از منابع بانکی و تعاونی و موارد مشابه دیگر کمک می‌کند که مدیریت مالی و پولی توسعه استان تهران با کمترین چالش مواجه شود. لازم است از یک سو ریسک توسعه کاهش یابد و از سوی دیگر مدیریت مالی به صورت متمرکز در استان انجام شود. منابع مالی مسئولیت اجتماعی صنایع نیز از دیگر منابع قابل برنامه‌ریزی برای توسعه استان است. در حال حاضر هیچ کدام از این موارد به دقت اجرایی نشده است.

۲۳. نهادها و دستگاه‌های استان در بخش دولتی و غیردولتی دارای وظایف و آیین‌نامه‌هایی هستند که گاه با یکدیگر مشترک، متداخل و ناهم‌افزاست. این موارد موجب می‌شود که فعالیت‌های تصمیم‌گیری، اعطای مجوزها، اجرای پروژه‌ها و غیره با تأخیر زمانی زیادی صورت گیرد. مدیریت این چالش‌ها تا حد زیادی در داخل استان تهران امکان‌پذیر است. لازم است که مدیران عالی این امر را جدی گرفته و سازوکارهای لازم برای مدیریت آن را ایجاد کنند. استفاده از ظرفیت‌های قانونی موجود و ایجاد قوانین و مقررات جدید یکپارچه و هم‌افزا از موضوعات مهم توسعه استان تهران است.

۲۴. کلیه فعالیت‌های نهادهای دولتی، حکومتی، مردمی و تعاونی در نهایت باید منجر به توسعه بیشتر استان مطابق با پیش‌بینی‌های برنامه توسعه فضایی استان شود. در بسیاری مواقع نهادها و دستگاه‌ها تنها به دنبال اجرای پروژه‌ها هستند و هیچ‌گونه نگاه راهبردی برای دستیابی به اهداف برنامه نیستند. تصور می‌کنند با اجرای صرف پروژه‌ها در بازه‌های زمانی مختلف می‌توان به توسعه استان رسید که خطایی جدی است. همواره در انجام کنش‌های کوتاه مدت (اجرای پروژه‌ها و اقدامات) باید نگاه راهبردی و بلندمدت داشت تا موانع و مشکلات فعلی و آینده را دید و حل کرد. لذا مدیریت نتیجه‌گرا از جمله مدیریت‌های

دیگر مغفول مانده استان، بدون متولی جدی و از چالش‌های پیش‌روست. کلیه فعالیت‌های باید در نهایت منجر به نتیجه گردد. این امر نیازمند مدیریت فرآیند، نتیجه و بهبود است.

۲۵. در نظام برنامه‌ریزی کشور ما، تهیه طرح با اجرای آن دو شق جدا انگاشته شده است. این در حالی است که مدیریت بهبود شامل چهار مرحله اصلی است: برنامه، اجرا، ارزیابی، بازنگری. چگونه می‌توان یک برنامه یا طرح را برای ده یا بیست سال به صورت قطعی و بدون انعطاف تهیه کرد؟ چگونه می‌توان تغییرات مختلف مالی، حقوقی، فنی، طبیعی و غیره را در آن اعمال کرد؟ چگونه می‌توان ریسک اجرای آن را کاهش داد؟ و بسیاری ابهام‌های دیگر، بنابراین لازم است که یک برنامه در فرآیند بهبود تعریف و اجرایی گردد. این امر نیازمند یک مدیریت واحد و متمرکز و آگاه است.

۲۶. در نهایت باید گفت که مدیریت یکپارچه آمایش و توسعه فضایی استان تهران بدون توجه به هر یک از ۱۴ بعد گفته شده امکان‌پذیر نیست. عدم توجه و داشتن سازوکار و برنامه برای هر یک از ابعاد منجر به ایجاد اثرات منفی در دیگر بخش‌ها خواهد شد و در نهایت اجرای برنامه را با چالش و مشکل مواجه خواهد کرد. لذا نمی‌توان برای یک یا چند محور چاره اندیشید و دیگر محورها را به آینده موکول کرد.

۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها

۳-۸-۱- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی

استان تهران به عنوان پرجمعیت‌ترین استان و کشور و پایتخت ایران دارای مزیت‌های فراوانی در حوزه‌های مختلف است لذا در این بخش تنها مزیت‌های عمده موقعیتی و استراتژیک استان در دو بخش مزیت‌های مکانی و شبکه ارتباطی و اقتصادی مورد بررسی قرار گرفته است و بیشتر نگاه استراتژیک به شناسایی مزیت‌های وجود داشته، این مزیت‌های عبارت‌اند از:

۳-۸-۱-۱- موقعیت استان تهران در ارتباطات با کربدوره‌های بین‌المللی

به واسطه مرکزیت استان تهران موقعیت سیاسی به عنوان پایتخت، این استان به نوعی چهارراه ارتباطی شرق به غرب و شمال به جنوب کشور محسوب می‌شود، این استان از زمینه مناسبی در ارتباط با کربدوره‌های عبوری بین‌المللی و منطقه‌ای برخوردار است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

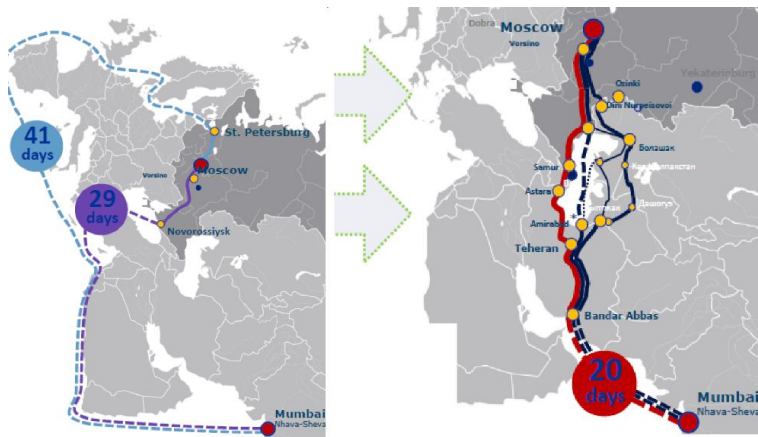
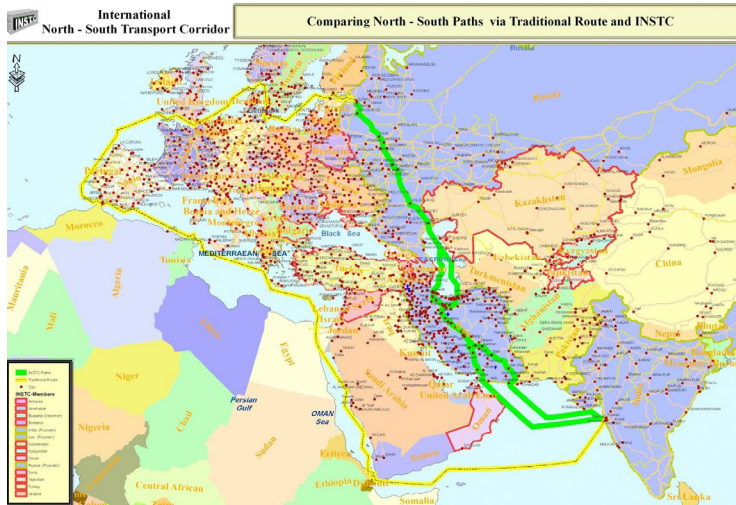
طرح یک کمربند- یک جاده (One Belt-One Road): این طرح که با عنوان جاده ابریشم جدید (New Silk Road) نیز معروف است، طرحی بلند پروازانه است که توسط رییس جمهور چین در سال ۲۰۱۳ مطرح شد و می‌تواند، نفوذ چین بر اقتصاد جهانی را به شدت تغییر دهد و باعث افزایش حجم و ارزش تجارت در دنیا. این طرح دارای دو بخش است که یک بخش آن راه فیزیکی است و یک بخش آن را راه دریایی تشکیل می‌دهد. راه فیزیکی از چین شروع می‌شود و به قاره اروپا ختم می‌شود و کشورهای قرقیزستان، قزاقستان، ازبکستان، ایران، ترکیه، اوکراین، لهستان، بلژیک، فرانسه و در نهایت ایتالیا را دربر می‌گیرد. کشورهایی که در مسیر این طرح قرار دارند ۶۵ درصد از جمعیت دنیا را در خود جای داده‌اند، یکی از مهم‌ترین پیامدهای اجرای این طرح در میان‌مدت، انتقال قدرت اقتصادی از غرب به شرق با مرکزیت چین است. تکمیل و تداوم این طرح در بلندمدت منجر به تبدیل چین به قدرتی ژئواستراتژیک خواهد شد که چالش‌های بسیاری برای آمریکا ایجاد می‌کند. هم‌اکنون اجرای پروژه‌های مرتبط با «ابتکار کمربند و راه» علاوه بر اینکه اهداف چین را تأمین می‌کند، می‌تواند ایران را هم به هاب منطقه تبدیل و باعث انجام پروژه‌های زیرساختی شود، استان تهران یکی از استان‌های واقع در مسیر این کریدور است.

شکل ۳- طرح یک کمربند- یک جاده

کریدور حمل نقل بین‌المللی شمال-جنوب (INSTC): کریدور که از هند، عمان (از طریق دریا) به ایران و از مسیر سرزمینی به دریای خزر و سپس به کشور روسیه متصل می‌شود. هدف اصلی این کریدور تسهیل ارتباط

کشورهای جنوب غربی آسیا با کشور روسیه و شمال اروپا است. که مدت زمان حمل و نقل بار را از ۲۹ به ۲۰ روز کاهش می دهد.

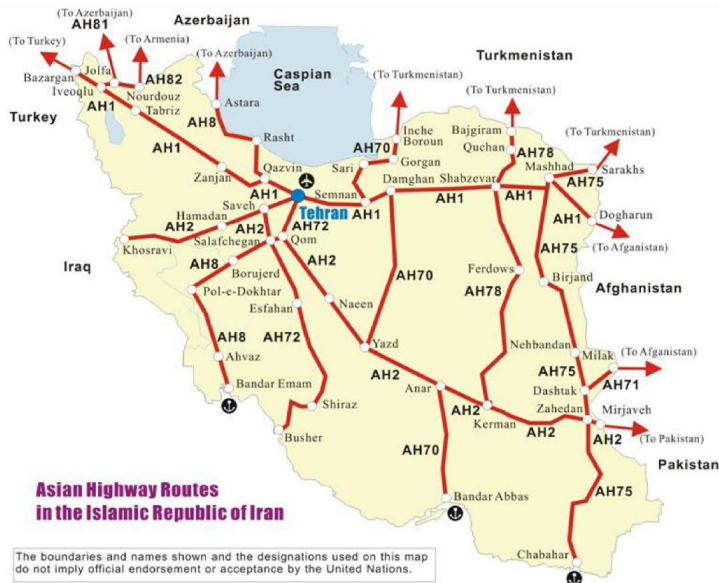
شکل ۴- مسیر فعلی و آتی ارتباط بندر بمبئی و مسکو

طرح توسعه شبکه زیربنای حمل و نقل زمینی آسیا (ALTID): این طرح توسعه هماهنگ راه آهن آسیا (TAR) و توسعه شبکه بزرگراه آسیایی (AH) را در دست اجرا دارد. استان تهران در سه مسیر اصلی AH1 و AH2 و AH72 قرار دارد که مهم ترین مسیرهای این شبکه هستند و با عنوان کریدورهای بین قاره ای مهم ترین عملکرد را دارند.

مسیر AH1: بزرگراهی است که از توکیو پایتخت ژاپن شروع شده و پس از گذشتن از کره شمالی، چین، ویتنام، کامبوج، تایلند، میانمار، هند، بنگلادش، هند، پاکستان، افغانستان، ایران، در مرز بین ترکیه و بلغارستان خاتمه پیدا می‌کند. طول این بزرگراه ۲۰۵۵۷ کیلومتر است و بزرگ‌ترین بزرگراه آسیا شمرده می‌شود. این کریدور در ایران از شرق کشور پس از گذر از مشهد، سبزوار، سمنان و تهران می‌رسد و در پایان از سمت غرب کشور و مرز بازرگان به شبکه ارتباطی ترکیه متصل می‌شود.

مسیر AH2: بزرگراهی است که از دنپاسار در جزیره جاوه اندونزی شروع شده و پس از گذشتن از سنگاپور، مالزی، تایلند، میانمار، بنگلادش، هند، نپال و پاکستان، از مرز میرجاوه وارد ایران شده و در مرز خسروی در غرب ایران خاتمه پیدا می‌کند. طول این بزرگراه ۱۳۱۷۷ کیلومتر است.

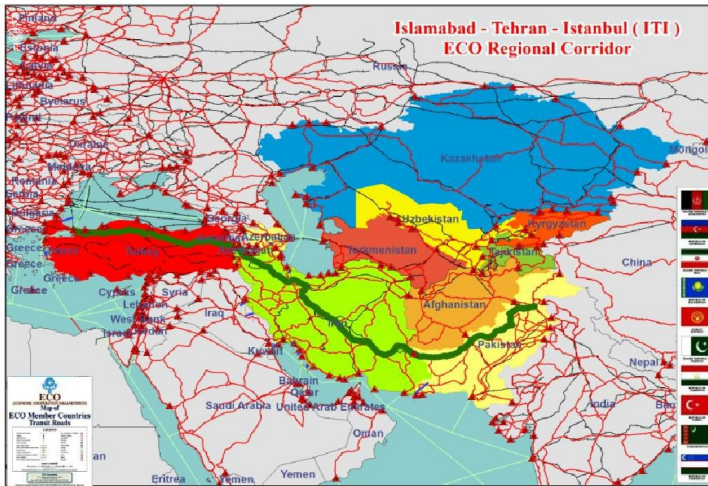
مسیر AH72: بزرگراهی است به طول ۱۱۷۲ کیلومتر که درون ایران، از تهران آغاز و در بوشهر پایان می‌یابد.

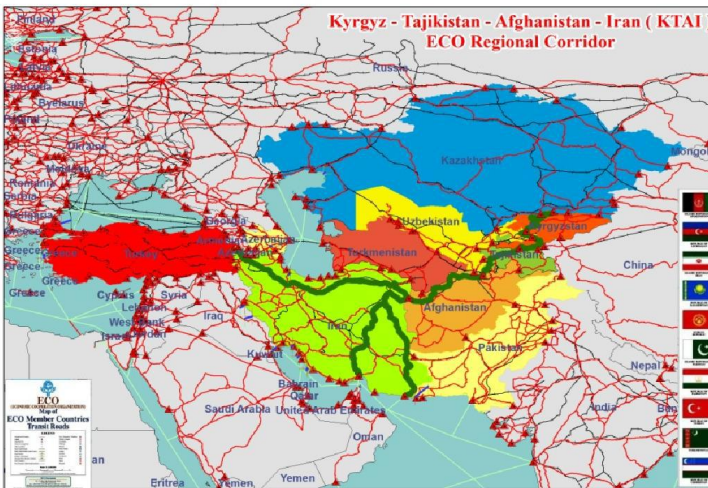
شکل ۵- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور

کریدورهای حمل‌ونقلی سازمان همکاری اقتصادی اکو: اکو نام اختصاری سازمان همکاری اقتصادی است که در سال ۱۹۴۸ با عضویت سه کشور ایران، ترکیه و پاکستان اعلام موجودیت کرد. ساختار جدید آن سال ۱۹۹۲ با پذیرش کشورهای افغانستان، تاجیکستان، آذربایجان، ازبکستان، ترکمنستان، قزاقستان و قرقیزستان تعریف

شد. بر اساس برنامه‌های این سازمان ۵ کریدرو ارتباطی ریلی از کشور عبور می‌کند، که دو کریدور مهم (۱)اسلام آباد-تهران-استانبول و (۲)قرقیزستان - تاجیکستان - افغانستان - ایران از استان تهران عبور می‌کند.

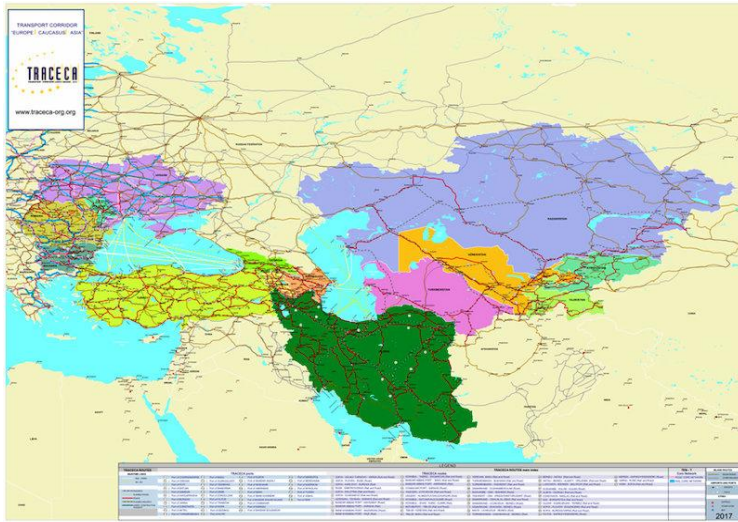

شکل ۶- کریدور منطقه‌ای اسلام آباد-تهران-استانبول (ITI)

شکل ۷- کریدور منطقه‌ای قرقیزستان - تاجیکستان - افغانستان - ایران (KTAI)

کریدور تراسیکا (TRACECA): که شامل سیستم حمل و نقل ترکیبی در منطقه آسیای مرکزی، قفقاز و اروپای شرقی است، که نقش مهمی در احیای یکی از مسیرهای راه تاریخی ابریشم ایفا می کند. در سال ۲۰۱۸، ۱۳ کشور بلغارستان، مولداوی، رومانی، اوکراین و ترکیه در اروپا، ارمنستان، جمهوری آذربایجان، و گرجستان در قفقاز جنوبی، ایران، تاجیکستان، ازبکستان، قزاقستان و قرقیزستان در آسیای مرکزی عضو این کریدور هستند. هدف این کریدور که از طرف اتحادیه اروپا با سرمایه اولیه ۱۵ میلیون یورو پشتیبانی مالی می شد، توسعه کریدور حمل و نقلی از اروپا، به سمت دریای سیاه، قفقاز، دریای خزر، و آسیای مرکزی بود. به واسطه موقعیت بسته (Land lock) برخی از کشورهای عضو و اهمیت دسترسی به خلیج فارس برخی از زیرشاخه های این کریدور از استان تهران عبور و ارتباط کشورهای عضو را با شمال و جنوب کشور و شرق و غرب کشور برقرار می کند. لازم به ذکر است از سال ۲۰۰۹ فعالیت های توسعه سازمان مربوطه به حداقل کاهش یافته و ایران از مزیت های عضویت در این مجموعه بهره ای نبرده است.

شکل ۸- ارتباط ایران با کریدور بین المللی تراسیکا و موقعیت استان تهران

۳-۱-۲- حمل و نقل هوایی و فرودگاه های مهرآباد و امام خمینی

فرودگاه بین المللی مهرآباد که در سال ۱۳۱۷ ساخته شده، در بخش غربی تهران واقع شده و اولین فرودگاه کشور با پذیرش ۱۲ میلیون مسافر به شمار می رود. مطابق آخرین آمار در سال ۲۰۱۶ میلادی، ۱۳۲,۲۴۵ نشست و برخاست در فرودگاه مهرآباد انجام شده، ۱۶,۳۲۷,۳۵۹ مسافر و ۱۱۱,۱۰۷,۸۲۲ کیلوگرم بار نیز از طریق آن

جایجا شده است. مهرآباد همچنین به لحاظ تعداد پروازهای داخلی تا قبل از انتقال پروازهای خارجی به فرودگاه امام خمینی در جایگاه اول کشور قرار گرفته و بررسی‌ها نشان دهنده روند فزاینده ترافیک هوایی در آن می‌باشد.

فرودگاه بین‌المللی امام خمینی در چند سال اخیر به شاهراه اصلی پروازهای بین‌المللی ایران تبدیل شده است. این فرودگاه در ۳۰ کیلومتری شهر تهران و در بزرگراه تهران-قم قرار گرفته است. در حال حاضر بیش از ۴۰ شرکت هواپیمایی در فرودگاه امام خمینی فعال هستند و در هفته بیش از ۷۰۰ پرواز به ۳۰ مقصد انجام می‌شود.

در سال ۱۳۹۴ حدود ۶/۷ میلیون نفر مسافر توسط شرکت‌های هواپیمایی داخلی از فرودگاه‌های مهرآباد و امام خمینی استان تهران به مقاصد خود حمل و به همین میزان مسافر از این فرودگاه وارد شده‌اند. سهم مسافران از فرودگاه‌های استان تهران که توسط پروازهای داخلی سفر کرده‌اند برای هر دو مسافران ورودی و خروجی حدود ۳۷ درصد بوده است.

۳-۱-۸-۳- حمل و نقل ریلی در استان تهران

راه آهن استان تهران دارای محورهای که شامل محور قزوین (کرج)، محور گرمسار و محور جدید قم و محور قدیم قم تا ایستگاه پرند و تعداد ۲۵ ایستگاه می‌باشد.

راه آهن استان تهران از طریق چهار کریدور ارتباطی با استان‌های سمنان، قزوین، قم و اصفهان در ارتباط است، که مسیر ارتباطی به استان‌های سمنان و مازندران به طول بیش از ۴۸۰ کیلومتر تا ایستگاه گرمسار و مسیر ارتباطی به استان‌های قم و اصفهان به طول ۱۴۴ کیلومتر تا ایستگاه محمدیه و مسیر ارتباطی به قزوین به طول ۱۲۵ کیلومتر مربوط به حوزه استحفاظی این استان است؛ که در مجموع و با احتساب محورهای دو خطه این اداره کل، دارای ۸۰۵ کیلومتر خط اصلی و ۱۱۰ کیلومتر خطوط فرعی صنعتی بوده و تعداد ۲۵ ایستگاه نیز که به تفکیک حوزه فعالیت عبارت‌اند از ۲ گار، ۳ ایستگاه درجه یک، ۹ ایستگاه درجه ۲ و ۷ ایستگاه درجه ۳ در طول محورهای مربوطه، عملیات راهبری و ترافیک را هدایت و کنترل می‌کنند.

ایستگاه‌های با اهمیت این استان در بخش حمل و جابه‌جایی بار و مسافر عبارت‌اند از: گار تهران، گار آپرین، ایستگاه‌های لشگری، ری، تپه سفید و نیک‌پسندی که ایستگاه اخیر از جمله ایستگاه‌های باز شبکه حمل و نقل بین‌المللی است.

مراکز صنعتی و تجاری و بازرگانی مرتبط با شبکه اصلی این استان از طریق خطوط فرعی عبارت‌اند از: پالایشگاه ری، روغن بهران، ایران گاز، بوتان گاز، لوله و ماشین سازی ایران، سایپا لجستیک، ایران خودرو، روغن نباتی بهشهر، خطوط بارانداز تایید واتر، ارژنگ جم، حمل و نقل کشتیرانی، حمل و نقل سمند ریل و حمل و نقل سایپا ریل. عملیات فوق مشتمل بر تخلیه و بارگیری محمولات کانتینری و ورق و رل و... و بارگیری محمولات صادراتی به کشورهای CIS و اروپایی می‌باشد. که از این نظر راه آهن تهران دارای اهمیت و جایگاه ویژه ترانزیت دارد.

۳-۸-۲- ظرفیت‌های اقتصادی استان

در این بخش بر اساس آمار و اطلاعات مهم‌ترین مزیت‌های اقتصادی استان تشریح شده است:

نرخ مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر استان تهران در ۱۳۹۵ حدود ۴۰٫۲ درصد بوده که نسبت به سال قبل ۳٫۱ واحد درصد افزایش یافته است. نرخ مشارکت اقتصادی کل کشور در مدت مذکور معادل ۴۰٫۳۹ درصد بوده که از رقم مشابه در استان تهران ۰٫۸ واحد درصد کمتر است.

نرخ بیکاری جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر استان تهران در سال ۱۳۹۵، حدود ۶٫۱۱ درصد بوده که نسبت به سال قبل ۳٫۵ واحد درصد افزایش یافته است. نرخ بیکاری جمعیت ده ساله و بیشتر کل کشور در سال ۱۳۹۵ معادل ۴٫۱۲ درصد بوده که از نرخ بیکاری استان تهران ۸٫۰ واحد درصد بیشتر است.

بررسی آمار بهره‌وری نیروی کار بر اساس قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳ نشان می‌دهد که بهره‌وری استان تهران طی سالهای ۱۳۸۴ لغایت ۱۳۹۳ همواره بالاتر از سطح بهره‌وری کل کشور بوده است. میزان بهره‌وری نیروی کار استان تهران از حدود ۱۰۴ میلیون ریال به ازای هر نفر در سال ۱۳۸۴ به حدود ۱۳۹ میلیون ریال به ازای هر نفر در سال ۱۳۹۳ افزایش یافته است. این در حالی است که بهره‌وری کل کشور بر اساس قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳ از ۹۰٫۷۸ میلیون ریال به ازای هر نفر در سال ۱۳۸۴ به ۹۰٫۱۰۰ میلیون ریال به ازای هر نفر در سال ۱۳۹۳ افزایش یافته است.

بر اساس آخرین آمار منتشر شده از سوی مرکز آمار ایران، ارزش محصول ناخالص داخلی استان تهران در سال ۱۳۹۳، حدود ۲۷۱ هزار میلیارد تومان بوده که ۶٫۲۳ درصد از محصول ناخالص داخلی کل کشور را تشکیل داده است.

الف-مزیت‌های بخش صنعت

بر اساس آخرین آمارهای موجود، تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر استان تهران در سال ۱۳۹۳، ۲۲۲۴ کارگاه بوده که حدود ۱۵,۴ درصد از کل کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر کشور را تشکیل می‌دهد.

۶۲ درصد از کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر در استان تهران شامل کارگاه‌های با ۱۰-۴۹ نفر کارکن است. کارگاه‌های صنعتی ۵۰-۹۹ نفر کارکن ۱۷ درصد و کارگاه‌های با بیش از ۱۰۰ نفر کارکن ۲۱ درصد از تعداد کل کارگاه‌های استان تهران را تشکیل می‌دهند.

فعالیت‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر استان تهران در سال ۱۳۹۳ ارزش افزوده ای حدود ۲۴۰ هزار میلیارد ریال ایجاد نمودند که سهم ۱۸ درصدی از ارزش افزوده ایجاد شده توسط کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر کل کشور داشته است. بیشترین ارزش افزوده متعلق به کارگاه‌های صنعتی با بیش از ۱۰۰ نفر کارکن می‌باشد که معادل ۲۱۹,۵ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۳ ارزش افزوده ایجاد کرده‌اند.

۹۱ درصد از کل ارزش افزوده ایجاد شده در استان تهران متعلق به کارگاه‌های صنعتی صد نفر کارکن و بیشتر است که این رقم برای کل کشور ۸۷ درصد می‌باشد.

از میان شاغلان کارگاه‌های صنعتی بزرگ (۱۰۰ نفر کارکن و بیشتر) ۲۴ درصد در استان تهران مشغول بکار هستند. به طور کلی حدود ۲۲ درصد از کل شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر کل کشور در استان تهران مشغول بکار هستند.

ب-مزیت‌های بخش سلامت

استان تهران با ۱۶۲ بیمارستان فعال، بیشترین تعداد بیمارستان‌های فعال بخش دولتی، خصوصی و خیریه ای را با سهم ۱۸ درصدی از تعداد کل بیمارستان‌های کشور دارد. ۳۰ درصد از بیمارستان‌های خیریه کل کشور و ۴۰ درصد از بیمارستان‌های خصوصی کل کشور در استان تهران واقع است.

در میان بیمارستان‌های دولتی بیمارستان‌های علوم پزشکی، تأمین اجتماعی و سایر نهادهای دولتی استان تهران به ترتیب سهم ۸,۹ درصدی، ۱۷,۶ درصدی و ۳۴,۴ درصدی نسبت به کل کشور دارند.

سهم بیمارستان‌های غیردولتی در استان تهران شامل ۳۶,۴ درصد بیمارستان‌های خصوصی و ۵,۶ درصد بیمارستان‌های خیریه است که از سهم آن‌ها در کل کشور بیشتر است.

حدود ۲۲ درصد از کل تخت‌های بیمارستانی فعال کشور در استان تهران واقع شده است.

حدود ۱۹ درصد از کل تخت‌های بیمارستانی دولتی در کل کشور در استان تهران قرار دارد.

سهم استان تهران از تعداد تخت‌های بیمارستانی خصوصی کل کشور حدود ۴۴ درصد و از تعداد تخت بیمارستانی خیرین ۲۲,۵ درصد است.

ج-مزیت‌های بخش گردشگری

در سال ۱۳۹۴ استان تهران حدود ۴,۵ میلیون گردشگر داشته که ۱۳,۳ درصد از کل گردشگران کشور را در این سال تشکیل داده است.

سهم گردشگران ورودی خارجی در استان تهران در سال ۱۳۹۴، معادل ۱۷ درصد است که بیشتر از سهم آن در کل کشور می‌باشد.

گردشگران بومی که مطابق آمار سالنامه آماری کشور همان گردشگران ورودی به اقامتگاه‌های هر استان می‌باشند، ۱۴,۴ درصد از گردشگران تهران را تشکیل داده‌اند. در مقابل در کل کشور حدود ۶۶ درصد از گردشگران را گردشگران بومی تشکیل می‌دهند.

استان تهران حدود ۱ درصد از کل سفرهای درون استانی (با حمل و نقل عمومی را به خود اختصاص داده است.

در انواع سفرهای برون استانی با حمل و نقل عمومی جاده‌ای، استان تهران نسبت به کل کشور سهم ۲۲,۴ درصدی داشته است.

سهم تعداد مسافران جابه‌جا شده توسط حمل و نقل عمومی جاده استان تهران نسبت به کل کشور در سفرهای درون استانی ۱,۸ درصد و در سفرهای برون استانی ۲۴,۷ درصد است. • مطابق آمار، مردم استان تهران در میان انواع وسایل نقلیه عمومی جاده‌ای برای سفرهای درون استانی خود از مینی بوس و برای سفرهای برون استانی خود بیشتر از اتوبوس استفاده می‌نمایند.

د- پالایشگاه نفت تهران

پالایشگاه تهران شرکت پالایش نفت ایرانی است، که ظرفیت پالایش آن ۲۳۵ هزار بشکه در روز می‌باشد. این پالایشگاه در سال ۱۳۴۷ تأسیس شد و در حال حاضر مشتمل بر دو پالایشگاه جنوبی و شمالی است، که تأسیسات آن در جنوب تهران مستقر می‌باشد. پروژه احداث پالایشگاه تهران، از سال ۱۳۴۴ توسط شرکت ملی نفت ایران آغاز گردید و این پالایشگاه در سال ۱۳۴۷ تکمیل و راه‌اندازی شد. ظرفیت اسمی پالایشگاه تهران در سالهای نخست، معادل ۸۵ هزار بشکه در روز بود، که طی اصلاحات فرآیندی انجام شده در سال ۱۳۵۵ ظرفیت تولید فرآورده‌های نفتی آن به ۱۲۰ هزار بشکه در روز افزایش یافت. روند روبه رشد مصرف فرآورده‌های نفتی در کشور و تأمین سوخت بازار داخلی، ساخت و راه‌اندازی پالایشگاه دوم با ظرفیت اسمی ۱۰۰ هزار بشکه در روز را ایجاب کرد، که در پی آن در سال ۱۳۸۲ با انجام برخی تغییرات، ظرفیت اسمی این پالایشگاه نیز به ۱۱۰ هزار بشکه در روز افزایش یافت. نفت خام مورد نیاز پالایشگاه تهران به‌طور روزانه توسط شرکت ملی مناطق نفت‌خیز جنوب و از طریق دو خط لوله ۲۴ و ۲۶ اینچ، از میدان نفتی مارون و میدان نفتی اهواز، واقع در استان خوزستان، تأمین می‌شود. پالایشگاه تهران در حدود ۱۵٪ از ظرفیت پالایشگاهی کشور را تشکیل می‌دهد و محصولات تولیدی آن شامل؛ ۱٪ بنزین، ۱۶٪ گازوئیل، ۳۰٪ نفت گاز، ۲۱٪ نفت کوره و ۵٪ سایر فرآورده‌های نفتی می‌باشد. واحدهای تولیدی: واحدهای تقطیر: تقطیر در اتمسفر و تقطیر در خلاء واحد تهیه روغن در خلاء واحد کاهش گرانیوی واحد گاز مایع واحدهای تصفیه: هیدروژنی نفتا، نفت سفید و نفت گاز واحد هیدروژن واحد ایزومریزاسیون واحد تبدیل کاتالیستی بستر ثابت واحد آیزوماکس واحد ایزومریزاسیون واحد تولید گوگرد واحدهای جانبی.

۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی

مزیت‌های نسبی استان

در سال ۸۵ شهرستان‌های تهران، دماوند و فیروز کوه در بخش صنعت صادرکننده بوده‌اند و سایر شهرستان‌های استان واردکننده محصولات صنعتی هستند. شهرستان‌های دماوند، ری، ورامین، شهریار، اسلامشهر، رباطکریم، پاکدشت و فیروز کوه صادرکننده محصولات کشاورزی و شهرستان‌های تهران و شمیرانات واردکننده محصولات کشاورزی بوده‌اند. در بخش خدمات نیز، شهرستان‌های تهران و شمیرانات صادرکننده محصولات خدماتی بودند و دیگر شهرستان‌های استان واردکننده بودند. به‌طور کلی استان تهران در بخش خدمات و کشاورزی صادرکننده و در بخش صنعت واردکننده بوده است. در سال ۹۰ وضعیت استان تغییرات قابل

توجهی داشته است. در بخش صنعتی، شهرستان‌های ری، ورامین، شهریار، اسلامشهر، رباط‌کریم، پاکدشت، قدس، ملارد و بهارستان صادرکننده محصولات صنعتی هستند و شهرستان‌های تهران، دماوند، شمیرانات، فیروز کوه و پیشوا واردکننده محصولات صنعتی هستند. در بخش کشاورزی شهرستان‌های تهران، اسلامشهر، قدس و بهارستان واردکننده محصولات کشاورزی و دیگر شهرستان‌های استان صادرکننده محصولات کشاورزی هستند. در بخش خدمات مانند سال ۸۵ شهرستان‌های تهران و شمیرانات صادرکننده و دیگر شهرستان‌های استان واردکننده هستند. مقایسه میان سال ۸۵ و ۹۰ بیانگر آن است که این استان در بخش کشاورزی که در سال ۸۵ صادرکننده بود است در سال ۱۳۹۰ واردکننده شده است و بخش صنعت که در سال ۸۵ واردکننده بوده است در سال ۹۰ تبدیل به صادرکننده شده است بخش خدمات نیز صادرکننده است.

جدول ۱۱۰- سهم مکانی شهرستان‌های استان تهران

شهرستان	۱۳۸۵ LQ			۱۳۹۰ LQ		
	صنعت	کشاورزی	خدمات	صنعت	کشاورزی	خدمات
تهران	۱/۱۷	۰/۸۶	۱/۰۴	۰/۸۶	۰/۷۲	۱/۰۵
دماوند	۱/۲۰	۱/۱۲	۰/۹۷	۰/۶۷	۷/۸۴	۰/۹۲
ری	۰/۵۵	۱/۴۹	۰/۸۴	۱/۲۳	۱/۴۹	۰/۸۵
شمیرانات	۰/۴۰	۰/۵۵	۱/۱۳	۵/۴۴	۰/۴۶	۱/۰۴
ورامین	۰/۴۴	۱/۲۷	۰/۹۳	۵۹۲	۱/۲۵	۰/۸۹
شهریار	۰/۵۰	۱/۲۸	۰/۹۲	۲/۰۵	۱/۱۹	۰/۹۱
اسلامشهر	۰/۶۰	۱/۴۸	۰/۸۷	۱/۵۴	۱/۰۰	۰/۸۵
رباط‌کریم	۰/۴۲	۱/۴۳	۰/۸۷	۱/۴۵	۱/۱۰	۰/۸۵
پاکدشت	۰/۷۴	۱/۶۸	۰/۸۰	۱/۷۸	۱/۲۱	۰/۷۵
فیروزکوه	۳/۲۵	۱/۱۶	۰/۹۲	۱/۰۴	۶/۶۹	۰/۸۳
قدس	-	-	-	۱/۶۶	۰/۶۹	۰/۷۹
ملارد	-	-	-	۱/۲۱	۱/۳۳	۰/۹۱
پیشوا	-	-	-	۰/۸۴	۹/۶۹	۰/۸۶
بهارستان	-	-	-	۱/۵۹	۰/۸۲	۰/۸۲
تهران	۰/۵۶	۱/۰۱	۰/۹۹	۱/۲۱	۰/۲۱	۱/۰۴

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت رقابتی

بررسی میزان تخصصی شدن در فعالیت‌های صنعتی استان نشان می‌دهد که از ۳۰۲۷ کد ایسیک فعال در استان، ۷ کد ایسیک به صورت تخصصی در استان وجود دارد. شهرستان تهران بیشترین صنایع تخصصی را دارد. در

واقع می‌توان بیان داشت عمده صنایع با فناوری بالا در این شهرستان به صورت تخصصی در آمده است. ضریب تخصصی شدن در رشته فعالیت محصولات از توتون و تنباکو در شهرستان تهران بیشترین مقدار را دارد. سپس استخراج کانه‌های فلزی و تولید انرژی به ترتیب در شهرستان‌های ری و تهران ضریب تخصصی بالاتری دارد.

جدول ۱۱۱- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان تهران

شهرستان	ضریب تخصصی شدن	فعالیت
ری	۰.۲۰۹	استخراج کانه های فلزی(۱۳)
تهران	۰.۲۲۸	محصولات از توتون و تنباکو(۱۶)
شمیرانات، تهران	۰.۱۰۸	انتشاروچاپ و تکثیر(۲۲)
بهارستان، تهران	۰.۱۰۳	سایر تجهیزات حمل ونقل(۳۵)
تهران	۰.۱۲۶	تولید انرژی(۴۰)
تهران	۰.۱۳۱	کامپیوتر و فعالیتهای مربوطه(۷۲)
پاکدشت	۰.۰۹۶	فاضلاب، دفع زباله، بهداشت محیط و سایر فعالیتهای مشابه(۹۰)

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی تمرکز اشتغال صنعتی در استان تهران نشان می‌دهد که تمرکز عمده اشتغال صنعتی به ترتیب در شهرستان‌های تهران، پاکدشت و ری است. تعداد ۶۸۹۴ بنگاه در زمینه فعالیت‌های صنعتی در شهرستان تهران وجود دارد که معادل حدوداً ۴۶ درصد از اشتغال صنعتی در استان تهران است. شهرستان‌های پاکدشت و ری به ترتیب با ۲۲۲۴ و ۲۱۸۹ بنگاه سهم معادل ۱۵ درصد از اشتغال صنعتی استان تهران را به خود اختصاص می‌دهند. در استان تهران در مجموع ۱۴۹۱۰ بنگاه صنعتی در وجود دارد.

جدول ۱۱۲- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی به تفکیک شهرستان‌های استان

شهرستان	ضریب تمرکز	شهرستان	ضریب تمرکز
اسلامشهر	۰.۰۱	ری	۰.۱۵
بهارستان	۰.۰۱	شمیرانات	۰.۰۰
پاکدشت	۰.۱۵	شهریار	۰.۰۴
پردیس	۰.۰۱	فیروزکوه	۰.۰۱
پیشوا	۰.۰۰	قدس	۰.۰۳
تهران	۰.۴۶	قرچک	۰.۰۱
دماوند	۰.۰۱	ملارد	۰.۰۳
رباط کریم	۰.۰۶	ورامین	۰.۰۲

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

مزیت‌های نسبی، رقابتی و همکارانه استان

بررسی مزیت نسبی استان نشان می‌دهد که در بخش کشاورزی در زیر بخش‌های گاو‌داری صنعتی، پرورش حیوانات و دام سنتی ارزش افزوده بالایی برخوردار است. از این رو این بخش‌ها به عنوان مزیت نسبی استان در بخش کشاورزی شناخته می‌شوند. بررسی توزیع میزان سطح کشت محصولات کشاورزی در سال ۹۸ نشان می‌دهد که سهم استان از ۱/۱ درصد زمین‌های کشاورزی کشور در استان تهران واقع شده است. بنابراین رتبه استان از این نظر ۲۵ است. بررسی سطح برداشت استان از نظر تولید محصولات زراعی بیانگر عملکرد ۳/۴ درصدی است. از این رو یکی از بخش‌های کلیدی استان برای توسعه بخش زراعت است. استان تهران در تولی نهاده‌های دامی با سهم ۱۲/۸ درصد در رتبه دوم کشور قرار دارد. یکی از پتانسیل‌های بی‌نظر استان در زمینه محصولات باغبانی در کشور است. بررسی سطح برداشت محصولات باغبانی در کشور نشان می‌دهد که سهم استان تهران از کشت محصول باغبانی ۱/۶ درصد است و در رتبه بیستم کشور از نظر سطح کشت قرار دارد. اما از نظر سطح برداشت استان تهران با ۶/۷ درصد از تولیدات باغبانی کشور در رتبه سوم کشور قرار دارد. در محصولات همچون سیب با تولید ۸/۱ درصدی در رتبه چهارم، ۳۹/۷ درصد از تولید خیار کشور در رتبه نخست قرار دارد. در تهران ۱۲۲ معدن فعال وجود دارد. استان در منابعی همچون بوکسیت، سولفات استرونیسم و سولفات سدیم، سیلیس دارای مزیت نسبی است. بررسی میزان صادر کننده بودن شهرستان‌های استان نیز نشان می‌دهد که استان در بخش‌های خدمات و صنعت صادرکننده محصولات و در بخش کشاورزی وارد کننده است. استان تهران به عنوان قطب تولید صنعت کشور به عنوان قلب تپنده اقتصادی کشور شناخته می‌شود. این استان دارای تنوع در ساختار تولید و تمرکز عمده صنایع با فناوری بالا است. این استان در بیشتر زیرمجموع‌های صنعتی دارای قابلیت بالا و توان ارزش افزوده بالا است. بررسی صنایعی همچون تولید پوشاک، تولید چرم و فزاوردهای وابسته، تولید داروها و فرآورده‌های دارویی و شیمیایی و گیاهی، تولید محصولات رایانه‌ای الکترونیکی و نوری، تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر، تولید مبلمان و تولید سایر مصنوعات به عنوان استراتژیک‌ترین صنایع استان شناخته می‌شوند که در تمامی صنایع مذکور حدود ۵۰ درصد از ارزش افزوده این صنعت‌ها در تمامی کشور از استان تهران تولید می‌شود. این استان بالاترین ضریب تمرکز اشتغال صنعتی و تعداد بنگاه‌های صنعتی در کشور را دارد و حدود ۲۳ درصد از کارگاه‌های صنعتی در استان تهران قرار گرفته است. وجود مراکز آموزشی و دانشگاه‌های و تعداد زیادی از شرکت‌های دانش‌بنیان موجب شده است که سهم استان از بنگاه در تحقیق و توسعه و پارک‌های علم و فناوری بالاترین سهم را در کشور داشته باشد. نیروی انسانی مهار و کارآزموده از دیگر ویژگی‌های استان تهران است. بخش عمده خدمات پشتیبان تولید در زمینه بیمه، خدمات مالی و فعالیت‌های ارتباطی و اطلاعاتی در تهران تولید شده است. این استان با

میانگین ۸۵ درصد از ارزش افزوده بخش تحقیق و توسعه بالاترین میزان ارزش افزوده این بخش از کشور را به خود اختصاص داده است. ضریب تمرکز اشتغال صنعتی در استان نشان می‌دهد که شهرستان‌های تهران، ری و پاکدشت بیشترین تمرکز اشتغال صنعتی و کارگاه‌های صنعتی را دارد. به عبارتی این شهرستان دارای مزیت گوناگون انباشت و تنوع هستند که این مزیت موجب جذب بنگاه‌های بیشتر می‌شود. بررسی مزیت همکارانه استان نشان می‌دهد که نرخ مکمل‌گری در میان شهرستان‌های استان در سطح نسبتاً مناسبی قرار دارد. بررسی نرخ مکمل‌گری شهرستان‌های استان نشان می‌دهد که به ترتیب تهران، ری و پاکدشت بیشترین میزان نرخ مکمل‌گری میان شهرستان‌های استان را دارند. از سوی دیگر بررسی میزان هم‌افزا بودن فعالیت‌های اقتصادی در استان بیانگر قابلیت قابل توجه در زمینه هم‌افزایی اقتصادی وجود دارد.

۳-۸-۴- شناخت قابلیت‌های گردشگری تهران

استان تهران از مکان‌های بااهمیت گردشگری ایران است. از مناطق تاریخی فرهنگی این استان می‌توان به برج آزادی، باغ فردوس، برج شبلی، برج طغرل، برج علاالدوله، بقعه بی بی شهربانو، بقعه سیداسماعیل، کاخ گلستان، تپه میل، چشمه علی، حرم حضرت عبدالعظیم، حرم حضرت امام خمینی، حسینیه ارشاد، امامزاده سیداسماعیل، امامزاده حسن، امامزاده قاسم، امامزاده داود، امامزاده زید، امامزاده صالح، محمدگتّه میر، امامزاده یحیی، دروازه تهران، دیر گلچینی، شمس‌العماره، سردر باغ ملی، کاخ موزه ملت، کاخ احمدشاهی، کاخ سرخه حصار، کاخ شهرستانک، کاخ مرمر، کاخ مظفری اوشان، کاروانسرای شاه عباسی، کاروانسرای فتحعلی‌شاهی، کلیسای سرکیس، کلیسای طاوس مقدس، کلیسای مریم مقدس، مدرسه دارالفنون، مسجد امام خمینی، مسجد جامع تهران، مسجد عتیق، مسجد جامع ورامین، مسجد جامع رجعی، مسجد سید عزیزاله، مسجد شیخ، مدرسه سپهسالار، مسجد مدرسه معیرالممالک، مصلاهی بزرگ تهران، منزل قوام‌الدوله، موزه ایران باستان، موزه سکه، موزه ملی ایران، موزه فرش تهران، کاخ نیاوران، موزه آبگینه، و ده‌ها نقاط و جاذبه‌های تاریخی فرهنگی دیگر نام برد. از جاذبه‌های طبیعی استان می‌توان آبشار سنگان، پیست اسکی بین‌المللی دیزین، پیست اسکی بین‌المللی شمشک، روستای زرین دشت، ابنیک، افجه، امامه، آبشار کلوگان، دربند، دشت لار، پارک جنگلی چیتگر، کوه کلک چال، غار اسحاق، جنگل کارا، آبشار دوقلو، روستای کن، دره دارآباد، غار گل زرد، آبشار لت مال، آبشار غلاک، آبشار سوئک، یونجه زار تهران، دره دوچناران، کوهسار، دره کشار، روستای راحت آباد، ایگل، قله پرسون، کوه کلون بستک، چشمه شور، آبشار سوتک و ده‌ها جاذبه طبیعی دیگر را عنوان کرد.

استان تهران به پنج ناحیه گردشگری به شرح زیر تقسیم شده است:

- ناحیه 1، شامل: شهرستان‌های تهران و شمیرانات به همراه تمامی شهرها، بخش‌ها و دهستان‌های تابعه؛
- ناحیه 2، شامل: شهرستان‌های دماوند و فیروزکوه به همراه تمامی بخش‌ها و دهستان‌های تابعه؛
- ناحیه 3، شامل: شهرستان‌های کرج، ساوجبلاغ و نظرآباد به همراه تمامی بخش‌ها و دهستان‌های تابعه؛
- ناحیه 4، شامل: شهرستان‌های ورامین، پاکدشت و ری به همراه تمامی بخش‌ها و دهستان‌های تابعه؛
- ناحیه 5 شامل: شهرستان‌های شهریار، اسلامشهر و رباط کریم به همراه تمامی بخش‌ها و دهستان‌های تابعه؛
- از ۱۵ منطقه گردشگری تعیین شده در استان تهران ۷ منطقه دارای اولویت (۱ و یک منطقه تهران) دارای اهمیت استراتژیک ملی هستند و کارکرد فرامنطقه‌ای دارند و از این روی می‌توانند زمینه جابه‌جایی مسافران به این استان را فراهم کند.

جدول ۱۱۳- مناطق نمونه گردشگری استان تهران

ناحیه	اولویت	منطقه	نام منطقه
یک	استراتژیک ملی	۱	تهران
	۱	۷	توچال
	۲	۱۰	امامزاده داود
	۱	۵	فشم - میگون
	۱	۶	لوسانات - لنیان
	۲	۱۱	دشت لار
	۳	۱۴	خجیر
دو	۱	۴	دماوند
	۲	۱۳	گیلان
	۲	۱۲	سرآسیاب
	۳	۱۵	نمرود
	۱	۸	ساواشی
سه	۱	۲	کرج
	۲	۹	طالقان
چهار	۱	۳	شهر آفتاب
پنج			

جاذبه‌های گردشگری استان تهران به طور کلی به دو بخش ذیل قابل تقسیم است:

- ۱- جاذبه‌های طبیعی: مشتمل بر غا رها (۱۵ مورد)، دریاچه‌ها (۶ مورد)، چشمه‌ها (۱۳ مورد)، آبشارها (۶ مورد)، پیست‌های اسکی (۷ مورد)، چمن‌ها (۱ مورد) و مناظر طبیعی (۱۳ مورد) می‌باشد.

۲- جاذبه‌های فرهنگی - تاریخی: مشتمل بر بقعه‌ها، مساجد، امامزاده‌ها، کاخ‌ها، عمارت‌ها، موزه‌ها، کلیساها، تپه‌ها، کاروانسراها، آب‌انبارها و برج‌ها است که تعداد آن‌ها در حدود ۸۱ مورد می‌باشد.

جدول ۱۱۴- جاذبه‌های گردشگری استان تهران

شهرستان	تعداد آثار ملی ثبت شده	سهم	توضیحات
تهران	۲۷۲	۳۳	-
ساوجبلاغ	۱۰۳	۱۲	به استان البرز اضافه شد.
ورامین	۸۲	۱۰	
دماوند	۷۱	۹	
فیروزکوه	۶۱	۷	
شمیرانات	۵۸	۷	
کرج	۵۰	۶	به استان البرز اضافه شد.
شهریار	۳۷	۴	
پاکدشت	۲۹	۳	
ری	۲۹	۳	
نظرآباد	۱۷	۲	به استان البرز اضافه شد.
رباط کریم	۱۲	۱	
اسلامشهر	۱۱	۱	
کل استان	۸۳۲	۱۰۰	

مسیرهای گردشگری استان تهران در ارتباط با استان البرز (به‌ویژه) به شرح جدول زیر است:

جدول ۱۱۵- مسیرهای گردشگری استان تهران

ردیف	مبدأ سفر	مقصد سفر	مسیر سفر	فهرست جاذبه‌ها
۱	تهران	دیزین	آزادراه تهران- کرج- جاده چالوس	سد امیرکبیر، بیست اسکی دیزین، بیست اسکی خور، شهرستانک، کاخ قاجاری، غار یخ مراد
۲	تهران	ورامین	تهران- ری- ورامین	چشمه علی، دیوار ری، تپه میل ورامین، معبد آناهیتا، مسجد جامع ورامین، برج طغرل
۳	تهران	امامزاده داود	تهران- جاده کن- سولقان	غار بیوک آقا، روستای سنگان، آبشار سنگان، آستانه مقدس امامزاده داود
۴	تهران	فیروزکوه	تهران- جاجرود- دماوند- فیروزکوه	دریاچه تار، غار رودافشان، روستای جلیزمند، پارک جنگلی سرخه حصار، دره زیبای هراوند، رودخانه نمرود، غار بورتیک، دریاچه تار
۵	تهران	بهشت زهرا	تهران- شهر ری- بهشت زهرا	حرم حضرت عبدالعظیم، قبور شهدا، بهشت زهرا، حرم مطهر امام خمینی
۶	تهران	لوسانات	تهران- جاده لشکرک، لوسانات- جاده اوشان به فشم و شمشک	دشت هویج، قلعه دختر، غار همولون، دره تلخاب، روستای لالان، آبشار شکرآب، بیست اسکی شمشک

رویکرد راهبردی

۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی

مسائل راهبردی به رویدادها، وقایع و روندهای کلیدی، پیچیده و بی ساختار اطلاق می‌گردد که با پیامدهای چند رخساره‌ای و چندبعدی اثر چشمگیر بر راهبردهای آتی منطقه و خود منطقه دارند. با توجه به اثرات چشمگیر این مسائل بر منطقه به عنوان یک کل، شناسایی این مسائل یکی از پراهمیت‌ترین گام‌ها در برنامه‌ریزی راهبردی فضایی می‌باشد (محمدیان مصمم، ۱۳۹۸). در ادبیات جهانی رهیافت‌هایی که تصمیم‌گیران برای شناخت مسائل راهبردی بکار می‌گیرند عبارت‌اند از پوشش محیطی، مدیریت مسائل، صورت‌بندی مسئله و تشخیص. در این طرح از رهیافت اعتدالی و سپارده برای شناسایی مسائل راهبردی استفاده می‌شود که در واقع با بهره‌گیری از ابعاد و معیارهای رهیافت‌های رایج جهانی است. بدین ترتیب که مسئله‌ای با شفافیت اندک، پیچیدگی، کنگی و عدم قطعیت بالا، اثرات شدیدتر، ماندگارتر و منفی‌تر، غیرعادی و جداگر، چندبعدی بودن و مقیاس اثرگذاری بالاتر و خارج از حوزه قدرت و اختیار و مسئولیت، مسئله‌ای راهبردی‌تر به شمار می‌رود (محمدیان مصمم، ۱۳۹۷). به منظور مشخص کردن این مسائل، بر اساس متغیرها و جهت آن‌ها کارشناس مربوطه از امتیاز ۱ (کمترین) تا ۱۰ (بیشترین) استفاده کرده و در نهایت با جمع امتیازات مسئله راهبردی استان را مشخص کرده است. در جداول زیر مسائل راهبردی استان در عرصه‌های مختلف مشخص و شرح داده شده است.

در عرصه مدیریتی، مسائل راهبردی استان شامل تفرق کالبدی- فضایی حاکم بر نظام مدیریت توسعه شهری، تعارض‌های شدید میان متن- حاشیه در استان تهران، نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان، عدم وجود قوانین پشتیبان و آیین‌نامه‌های اجرایی امکان تحقق‌پذیری، عدم شکل‌گیری سازوکارهای لازم برای تحقق حکمروایی خوب، تصمیم‌گیری‌های متضاد با شرایط اقلیمی و اولویت‌های توسعه‌ای در تهران، عدم استفاده حداکثری از اختیارات برای حل چالش‌ها و انجام مأموریت‌های سازمانی، نگاه سیاسی و امنیتی در امور مدیریتی در استان تهران، تداوم رویکردهای منسوخ و نامناسب در نظام برنامه‌ریزی استان و تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی است.

در عرصه جمعیتی-آموزش و اجتماعی استان با مسائل راهبردی فقر و محرومیت، سکونتگاه غیررسمی، تمرکز نامتوازن جمعیت، پایین آمدن میزان باروری کل، نرخ رشد منفی جمعیت روستایی و بالا بودن سهم مهاجران مربوط به استان‌های دیگر مواجه است.

در عرصه زیربنایی و نظام سکونتگاهی استان با مسائل راهبردی تأمین انرژی (برق، گاز و بنزین) و آب در شرایط بحران، آلودگی‌های محیطی ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی در فصول سرد سال توسط نیروگاه‌های استان، مصرف بالای آب شرب در استان و محدودیت‌های ناشی از خشکسالی و کم آبی در سال‌های اخیر، تمرکز جمعیت در کلان‌شهر تهران و بزرگ‌سری شهر تهران نسبت به سایر سکونتگاه‌ها، روند سریع تبدیل نقاط روستایی به شهر و افزایش جمعیت شهرهای پیرامون تهران و عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان روبروست.

در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست مسائل راهبردی استان شامل قرارگیری قسمت‌های شمالی استان روی گسل‌های فعال، آسیب‌پذیری مراکز سکونتگاهی و کشاورزی در برابر سیل و احتمال سرریز سدها، آلودگی، فرسایش خاک و زمین لغزش است.

در عرصه اقتصادی، مسائل راهبردی استان شامل بالا بودن ضریب جینی مناطق شهری در استان، روند کاهشی ارزش افزوده بخش خدمات، وجود رانت اطلاعاتی و اقتصادی و عدم توجه به اقتصاد فضا در مکان‌یابی صنعتی استان و کم توجهی به مزیت‌های همکارانه در بخش فعالیت‌های صنعتی استان است.

جدول ۱۱۷ - شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی

مسئله	ایجاد
تصمیم‌گیری قلمرومحور	تفرق کالبدی- فضایی حاکم بر نظام مدیریت توسعه شهری
منابع و دارایی‌ها	تعارض‌های شدید بیان متن - حاشیه در استان تهران
تصمیم‌گیری قلمرومحور	نیود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان
نتیجه‌گرا	عدم وجود قوانین پشتیبان و آیین‌نامه‌های اجرایی امکان تحقق‌پذیری
مسئله محور	عدم شکل‌گیری سازوکارهای لازم برای تحقق حکمروایی خوب
تصمیم‌گیری قلمرومحور	تصمیم‌گیری‌های متضاد با شرایط اقلیمی و اولویت‌های توسعه‌ای در تهران
تغییرات و انطباق	عدم استفاده حداکثری از اختیارات برای حل چالش‌ها و انجام مأموریت‌های سازمانی
مسئله محور	نگاه سیاسی و امنیتی در امور مدیریتی در استان تهران
مسئله محور	تداوم رویکردهای منسوخ و نامناسب در نظام برنامه‌ریزی استان
تصمیم‌گیری قلمرومحور	تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی

جدول ۱۱۸ - تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی - اجتماعی - آموزشی

مسئله	ابعاد											
	بعد تحلیلی (دو ویژگی‌های تحلیلی)											محتوای مسئله (ماهیت مسئله)
	منبع مسئله	کشش مسئله		مقایسه مسئله (اهمیت مسئله)		بهره‌مندی مسئله		توسعه مسئله		توانمندی مسئله		
میان‌رابطه/تداخل/ناهمبستگی	غیر صمدی بودن	میان‌تاثیر/تاثیر	میان‌تاثیر/تاثیر	میان‌تاثیر/تاثیر	میان‌تاثیر/تاثیر	میان‌تاثیر/تاثیر	میان‌تاثیر/تاثیر	میان‌تاثیر/تاثیر	میان‌تاثیر/تاثیر	میان‌تاثیر/تاثیر	میان‌تاثیر/تاثیر	
سرمایه اجتماعی پایین در هر سه سطح	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
طلاق	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷
بیکاری	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷
احساس امنیت پایین	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
کاهش اعتماد عمومی	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
فقر و محرومیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
سنگین‌نگاه غیررسمی	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶
تمرکز ناشناخته جمعیت	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
پایین آمدن میزان باادوری کل	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴
ترخ رشد منفی جمعیت روستایی	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
بالا بودن سهم مهاجران مربوط به استان‌های دیگر	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
بالا بودن نسبت زنان سرپرست خانوار	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵

جدول ۱۱۹ - شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی - جمعیتی و آموزش

عنوان	شرح
فقرو محرومیت	در استان تهران برابر با ۱۲/۸۹ بوده است. تعداد فقرا ۲۰۰۶۳۰۹۰ نفر و تعداد خانوارهای فقیر ۵۲۵۰۳۳۹ بوده است.
سکونتگاه غیررسمی	در استان تهران ۴۳۰۰۰۰۰ نفر حاشیه‌نشین و ساکن بافت فرسوده وجود دارد
تمرکز نامتوازن جمعیت	از مجموع ۱۶ شهرستان استان، سهم جمعیتی ۴ شهرستان حدود ۸۰ درصد از کل جمعیت استان می‌باشد.
پایین آمدن میزان باروری کل	میزان باروری کل در استان تهران با اختلاف از میانگین میزان باروری کل کشور پایین‌تر است. در دوره ۹۵-۱۳۹۱ رتبه استان تهران به لحاظ این شاخص ۲۹ می‌باشد و پایین‌ترین میزان باروری کشور بعد از استان‌های گیلان و مازندران برای این استان ثبت شده است. همچنین میزان خام ولادت در این استان بسیار پایین‌تر از متوسط کشوری می‌باشد (در سال ۱۳۹۸، در استان تهران ۱۱/۳ ولادت ثبت شده به ازای هزار نفر جمعیت وجود داشته است، رقم مذکور برای کل کشور معادل ۱۲/۴ ولادت ثبت شده به ازای هزار نفر جمعیت می‌باشد).
نرخ رشد منفی جمعیت روستایی	از دوره ۸۵-۱۳۷۵، رشد جمعیت نقاط روستایی استان تهران منفی شده است و از میانگین رشد نقاط روستایی کشور پایین‌تر می‌باشد.
بالا بردن سهم مهاجران مربوط به استان‌های دیگر	از کل مهاجران وارد شده به استان تهران بیش از ۶۱ درصد مربوط به استان‌های دیگر است.

جدول ۱۲۱ - شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

مسئله	شرح
نقص انرژی‌های گاز و برقی و آب در شرایط بحران	حدود ۲۰ درصد بیشترین مصرفی روزانه کشور در استان مصرف می‌شود و انرژی مصرف کننده سوخت و انرژی کشور است، لذا در شرایط بحران ناشی از کاهش تولید سوخت در پالایشگاه‌ها، مهم‌ترین مخاطره استان تأمین سوخت مورد نیاز ساکنین است.
آلودگی‌های محیطی ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی در فصول سرد سال توسط نیروگاه‌های استان	در حوزه نیروگاهی استان موضوع مصرف سوخت‌های فسیلی در تولید انرژی است که در فصول سرد با توجه به افزایش مصرف گاز خانگی، استفاده از گاز در نیروگاه‌ها با محدودیت مواجه می‌شود و استفاده از سوخت‌های مایع زمینه‌ساز آلودگی محیط زیست و هوای شهر تهران می‌شود.
مصرف بالای آب شرب در استان و محدودیت‌های ناشی از خشکسالی و کم‌آبی در سال‌های اخیر	حدود ۳۰ درصد منابع آب مورد مصرف استان در بخش شرب صرف شده که بخشی از این موضوع ناشی از مصرف زیاد ساکنین و بخشی ناشی از جمعیت زیاد ساکن است که در نتیجه آن حق آب‌های کشاورزی و محیط زیست رعایت نمی‌شود و استمرار وضعیت در دوره‌های خشکسالی و کم‌آبی می‌تواند، زندگی ساکنین را تحت مخاطره قرار دهد.
تجمع زیاد جمعیت در شهر تهران و پیرامون آن و استقرار واحدهای مختلف فعالیتی در این شهر زمینه‌ساز این مسئله است که در صورت اختلال در شبکه زیرساختی تأمین سوخت و انرژی واحدهای صنعتی و فعالیتی با مشکل مواجه شود و این موضوع اقتصاد ملی و معیشت ساکنین را تحت تأثیر قرار دهد.	تجمع زیاد جمعیت در شهر تهران و پیرامون آن و استقرار واحدهای مختلف فعالیتی در این شهر زمینه‌ساز این مسئله است که در صورت اختلال در شبکه زیرساختی تأمین سوخت و انرژی واحدهای صنعتی و فعالیتی با مشکل مواجه شود و این موضوع اقتصاد ملی و معیشت ساکنین را تحت تأثیر قرار دهد.
نیروی کم صنعتی و نیروی کار در استان و مخاطرات ناشی از اختلال در زیرساخت‌ها و انفصال کشور و بی‌ثباتی پرودم	بررسی وضعیت نخست شهری استان تهران نشان از وضعیت فوق‌ترتی شهر تهران نسبت به سکونتگاه‌های دوم تا چهارم دارد به طوری که جمعیت این شهر در سال ۱۳۹۵ بیش از ۸ میلیون نفر بوده است و شهر دوم استان (اسلام‌شهر) کمتر از ۵۰۰ هزار نفر جمعیت داشته است، لذا شاهد اختلاف شدید و بزرگ‌سری شهر تهران نسبت به سایر شهرهای استان هستیم.
نیروی کم جمعیت در استان تهران و بزرگ‌سری شهر تهران نسبت به سایر سکونتگاه‌ها	بررسی روند تغییرات جمعیت شهرهای استان نشان از سرعت بالای رشد شهرها بر اساس نزدیکی به شهر تهران دارد، به طوری که شهرهای نزدیک‌تر از نظر رشد جمعیت سرعت بیشتری دارند، همچنین روستاهای پیرامون تهران طی دوره‌های اخیر بر جمعیتشان به سرعت افزوده شده است و به نقاط شهری تبدیل شده‌اند.
عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان	بررسی توزیع جمعیت شهرهای استان بر اساس اندازه جمعیتی نشان از خالی بوده طبقات جمعیتی ۵۰۰ تا ۱ میلیون نفر دارد، این موضوع در کنار اختلاف طبقات جمعیتی شهرهای استان بیانگر توزیع ناموزون جمعیت در استان به نفع شهر مرکزی (تهران) است.

جدول ۱۲۲ - تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست

انبار فای	ابعاد												مسئله								
	منابع مسئله		کش مسئله		محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		اهداف														
	پروانه ربط از نقاط منابع (مسئله)	ظرف عملی بودن	پروانه تعلق از کسی	مدیریت منابع ملی از کسی	کنترل بهره‌بری	چند بعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی)	مغایب کارکردی	غیر عادی بودن	زیان‌های زیاد	کاهش زیان‌های اجتماعی بالا	سلامت اثر و پیامد	ترویجی بودن (مجموع)		مقاوم‌گاری	ترویجی بودن	پروانه تعلق در	تداوم و پایداری	کیفیت	توسعه	دسترسی	
۱۱۸	۵	۵	۵	۵	۸	۷	۷	۷	۶	۳	۷	۶	۶	۶	۶	۶	۴	۶	۶	۶	فرارگری قسمت‌های شمالی استان روی گسل‌های فعال
۱۱۵	۵	۷	۷	۵	۸	۷	۷	۴	۴	۸	۹	۹	۹	۹	۴	۴	۴	۸	۷	۷	آسیب‌پذیری مراکز سکونتگاهی و کشاورزی در برابر سیل و احتمال سرریز سد ها
۱۱۶	۶	۶	۳	۶	۵	۶	۶	۸	۶	۷	۷	۷	۷	۷	۶	۶	۶	۷	۸	۷	فرسایش خاک و زمین لغزش
۱۱۳	۷	۸	۶	۶	۵	۵	۴	۶	۶	۵	۷	۵	۸	۸	۶	۷	۵	۶	۹	۸	دست اندازی به کاربری اطراف شهرها
۱۱۶	۷	۷	۸	۵	۸	۵	۵	۴	۳	۵	۵	۹	۹	۵	۴	۶	۳	۵	۹	۵	توجه اندک به پتانسیل‌های طبیعی استان در حوزه مختلف
۱۱۴	۵	۶	۲	۲	۳	۸	۷	۶	۶	۷	۳	۸	۸	۸	۵	۵	۵	۶	۷	۸	عدم توجه به توان اکولوژی استان
۱۱۶	۷	۷	۸	۵	۸	۵	۵	۴	۳	۵	۹	۹	۹	۵	۴	۶	۳	۵	۹	۵	ناکارآمدی و ضعف مدیریت در بخش منابع طبیعی
۱۱۷	۷	۶	۶	۶	۴	۴	۳	۶	۵	۷	۵	۸	۸	۸	۶	۵	۵	۶	۷	۷	خطر تخریب منابع طبیعی (دریاچه، مناطق حفاظت شده و ...)
۱۱۷	۵	۵	۳	۳	۵	۴	۴	۸	۶	۵	۷	۷	۷	۷	۶	۵	۶	۶	۷	۷	کاهش آب‌های سطحی و زیر زمینی

جدول ۱۲۵- شرح مسائل راهبردی استان تهران در عرصه اقتصادی

عنوان مسئله	شرح مسئله
بالا بودن ضریب جیئی مناطق شهری در استان	بررسی ضریب جیئی استان در مناطق شهری نشان می‌دهد که در تمامی سال‌های مورد بررسی ضریب جیئی در مناطق شهری در سطح بالایی قرار دارد. استان تهران ۲۱/۱ درصد از جمعیت شهری کشور را در خود جای داده است. بالا بودن ضریب جیئی بیانگر اختلاف درآمدی بالا میان دهک‌های بالا و پایین جامعه است. به عبارتی ادامه چنین روندی موجب گسترش فقر عمومی در میان دهک‌های پایین جامعه، پیدا شدن پدیده‌های همچون سکونتگاه‌های خودساخته و بروز اختلاف طبقاتی که می‌تواند موجب تبعات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی متعددی برای استان داشته باشد.
روند کاهشی ارزش افزوده بخش خدمات	بررسی میزان تولید ارزش افزوده بخش خدمات نشان می‌دهد که در سال ۹۲ سهم بخش ارزش افزوده بخش خدمات استان از کشور ۳۵/۲۶ درصد است. این میزان در سال ۹۲ به ۳۴/۴۴ درصد و در سال ۹۷ به ۳۳/۷۱ درصد رسیده است. از این رو شاهد روند کاهشی ارزش افزوده بخش خدمات در استان تهران هستیم. این در حالی است که استان تهران به دلیل مرکزیت سیاسی بالاترین میزان اشتغال بخش خدمات در کشور را دارا است.
وجود رانت اطلاعاتی و اقتصادی و عدم توجه به اقتصاد فضا در مکان‌بانی صنعتی استان	بررسی توزیع صنایع در سطح استان نشان می‌دهد که توزیع صنایع بر اساس ملاحظات زیست‌محیطی و قانون ۱۲۰ کیلومتر از تهران اتفاق افتاده است. این امر موجب شده است که خوشه‌های فعالیت کمتری با توجه به تمرکز بالای صنایع در استان شکل بگیرد. به عبارتی عدم توجه به تحلیل اقتصاد فضا موجب شده است که توسعه صنعتی در استان کمتر به صورت خوشه و شبکه و در مقیاس بزرگ‌تر شکل‌گیری زنجیرهای ارزش‌های تولید و تأمین گردد.
کم توجهی به مزیت‌های همکارانه در بخش فعالیت‌های صنعتی استان	بررسی وضعیت ساختار تولید در استان نشان می‌دهد که میزان تنوع‌گرایی در ساختار تولید با گذر زمان در شهرستان‌های استان اتفاق افتاده است اما همچنان تمرکز عمده صنایع در شهرستان تهران است. به عبارتی شکل‌گیری شهرستان‌های با تنوع در ساختار تولید همچون پاکدشت، ری، رباط کریم و شهریار موجب شده است که لزوم برنامه‌ریزی فضایی برای پراکنش صنایع در منطقه از منظر اقتصاد فضا پیروی نماید. توسعه صنعتی مبتنی بر رقابت آزاد شکل می‌گیرد. سیاست‌های دستوری در مکان‌بانی و پراکنش فضایی صنایع به شدت بر موجب کاهش سود و بهره‌وری بنگاه‌های اقتصادی خواهد شد.

۴-۲- تدوین اهداف بنیادین

اهداف بنیادین سند، اهدافی هستند که در جهت حل مسائل راهبردی استان تهران در پیش گرفته شده‌اند. در جدول زیر اهداف بنیادین سند به تفکیک محورهای مطالعاتی آورده شده است.

جدول ۱۲۶- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه تهران

اهداف بنیادین	محور
پیشسازی در حفاظت از محیط زیست و حراست از منابع طبیعی و ایجاد محیطی پایدار و پویا استفاده حداکثری از قابلیت‌های اقلیمی و توپوگرافی برای توسعه کشاورزی ارتقاء زیست پذیری استان ارتقای تاب آوری در برابر مخاطرات محیطی حفاظت از منابع آب و جلوگیری از شوری آب	منابع طبیعی و محیط زیست
- دستیابی به هدف‌های توسعه هزاره (M.D.G) در استان - نهادینه‌سازی بهره‌وری و افزایش آن در بخش‌های اقتصادی و عوامل تولید - ارتقاء سطح و جایگاه تهران به عنوان شهر خلاق در سطح ملی و فراملی - تقویت نقش بین‌المللی استان در زمینه فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی سطح بالای تخصصی و خدماتی - توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، برخورداری از خدمات الکترونیکی و فناوری‌های نوین و برتر - افزایش سهم فعالیت‌های دانش‌پایه در اقتصاد - کارایی و بازدهی اقتصادی بالا - توسعه اقتصاد دانایی محور - مدیریت سبز و تشویق استفاده از انرژی‌های پاک - تحقیق بالای رشد اقتصادی - دستیابی به جایگاه مناسب استان در سطح ملی و فراملی در فعالیت‌های اقتصادی برتر (صنایع با تکنولوژی بالا، خدمات برتر و کشاورزی پیشرفته)	اقتصادی
- ارتقای کیفیت زندگی در استان - افزایش سطح خدمات فرهنگی و اجتماعی در استان - تقویت هویت ملی در استان - تأکید بر اشتراکات فرهنگی و اجتماعی و افزایش میزان اعتماد عمومی در استان - افزایش میزان انسجام اجتماعی - ارتقای سطح سرمایه‌های اجتماعی در هر سه بعد - توجه بیشتر بر مسائل زنان - کنترل و کاهش مسائل اجتماعی در استان - ایجاد اشتغال پایدار در استان - افزایش میزان احساس امنیت در استان - برقراری عدالت اجتماعی - توسعه اقتصادی - برقراری عدالت اجتماعی - کاهش آسیب‌های اجتماعی - دستیابی به رشد متعادل و مطلوب جمعیت طی ۲۰ سال آینده - جلوگیری از پیری جمعیت	اجتماعی-جمعیتی

اهداف بنیادین	محور
<p>- برقراری توازن جمعیتی در سطح شهرستان‌های استان</p> <p>- افزایش عدالت آموزشی؛</p> <p>- بهبود وضعیت سواد عمومی؛</p> <p>- بهبود زیر نظام‌های آموزش عالی؛</p> <p>- ایجاد پیوند بین آموزش عالی و جامعه و مسائل آن؛</p>	
<p>پالایش فعالیت‌های و زیرساخت‌های مخاطره‌برانگیز در استان تهران</p> <p>بهره‌برداری خردمندان از منابع طبیعی و استفاده از منابع تجدید پذیر</p> <p>رفع تعارض و ناکارآمدی زیرساخت‌های توسعه شهری</p>	زیربنایی
<p>اجرای نمودن حداکثری برنامه‌ها و پروژه‌ها در همه‌ی حوزه‌ها</p> <p>مشارکت حداکثری نهادها در تصمیم‌گیری و اجرا</p> <p>ایجاد برخی چارچوب‌ها برای هماهنگی افقی و فرا بخشی</p> <p>فعالیت بخش عمده سازمان‌های غیردولتی کشور در استان</p> <p>استفاده از آخرین دستاوردهای فنی و تخصصی در مدیریت کیفیت</p> <p>ارتقای مدیریت امنیت و ایمنی در حوزه‌های مختلف توسعه</p> <p>برنامه‌ریزی راهبردی و تمرکز بر مسائل اصلی توسعه استان</p> <p>آشکار و روشن‌سازی مأموریت‌ها و وظایف نهادها و دستگاه‌های فعال در استان</p> <p>تقویت هماهنگی بین ستادها و کمیته‌های استانی</p> <p>سطح بالای تعاون و همکاری و تشریک مساعی بین عوامل مؤثر</p> <p>واگذاری فعالیت‌های قابل‌واگذاری بخش دولتی به شهرداری‌ها و بخش خصوصی</p> <p>شکل‌گیری سازوکارهای لازم برای تحقق حکمروایی خوب</p> <p>شفافیت سازوکارهای تأمین مالی طرح‌ها و برنامه‌ها</p> <p>انطباق تقسیمات سیاسی با سازمان فضایی و روابط درون منطقه‌ای</p> <p>مدیریت باثبات و آشنا با وضعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی استان و ثبات در تصمیم‌گیری</p> <p>انطباق مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن</p> <p>نظارت بر عملکرد شوراها و کمیته‌ها و پرداختن به وظایف اصلی و مهم در تصمیم‌گیری و نه صرفاً هماهنگی</p> <p>مدیریت یکپارچه، بین بخشی، میان‌رشته‌ای و مبتنی بر قلمروهای فضایی</p> <p>فهم صحیح و دقیق مجریان از برنامه‌ها و اهداف</p> <p>تأمین منابع مالی و پولی مناسب و به موقع و کاهش ریسک</p> <p>آموزش نیروهای متخصص و بین‌رشته‌ای جهت راهبری توسعه استان</p> <p>ایجاد نظام پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود</p> <p>برنامه‌ریزی مشارکتی و از پایین به بالا</p> <p>تمرکز مدیریت بر نتایج و بروندها</p> <p>تمرکز مدیریت بر مسئله‌های اولویت‌دار استان</p> <p>الزام قوانین و مقررات پشتیبان اجرای آمایش استان</p> <p>هماهنگی با تغییرات و فرصت‌ها و تهدیدهای جدید</p>	مدیریتی- نهادی
<p>تحقق عدالت فضایی و محرومیت‌زدایی در توزیع خدمات بر مبنای جمعیت</p> <p>حفاظت از منابع ارزشمند زمین و ارتقا سازمان فضایی نظام سکونتگاه‌های شهری</p>	نظام سکونتگاهی

۳-۳- تدوین چشم‌انداز

در برنامه‌ریزی راهبردی، چشم‌انداز محرکی انگیزشی، هدف غایی و تصویر و دید شرایط ایده آل، مطلوب و منحصر به فرد منطقه یا سازمان در آینده است که از ویژگی‌های وضوح، خلاصه‌گی، امید، آینده‌سو، چالش‌انگیز، خاطره‌انگیز و تحقق‌پذیر، مطابقت با ارزش‌ها و فرهنگ و زمان‌بندی برخوردار است. با توجه به اهداف و اسناد فرادست، استان تهران:

شهر-منطقه‌ای است که به پاس تشکیل نخستین مناطق شهری (Urban regions) (قزوین-تبریز-سمنان-ساوه) خاورمیانه و برخورداری از انواع مناسبات و پیوندهای مکمل‌گری و هم‌افزا، نه تنها کارکردهای پایتختی خود را به خوبی ایفا می‌کند بلکه خدمات و محصولات رقابت‌پذیر در عرصه جهانی ارائه می‌دهد. این منطقه تحت نظام مدیریت یکپارچه قلمرویی شهرهای اقماری را خوداتکا کرده به طوری که تکمیل‌کننده کارکردهای شهر تهران هستند. در این منطقه به پایش آمایش دقیق فضا تخریب منابع طبیعی به حداقل رسیده است.

۴-۴- مأموریت‌های اصلی

مأموریت‌ها در واقع علت وجودی، هدف و شرح کارهای منحصر به فردی است که منطقه برای نیل به چشم‌انداز خود انجام می‌دهد. بنابراین مأموریت‌ها با کلماتی همچون حمایت، بهینه کردن، خلق، درگیری، یاری، کمک، فراهم کردن، برآورده کردن، تأمین ترویج و غیره آغاز می‌شود. در واقع، مأموریت کلان تهران، پایدار کردن پیشرفت و آبادانی آن است و در کنار آن موارد زیر نیز به عنوان مأموریت‌های استان مطرح می‌باشد:

- خلق فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی عادلانه برای جمعیت عشایر؛
- رونق و مقاومتی کردن اقتصاد منطقه؛
- ریشه‌کنی فقر و تأمین معیشت ایمن و باثبات برای تمامی گروه‌ها؛
- بهره‌برداری خردمندانه و پایدار از قابلیت‌ها و مواهب خدادادی به‌ویژه منابع دریایی و آبی؛
- کاهش آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات طبیعی و سایر شوک‌های بیرونی؛
- کاهش و یا از بین بردن عدم تعادل‌ها و بی‌عدالتی‌های فضایی؛
- توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی جوان و با فرهنگ، متخصص، مشارکت‌جو، مولد و سالم؛
- حفظ، حمایت و ترویج ویژگی‌های ارزشمند سبک زندگی سال و مولد روستایی و عشایری؛

- برقراری عدالت و دربرگیرندگی اقتصادی، اجتماعی-فضایی؛
- حفظ، ارتقا و ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی؛
- تأمین نیازهای اساسی همگان و ایجاد برابری در دسترسی به فرصت‌ها و تسهیلات؛
- توانمندسازی و مقتدرسازی محرومان و در حاشیه ماندگان و بی‌صدایان؛
- خلق مدیریت قلمرویی یکپارچه و سبز؛
- ارتقای تعاملات اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی؛

۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید

پس از بررسی و تحلیل و شناسایی مسائل راهبردی، در نهایت به منظور تعیین نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، از روش تحلیل راهبردی (سوات) استفاده شد. این روش در ادبیات برنامه‌ریزی راهبردی، ابزاری مؤثر برای تحلیل، هدایت و کنترل محیط مورد برنامه‌ریزی به شمار می‌آید. این روش بر این اصل استوار است که هر پدیده در یک محیط رقابتی تحت تأثیر سازمان‌دهی ساختار درونی خود و عوامل ناشناخته و خارج از کنترل در محیط بیرونی (محیط پیرامون) قرار دارد. بنابراین سنجش و تحلیل راهبردی می‌تواند شکاف بین شرایط موجود و مطلوب را به منظور دستیابی به الگوی پایدار، زیست‌پذیر و رقابتی تعیین و سپس ارزیابی نماید. هدف تحلیل راهبردی استان تهران، شناسایی عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر آن در دستیابی به اهداف توسعه است که در محورهای مدیریتی-نهادی، اقتصادی-اجتماعی-جمعیتی، منابع طبیعی و محیط زیست، زیربنایی و نظام سکونتگاهی به تحلیل آن می‌پردازد.

محور نظام مدیریتی

جدول ۱۲۷ - عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی		عوامل درونی		نقاط قوت (Strengths)	زمنیه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	عوامل درونی		
<ul style="list-style-type: none"> - فقدان نگرش قضایی در تصمیم‌گیری‌ها و چندپارگی نهادهای خدمت‌رسان در سطح ملی و استانی؛ - بی‌توجهی به سطح مجموعه شهری به عنوان سطحی متمایز و لازم در نظام تصمیم‌گیری کشور؛ - غلبه رویکرد نخبه گرایی در تصمیم‌گیری و اداره استان؛ - عدم ایجاد سازوکار لازم برای مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی و اجرای طرح توسعه استان؛ - امنیتی شدن رویکرد توسعه در استان و عدم استفاده حداکثری از ظرفیت‌های استان؛ - ضعف در نظارت کیفی بر توسعه استان و اتلاف منابع ملی و استانی؛ - ریسک بالای مشارکت در توسعه استان و اجرای ناقص برنامه‌ها؛ - ضعف در قوانین پشتیبان جذب منابع و ظرفیت‌های داخلی و خارج از استان؛ - ایجاد پدیده‌های نامطلوب اجتماعی، اقتصادی، محیط زیستی، اقدامات و پروژه‌ها به دلیل عدم ارزیابی قبل و حین اثرات و انجام اصلاحات 	<ul style="list-style-type: none"> - رفع موانع حقوقی و قانونی در جهت گسترش ارتباطات اقتصادی و فرهنگی با سایر نقاط کشور؛ - استفاده از ظرفیت‌های تخصصی و فنی بخش خصوصی داخلی و خارج از استان جهت تحقق مدیریت یکپارچه در سطح پایش، نظارت، ارزیابی و تصمیم‌سازی؛ - یکپارچه‌سازی داده‌ها و اطلاعات موجود در نهادهای دولتی و غیردولتی و ایجاد سامانه هدایت و کنترل توسعه استان؛ - وضع چارچوب‌های قانونی برای استفاده از ظرفیت‌های مالی و پولی بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری جهت کاهش ریسک سرمایه‌گذاری؛ - وضع قوانین مدیریتی و حقوقی جهت کاهش ریسک فعالیت انجمنی و غیرانجمنی نظیر ارائه مجوزها، تسهیلات، تخفیفات و غیره؛ - هدفمند نمودن و استفاده از مصوبات ستادهای ملی نظیر ستاد بازآفرینی شهری، ستاد اقتصاد مقاومتی، هیأت دولت و غیره جهت هماهنگی و تسهیل امور در استان؛ - ایجاد کمیته‌های نظارتی در ایجاد مختلف مدیریت آمایش استان در چارچوب اختیارات نهادهای حاکمیتی (استانداری) و تهیه برنامه بهبود؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - نگاه سیاسی و امنیتی در امور مدیریتی در استان ناهماهنگ؛ - تعارض‌های شدید میان متن-حاشیه در استان تهران؛ - تفرق کابلهی قضایی حاکم بر نظام مدیریت توسعه شهری؛ - محدودیت اختیارات و وظایف شوراها و تبدیل شدن شورای شهر به شورای شهرداری؛ - تناسب کم مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن؛ - توزیع نابرابر فرصت‌ها و منابع در سطح استان تهران؛ - عدم نظارت بر فعالیت‌ها و مصوبات شوراها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های موجود و فعال در استان؛ - عرض و طویل بودن کار گروه‌ها و تعداد زیاد اعضای آن‌ها و مشکلات در گفتگو، تعامل و تصمیم‌گیری؛ - بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری؛ - نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛ - عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی؛ - عدم وجود قوانین پشتیبان و آیین‌نامه‌های اجرایی امکان تحقیق‌پذیری؛ - تداوم رویکردهای منسوخ و نامناسب بر نظام برنامه‌ریزی استان؛ - بالا بودن جرائم در بخش‌های مهاجرپذیر استان و ناکارایی در مقابله با جرائم؛ - عدم توجه و برنامه‌ریزی جدی مدیریت استان جهت تکمیل پروژه‌های ملی، استانی و زیرساختی؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد سازوکارهای قانونی جهت پراکنش قضایی جمعیت و خارج شدن از بزرگسری تهران، در راستای عادلانه پخش در سطح استان و پرهیز از تمرکز جمعیت؛ - کوچک‌تر شدن تدریجی تقسیمات سیاسی استان تهران در تطابق با روابط سیاسی و فعالیت‌های محلی؛ - تهیه سند ملی توسعه استان و تعیین تکلیف فعالیت‌ها و محورهای توسعه؛ - فعال بودن ستادها و کمیته‌های استانی در جهت بررسی و رفع مشکلات و موانع؛ - تمرکز بر توسعه اقتصادی مبتنی بر فناوری‌ها به جای رویکرد صرف استفاده از منابع؛ - وجود قوانین و مقررات نهادی جهت پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود و نیاز به کارگیری صحیح از آن‌ها؛ - صحت بخش عمده سازمان‌های غیردولتی کشور در استان (۱۶ درصد سازمان‌های غیردولتی کشور، ۵۴ درصد سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی، ۳۴ درصد در حوزه ملی، ۲۷ درصد در گستره فراساتنی)؛ 	<p>نظام مدیریتی</p>	

تهدیدها (Threats)	عوامل بیرونی		عوامل درونی	نقاط قوت (Strengths)	زمینه
	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)			
<p>لازم؛</p> <ul style="list-style-type: none"> - بی‌بانی در نظام تصمیم‌گیری؛ - افزایش کشمکش‌ها به دلیل ساختار قومی موجود در داخل استان تهران و استان‌های مجاور و عدم همکاری و وحدت رویه در توسعه استان؛ - نهادینه شدن فعالیت نهادهای جامعه مدنی و - ضعف عملکرد احزاب سیاسی؛ - تهدیدها و تعارض‌های ناشی از برخورد و ستیز میان فرآیندهای محلی و جهانی‌شدن؛ - مهاجرپذیر بودن استان تهران نسبت به سایر استان‌های کشور و ناکارایی راحل‌های تجربه‌شده در نظام برنامه‌ریزی کشور در این باره؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - تبادل اطلاعات و تجربیات با سایر استان‌های موفق در اجرای برنامه توسعه آمایش استان؛ - فعالیت شوراهای شهری و روستایی به عنوان نهادهای منتخب در سطح استان؛ - ادراک لازم مبنی بر ضرورت تمهید ساز و کارهای ویژه برای اداره استان تهران؛ - تأکید نظام برنامه‌ریزی کشور بر بازنگری در تقسیمات کشوری با جهت‌گیری علم‌شمرکز و تخریب اختیارات به مدیران محلی؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - تهیه اسناد متعدد توسعه در سطح استان و تبادل تصمیم‌گیری‌ها در برخی موارد نظیر سند ملی توسعه استان، طرح ناحیه؛ - نبود هماهنگی و هم‌افزایی مدیریتی در تصمیم‌گیری‌ها و تبادل قلمروهای مدیریتی؛ - برنامه‌ریزی توسعه استان بدون تمرکز بر اولویت‌های مسائل استان از نگاه مردم و نهادهای مردمی؛ - ابهام و عدم شفافیت در مسائل امنیتی و اثرات و الزامات آن بر توسعه استان؛ - فقدان برنامه‌ریزی پایتخت به بالا و برنامه‌ریزی با مشارکت مردم و نمایندگان شهری و روستایی آنها؛ - ضعف در ایجاد چارچوب استفاده از منابع و دارایی‌های بخش خصوصی و مردمی در توسعه استان؛ - فقدان نیروهای متخصص و فنی موردنیاز و کافی برای راهبری توسعه استان؛ - نبود سازوکار منسجم نظارت، ارزیابی و بهبود عملکرد سازمانی در راستای اجرای برنامه توسعه استان؛ - عدم تأمین منابع مالی مورد نیاز با توجه به تولید ناخالص استان؛ - نبود سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات جهت رصد توسعه و شناسایی به موقع مشکلات و چالش‌ها؛ - پروژه محور بودن توسعه و عدم توجه به نتایج و پیامدها و سطح دستیابی به اهداف توسعه استان؛ - فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛ - نبود سازوکار پایش زمانی پروژه‌ها و اقدامات و ایجاد تغییرات با توجه به شرایط؛ - عدم توجه به زنجیره و ماتریس نتایج و کاهش کارآمدی اقدامات؛ 	<p>عوامل درونی</p>	<p>نقاط قوت (Strengths)</p>	<p>زمینه</p>

در محور اقتصادی

جدول ۱۲۸- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی

تهدیدها (Threats)	عوامل بیرونی	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	عوامل درونی	نقاط قوت (Strengths)	زمینه
<ul style="list-style-type: none"> - عدم تقسیم کار روشن و آمایش در بخش صنعت - هزینه‌های بالای تولید - فقدان پیوند با استراتژی صنعتی ملی - فقدان برنامه‌ریزی برای بهره بردن از مزیت‌های نسبی استان - ناتوانی در تطبیق با ضابطه ممنوعیت گسترش صنایع در شعاع ۱۲۰ کیلومتری - گرایش به استقرار صنایع کشور در محدوده منطقه به لحاظ استفاده از ظرفیت بازار تهران - وجود رانت اطلاعاتی و اقتصادی به عنوان عامل مهم در مکان‌یابی بنگاه‌های صنعتی - ضعف امکانات صادراتی محصولات معدنی - محدودیت آب کشاورزی و ناپایده گزینش آب مجاری - ناپایده گرفته شدن انگوهای کشاورزی متناسب با شرایط اقلیمی - تحریم اقتصادی - عدم ثبات اقتصادی - هزینه‌های ناپایده‌های وارداتی 	<ul style="list-style-type: none"> - نقش آفرینی به عنوان قطب سیاسی کشور - توانمندی در ارائه خدمات برتر و دانش‌بنیان در سطح ملی و فراملی - یکی از مراکز تخصصی در زمینه صنایع شیمیایی، پتروشیمی، ماشین‌سازی، ریخته‌گری، ع=عقلایی و دارویی - مرکز اصلی بارانداز کالا در کشور - قطب شناخته شده کل و گیاهان زینتی در کشور - کشاورزی و تولید روغن زردکوبی در بازار فراملی - پیشتاز در تولید انرژی‌های پاک و تجدیدپذیر - مرکز ارائه خدمات فوق تخصصی ملی در حوزه‌های صنعت، فناوری و انرژی - مرکز ارائه خدمات مجازی فوق تخصصی - صاحب شهرت به عنوان قطب فعالیت‌های High-tech و فوق تخصصی در غرب آسیا - ارائه کننده خدمات برتر، دانش‌بنیان و رقابت‌پذیر در منطقه غرب آسیا 	<ul style="list-style-type: none"> - رتبه دوم بالای صرب چینی در مناطق شهری - روند کاهشی ارزش افزوده بخش کشاورزی در اقتصاد کشور - پایین‌ترین سرانه تولید گوشت قرمز (کیلوگرم به نفر) - پایین‌ترین سرانه تولید گوشت مرغ - سهم پایین سهم استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار - سهم بالای آب مصرف‌شده استان از منابع آب کشور - نسبت پایین تعداد معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت - سرانه پایین ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری - سهم بالای استان از آب مصرف شده در بخش صنعت - روند کاهشی ارزش افزوده بخش خدمات - برخورداری از صنایع نوین با ارزش افزوده بالا - با رویکرد رقابتی در عرصه بین‌المللی 	<ul style="list-style-type: none"> - بار بگنکل بسیار پایین خالص و ناخالص - اندازه بزرگ بازار خانگی جهت حمایت از تولید - نرخ بیکاری پایین‌تر از میانگین کشوری - رتبه نخست متوسط درآمد سالانه بالای یک خانوار شهری در کشور - رتبه سوم متوسط درآمد سالانه بالای یک خانوار روستایی در کشور - جذب بالای سرمایه‌گذاری خارجی نسبت به سایر استان‌های کشور - رتبه دوم سرانه تولید ناخالص داخلی استان در کشور - مزیت نسبی در تمامی زیربخش‌های کشاورزی - رتبه نخست تولید بخش گاوآردی صنعتی در کشور - رتبه هشتم در تولید ارزش افزوده بخش معادن در کشور - رتبه نخست سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی در کشور - رتبه نخست سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی در کشور - رتبه نخست سهم استان از ارزش افزوده صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر - رتبه نخست سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر 	<p>نظام اقتصادی</p>		

در محور منابع طبیعی و محیط زیست
جدول ۱۲۹ - عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی (Threats)	عوامل درونی (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	عوامل درونی (Strengths)	زمینه
<p>خطر تخریب مناطق حفاظت شده</p> <p>بالا بودن پتانسیل آرزو خیزی استان</p> <p>فرسایش شدید خاک</p> <p>تغییرات آب و هوایی و خطر دور ه ی کم آبی</p> <p>خطر تبدیل اراضی مرغوب به توسعه‌های فزاینده غیر کشاورزی</p> <p>خطر تخریب جنگل و پوشش گیاهی و ذخایر ژنتیک</p> <p>کاهش آب‌های سطحی و زیر زمینی ناشی از عوامل درون و برون استانی</p> <p>خشکسالی و تخریب اراضی کشاورزی و کاهش تنوع گونه‌های گیاهی و جانوری</p> <p>کم رنگ شدن نقش بخش کشاورزی در اقتصاد استان</p> <p>افزایش دامنه خسارات آفات و بیماری ها و کاهش منابع تجدید دام روستایی</p> <p>کاهش کیفیت محصولات کشاورزی</p> <p>افت کیفیت اجزای - کالبدی زندگی</p> <p>زندگی شهر در اثر آلودگی‌های زیست محیطی</p>	<p>فرصت توسعه طرح‌های آبخیزداری با بهره‌گیری از سیلاب ها ،</p> <p>توجه بیشتر مدیران به رعایت استانداردهای زیست محیطی</p> <p>ترویج فرهنگ عمومی حفاظت از منابع طبیعی</p> <p>استانداردهای بین المللی</p> <p>آلاینده‌های مجاز به مسئولین و مدیران</p> <p>امکان توسعه ژئوتوریسم</p> <p>امکان توسعه و تنوع محصولات کشاورزی با توجه به تنوع آب و هوایی</p> <p>امکان توسعه و بهره‌برداری مناسب از منابع آبی فراوان منطقه بعنوان پیش نیاز توسعه در تمامی بخش‌های صنعت، کشاورزی و شهری</p> <p>پتانسیل توسعه انرژی پروری سرد آبی</p> <p>در ۲۰۰۰ هکتار از مساحت دشت‌های استان</p>	<p>پراکنش نامتناسب بارش‌ها از نظر زمانی و مکانی ، بطوریکه بر اساس آمارهای موجود حدود ۶۵ درصد بارش در فصول غیر زراعی صورت می‌گیرد .</p> <p>با توجه به نوبت‌گرایی کوهستانی استان ، در بسیاری موارد شبکه آب رودخانه‌ها در قعر دره‌ها قرار دارند که باعث اختلاف ارتفاع و طول مسیر زیاد محل آبخیزی تا اراضی کشاورزی، هزینه‌های پمپاژ و انتقال آب بالاست .</p> <p>روند رو به تزیاید خسارات سیل به دلیل نقش عوامل انسانی بویژه تغییر کاربری‌های غیر اصولی و عوامل طبیعی حوضه‌های آبخیز استان</p> <p>آسیب پذیری اقتصادی ناشی از وقوع خشکسالی‌های هیدرولوژیکی و تأثیرات سوء آن بر منابع آبی (سطحی و زیرزمینی) استان</p> <p>ناکارآمدی و ضعف مدیریت بویژه وجود مدیران رابطی، سیاسی و تحمیلی در بخش آب</p> <p>آلودگی کلان شهر تهران (مهم‌ترین عامل)</p> <p>وجود گسل‌های زیاد در استان</p> <p>وجود عرصه‌های ارزشمند بافته و عالی از پوشش گیاهی</p> <p>تغییر کاربری‌های طبیعی مانند جنگل و مرتع به دیم</p> <p>چرای بیش از حد مراتع</p> <p>موالغ کوهستانی و عدم پیوستگی ساختارهای استان ساخت و ارتباط ارگانیک بین آ‌ها</p>	<p>وجود منابع آب سطحی فراوان</p> <p>وجود اراضی کشاورزی و خاک مستعد حاصلخیز به مساحت حدود نوبت‌گرایی کوهستانی و وجود ساختگاه‌های طبیعی مناسب برای احداث سد‌های مخزنی و مهار آب‌های سطحی و توسعه شبکه‌های آبیاری و زهکشی در دشت‌ها .</p> <p>وجود شرایط مناسب برای تولید برق آبی تا حدود ۵۰۰۰ مگاوات</p> <p>توسعه صنعت گردشگری ، با توجه به تنوع شرایط آب و هوایی و پتانسیل های مناسب آبی نظیر آبشارها ، دریاچه ها و تالاب ها ، رودخانه ها ، سراب ها و چشمه ها</p> <p>علم محدودیت منابع آبی از نظر کمی و کیفی برای استقرار واحدهای صنعتی در استان</p> <p>وجود آب با کیفیت مناسب به دلیل قرار داشتن در بالادست حوزه ها</p> <p>دارا بودن دشت‌هایی با پتانسیل آب زیر زمینی بالا</p> <p>وجود انواع سنگ‌های ساختمانی</p> <p>وجود محیط‌های بکر و دست نخورده طبیعی</p> <p>وجود گونه‌های جانوری و گیاهی خاص</p>	<p>نظام طبیعی محیط زیست</p>

در محور اجتماعی-جمعیتی-آموزش

جدول ۱۳۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی		عوامل درونی		نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	زمنه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	عوامل درونی			
<ul style="list-style-type: none"> امکان افزایش تعارضات اجتماعی در استان به دلیل وجود فرهنگ‌های مختلف در استان افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی به‌ویژه افزایش بیکاری افزایش میزان مختلف در استان امکان خروج افراد تحصیل کرده و متخصص از استان به دلیل تمایل بالا به مهاجرت ارزنیابی نامناسب نسبت به آینده و عدم اهمیت آینده برای مردم 	<ul style="list-style-type: none"> امکان جذب سرمایه‌گذار در بخش‌های اجتماعی و فرهنگی به دلیل وجود زیرساخت‌های بهتر نسبت به کل کشور استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد به دلیل میزان بالای مشارکت مردم در این استان امکان نظارت بیشتر و برقراری امنیت در استان به دلیل وجود امکانات بیشتر در استان امکان استفاده از نیروهای انسانی جوان و متخصص در جهت توسعه استان امکان اجرای برنامه‌های توسعه محور به دلیل پذیرش بالای مردم استان بالا بودن سطح موفقیت‌های موجود در جهت توسعه به دلیل پایتخت بودن استان امکان استفاده از مهاجران متخصص در استان 	<ul style="list-style-type: none"> میزان بالای جرائم در استان افزایش آسیب‌های و مشکلات اجتماعی میزان پایین سرمایه‌های اجتماعی در استان کاهش اعتماد مردم کاهش اعتماد سازمانی میزان پایین احساس امنیت در استان 	<ul style="list-style-type: none"> میزان بالای جرائم در استان افزایش آسیب‌های و مشکلات اجتماعی میزان پایین سرمایه‌های اجتماعی در استان کاهش اعتماد مردم کاهش اعتماد سازمانی میزان پایین احساس امنیت در استان 	<ul style="list-style-type: none"> عام‌گرایی بالا و اعتماد به خانواده مشارکت بالا در فعالیت‌های داوطلبانه میزان بالای افتخار به ایرانی بودن 	<ul style="list-style-type: none"> بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی 	

عوامل بیرونی		عوامل درونی		نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	فرصت‌ها (Opportunities)	تهدیدها (Threats)	زمینه	
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	عوامل درونی						
<ul style="list-style-type: none"> - رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان - فقر معیشتی و تاثیرات نامطلوب بر سلامتی ساکنین استان - حالی شدن روستاها از جمعیت - کاهش چشمگیر تولیدات کشاورزی 	<ul style="list-style-type: none"> - مزیت نسبی در تولید محصولات باغی - مزیت نسبی در دامداری و دام‌پروری - مزیت نسبی در مرکزیت سیاسی-اداری - مزیت نسبی در بازار فروش محصولات - مزیت نسبی در شبکه بانکی گسترده 	<ul style="list-style-type: none"> - نقاط ضعف - مهاجرت بیرونی - توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان - عدم استفاده از شیوه‌های نوین آبیاری - کاهش بهره‌وری کشاورزی 	<ul style="list-style-type: none"> - یکپارگی - خشکسالی - مهاجرت روستا-شهری - مهاجرت بیرون استانی از استان‌های همجوار - توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان - عدم استفاده از شیوه‌های نوین آبیاری - کاهش بهره‌وری کشاورزی 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود شهرک‌ها و نواحی صنعتی در مناطق محروم - وجود معادن و ظرفیت‌های معدنی - جاذبه‌های گردشگری طبیعی و تاریخی - قرارگیری در شبکه ارتباطی مناسب - زمین، هوایی و ... - وجود نیروهای متخصص ، ماهر، نیمه ماهر، کارگر 	<ul style="list-style-type: none"> - رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان - افزایش آسیب‌های اجتماعی - بالا رفتن قیمت زمین به دلیل افزایش تقاضا در مناطق شهری - افزایش فقر - مهاجرت روستا-شهری - تخلیه روستاها - افزایش مهاجرت بیرونی از استان - توزیع نامتبادل جمعیت - کمبود آب 	<ul style="list-style-type: none"> - مزیت نسبی در گردشگری و درآمد حاصل از آن - مزیت نسبی در شبکه ارتباطی - مزیت نسبی در صنایع 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش کیفیت دسترسی به خدمات در نقاط شهری - جامعه‌جایی بیش‌بینی شده جمعیت - بی‌رشدن جمعیت و افزایش بار تکفل - افزایش مسائل و آسیب‌های اجتماعی در سطح استان به واسطه بالا بودن سهم 	<ul style="list-style-type: none"> - مهاجرت بیرونی استان - بالا بودن سهم جمعیت ۱۵-۶۴ ساله از کل جمعیت - بالا بودن رشد سالانه جمعیت برای کل استان - پایین بودن میزان خام مرگ و میر 	<ul style="list-style-type: none"> - حاشیه‌نشینی و محلات فرودست - بررسی ویژگی‌های جمعیتی
<ul style="list-style-type: none"> - رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان - افزایش آسیب‌های اجتماعی - بالا رفتن قیمت زمین به دلیل افزایش تقاضا در مناطق شهری - افزایش فقر - مهاجرت روستا-شهری - تخلیه روستاها - افزایش مهاجرت بیرونی از استان - توزیع نامتبادل جمعیت - کمبود آب 	<ul style="list-style-type: none"> - مزیت نسبی در گردشگری و درآمد حاصل از آن - مزیت نسبی در شبکه ارتباطی - مزیت نسبی در صنایع 	<ul style="list-style-type: none"> - نقاط ضعف - مهاجرت بیرونی - توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان - عدم استفاده از شیوه‌های نوین آبیاری - کاهش بهره‌وری کشاورزی 	<ul style="list-style-type: none"> - یکپارگی - خشکسالی - مهاجرت روستا-شهری - مهاجرت بیرون استانی از استان‌های همجوار - توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان - عدم استفاده از شیوه‌های نوین آبیاری - کاهش بهره‌وری کشاورزی 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود شهرک‌ها و نواحی صنعتی در مناطق محروم - وجود معادن و ظرفیت‌های معدنی - جاذبه‌های گردشگری طبیعی و تاریخی - قرارگیری در شبکه ارتباطی مناسب - زمین، هوایی و ... - وجود نیروهای متخصص ، ماهر، نیمه ماهر، کارگر 	<ul style="list-style-type: none"> - رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان - افزایش آسیب‌های اجتماعی - بالا رفتن قیمت زمین به دلیل افزایش تقاضا در مناطق شهری - افزایش فقر - مهاجرت روستا-شهری - تخلیه روستاها - افزایش مهاجرت بیرونی از استان - توزیع نامتبادل جمعیت - کمبود آب 	<ul style="list-style-type: none"> - مزیت نسبی در گردشگری و درآمد حاصل از آن - مزیت نسبی در شبکه ارتباطی - مزیت نسبی در صنایع 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش کیفیت دسترسی به خدمات در نقاط شهری - جامعه‌جایی بیش‌بینی شده جمعیت - بی‌رشدن جمعیت و افزایش بار تکفل - افزایش مسائل و آسیب‌های اجتماعی در سطح استان به واسطه بالا بودن سهم 	<ul style="list-style-type: none"> - مهاجرت بیرونی استان - بالا بودن سهم جمعیت ۱۵-۶۴ ساله از کل جمعیت - بالا بودن رشد سالانه جمعیت برای کل استان - پایین بودن میزان خام مرگ و میر 	<ul style="list-style-type: none"> - حاشیه‌نشینی و محلات فرودست - بررسی ویژگی‌های جمعیتی

عوامل بیرونی		عوامل درونی		نقاط قوت (Strengths)	زمینه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	عوامل درونی		
<ul style="list-style-type: none"> مهاجران برون استانی از یک سو و نسبت خانوارهای زن سرپرست و علم دسترس اعضای این خانوارها به امکانات و خدمات رفاهی 	<ul style="list-style-type: none"> فرصت‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> نقاط ضعف 	<ul style="list-style-type: none"> عوامل درونی 	<ul style="list-style-type: none"> بالاتر بودن نرخ پوشش تحصیلی؛ جایگاه نخست کشور در خصوص وضعیت سواد؛ تعداد زیاد مراکز یادگیری محلی در سطح استان؛ 	<ul style="list-style-type: none"> تعلیم و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگسالان
<ul style="list-style-type: none"> افت تحصیلی دانش آموزان به دلیل کمبود امکانات و تراکم بالای دانش آموزی؛ افت کیفیت خدمات سوادآموزی به دلیل کمبود امکانات؛ ندام بی سوادی در نتیجه بازگشت به بی سوادی؛ 	<ul style="list-style-type: none"> انسداد مادی بی سوادی در نتیجه پوشش تحصیلی بالا 	<ul style="list-style-type: none"> بازمانده‌گی از تحصیل؛ تراکم بالای جمعیت دانش آموزی؛ پایین ترین سرانه فضای آموزشی در کشور و کمبود فضای آموزشی؛ وجود حجم ۳۰ درصدی مدارس تعمیر و تخریبی؛ کمبود معلم؛ عدم دسترسی حدود ۲۵ درصد دانش آموزان به سامانه شاد؛ مشکلات معیشتی معلمان؛ بی سوادی مهاجران به تهران؛ فقدان آمار دقیق از بی سوادان؛ اولویت‌دار نبود مسئله سواد برای مسئولان فرهنگی؛ بازگشت به پیسوادی؛ تقاضای اجتماعی پایین برای سوادآموزی؛ عدم سامان‌دهی دقیق وضعیت استخدامی آموزشگران نهضت؛ 	<ul style="list-style-type: none"> کثرت دانشگاه‌های بی کیفیت؛ مدیرک گرایی و مهارت پایین و بی‌کارایی فارغ التحصیلان؛ پیوند ضعیف دانشگاه با مسائل جامعه؛ بی توجهی نهاد دانشگاه به مسائل فرهنگی؛ ضعف فضای مجازی؛ درصد پایین پژوهش‌های کاربردی و تحت حمایت؛ سرانه پایین فضای آموزشی؛ 	<ul style="list-style-type: none"> وجود ۴۰۵ مؤسسه آموزش عالی دولتی در سطح استان؛ بیش از ۶۹۳۰۶۸ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی؛ تعداد بالای مؤسسات آموزش عالی دولتی و با کیفیت؛ 	<ul style="list-style-type: none"> آموزش عالی
<ul style="list-style-type: none"> عدم ارتباط آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با مسائل زیست بوم؛ عدم ایجاد بلوغ و تحول فرهنگی؛ ارتباط مست دانشگاه با بازار کار؛ 					

در محور زیربنایی و نظام سکونتگاهی
جدول ۱۳۱ - عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان

عوامل درونی		عوامل درونی		زمینه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)	
روند سریع تبدیل نقاط روستایی به شهر و افزایش جمعیت شهرهای پیرامون تهران وابستگی خدماتی شهرهای پیرامونی به شهر تهران زیست پذیری پایین و کیفیت زیست پایین در شهرهای پیرامونی	امکان توسعه شهر فشرده و استفاده از الگوی رشد هوشمند صرفه‌های اقتصادی ناشی از تجمع جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی در تهران	تمرکز شدید زیر ساخت‌های حمل نقل در استان تداخلی شدید کارکردی بین زیر ساخت‌های استان	موقعیت استراتژیک استان تهران به واسطه قرار گیری شهر تهران موقعیت سیاسی شهر تهران به عنوان پایتخت موقعیت ویژه در شبکه ارتباطی و حمل و نقل وجود فرودگاه‌های مهرآباد و امام خمینی در استان وجود بندر خشک آپرین	نظام زیربنایی
تمرکز جمعیت و مخاطرات مربوط به تمرکز جمعیت در زمان بحران	ظرفیت بالای اقتصاد دانش بنیان و تبدیل شدن به شهر جهانی	-	موقعیت استراتژیک استان تهران به واسطه قرار گیری شهر تهران موقعیت سیاسی شهر تهران به عنوان پایتخت موقعیت ویژه در شبکه ارتباطی و حمل و نقل وجود فرودگاه‌های مهرآباد و امام خمینی در استان وجود بندر خشک آپرین ظرفیت بالای اقتصاد دانش بنیان و صنعت در استان بهره‌وری بالای اقتصاد و نقش بیش از ۲۰ درصدی در تولید ناخالص کشور	موقعیت استراتژیک
		عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان	رشد انجام گسیخته شهر تهران روند فراینده جذب جمعیت به شهرهای استان از بین رفتن آرامی کشاورزی، منابع طبیعی و مراغ تمرکز جمعیت در کلان‌شهر تهران و بزرگسری شهر تهران نسبت به سایر سکونتگاه‌ها عدم توازن در توزیع جمعیت شهری در شهرهای استان	سکونتگاهی

تدوین راهبردها و سیاستها

۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها

در این بخش با بهره‌گیری از نتایج تحلیل‌ها در ابعاد مختلف و همچنین مسائل و اهداف راهبردی، راهبردها و سیاست‌های اصلی سند توسعه استان تهران تدوین شده است. علاوه بر تدوین راهبردها، سیاست‌های فضایی نیز برای هر یک از راهبردها تدوین گشته تا به طور تفصیلی‌تر حوزه‌های کنش را مشخص سازد. این راهبردها و سیاست‌ها بر اساس مسائل راهبردی استان تهران و اهداف بنیادین تدوین شده می‌باشد.

در حوزه مدیریتی، ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، دارای محور، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان تهران، ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان تهران، آموزش و به‌کارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان تهران، تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری راهبردهای اصلی می‌باشد.

در عرصه نظام سکونتگاهی، حفاظت و احیاء زمین‌های کشاورزی، جنگل‌ها، مرتع‌ها، جلوگیری از گسترش لجام گسیخته‌ی شهرها و ساخت و ساز در زمین‌های باز و طبیعی پیرامون آن‌ها و در نتیجه ادغام شهرهای مجاور، جلوگیری از دست‌اندازی شهرها به مناطق روستایی، ساماندهی محورهای کار و سکونت راهبردها به منظور ساماندهی نظام شهری و روستایی استان می‌باشند.

با توجه به اهمیت تولید و بخش اقتصاد استان تهران راهبردهای این حوزه گسترده‌تر بوده و شامل تغییر الگوی کشت با در نظر داشتن میزان مصرف آب، سرمایه‌گذاری برای مکانیزه کردن اراضی کشاورزی و توسعه تولیدات استراتژیک، ایجاد مراکز مستقیم کالاها با کیفیت صادراتی در مرکز استان، ساماندهی و نوسازی صنایع موجود و جلوگیری از ایجاد سایت‌های جدید صنعتی، ارتقای سطح ایمنی کارگاهی و کارگری، ارتقای نسبت سرمایه‌گذاری در صنایع پیشرفته و نوین به کل سرمایه‌گذاری صنعتی، طراحی و ایجاد پروژه‌های محرک توسعه (پروژه‌های پرچم) به منظور اشتغال‌زایی، تقویت و ارتقای جایگاه مهارتی، فناوری با تکیه بر مزیت‌های رقابتی استان، ایجاد شبکه‌های ارتباطی بر بستر فیبر نوری، توسعه و ترویج جریان اطلاعات و ارتباطات و ایجاد جریان نوآوری و راهبرد تقویت رقابت‌پذیری تولید گل و گیاه در سطح منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی می‌باشد.

در عرصه زیربنایی راهبردها متوازن‌سازی توسعه مبتنی بر ارزش‌های محیطی، ظرفیت‌های اکولوژیکی و وضعیت موازنه‌ی اکولوژیکی در پهنه‌های عملکردی حریم پایتخت، امنیت آبی تضمین‌شده و ردپای آبی کمینه شده، فعالیت و سکونت کشاورزی پایدار پیراشهری و سیستم غذایی شهر-منطقه (CRFS) در راستای تاب‌آوری شهری و امنیت غذایی ساکنین فعلی و آتی، ارتقاء تاب‌آوری و پشتیبانی از کلان‌شهر تهران در مواقع بحران،

تأکید بر رویکردهای نوآوری اکولوژیک در افزایش ظرفیت‌های زیستی مجموعه و راهبرد بازیافت و بازگرداندن زمین به طبیعت و پذیرش رویکردهای ترمیم طبیعی تدوین شده است.

در عرصه اجتماعی راهبردها شامل اشتغال‌زایی و کاهش فقر در جهت کاهش معضلات و آسیب‌های اجتماعی، ایجاد تعادل در توزیع خدمات اجتماعی و فرهنگی در استان، گسترش و تقویت گردشگری، ارتقای سطح کیفیت زندگی، ارتقای سرمایه‌های اجتماعی در استان، افزایش میزان هویت اجتماعی در استان، اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی، تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری، مدیریت منابع آبی، حفظ جمعیت در مبدأ، تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب، افزایش توانمندسازی اجتماعی، پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته، کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین، پیشگیری از مهاجرت روستاییان، مدیریت منابع آب، ارتقاء میزان باروری، جلوگیری از جابه‌جایی جمعیت و ساماندهی تحرکات جمعیتی در سطح استان، افزایش پوشش تحصیلی، ترمیم و تجهیز و افزایش سرانه فضای آموزشی با هدف کاستن از تراکم دانش‌آموزی، جذب نیروی انسانی، بهبود وضعیت آموزش مجازی، حمایت از معلمان به خصوص در حوزه مسکن، افزایش پوشش خدمات سوادآموزی برای اتباع، بهبود وضعیت آمار بی‌سوادی در سطح استان، توجه ویژه به مسئله سواد توسط مسئولان، افزایش تقاضا برای سوادآموزی، ارتقای انگیزه حرفه‌ای آموزشیاران، انسداد مبادی بازگشت به بی‌سوادی، تجمع و کیفی‌سازی دانشگاه‌ها در سطح استان، ارتقای مهارت محوری و کاهش بیکاری، بهبود وضعیت فضای مجازی در دانشگاه‌ها، تعمیق رابطه دانشگاه و مسائل جامعه، تجاری‌سازی و کاربردی-سازی پژوهش‌های دانشگاهی، افزایش سرانه فضای آموزشی و راهبرد اولویت‌گذاری مسئله فرهنگ در نهاد دانشگاه می‌باشد.

در بعد محیط زیستی نیز راهبردهای حفظ و احیای اکوتوریسم طبیعی استان، ایجاد مکانیسم دفع پسماندهای شهری و صنعتی برای ارتقاء زیست‌پذیری، حفاظت محیط زیستی اجتماع محور، ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات و بسترسازی برای توسعه اراضی کشاورزی با توجه به پتانسیل‌های موجود تدوین شده است.

جدول ۱۳۲- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان تهران در محورهای مختلف

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
- تمرکز و یکپارچگی در تصمیم‌گیری از طریق تشکیل کمیته راهبری توسعه استان؛ - رفع موانع و تعارضات اجتماعی و فرهنگی در نظام مدیریتی استان؛ - الزام کلیه ستادها و کمیته‌های استانی به اجرای سند توسعه فضایی استان و ارائه برنامه اجرایی به کمیته راهبری و تأیید و تصویب آن	ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، دارای محور، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان تهران؛ ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت	مدیریتی

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
<p>برای اجرا؛</p> <p>- ارجاع کلیه تصمیمات نهادی و ستادی مغایر با سند توسعه فضایی استان و یا ضرورت بازنگری در تعدادی از برنامه‌های سند به کمیته راهبری و تصمیم‌گیری نهایی توسط آن و الزام اجرایی آن؛</p> <p>- مشارکت حداکثری کلیه ذخیلان توسعه فضایی استان در تصمیم‌گیری‌ها؛</p> <p>- تهیه برنامه نظارت کمیته راهبری بر اجرای برنامه توسعه استان؛</p> <p>- استفاده از ظرفیت‌های فنی و تخصصی خارج از نهادهای دولتی به دلیل کمبود نیروی انسانی ماهر و کافی برای رصد توسعه فضایی استان؛</p> <p>- رفع موانع قانونی و حقوقی اجرای سند توسعه فضایی استان؛</p> <p>- شفافیت در الزامات و مقررات امنیتی و سیاسی مؤثر بر توسعه فضایی استان؛</p> <p>- ارتقای دانش فنی و تخصصی نیروهای فعال در نهادها و ستادها؛</p> <p>- تهیه راهنماها و دستورالعمل‌های اجرایی برنامه توسعه فضایی استان و آموزش دوره‌ای آن به مجریان؛</p> <p>- به‌کارگیری مشاوران فنی و تخصصی برای راهبری توسعه فضایی استان؛</p> <p>- بودجه‌ریزی مشارکتی؛</p> <p>- تعیین سهم و نحوه تخصیص اعتبارات و بودجه در بخش‌های مختلف؛</p>	<p>توسعه فضایی استان تهران؛</p> <p>آموزش و به‌کارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان تهران؛</p> <p>تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری؛</p>	
<p>ممنوعیت توسعه شهری در اراضی کشاورزی و طبیعی و مراتع توسعه هاله‌های سبز پیرامون سکونتگاه‌ها به منظور جلوگیری از پراکنده رویی</p> <p>تقویت الگوی رشد فشرده و الگوی رشد هوشمند در توسعه شهری توسعه خدمات در سکونتگاه‌های کوچک و متوسط</p> <p>توسعه پیوندهای روستا-شهری</p> <p>توسعه پیوندهای بین شهرهای کوچک و متوسط</p> <p>رفع وابستگی‌های خدمات شهرهای شرقی به شهر تهران</p> <p>توسعه الگوی خودبسندگی در تأمین خدمات شهرها</p> <p>زیست‌پذیر کردن محدوده‌های سکونت با تأمین نیازهای خدماتی برای جمعیت بومی</p> <p>تحدید توسعه و گسترش فعالیت‌های زمین‌بر در عرصه‌های حساس به‌ویژه در جوار محدوده‌های حفاظت شده</p>	<p>حفاظت و احیاء زمین‌های کشاورزی، جنگل‌ها، مراتع</p> <p>جلوگیری از گسترش لجام گسیخته شهرها و ساخت و ساز در زمین‌های باز و طبیعی پیرامون آن‌ها و در نتیجه ادغام شهرهای مجاور</p> <p>جلوگیری از دست‌اندازی شهرها به مناطق روستایی</p> <p>ساماندهی محوره‌های کار و سکونت</p>	<p>نظام سکونتگاهی</p>
<p>- تهیه طرح‌های بالادستی در زمینه بخش کشاورزی</p> <p>- گذار از مزیت نسبی به مزیت رقابتی و همکارانه</p> <p>- توقیف سیاست‌های طرف تقاضا در سیاست‌گذاری توسعه</p> <p>- تأکید بر رشد درون‌زای منطقه‌ای</p> <p>- تأکید بر توسعه صنایع خلاق و اکوسیستم‌های کارآفرینی و نوآوری</p> <p>- تحلیل اقتصاد فضا در مکان‌یابی صنایع استان</p>	<p>- تغییر الگوی کشت با در نظر داشتن میزان مصرف آب</p> <p>- سرمایه‌گذاری برای مکانیزه کردن اراضی کشاورزی و توسعه تولیدات استراتژیک</p> <p>- ایجاد مراکز مستقیم کالاهای با کیفیت صادراتی در مرکز استان</p>	<p>نظام اقتصادی و فعالیت</p>

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
<p>- سبک‌سازی از کلان‌شهر تهران از طریق فناوری‌های نو و امکانات عصر اطلاعات</p> <p>- تسهیل‌کننده ارتباطات و تبادلات بین‌المللی بخصوص با کشورهای همسایه از طریق به کارگیری دیپلماسی شهری و منطقه‌ای</p> <p>- تجدید ساختار نقش تهران به جایگاه فعالیت‌های برتر و نوین بین‌المللی</p> <p>- تسهیل استقرار فعالیت‌های High-tech و فوق تخصصی در استان (شهرستان تهران)</p> <p>- تسهیل و تشویق استقرار خدمات برتر و دانش‌بنیان</p> <p>- تسهیل ورود شرکت‌های High-tech معتبر بین‌المللی در تهران</p> <p>- به کارگیری دیپلماسی شهری در راستای افزایش تبادلات و تأثیرگذاری بر کشورهای منطقه</p>	<p>- ساماندهی و نوسازی صنایع موجود و جلوگیری از ایجاد سایت‌های جدید صنعتی</p> <p>- ارتقای سطح ایمنی کارگاهی و کارگری</p> <p>- ارتقای نسبت سرمایه‌گذاری در صنایع پیشرفته و نوین به کل سرمایه‌گذاری صنعتی</p> <p>- طراحی و ایجاد پروژه‌های محرک توسعه (پروژه‌های پرچم) به منظور اشتغال‌زایی</p> <p>- تقویت و ارتقای جایگاه مهارتی، فناوری با تکیه بر مزیت‌های رقابتی استان</p> <p>- ایجاد شبکه‌های ارتباطی بر بستر فیبر نوری</p> <p>- توسعه و ترویج جریان اطلاعات و ارتباطات و ایجاد جریان نوآوری</p> <p>- تقویت رقابت‌پذیری تولید گل و گیاه در سطح منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی</p>	
<p>- ایجاد روابط بین سکونتگاه‌های پیرامونی بر اساس الگوی شبکه‌ای-شعاعی</p> <p>- حفاظت از طبیعت، حفاظت از چشم‌اندازهای طبیعی</p> <p>- جلوگیری از گسترش لجام گسیخته شهرها در زمین‌های باز و طبیعی</p> <p>- تجهیز پایتخت با خدمات پشتیبان</p> <p>- توزیع متعادل و متوازن جمعیت، متناسب با ظرفیت‌های زیستی</p> <p>- حفظ و ارتقای صنایع برتر و دانش‌بنیان در استان</p> <p>- حفظ و تقویت خدمات برتر و خدمات ۹ گانه در استان</p> <p>- دسترس‌پذیری هدفمند و کنترل‌شده در چارچوب ظرفیت‌های زیستی تهران</p> <p>- تقویت و ارتقاء ظرفیت گره‌گاه‌ها و مراکز پشتیبان حمل و نقلی موجود</p> <p>- تقویت پیوندهای پیرامون-پیرامون</p> <p>- کاهش تداخل حرکت‌های ترافیکی از سطوح ملی- منطقه‌ای- ناحیه‌ای و شهری</p>	<p>متوازن‌سازی توسعه مبتنی بر ارزش‌های محیطی، ظرفیت‌های اکولوژیکی و وضعیت موازنه‌ی اکولوژیکی در پهنه‌های عملکردی حریم پایتخت</p> <p>امنیت آبی تضمین‌شده و ردپای آبی کمینه شده</p> <p>فعالیت و سکونت</p> <p>کشاورزی پایدار پیراشهری و سیستم غذایی شهر-منطقه (CRFS) در راستای تاب‌آوری شهری و امنیت غذایی ساکنین فعلی و آتی</p> <p>ارتقاء تاب‌آوری و پشتیبانی از کلان‌شهر تهران در مواقع بحران</p> <p>تأکید بر رویکردهای نوآوری اکولوژیک در افزایش ظرفیت‌های زیستی مجموعه</p> <p>بازیافت و بازگرداندن زمین به طبیعت و پذیرش رویکردهای ترمیم طبیعی</p>	<p>نظام زیربنایی، حمل و نقل و ارتباطات</p>
<p>- رفع محرومیت و برقراری عدالت و برابری در استان</p> <p>- افزایش میزان اشتغال در استان</p> <p>- توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی اقشار آسیب‌پذیر</p> <p>- سیاست‌گذار متناسب در جهت توانمندسازی زنان سرپرست خانوار</p> <p>- کنترل آسیب‌های اجتماعی</p> <p>- توسعه و ساماندهی اشتغال در استان</p> <p>- ارتقا خدمات اجتماعی و فرهنگی در استان</p> <p>- تقویت و تأکید بر آداب و رسوم گذشته</p>	<p>- اشتغال‌زایی و کاهش فقر در جهت کاهش معضلات و آسیب‌های اجتماعی</p> <p>- ایجاد تعادل در توزیع خدمات اجتماعی و فرهنگی در استان</p> <p>- گسترش و تقویت گردشگری</p> <p>- ارتقای سطح کیفیت زندگی</p> <p>- ارتقای سرمایه‌های اجتماعی در استان</p> <p>- افزایش میزان هویت اجتماعی در استان</p>	<p>اجتماعی- فرهنگی</p>
<p>- بهره‌مندی از فرصت‌های گردشگری و ...</p> <p>- تأمین زیرساخت‌های گردشگری</p> <p>- افزایش مهارت‌های افراد و برگزاری دوره‌های فنی و حرفه‌ای در</p>	<p>- اشتغال‌زایی</p> <p>- مهارت‌افزایی</p> <p>- تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و</p>	<p>فقر و محرومیت</p>

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
<p>زمینه‌های کارآفرینی و مهارت‌های اشتغال و... - توانمندسازی اقتصادی ساکنین مناطق محروم توسعه صنایع و رشته‌های صنعتی - حمایت و تشویق به تشکیل صندوق‌های اعتباری در سطح محلات - تقویت زیرساخت‌های شهری در تمامی مراکز شهری - بهره‌گیری از شیوه‌های نوین آبیاری - تناسب قابلیت زمین با نوع کشت - ارائه تسهیلات به کشاورزان - ارائه تسهیلات اشتغال و مسکن در شهرهای مبدأ</p>	<p>کاهش نابرابری - مدیریت منابع آبی - حفظ جمعیت در مبدأ</p>	
<p>- گسترش نهادهای مردم‌نهاد و دفاتر تسهیلگری به منظور ارتقای توانمندی‌های ساکنین - افزایش تاب‌آوری اجتماعی، افزایش مشارکت و اعتماد اجتماعی - توسعه مرکز فنی و حرفه‌ای و توسعه مراکز کارآفرینی - ارائه تسهیلات رفاهی و زیربنایی به سکونتگاه‌های غیررسمی - اعمال سیاست‌های تشویقی جهت مقاوم‌سازی مسکن - حمایت بیمه‌ای از محصولات کشاورزی - افزایش بهره‌وری کشاورزی - استفاده از شیوه‌های نوین آبیاری</p>	<p>- تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب - افزایش توانمندسازی اجتماعی - اشتغال‌زایی و مهارت افزایی - پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته - کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین - پیشگیری از مهاجرت روستاییان - مدیریت منابع آب</p>	<p>حاشیه‌نشینی و محلات فرودست شهری</p>
<p>- ارائه تسهیلات کافی به جوانان در زمینه ازدواج و فرزندآوری - ساماندهی مسکن‌های دولتی و ارائه امکانات و خدماتی کافی به این قبیل مسکن‌ها در راستای جذب جمعیت از نقاط پرتراکم</p>	<p>- ارتقاء میزان باروری - جلوگیری از جابه‌جایی جمعیت و ساماندهی تحرکات جمعیتی در سطح استان</p>	<p>جمعیتی</p>
<p>تأمین، تجهیز و نوسازی فضای آموزشی در سطح استان؛ تأمین نیروی انسانی از طریق دانشگاه فرهنگیان، تبدیل وضعیت نیروهای حق‌التدریس و رصد، احصاء و شناسایی افراد بازمانده از تحصیل در سطح استان و کاربست برنامه آبا(آشتی با آموزش) به منظور بازگرداندن این افراد به چرخه آموزش؛ بهبود وضعیت دسترسی به آموزش‌های مجازی (سامانه شاد) از طریق ایجاد زیرساخت‌ها و؛ انجام اقدامات تمهیدی و حمایتی از فرهنگیان شهر تهران به خصوص در حوزه مسکن؛ در نظر گرفتن بودجه و امکانات لازم برای ارتقای سواد مهاجران بر اساس آمار مهاجرت در سال‌های اخیر به تهران؛ استفاده از ظرفیت سایر دستگاه‌های اجرایی برای شناسایی اسمی افراد بی‌سواد؛ انجام اقدامات فرهنگی و انگیزه‌بخش برای ایجاد گرایش به سوادآموزی در افراد بی‌سواد؛ انسداد مبادی بازگشت به بی‌سواد(به‌طور مثال تولید محتوای ساده برای نوآموزان و کم‌سوادان)؛ انسداد مبادی بی‌سوادی توسط آموزش و پرورش با کمک نهادهای</p>	<p>افزایش پوشش تحصیلی؛ ترمیم و تجهیز و افزایش سرانه فضای آموزشی با هدف کاستن از تراکم دانش‌آموزی؛ جذب نیروی انسانی؛ بهبود وضعیت آموزش مجازی؛ حمایت از معلمان به خصوص در حوزه مسکن؛ افزایش پوشش خدمات سوادآموزی برای اتباع؛ بهبود وضعیت آمار بی‌سوادی در سطح استان؛ توجه ویژه به مسئله سواد توسط مسئولان؛ افزایش تقاضا برای سوادآموزی؛ ارتقای انگیزه حرفه‌ای آموزشیاران؛ انسداد مبادی بازگشت به بی‌سواد؛</p>	<p>تعلیم و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگسالان</p>

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
<p>سهیم و مؤثر در فرایند تعلیم و تربیت؛ اولویت‌گذاری مسئله سواد برای دستگاه‌های فرهنگی و ارائه بودجه‌های کافی برای عملیاتی شدن آن؛ افزایش تعداد مدارس شبانه‌روزی بزرگ‌سالان در تهران با توزیع متناسب در مناطق مختلف آموزشی؛</p>		
<p>کاهش و تجمع دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در سطح استان و افزایش کیفیت این مؤسسات؛ ماموریت‌گرایی و مهارت محور نمودن رشته‌های علمی و استفاده از راهکار تغییر از عرضه محوری به تقاضامحوری به منظور کاهش بیکاری؛ انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان و کشور؛ اولویت دادن به مسائل فرهنگی و اجتماعی در آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی؛ توسعه متناسب فضای مجازی (دو فضای متناسب امور اجرایی، آموزشی و پژوهشی دانشگاه)؛ افزایش درصد پایان‌نامه‌های دانشجویی تحت حمایت مالی خارج از دانشگاه؛ افزایش سرانه کالبدی آموزشی عالی در سطح استان؛</p>	<p>تجمع و کیفی‌سازی دانشگاه‌ها در سطح استان؛ ارتقای مهارت محوری و کاهش بیکاری؛ بهبود وضعیت فضای مجازی در دانشگاه‌ها؛ تعمیق رابطه دانشگاه و مسائل جامعه؛ تجاری‌سازی و کاربردی‌سازی پژوهش‌های دانشگاهی؛ افزایش سرانه فضای آموزشی؛ اولویت‌گذاری مسئله فرهنگ در نهاد دانشگاه؛</p>	آموزش عالی
<p>نظارت بر برداشت‌های قانونی از منابع آب کنترل آب‌های سطحی و سیلاب‌ها کاهش اثرات مخاطرات محیط زیستی در مناطق تحت مدیریت مدیریت کیفی منابع آب و آلاینده‌های زیستگاه‌های ساحلی مدیریت هوشمند ریسک و کاهش آسیب‌پذیری در برابر زلزله و سیل تدوین برنامه و الزام اجرایی برای حفظ جنگل‌ها و مناطق حفاظت شده استان احیاء و حفاظت از تالاب‌ها و تضمین حقایق‌های طبیعت تبادل‌بخشی بین تعداد دام و ذخایر مرتعی موجود فرهنگ‌سازی برای کاشت نهال‌های بلوط فرهنگ‌سازی و بالا بردن میزان جریمه‌ها در جهت حراست از گونه‌های جانوری و حیات‌وحش جلب مشارکت جوامع محلی و تشکل‌های مدنی در حفاظت از محیط زیست</p>	<p>حفظ و احیای اکوتوریسم طبیعی استان ایجاد مکانیسم دفع پسماندهای شهری و صنعتی برای ارتقاء زیست‌پذیری حفاظت محیط زیستی اجتماع محور ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات بسترسازی برای توسعه اراضی کشاورزی با توجه به پتانسیل‌های موجود</p>	منابع طبیعی و محیط زیست

منابع و مأخذ

۱. اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق (۱۳۹۶) بنیاد برکت.
۲. امانی، مهدی (۱۳۸۹)، مبانی جمعیت‌شناسی، انتشارات سمت، تهران، چاپ ۹.
۳. ایراندوست، کیومرث (۱۳۸۹) سکونتگاه‌های غیررسمی و اسطوره حاشیه‌نشینی، چاپ دوم، انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
۴. برادران، مراد و همکاران (۱۳۹۶) حاشیه‌نشینی؛ تحلیل جامعه‌شناختی مسائل اجتماعی سیاست‌های مسکن و پدیده غیررسمی (بررسی نمونه میان‌آباد، اسلامشهر، تهران)، بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره هشتم، شماره اول، بهار و تابستان.
۵. جغرافیای استان تهران (۱۳۹۹)، جغرافیای استان تهران، تهران: دفتر تدوین و تألیف کتاب‌های درسی (وزارت آموزش و پرورش).
۶. خیرگزاری مشرق؛ ۹۷،۴، ۱۴
۷. خیرگزاری مهر؛ ۱۳۹۹، ۹، ۳
۸. خط فقر در ایران در سال ۱۳۹۵ و مروری بر روش محاسبه آن (۱۳۹۷) معاونت پژوهش‌های اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس.
۹. خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار (تکاپو) استان تهران (۱۳۹۶) وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی
۱۰. دفتر تقسیمات کشوری (۱۳۹۸)، نقشه و جدول تقسیمات کشوری ایران، تهران: وزارت کشور.
۱۱. روزنامه همشهری؛ ۹۸، ۱۱، ۶
۱۲. سازمان برنامه و بودجه استان گیلان (۱۳۹۷)، تهیه و بازنگری برنامه آمایش استان گیلان - تحلیل وضعیت فرهنگی و سرمایه اجتماعی
۱۳. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور ۱۳۹۸ - ۱۳۹۴، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی
۱۴. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، سالنامه آماری استان تهران ۱۳۹۸، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی
۱۵. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، سالنامه آماری کشور ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی

۱۶. سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۸۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت احوال کشور»، تهران.
۱۷. سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۰)، «سالنامه آماری سازمان ثبت احوال کشور»، تهران.
۱۸. سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت احوال کشور»، تهران.
۱۹. سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۷)، «سالنامه آماری سازمان ثبت احوال کشور»، تهران.
۲۰. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۹۷)، اطلس راهنمای استان‌های ایران، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح).
۲۱. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان تهران (۱۳۹۸). سالنامه آماری استان تهران.
۲۲. سازمان نقشه‌برداری کشور (۱۳۹۴)، اطلس نقشه و اطلاعات مکانی (استان تهران)، تهران: سازمان نقشه‌برداری کشور (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور).
۲۳. سرور، رحیم و خلیجی، محمد. (۱۳۹۴). سنجش درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۸۹-۱۰۲.
۲۴. شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور (۸۶-۱۳۸۵) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
۲۵. شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۳)، پیمایش ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات
۲۶. شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۵)، پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی ایران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات
۲۷. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۴). ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران (مصوبه جلسه ۷۷۶).
۲۸. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۴). طرح آمایش آموزش عالی (در چارچوب نقشه جامع علمی کشور).
۲۹. صدیق سروستانی، رحمت اله (۱۳۸۵). آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۳۰. مرکز آمار ایران (۱۳۵۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۳۱. مرکز آمار ایران (۱۳۶۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۳۲. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۳۳. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۳۴. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۳۵. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

در تدوین سند راهبردی انقلاب اقتصادی بر اساس آمایش سرزمین، لزوم شناخت اولیه و پایه از مسائل و مشکلات موجود، جهت برنامه‌ریزی‌های نظام مند؛ مبتنی بر پتانسیل‌ها، استعدادها و مزیت‌های اقتصادی، اجتماعی، زیربنایی، محیط زیستی و مدیریتی هر استان، ما را ناگزیر به انجام پژوهش در ۳۱ مجلد و برای هر استان یک جلد مجزا نموده است. امید است که پژوهش راهبردی صورت گرفته زیربنای پیشرفت و رشد اقتصادی هر استان در مراحل بعد قرار گیرد.

۳۶. مرکز آمار ایران (۱۳۹۸). بررسی وضعیت سواد و تحصیل جمعیت زیر ۶ سال و بیشتر بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵-۱۳۹۵.
۳۷. مرکز آمار ایران (۱۳۹۹). گزارش وضعیت اجتماعی و فرهنگی ایران.
۳۸. نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران (پی‌تا) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۳۹. وزارت نیرو (۱۳۹۸)، تغییرات آب سطحی و زیرسطحی در کشور، تهران: انتشارات و مرکز پخش وزارت نیرو.
40. Bryman, A. (2007). Barriers to Integrating Quantitative and Qualitative Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 8-14.
41. Corbin, J., Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
42. Creswell, J.W. (1994) *Research Design: Qualitative & Quantitative Approaches*, London: SAGE Publications.
43. Hanson, W. E., Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Petska, K. S., Creswell, J. D. (2005). Mixed methods research designs in counseling psychology. *Journal of counseling psychology*, 52(2), 224.
44. Johnson, R., Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33, 14-12.
45. Johnson, R., Onwuegbuzie, A., Turner, L. (2007). Toward a Definition of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 112-21.
46. Persian Gulf Studies. (2019). *Strategy and Geopolitics of the Persian Gulf*, Tehran: University of Tehran
47. Reinharz, S. (1 992). *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.
48. The Encyclopedia of The Middle East. (2020). *The Encyclopedia of The Middle East and North Africa*, London: Routledge